This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på `http://books.google.com/`

UC-NRLF

$B 316 613

NORGES LANDBRUG

I DETTE AARHUNDREDE.

ET TIDSBILLEDE

VED

J. SMITT,

LANDBRUGSDIREKTØR

KRISTIANIA.

P. T. MALLINGS BOGHANDELS FORLAG.

1883.

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS
MAIN LIBRARY AGRICULTURE DEPT.

NO

UNIV. OF CALIFORNIA

NORGES LANDBRUG

I DETTE AARHUNDREDE.

ET TIDSBILLEDE

VED

J. SMITT,
LANDBRUGS-DIREKTØR.

KRISTIANIA.
P. T. MALLINGS BOGHANDELS FORLAG.
1883.

UNIV. OF CALIFORNIA

S469
N806

MAIN LIBRARY-AGRICULTURE DEPT.

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI.

DEN KONGELIGE DANSKE

VETERINAIR- OG LANDBOHØISKOLE

TILEGNET

VED DENS 25 AARS MINDEFEST

den 24de August 1883.

587245

Forord.

Naar Forfatteren har anseet det rigtigt at fremlægge nærværende Oversigt over det norske Landbrugs Udvikling og Tilstand i den senere Tid, da har dette sin Grund i, at Kundskaben om det Forbigangne, om de svundne Tiders Opfatninger og Brugsmaader, har en særegen Evne til at kaste Lys over Nutiden, at klargjøre Erkjendelsen af, hvad der i Fremtiden bør foretages.

I Kundskaben om Fortiden ligger den Lærdom, som kan hentes fra tidligere Tiders Erfaringer, dette er en værdifuld Arv fra Fædrene, derigjennem kommer Resultaterne af bortgangne Slægters Arbeide de nærværende og kommende Generationer til Nytte.

Og Erfaring er en god Læremester.

Ved at erhverve Kjendskab til Forgjængeres Arbeide og hvad derved er opnaaet, findes Oplysning om, hvad vi bør gjøre eller ikke gjøre, dette er et Grundlag, hvorpaa der kan bygges videre til Gavn for Nutid og Fremtid.

Landbruget indtager en ganske særegen Plads blandt vort Lands Næringsveie. Uagtet det vistnok ikke giver et stort, regnskabsmæssig paaviseligt Overskud, er det dog paa Grund af sin Udstrækning, sin Almindelighed — det yder over $^3/_5$ af Nationen lønnende Sysselsættelse og det daglige Brød — *»den vigtigste af alle Næringer, det er Grundlaget for Befolkningens Bestaaen«*. Det er derfor klart, at ethvert Bidrag til Oplysning vedkommende denne Næringsvei har sin Betydning.

Landbrugets Udvikling staar tillige i nøie Sammenhæng, og gaar Haand i Haand med Folkets Fremgang i almindelig Kultur. Landbrugets Historie danner et vigtigt Led i Folkets Kulturhistorie, den har derfor sin Interesse ogsaa for andre end dem, der har valgt sin egentlige Livsgjerning i Retning af Landbrug eller dertil nærstaaende Virksomhed.

Et tidligere Arbeide over det norske Landbrugs Historie i Tidsrummet 1815—70 er forlængst udsolgt, og altsaa ikke tilgjængeligt i Boghandelen, medens talrige Forespørgsler har bidraget til at bringe Forfatteren paa den Tanke, at en ny Fremstilling af vort Landbrugs Udvikling i dette Aarhundrede maaske kunde blive velkommen.

En fuldstændig Omarbeidning af Stoffet har denne Gang fundet Ste[illegible]adskilligt Nyt er tilføiet. Fremstillingen er i nærværende Arbeide holdt mere i Oversigt og mindre bebyrdet med Enkeltheder, ligesom Behandlingen i 5aarige Perioder er borttagen. Derved undgaaes de virkelige eller tilsyneladende Gjentagelser, hvoraf en Fremstilling af en Række korte Tidsafsnit let vil give Indtryk. Det havde maaske været ønskeligt at medtage flere historiske Enkeltheder, valgte med Skjønsomhed bidrage disse ikke sjelden til, for en bestemt Tid at kaste et Lys over Tilstanden i vedkommende Egn. Naar dette alligevel ikke i større Udstrækning er skeet, har det sin Grund i Hensynet til, at Bogen ikke maatte blive for stor.

Idet Forfatteren fremlægger nærværende Arbeide, tør han kun udtale Ønske om, at dette maatte finde samme velvillige Bedømmelse som dets Forgjængere.

Christiania, August 1883.

J. Smitt.

Register.

Tabeller.

UNIV. OF CALIFORNIA

Indledning.

Saa langt tilbage i Tiden, som vor Kundskab om det norske Folks Samfundsorden, Kulturforhold og daglige Levevis rækker, har Landbrug — Agerbrug og Fædrift — altid været blandt Folkets vigtigste Sysler, eller med andre Ord været Landets Hovednæring, den, som i økonomisk Henseende egentlig har dannet Grundlaget for Folkets Tilværelse.

Saavel de sikre historiske Beretninger, som Sagnene, der kaste noget Lys over den forhistoriske Tid, bære Vidnesbyrd herom. Ligefremme Beretninger om de tidligste Tiders Brugsmaade ere dog overordentlig sparsomme, der findes i denne Henseende væsentlig kun spredte Antydninger, hvoraf der kan drages Slutninger, men der findes dog adskillige Udtalelser, som berettige til at antage, at denne Folkestamme har drevet Jordbrug, før den flyttede ind og byggede Landet, og at den altsaa har taget Kundskaben om Jordens Dyrkning med fra sit tidligere Hjemsted.

At Folket fra først af har været dybt indlevet i Bevidstheden om Landbrugets Nytte og Nødvendighed, fremgaar klart, allerede af de mythologiske Sagn, hvor ikke alene Husdyrene omtales, men det sees, at Land-

UNIV. OF CALIFORNIA

brug tildels endog blev antaget at høre med blandt Gudernes Sysler.

Det synes naturligt, at vore Forfædre, som et krigersk Folkefærd, skjænkede Hesten særlig Opmærksomhed, da den paa Grund af sit Mod, sin Styrke og Udholdenhed var en nyttig Ledsager paa deres Tog. I Overensstemmelse hermed sees, at de have tillagt Odin, Gudernes Høvding, Besiddelsen af en udmærket, graa Hest, Sleipner, der, formentlig for at være saameget mere udholdende, endog var udstyret med 8 Fødder. Desuden nævner Mythologien Nattens Hest Rimfaxe, som hver Morgen dugger Jorden med Skummet fra sit Bidsel, og Dagens Hest Skinfaxe, hvis Manke spreder Lys over Luft og Jord.

Sagnet om den navnkundige Helt Sigurd Fafnersbane viser endvidere, hvilken Betydning man tillagde Besiddelsen af en udmærket Hest, idet der berettes, at da Kong Hjalprek, da Sigurd var 12 Aar, havde givet ham Lov til at tage en af Kongens Heste, gav Odin selv ham Anvisning paa at vælge Hingsten Grane, der var af Sleipners Æt, og Sigurd havde den, saalænge han levede; denne Hest maa altsaa være bleven meget gammel.

Et af de ældste levende Væsner, som nævnes i Mythologien er Koen Audhumbla, der ved at slikke den salte Rim (i Fjæren?) frembragte Odins Farfader Bure. Endvidere nævnes Thors Bukke (Gjetbukke?) og Galten Gullinbørste, hvormed Frey kjørte, ligesom Galten Sørimner, af hvis Flesk Einherjerne spiste i Valhal. Flesk maa i gamle Dage udentvivl have været en yndet Spise, da det særlig nævnes som en væsentlig Bestanddel af Kostholdet i Valhal. Af andre Husdyr nævnes Utgarde Lokes Kat og Hunden Garm. Ogsaa Agerbruget nævnes, Frey var dets Beskytter, han raader for Sol, Regn og Jordens Frugt-

barhed. Hvert Aar ved Midtvinters Tid blotede (offrede) man til ham for Fred og gode Aaringer.

At ogsaa Havekultur, eller ialfald Frugtavl har været kjendt, synes at fremgaa af Mythen om Yduns Æbler.

Ifølge de Beretninger, som nu haves om den første Tid, efterat Landet var bygget, synes Folket dengang at have havt et Slags patriarkalsk Samfundsorden; hver Familie eller Slægt havde et Overhoved eller en Høvding, til hvem hele Slægten stod i et vist Afhængigheds- eller Lydighedsforhold, og som øvede en ikke ringe Myndighed over dens øvrige Medlemmer, saavel som over dens Tyende og Slaver (Træle). Da Nordmændene ved sin Indvandring tog i Besiddelse et tidligere, sandsynligvis ubygget og udyrket Land, tilegnede enhver af disse Æthøvdinger sig saameget Jord, som for Slægtens Behov syntes ham passende. Han beholdt en Del selv og delte Resten mellem de øvrige Medlemmer af Ætten, dels til Eie, dels til Brug mod en vis Afgift, alt eftersom det ifølge det nærmere eller fjernere Forhold, hvori Vedkommende stod til Høvdingen, kunde findes passende. Paa denne Maade opstod altsaa strax to Klasser af Jordbrugere, nemlig de selvstændige Eiendomsbesiddere eller Odelsmænd, som kaldtes Haulder og udgjorde Samfundets Aristokrati, og Leiglændinger, der brugte og boede paa leiet Jord.

Efterhvert som Folketallet øgedes og Samfundet udviklede sig, blev det nødvendigt at tage mere Jord under Dyrkning og altsaa rydde øde Mark. Dette foregik dels paa den Maade, at Folk flyttede ud og uden Videre tog i Besiddelse Jord, der ved sin Beliggenhed fjernt fra tidligere Bygder, ansaaes som herreløs, dels derved at Folk, som ved Vikingefærd eller Kjøbmandskab havde erhvervet Formue, kjøbte og dyrkede ny Jord. Saavel disse, der havde kjøbt Jord (Kaup-

lændinger), som Leiglændingerne, vare fri og uafhængige Mænd, men de havde dog en mindre personlig Ret, end de oprindelige Landnamsmænd og deres Arvtagere, og stode i ringere Anseelse end disse. Denne store Anseelse var grundet i Odelsretten, der væsentlig var en personlig Ret, som kun var knyttet til Besiddelsen af Jorden for den Slægts Vedkommende, i hvis Eie den oprindelig, eller i en vis Tid havde været, eller i hvis Eie den var kommet ved nogle særegne af Loven nøie bestemte Erhvervelsesmaader.

Blev Odelsjorden solgt til Nogen udenfor Slægten, da vedblev den i visse Tilfælde fremdeles at være samme Slægts Odel, og kunde under visse Betingelser løses tilbage, medens Kjøberen i Forhold til denne Jord kun var en Kauplænding, og havde som saadan kun almindelig Bondes Ret, om han end var Odelsmand (Hauld) i Forhold til anden Jord. Da Besiddelsen af Odelsgodset altsaa ansaaes som et stort Gode, havde den enkelte Besidder ikke Ret til uden Videre at sælge det til Hvemsomhelst udenfor Slægten. Dennes med Sælgeren nærmest beslægtede, eller arveberettigede Vedkommende havde Forkjøbsret til at faa Godset til samme Pris, som nogen anden vilde give, det skulde derfor først lovbydes dem, men om ingen af Slægtninningerne vilde kjøbe Jorden, stod det frit at sælge den, og Kjøberen kunde da ikke mere rygges i dens Besiddelse. Var den bestemte Lovbydelse forsømt, kunde en af Ætten løse Odelsgodset tilbage for samme Kjøbesum. Kjøberen selv kunde dog ogsaa lovbyde Jorden til Odelsætten, som da, om den ikke benyttede Anledningen, tabte Forkjøbsretten. Denne Ret kunde dog opretholdes, eller den kunde gaa over til at være en Løsningsret, ifølge hvilken en nærmere Odelsberettiget kunde løse Gaarden, saavel fra en fjernere i Ætten,

som fra fremmede, naar der i rette Tid blev lyst Forfald. Som saadant betragtedes som gyldigt:

1) Pengemangel. Dette Forfald maatte dog lyses hvert 10de Aar, og kunde Odelsmanden derved opretholde sin Ret i 60 Aar efter Lovbydelsen.

2) Fravær i Kongens Ærinde.

3) Sygdom og

4) Mangel paa Kjendskab til Lovbydelsen. Under de 3 sidste Tilfælde af Forfald, maatte Odelsmanden gjøre sin Ret gjældende inden 12 Maaneder efter sin Tilbagekomst til Fylket, eller efterat Forhindringen var ophørt (Brandt, Forelæsninger over den norske Retshistorie I, Pag. 172). I Tilfælde af Løsning af Odelsjord synes den i sin Tid betalte Kjøbesum at have været bestemmende for Løsningssummens Størrelse. Ved Salg og Løsning af Odelsjord var forøvrigt flere Formaliteter at iagttage, for hvilke her ikke nærmere skal gjøres Rede, men af alt dette fremgaar med stor Bestemthed, at Besiddelsen af Odelsjord ansaaes som et stort Gode, ikke alene fordi den gav en god økonomisk Stilling, men den medførte, som ovenfor oplyst, ogsaa en videre personlig Ret, ikke alene for Besidderen selv, men for selve Slægten, saalænge Godset var i dens Eie, og den var almindelig betragtet som en af de mest ansete Stillinger i Samfundet. Paa Grund af denne store Betydning, som tillagdes Besiddelsen af Odelsgods, er det meget forklarligt, at den Eier, som til enhver Tid havde det i sin Besiddelse, ikke tillagdes nogen ubetinget Raadighed derover, men at hans Dispositionsret med Hensyn til Kjøb og Salg var begrændset ved Slægtens samtidige Ret, for at ikke den værdifulde Eiendom, ved en enkelt Besidders Ukloggskab, Uduelighed, eller maaske endog Vrangvilje skulde gaa ud af Ætten, og dennes Medlemmer derved tabe noget af sin personlige Ret.

Jordgods kunde imidlertid erhverves til Odel ogsaa af fri Mænd, som oprindelig ikke var af Haulds Æt (ikke var odelsbaaren). I den ældre Gulathingslov, Odelsløsning Cap. 6 heder det:

«Odelsjord er den:

1. *Som ved Arv er kommen til den 6te Mand nedad i Slægten.*
2. *Som er betalt i Mandebod.*
3. *Som er tagen i Braudarv.*
4. *Som er given af Kongen.*
5. *Som man faar til Gildeløn af Kongen.*
6. *Barns Fosterløn, hvo som helst den giver.*
7. *Om man mageskifter sin Odelsjord med anden Odelsjord.*

Alle de andre Jorder ere som Løsøre.»

Ved Magnus Lagabøters Landslov, Odelsbalken Cap. 2 bestemtes, at *«Odelsjord er ifølge en tidligere Forordning af Kong Magnus den,*

1. *som har ligget under et Ætlæg i 60 Vintre eller længere.*
2. *Den, som man faar af Kongen, uden at han giver den med andre Forord.*
3. *Den er den tredie, som trende Forfædre have eiet, den ene efter den anden, og nu er kommen til fjerde Led.*
4. *Den er den fjerde, naar Mænd mageskifte Odelsjorder imellem sig, som er deres eget Odel og ikke anden Mands, da bliver det hvers Odel, som han faar til Mageskifte.»*

Det var altsaa ingen let Sag at erhverve Odel, hvilket rimeligvis var saa ordnet af Hensyn til Samfundet i det Hele. Da Hauldernes Klasse havde betydelige Forrettigheder fremfor det almindelige Folk, fandtes det ikke gavnligt, at denne Klasse blev for talrig, og ikke heller, at al Jord ved de Odelsjorden

tilliggende Rettigheder, skulde unddrages fra den lettere Adkomst og friere Brug, hvormed det øvrige Folk kunde gjøre sig Kjøbejorden eller den fri Jord (Løsørejorden) nyttig.

Hos et Folk, hvor Besiddelse af Grundeiendom stod i saadan Anseelse, er det sandsynligt, at enhver fremadstræbende Mand søgte at blive Grundeier, i Haab om, at hans Æt engang skulde stige op i Hauldernes Klasse. Der sees ogsaa hyppige Exempler paa, at naar Kongerne paa en iøinefaldende Maade vilde belønne Troskab og Duelighed, eller særlig udmærke sine høit fortjente Mænd, skjænkede de dem «*gode Gaarde*». Disse Gaver havde saameget større Betydning, som Jord, erhvervet paa denne Maade, strax blev Modtagerens Odel, og han selv altsaa derved strax blev stillet i Hauldernes Klasse.

Det er af alt dette let forstaaeligt, at hvorvel Harald Haarfagres Færd vitsnok i mange Henseender har været haard og vilkaarlig, var der dog ingen af hans Anordninger, som vakte saa stor Misnøie, og i den Grad bragte Folket til at betragte hans Herredømme som et utaaleligt Tyranni, end den, at han berøvede Grundeierne deres Odel, saaledes at de alle derefter skulde betragtes som Kongens Leiglændinger. Dette gav Anledning til, at Nordmænd foretrak at fare ud og byggede Island. Haakon den gode vandt, som bekjendt, Popularitet ved at give Odelsretten tilbage til dens oprindelige Besiddere.

Det vidner forøvrigt om Dristighed hos Harald, at han berøvede Grundeierne Odelsretten, thi han maatte vide, at dette vilde vække en overordentlig Misnøie, og han maatte have en stærk Tillid til sin Magt for at vove dette Skridt. Hvorvidt det paa samme Tid var klogt, er et andet Spørgsmaal. Han kunde maaske udrettet mere, om han havde søgt at

vinde Folket ved Godhed, Retfærdighed og Velvilje, men Tidsalderen var i det Hele taget ikke synderlig anlagt for at vise Mildhed, og det vidner om Kjendskab til Folkets Opfatning og Tænkesæt, at han netop valgte dette Middel til at kue de mægtige Mænds, med hans Kongedømme lidet forenlige Uafhængighedsaand, thi det var vistnok vanskeligt at give en norsk Haulds Stolthed og Selvstændighedsfølelse et mere føleligt Knæk, end det netop skete, ved at berøve ham hans Odel og derved stille ham lige med de almindelige Bønder, over hvem han havde været vant til at øve en betydelig Indflydelse og at betragte som staaende under sig i Rang og Værdighed. Naar Harald valgte at befæste sit Herredømme med Strænghed, da var derfor dette vistnok et af de virksomste Midler, som kunde bruges, idet han derved ikke alene berøvede de mægtige Ætter deres ansete Stilling i Samfundet, og derved svækkede deres Modstandsevne, men formindskede ogsaa deres Formue eller Indtægter, hvorved de tabte de materielle Midler til at samle væbnede Folk, eller reise nogen Modstand Paa samme Tid vandt han maaske mange af de egentlige Bønder, der vistnok ikke altid fandt sig saa vel under Hauldsvældet, medens de ventede sig mere Uafhængighed under den umiddelbare Styrelse af en Konge, som de vel i de færreste Tilfælde havde lige i sin Nærhed.

Agerbrug har altsaa, allerede i Oldtiden været den vigtigste Næringsvei, og i Overensstemmelse dermed sees, at Sagnene almindelig beretter om gode eller daarlige Aaringer, og mislige Aar eller deraf opstaaet Mangel angives ofte som Aarsag til forskjellige Begivenheder. Uheldige Aar blev almindelig anseet som Virkninger af Gudernes Vrede mod hele Folket, eller som Straf for enkelte mægtige Mænds Misgjerninger. For at sikkre sig Gudernes Gunst, holdtes hver Vinter

tre Offringer (Blot), blandt hvilke især det store Midtvinters Blot, da man offrede til Frey for Fred og et godt Aar, synes at have staaet i Anseelse. Offeret bestod almindeligvis i Dyr, som bleve slagtede, og Kjødet brugtes til Offermaaltid. Undertiden brugtes dog ogsaa Menneskeoffer, hertil tog man almindeligvis Træle eller Krigsfanger, men naar der syntes at være særegen Anledning, eller Nødvendighed, at formilde Gudernes Vrede, eller kjøbe deres Gunst, offredes ogsaa Høvdinger og Stormænd, ja endog Konger (Snorre Ynglinge Saga Cap. 18) vides at være offrede eller som det hed *«givne til Guderne»*.

Landbruget var tillige en høit anseet Bedrift, vistnok blev det almindelige Arbeide udført af Træle, eller tildels leiede Huskarle, medens den fri Grundeier og hans Sønner, foruden at øve sig i Vaabenfærd, dog førte Tilsyn med Gaardsdriften, og tillige personlig udførte adskillige Arbeider, som maaske stod i større Anseelse end andre, og som det sandsynligvis var Skik, at Eieren selv, eller en Søn, eller anden særlig betroet Mand skulde udføre. Som et saadant Arbeide kan nævnes Sædkornets Saaning — der berettes f. Ex. i Njaals Saga (Sommerfelts Oversættelse Pag. 199) om den ansete islandske Høvding, Goden Høskuld paa Hvitanæs, at han var paa Ageren for at saa, da Njaals Sønner overfaldt og dræbte ham. Ligeledes berettes (Snorre, Olaf den Helliges Saga Cap. 31) om Sigurd Syr, Konge over Ringerike, at han var meget paapasselig i at se efter sit Gaardsbrug og sit Kvæg, og selv forestod Gaardens Drift.

Uagtet altsaa Landbrug tillagdes stor Betydning, og saavel Landets mægtigste Mænd, som den store Almue beskjæftigede sig dermed, indeholde de historiske Beretninger dog kun meget sparsomme Oplysninger om, hvorledes denne Virksomhed egentlig blev dreven.

I de ældste Tider synes man ikke at have dyrket andre Planter end Korn. Om alle de nu almindelige Kornarter ogsaa da vare optagne i det almindelige Brug, kan nu neppe med Sikkerhed afgjøres. Der er vistnok nogen Sandsynlighed for, at der med Udtrykket Korn nærmest forstaaes Byg. Det er ogsaa i vor Tid almindeligt, i de fleste Bygdedialekter, at, naar Udtrykket Korn bruges uden nogen nærmere Forklaring, da kan det tages som afgjort, at Talen er om Byg. Det samme er Tilfældet i Sverige. I nogle af vore Bygder, (f. Ex. paa Vors), hvor Blandkorn er Hovedsæd, forstaaes vistnok ved Udtrykket Korn, altid Blandkorn, men Bygget kaldes der «*rent Korn*», d. v. s. ublandet Korn, hvilket dog tyder paa, at Bygget er den Kornart, hvem den almengjældende Benævnelse dog egentlig tilkommer. At Bygget endnu fortrinsvis betegnes som Korn, kan altsaa forklares derved, at Bygget gjennem Traditionen, fremfor de andre Cerealier, har hævdet en temmelig udstrakt Ret til et Navn, hvorom det fra først af var alene. Det er saaledes let forstaaeligt, at denne Sædart har beholdt Udtrykket, medens de andre nærmere maatte betegnes med bestemte Navne.

At Bygget var det første og en Tid det eneste Korn, som blev dyrket her i Landet, er sandsynligt ogsaa deraf, at det er det eneste Korn, som egner sig til Dyrkning overalt i Landet, hvor Agerbrug overhovedet med Fordel kan drives. I Fjeldbygderne og i Landets nordligste Egne, er saaledes Bygget endnu den eneste Kornsort, som under de stedfindende Naturforhold egner sig til Dyrkning.

Korndyrkning blev sandsynligvis indført samtidigt som Landet blev bygget, men om der fra Begyndelsen blev dyrket flere Kornsorter, eller i modsat Fald, naar de andre Arter efterhvert blev indført, kan, som nævnt, nu neppe med fuld Sikkerhed afgjøres. Havre eller

Hvede er lidet omtalt i de ældre Sagaer eller Beretninger, derimod findes om Rug i den ældre Gulathingslov, Landsleiebalken Cap. 4 følgende Bestemmelse: «*Haver nogen saaet Vinterrug, der hvor Ager er og farer af Jorden, da nyde han intet deraf, men haver han selv gravet Jorden indenfor Gjerdet, da skal han have sit Saakorn igjen, men haver han dertil gravet Jorden udenfor Gjerdet, da have Halvdelen hver, den, som farer til Jorden og den, som saaede, om han gjorde Gjerde derom.*» (Confr. ogsaa M. L. Gulathingslov Landsleiebalken, Cap. 9, ligesaa Frostathingsloven Part 13 Cap. 1). Heraf skjønnes, at Rug allerede dengang var kjendt og ialfald i de bedre Bygder noget brugt. Hvorvidt denne Kornsort har været almindelig, kan dog ikke sees, men det er ikke rimeligt. Magnus Lagabøters Gulathingslov, Kjøbebalken Cap. 29 giver Bestemmelser om Vægt og Maalekar. «*Er Smør i Løb, da skal Løben ikke veie mere, naar den er tom end 8 Mærker.*» Saald (Maalekar for Korn) er det, hvoraf 2 gjør et Skippund og Mæle er det, hvoraf 6 gjør et Saald, Halv Mæle og Fjerdedels Mæle og Sætting, «*og skal den være prøvet med Rug og mærket.*» Her bruges altsaa Rug som en Slags Normal til Justering af Maalekar, men derfra at slutte, at Rug skulde være et i Landet almindelig dyrket Korn er maaske ikke fuldt berettiget. Kongens Ombudsmand (Justermester), som foer om paa Thingene for at «*prøve og mærke*» (justere) Bøndernes Maalekar, kan godt dertil have brugt et Korn, som ikke havde netop nogen stærk eller almindelig Udbredelse*). Det synes af nyere Beretnin-

*) Af 2 Testamenter fra 1349 sees (Lange: De norske Klostres Historie Pag. 233), at Erkebiskop Arne skjænkede til Prædikebrødrenes Kloster i Nidaros «3 Mark brændt» og desuden til Kost 1/2 Læst Rugmel og 200 Stokfisk. Arnfinn Peterson skjænkede samme Kloster 2 Pund Rug. Det

ger, som Rug først i den seneste Tid kan være bleven almindelig. Saaledes beretter Kraft, Norges Beskrivelse II. Pag. 80, at Sognepræst Christian Smidt — — 1761 til 78 —, først har lært Øiers Befolkning at saa Vinterrug, da man før kun kjendte Vaarrug. Øier har altid været et stærkt Korndistrikt.

Hvede omtales saavidt vides første Gang i Erkebiskop Jons Christenret Cap. 22, hvor det bestemmes, at ifølge en Beslutning i Tunsberg af 1270 skal der gives Tiende af «*alt hvad man bruger over Ild af Møller og Badstuer, af Bagerhus, af Skovleie, af Saltkjedler, af Garn og Fiskeredskab, saa at hver, som udleier uogct af disse Ting, skal give Tiende af Leien. Dog skal Forbedringsomkostninger først aftages og derpaa Tiende af sin Avl. Af alt Fæ og Kvæg, der leies bort, gjøres Tiende, 5 Penninge af Leie-Ko. Af Oste skal og gjøres Tiende. Fredagen før Midtsommer skal Ostetiende af Leiefæ fremføres. Men af alt Fæ som hjemme-holdes til eget Gavn, skal hver Mand lade gjøre Ost af en Dags Melk, til alle Maal og de Oste frembæres Fredagen før St. Olai Dag (29 Juli). Saa skal og gjøres Tiende af Uld af alle Faar, som fødes udi Øerne og af al Affødning, stor og smaa skal Tiende gjøre. Disse Tiender skal gjøres, som gammel Sædvane haver været og herefter følger, af al Sæd, Rug, Hvede, Hamp, Lin, Humle, Erter, Fisketiende, Sæl, Hval, Haakjerring, Tran og allehaande Fisketiende*» o. s. v. — Det sees heraf, at Hvede har været saavidt kjendt og brugt, at det ansaaes nødvendigt at regne den med blandt den tiendepligtige Produktion. Dette

---

synes heraf som Rug har været et sjeldent Korn, thi om det havde været almindelig dyrket, saa vilde 2 Pund været en ringe Gave for en mægtig Mand at testamentere til Klosteret.

har sandsynligvis været Vaarhvede*). Hveden har dog maaske ikke havt nogen almindelig Udbredelse før i et langt senere Tidsrum.

Havre omtaltes mindre i de ældre Beretninger. Naar denne Kornsort er indført eller bleven almindelig, er det nu neppe muligt at afgjøre. Det er dog af enkelte spredte Yttringer sandsynligt, at det skete meget tidligt. Poteten tilhører den nyere Tid, den blev indført i Landet i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Jordens Arbeidning var, som enhver kan vide, meget mangelfuld. Redskaberne vare simple, Plogen var ukjendt, i dens Sted brugtes et Redskab, som udentvivl har havt nogen Lighed med den, ogsaa i den seneste Tid brugte Ard. I Gravhauge har man fundet Ardjern, saaledes paa Sjaastad i Lier og paa Drangdal paa Eker. (Schübeler, Nordmændenes Landhusholdning i Oldtiden 17). Det almindeligste Arbeidsdyr har Hesten vistnok været, men der berettes ogsaa, at Oxen var brugt til at trække Arden (Schübeler, samme 16, Landnamsbok 1 Cap. 6). I Magnus Lagabøters Gulathingslov, Landsleiebalken Cap. 17 sattes Straf for at ødelægge Redskaber, der omtales saavel Plog som Harv, Sæle, Bidsel, Tømme, Skagle, eller Bryggel (Hommel?), eller Hornspengsel (formentlig en Indretning til at lægge om Oxens Horn, naar den skulde trække). Der gives desuden en temmelig udstrakt Ret til at skaffe sig Material til Redskaber: «*til Plog og til Harv maa man hugge Træ i hver Mands Skov, uden*

---

*) Af en Optegnelse fra 1320 sees, at til en Bispevisitats i Askevold, hvilken skulde vare i 3 Dage, maatte to Præster tilveiebringe 3 Tdr. Øl og 1/2 Læst Mundgodt (Tyndtøl) hver, samt 1/2 Td. Vin tilsammen. 3 andre skulde til Gjæstebudet bidrage med 2 Tdr. Øl og 4 Tdr. Mundgodt hver, og tilsammen 1/2 Td. Vin, desuden Stavburskost og Krydder svarende til Drikken, dog saa, at i det mindste et Bismerpund Bagsterbrød (Fladbrød) beregnes til hver Dag foruden Hvedebrød. (Lange: De norske Klostres Historie, 1856, Pag. 146).

at begjære Tilladelse». Forøvrigt foregik Jordens Arbeidning sandsynligvis da, som senere, med Spade og Græv.

Gjødslingen udførtes efter Omstændighederne meget omhyggeligt. Lovene havde Opgave over Forholdet mellem Kvæghold og Sæd. Den ældre Gulathingslov Cap. 6 nævner 6 Kjør og 6 Saald Sæd som passende Forhold, og den ældre Frostathingslov Part 13 Cap. 1 bestemmer, at om Leilændingen «*saar Rug og gjærder derom, skal han have alt om Høsten endskjønt han far af Jorden, men om ikke er gjærdet derom da skal han intet have deraf uden Frøgjæld* (*Saakornet*) *alene**). *Et Nød skal han have paa hvert Sold Sæd, eller bøde en halv Øre for hvert, som fattes. Fem og en trediedel Mæle Land til Hestfoder, det er 10 Sommer Læs, maa han overdrage til anden Mand sagesløs, og maa han give Tilladelse til 5 Læs Ved og 3 Læs Skav.* (Bark af Løvtræer, fornemlig Asp, som bruges til Foder). *Al Vintermøgen skal han føre ud paa Trædet,* (Agerjord som har ligget om Sommeren uden at bære Avling, men har været brugt til Havn — været traadt paa af Dyrene, deraf Træde), *hvor den er umøget, uden den ene Nats Møg, naar han far bort om Morgenen efter. End om Trædet er møget, da skal han føre Møgen did hen, hvor den mest behøves og sande det med sin Ed, om Landdrotten vil»* o. s. v. En lignende Bestemmelse findes i Magnus Lagabøters Gulathingslov, Landsleiebalken Cap. 9, der tillige bestemmer: Kjørlags Møg (det er saameget som en Ko møger om Vinteren) skal han (Leiglændingen) idetmindste have paa hvert Punds (Skippund) Sæd, eller bøde til Landdrotten en halv Øre Sølv for hver der fattes. Heraf sees alt-

*) Cfr. ældre Gulathingslov, Landsleiebalken Cap. 4 og den nyere Gulathingslov Cap. 9 se ovenfor Pag. 11.

saa, at man var fuldstændig paa det Rene med Gjødselens Betydning i Agerbruget. Bestemmelsen i den senere Gulathingslov synes at være tagen fra Frostathingsloven. Disse Bud stemmer dog ikke aldeles nøie overens, thi Frostathingsloven bestemmer et Nød for et Sold Sæd, men Gulathingsloven Vintermøgen af en Ko for et Skippund Sæd, hvilket er dobbelt saa meget som et Saald (confr. Samme hos Kjøbebalken Cap. 29, se ovenfor Pag. 11)

Engen synes ikke at have været underkastet nogen anden Kultur, end at den blev ryddet for Kvist og Stene, og maaske en eller anden Gang blev overgjødslet, eller vandet. Græsdyrkning vides ikke omtalt i Beretningerne.

Derimod var man særdeles omhyggelig for at gjærde og frede, saavel om Ager, som Eng. De gamle Love indeholde nøiagtige Bestemmelser om Gjerdepligt, den ældre Gulathingslov, Landsleiebalken, Cap. 9 bestemmer, at *om han ikke vil gjerde, da skal intet bødes, om Kvæg gaar derind og tager sin Føde*». Cap. 12. Den, som lukker Grind op, skal være ansvarlig for, at den bliver igjen tillukket. End om Bofæ eller Hest gaar indenfor Gjerdet og spilder Ager eller Eng, da skal den, som oplukkede Ledet, betale al Skaden efter Mænds Vurdering. M. L. G. Tyvebalken Cap. 9 sætter ogsaa streng Straf (dobbelt Bod) for den, som gaar i anden Mands Løggaarde, eller Angelikagaarde, Æblegaarde, eller Næpebed, Erte- eller Bønnebed. Cap. 20 bestemmer: «*Nu tager frigiven Mand, om han eier Jord, til Landnam en Øre indengjerdes, hans Søn en Øre, Odelsmand* (*Hauldsmadr*) *3 Øre, Bonde 1½ Øre, Lehnsmand 5 Øre, Jarl 12 Øre, Kongen 3 Mark inden gjerdes. Sligt skal enhver have, som nu er sagt, men halv mindre om Aavirket sker udengjerdes. Landnam bliver halv mere om Forbud er gjort, og da bøder tillige Rans Bøder til Kongen. Nu skal alle Sameiere tage et Landnam, om*

Jorden er uskift og skal det tages eftersom den fornemste Medeier er Mand til, og for Kongen om han er Medeier» o. s. v. Magnu Lagabøters Gulathingslov, Landsleiebalken Cap. 42 bestemmer, at om der er flere Opsiddere paa en Gaard, og den ene har høstet før den anden og vil have sit Fæ i Vang, da skal han saaledes forvare det, at det ikke kommer i Nabos Ager eller Eng. Kommer det derudi bøde Skaden, eftersom sex skjønsomme Mænd skjønner, tilligemed Landnam til den, som Kornet eller Græsset eier. Om Korn er høstet, da skal dog Kvæg forvares indtil jevnbetet er, eller bøde Landnam til den, som Græsset eier. Cap. 29 bestemmer at lovligt Gjerde mellem Naboer skal være saa høit, *«at det naar under en middelmaadig Mands Arm»*. *«Det Gjerde er gyldigt, som er en Alen mellem hver Stavre, og en Stytte ved hver 3die Stavre og vel jordfæst og saa tykt, at man ikke kan kaste en Buløxe derigjennem. Gjerder skal være færdige til Korsmesse (3die Mai) om Vaaren, og svare hver for sit Gjerde, men staar om Hø eller Korn til Vinternat. Remmegjerde skal have 4 Remme, og skal det fæstes saa først med Vidjer, at det ikke falder ned, enten ved Vinden eller ved Bufæ»* o. s. v. Mærkeligt nok er det, at dette Kjendetegn paa, at et Gjerde er lovligt med Hensyn til Tæthed, naar man ikke kan kaste en Øxe igjennem det, endnu lever i Folkets Opfatning i mange Egne af Landet, uagtet de senere Love ikke vides at have optage denne Bestemmelse.

Høstarbeidet udførtes med Sigd eller Ljaa; dels af Beretninger, dels af Gravfund sees begge Dele at have været i Brug. Disse Redskaber blev undertiden slebne fra begge Sider, undertiden var Undersiden furet med tætte dybe Indsnit, saaledes at naar Slibning alene blev foretaget fra den øvre Side, blev Eggen dannet af en fortløbende Række skarpe Tænder. Sandsynligt

er det, at man ogsaa i Oldtiden ligesom i enkelte Bygder endnu er almindeligt, har brugt at glødvarme Ljaaen, hamre Eggen skarp og derpaa hærde den paany. Denne Methode har i enkelte Bygder i Bergens Stift vedligeholdt sig til Nutiden. Denne Operation, at skjærpe Ljaaen med Hammeren kaldes at tynde den, deraf Tyndingsljaa i Modsætning til Slibeljaa, som skjærpes ved Slibning. Tyndingen er dog nu ifærd med at forsvinde.

Avlingen blev ført i Hus paa Slæder og Tærskningen udførtes med Pleil.

Ogsaa om Husdyrbruget haves kun sparsomme Underretninger. Af de gamle Love kan dog med Sikkerhed sees, at denne Gren af Landbruget har havt en stor Betydning. I Overensstemmelse hermed findes mangehaande Bestemmelser vedkommende denne Del af Landmandens Virksomhed. Den ældre Gulathingslov, Kjøbebalken Cap. 8 fastsætter, at den, som leier Ko, skal være ansvarlig for den og, forsaavidt Parterne ikke vare blevne enige om noget andet, skulde Leieren levere den til Christi Himmelfarts Dag, den anden Vaar, *«thi da skulle Kjør være løse»*, d. v. s. paa den Tid regnedes Kvæget at være fremfødt, og altsaa kunne slippes. Fik Koen i Leietiden tilfældige Beskadigelser, skulde Leieren give Bøder; døde Leiekoen maatte han skaffe en anden i dens Sted, *«thi Ko skal komme i Kos Sted»*, (confr. M. G. Kjøbebalken Cap. 14). Cap. 10 bestemmer, at *«Mand, som tager Kvæg at fodre, skal svare dertil for al sin Forsømmelse, om han selv eller hans Folk, som han skal staa Ord og Ed for, sulter eller dræber Kvæget. Det er og hans Forsømmelse, om Kvæget gaar uden Hyrde og kommer til Skade ved at falde nedfor (Fjeldstyrtninger), om det dræbes af Ulv eller Bjørn o. s. v., men er Hyrde med og han viser Folk det, før han flaar Huden af, da er det ikke hans Forsømmelse. Derimod er det hans For-*

sømmelse, om det dør af Sult, eller Klaven kvæler det o. s. v. Mand skal ikke svare for, om Ko ikke tager Kalv, naar han har Tyr med sine Nød.»

Her sættes altsaa ligefrem Straf for Sultfodring og anden uvorren Behandling af Kvæg, som man havde i Leie, eller til Brug, derimod kan der ikke sees at have været nogen Indskrænkning i Behandlingen af egne Dyr. Formentlig har det været anseet som tilstrækkeligt, at Eierens egen Interesse skulde tilsige ham at behandle Dyrene med Omhu, noget som vistnok ikke altid har vist sig holdbart, og som man, i ethvertfald i Nutiden ikke har fundet tilstrækkeligt.

Ogsaa ved Handel med levende Dyr havdes Bestemmelser for at afværge Bedrageri, idet Loven (den ældre Gulathingslov), Kjøbebalken Cap. 11, satte Straf for at sælge Kvæg med skjulte Feil. For Værdien af Dyr havde man i Mandhelge Balken Cap. 73 Bestemmelser: «*Nu skal Gods beregnes i Kjør, da skal en Ko regnes for halvtredie Øre. Nu om Kjør skal betales, da skal man ikke betale ældre Ko end 8 Aar gammel, undtagen hin vil selv tage imod en ældre**). *Nu skulle alle de Kjør, som betales være alle uskadede paa Horn, Hale, Øine, Yver og alle Fødderne. Nu maa man og betale Bod og Bauger med Korn, Øxen og alle kalvbærende Kjør, item med Guld og brændt Sølv, om man har det, saa og med Heste, men ikke med Hopper, med Grahest og ikke med gildet Hest, og skal enhver saadan Hest ikke være løbsk, lyd-hvid eller Stærblind, eller have andre Lyder. Man maa ogsaa betale Bod og Bauger med fuldkomne Faar, men ikke med Gjeter, med Odelsgods men ikke med Kjøbe-Jord»* o. s. v.

---

*) M. G. Kjøbe-B. Cap. 16 bestemmer tillige, at Koen ikke maa være yngre, end at den har baaret 2 Kalve, den skal være ved Helbred og af hele Yver, og den skal have kalvet om Vinteren efter Paulsmesse (10 Januar).

Af disse Bestemmelser sees altsaa, at man havde meget klart Begreb om Dyrenes Værd, om Betydningen af skjulte Feil, saavelsom om Alderens Indflydelse til at forringe Dyrets Værd. Ligeledes var der Bestemmelse om den Skade, som Hund kunde anrette paa Bofæ og om Skade som disse, f. Ex. Heste, kunde gjøre paa hverandre, naar de gik løse i Havn eller Heste staar paa Tjor. (M. Gulathingslov, Landsleie-B. Cap. 35). Nogle af disse Bestemmelser findes, saavel i den ældre Gulathingslov som tildels i Frostathingsloven, og ere for det meste gaaede over i Magnus Lagabøters Landslov, hvor de gjenfindes, tildels med Ændringer og Udvidelser.

Da Havnegangen for største Del var Fælleseie, bestemte Loven (ældre Gulathingslov, Landsleie-B. Cap. 10), at Ingen maatte have flere Kvæg om Sommeren, end han kunde føde om Vinteren, ligesom ingen maatte slaa Græs paa anden Mands Jord. For at Hjemhavnen ikke skulde blive for stærkt forsat med Liv, var der ligeledes (M. Gulathingslov, Landsleie-B. Cap. 40) Bestemmelser for, at overalt hvor man havde Sætre til Gaardene, skulde Kvæget drives af Hjemmemarken, naar 2 Maaneder er gaaet af Sommeren (midt i Juni), om ikke samtlige Lodeiere blev anderledes forligte. Den, som ikke holdt sig Loven efterrettelig, blev straffet med Bøder.

Ligeledes var der Paabud (M. G. L.-B. Cap. 42) om, at den, som vilde have sit Fæ hjemme, før samtlige Opsiddere paa Gaarden vare færdige med Høstarbeidet, under Straf af Bøder var pligtig at passe vel paa (forvare) sit Kvæg, at det ikke kunde gjøre andre Skade. Reisende Mænd havde dog (M. G. Tyvebalken Cap. 11) Lov til at tage Hø ved Veien, saameget som hans Hest kunde æde paa Stedet.

Ogsaa mod ulovligt Brug af andres Dyr havde

man Bestemmelser, ikke alene Beskyttelse mod Tyveri, men ogsaa mod uretmæssigt, øieblikkeligt Nyttebrug. M. G. Tyvebalken Cap. 9 bestemmer: «*om Nogen lægger sig under anden Mands Kjør og dier dem, da haver den Mand ingen Ret paa sig.*»

Om den Mængde Føde, som regnes for et Kvæg eller Hest, haves ingen Oplysning, men sandsynligt er det vel, at Fodringen har været knap. Derimod findes Bestemmelser i den ældre Gulathingslov, Landsleie Balken Cap. 3, om hvor meget Foder den Leiglænding maa tage med sig, som farer fra Jorden, nemlig 1 Læs Hø og 2 Læs Halm, som han maa have til Vaarfoder, indtil hans Dyr er fremfødte. Hvad han behøvede mere end dette, maatte han kjøbe. Det er dog sandsynligt, at Fodringen var knap og som Følge deraf Avdraatten ringe, men derom savnes Oplysninger.

Om Mælkens Brug sees intet specielt, det er dog rimeligt, at den har været brugt i Husholdningen til forsjellige Spiser, saavelsom til Drikke. Ligesaa fremgaar det med Bestemthed af de gamle Love, at man kjendte og brugte saavel Smør, som Ost. I den ældre Gulathingslov, Thingbalken Cap. 2 bestemmes for forsjellige Fylker, hvordan deres Thingmænd skulle udrustes, saaledes f. Ex. fra Agde Fylke med 3 ℔ Smør, Mel og en Øre Sølv. Af Rygia Fylke skulde hver Thingmand have Smør og et Saald Mel. Der tales ogsaa om sigtet Mel.

Det er noget, som falder af sig selv, at dette Landbrug har været meget tarveligt. Noget Sædskifte findes ikke omtalt, naar undtages, at M. L. Gulathingslov, Landsleiebalken Cap. 9 paabyder, at en Fjerdedel af Jorden skal «*ligge i Traad*» (det er utilsaaet), at Fæet kan gaa derpaa. Her menes utvivlsomt en Fjerdedel af den dyrkede Jord, eller egentlig Agerjord, thi ellers var det overflødigt at bemærke «*utilsaaet*», ligesom

den fastsatte Begrændsning, en Fjerdedel, ligefrem peger paa en Jord, hvis Areal med Bestemthed kan kontrolleres, hvilket kun var Tilfældet med den dyrkede Jord. Her haves altsaa en Antydning af det gamle tyske Vangbrug, Tovangs-, Trevangs-, Firevangs-brug, hvor Halvdelen, Trediedelen eller Fjerdedelen af Jorden laa utilsaaet og vel undertiden blev brakket paa en Maade, men blev som oftest vistnok alene brugt til Havn. Dette skete for at Jorden skulde hvile, og at der kunde dannes et Forraad af opløselige Mineralemner for kommende Avlinger.

Denne Skik, fæstet ved Budet i det ovenfor anførte Lovsted, har sandsynligvis været Oprindelsen til det i mange Landsdele, senere temmelig udstrakte Havreskiftebrug, hvilket netop bestaar i, at en Del af Jorden ligger utilsaaet eller, som det endnu paa mange Steder kaldes, i Træde og bruges til Havn, væsentlig for Faar. Samme Jordstykke ligger efter Omstændighederne 1 til 3 à 4 Aar, eftersom det antages nødvendigt, for igjen derpaa at vinde en lønnende Plantevæxt, eller Bekvemhedshensyn kan være afgjørende. Heri skiller Havreskifterne sig fra Oldtidens Trædebrug, thi da Loven paabyder, at Træden skal gjødsles, er det klart, at denne Jord ikke blev liggende længer, end et Aar.

Nu fremgaar det ikke med Bestemthed af Lovstedet, om «*Vintermøgen*» skal paaføres den Jord, som sidste Aar har ligget i Træde, eller om den om Vaaren skal paaføres den Jord, som skal ligge til Træde den kommende Sommer. Dette Spørgsmaal har ikke saa liden Betydning, thi i første Tilfælde blev Trædejorden, efterat være paaført Vintergjødslen om Vaaren, utvivlsomt tilsaaet med Vaarsæd (Byg), men dersom der om Vaaren blev ført Gjødsel paa kommende Sommers Træde, da antyder dette, at Brakarbeide i Løbet af Sommeren skulde udføres, og at man saaede Vinter-

sæd til Høsten. Det sandsynlige er dog, at Gjødselen om Vaaren blev ført paa sidste Aars Træde, og at Jorden derefter blev tilsaaet med Vaarsæd. Dette synes nemlig at stemme bedst med Lovens Udtryk «*at Fæet kan gaa derpaa*», thi dette synes at betyde, at denne Jord skulde ligge til Havn, hvilket under en Brakning kun meget afbrudt kunde ske, og Dyrene kunde ikke bekvemt gaa i den ved Arbeidning løsnede Jord, ligesom der ingen Næring var at finde.

Heraf fremgaar altsaa som nævnt, at et Slags Skiftebrug var kjendt, men der findes ikke Antydning til, at noget Skifte af Kulturplanter har fundet Sted. Systemet indskrænkede sig til hvert 4de Aar at lade Jorden hvile.

Engene omtales paa flere Steder i Loven, og der sættes Bestemmelse imod uberettiget Brug af andres Eng. Ulovlig Beitning straffedes ifølge den ældre Gulathingslov (Landsl. B. Cap. 10) med Bøder for Græsran og Landnam til Eieren, hvorhos tillige Jordens Bruger skulde have Betaling for Græssets Værdi. Confr. ogsaa M. L. G. Landsl. B. Cap. 42, se ovenfor Pag. 19.

Gjerdeholdet som Beskyttelse for Eng, saavelsom for Ager, er ovenfor omhandlet.

Bestemmelsen i M. L. Gulathingslov, Landsl. B. Cap. 40 om, at Kvæget skulde drives af Hjemmemarken, naar 2 Maaneder er gaaet af Sommeren, sigter egentlig til at hindre for langvarig Vaarbeitning paa Engene, til Skade for Produktionen af Hø til Vinterforsyning. Havneretten var ligeledes nøie paaagtet, og man passede nøie paa, at den ene Rettighedshaver ikke, til Skade for sine Medeiere, maatte udstrække sin Brugsret ud over rimelige Grændser. Enhver Eiers Ret var i denne Henseende allerede i den ældre Gulathingslov beskyttet ved Landsl. B. Cap. 10, som bestemte, at

om der er flere Opsiddere paa en Gaard, maatte ingen holde mere Fæ om Sommeren, end han kan føde om Vinteren og ikke slaa Hø paa en andens Eng.

Der havdes altsaa Bestemmelser for at beskytte Nytteeret og Brug af Engen, saavelsom Havnegang, men det synes ikke, som om der blev gjort noget særligt Skridt for at øge Græsvæxten, naar bortsees fra, at Engene rimeligvis blev ryddede for Krat og løse Stene. De jordfaste Stene lod man vistnok dengang, ligesom nu altfor ofte er Tilfældet, for største Del blive liggende. Paa de bedste Engstykker blev maaske en og anden Gang brugt nogen Overgjødsling. Nogen Antydning om, at der blev saaet Græsfrø, eller at Engen paa nogen Maade blev kultiveret, findes ikke, man har vistnok ladet sig nøie med det Græs, som ved Naturens egen Hjælp kom frem.

Landbrugets Produktion var ikke tilstrækkelig for Folkets Behov. Sagaerne indeholde talrige Meddelelser om, at Kjøbmandsskibe bragte hjem Korn, derimod sees ikke, at Smør eller andre Produkter af Husdyravlen har været indført.

Kornavlen synes dog i Forhold til Behovet ikke at have været ubetydelig, ligesom der haves Beretninger om Kornavling paa Steder, hvor den endnu er ganske tarvelig. Saaledes beretter Snorre i Olav den Helliges Saga, at den mægtige Høvding Asbjørn Selsbane, der boede paa Trondenæs paa Haalogaland, hver Vinter brugte at gjøre store Gjæstebud og give sine Huskarle prægtige Klæder, men saa kom daarlige Aaringer, og hans Formue blev derved indskrænket, saa at han ikke havde formaaet at vedligeholde den gamle Levemaade, om der ikke havde været gammelt Korn liggende. Tre Aar i Rad kom der Uaar i det nordlige Norge. Han foer da syd til sin Onkel Erling Sjalgson paa Sole, paa Jæderen, for at kjøbe Korn, men

da Kongen paa Grund af de vanskelige Tider havde forbudt Udførsel af Korn, vilde Erling ikke give ham noget, hvorimod han tillod, at Asbjørn kjøbte af hans Leiglændinger. Af denne Fortælling synes altsaa, at Agerbruget paa Haalogaland maa have havt en forholdsvis stor Betydning i Folkets Økonomi. Det synes, som man i almindelige Aar havde tilstrækkelig Forsyning af egen Avl. Ligeledes synes Jæderen at have været et godt Korndistrikt, hvor Avlen i Almindelighed var større end til Indbyggernes eget Behov.

At forfølge Udviklingsgangen frem gjennem Tiderne vilde her føre for vidt. Kun skal bemærkes, at de fleste af Bestemmelserne i Magnus Lagabøters Landslov af 1274 gjenfindes, tildels med meget ringe Forandringer i Chr. V. Norske Lov af 15de April 1687, hvilket synes at tyde paa, at store Ændringer i Henseende til Jordens Brug og Jordbrugernes Forhold ikke vare fremkomne. Det er i det Hele taget ikke sandsynligt, at det Norske Landbrug har undergaaet nogen gjennemgribende Ændring før nu i den senere Tid. En vis fremadskridende Udvikling har naturligvis til alle Tider fundet Sted saavel med Hensyn til Jordens Arbeidning, og som Følge deraf har Redskabsvæsenet gaaet fremad, som ogsaa Avlingen er blevet bedre. Ligeledes er der vel efterhaanden gjort Fremskridt i Husdyrstellet, men af Beretningerne fra Slutningen af forrige Aarhundrede, kan disse Fremskridt ikke have været betydelige. Den vigtigste Begivenhed i vort Landbrug i forrige Aarhundrede var udentvivl Indførelsen af Poteten, denne mærkelige Plante, som i kort Tid vandt Udbredelse over hele Europa, og hvorsomhelst den kom, efter nogle faa Aars Forløb indtog en fremragende Plads i Folkenes Økonomi.

Det Norske Landbrug

i

dette Aarhundrede.

Det Norske Landbrug

i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Et Blik paa det norske Landbrug i Begyndelsen af dette Aarhundrede viser et ensidigt Kornavlsbrug i en temmelig primitiv Tilstand. Den eneste Kulturplante, som havde begyndt at tildrage sig nogen Opmærksomhed ved Siden af Kornarterne, var Poteten. Denne var indfört i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede og fandt temmelig hurtig Udbredelse.

Folkets Livsvilkaar vare i det Hele taget saadanne, at Forandringer og Fremskridt i Brugsmaaden nødvendigvis maatte foregaa langsomt, idet den personlige Erfaring var næsten den eneste Maade, hvorpaa man indhentede Kundskab.

Blandt den store Mængde af Landets Befolkning raadede en stærk Mangel, saavel paa Almenoplysning, som Fagkundskab, specielt med Hensyn til Landbruget. Skolevæsenet stod paa et lavt Trin. Undervisningen i Almueskolen indskrænkede sig i Almindelighed til det nødtørftigste, med Hensyn til Læsning, undertiden lidt Skrivning og Regning og forøvrigt Religion. Nogen Tanke om Fagskoler f. Ex. for Landbrug, var enda ikke opstaaet. Alle lærte vistnok at læse, og nogle at

skrive, men efter Konfirmationen var der nok Mange, som sjelden eller aldrig saa i en Bog, der var forholdsvis faa, som kunde skrive. Læsning indskrænkede sig i Almindelighed til Bibelen og nogle faa andre religiøse, eller i enkelte Tilfælde, historiske Bøger. Aviser var omtrent ukjendte. Postforbindelsen var meget ufuldkommen, og Brevportoen høi, man skrev ikke gjerne mere end nødvendigt. Efterretninger fra andre Steder spredtes derfor hovedsagelig ved Fortællinger af Folk, som havde været paa Reise, eller af gjennemreisende Fremmede.

Kommunikationsvæsenet var overordentlig ufuldkomment, Jernbaner og Dampskibe tilhøre som bekjendt en senere Tid, men ikke engang ordentlige Veie var dengang synderlig kjendte her i Landet. Det var kun de tættest byggede og gunstigst liggende Dele af Landet, som overhovedet havde Veie, og selv disse var meget maadelige. Veibyggernes Opgave var dengang at søge den bekvemmeste Linje for selve Anlægget, det blev anseet som en Hovedsag, at Veien kom til at ligge forbi saa mange Gaarde som muligt. Der blev ikke taget synderligt Hensyn til de Fordringer, Færdselen stiller til en Vei. Der fandtes saaledes ingen Betænkelighed ved endog betydelige Bakker, naar Anlægget derved kunde gaa gjennem et bekvemt Terrain, eller komme lige forbi et Par Gaarde, som ellers vilde komme til at ligge i nogen Afstand fra Veien. I de fleste Bygder fandtes kun Rideveie. Følgen af denne Kommunikationsvæsenets Tilstand var, at Samfærdselen var ringe; al Førsel var besværlig, man maatte kjøre langsomt og med smaa Læs; en Reise paa nogle faa Mil var en stor Afære, for Landmandens Vedkommende, er det let at indse, at den største Del af hans Produkter ikke kunde bære Førselsomkostningerne, naar de skulde bringes til Salg under saa ugunstige Om-

stændigheder, og paa samme Tid yde nogen ren Indtægt. Naar Forholdene vare saadanne i de heldigst stillede Egne, er det let begribeligt, hvad det var i Bygder, hvor ingen Veie fandtes, og hvor altsaa al Førsel maatte ske ved Klyv paa Hestryggen, eller opsættes til Vinteren, naar Sneen muliggjorde Brug af Kjøreredskaber.

Det er let begribeligt, at Samfærdselen med Udenverdenen og Paavirkning derfra under saadanne Omstændigheder var og maatte være yderst ringe. Dertil bidrog ogsaa Landets isolerede Beliggenhed og særegne topografiske Forhold tilligemed den deraf følgende spredte Bebyggelse; hvert Dalføre var som et afsluttet Distrikt for sig selv og stod i liden Forbindelse med andre Egne, fra hvilke det var skilt ved uveisomme Skov- eller Fjeldstrækninger og Fjorde.

Det falder af sig selv, at Folket under saadanne Forhold maatte paavirkes lidet fra Udenverdenen, og derfor i det Væsentlige vedblev den fra Fædrene arvede Ordning af sin økonomiske Virksomhed, sin Ligefremhed i Sæder og Tarvelighed i Levemaade. Gaardbrugeren og hans Familie deltog som oftest selv i Markarbeidet sammen med sine Folk. Tiden anvendtes væsentlig til ved Arbeide at erhverve, hvad der var nødvendigt til det daglige Brød. Naar Aaret var nogenlunde gunstigt, saa at der af de forskjellige Kornarter kunde avles, af Vaarsæd, i de bedre Bygder, 5—7 Fold, i de mindre heldige 3—6, af Vintersæd (Rug) i de bedre Bygder 8—12 eller 14 Fold og de ringere 6—10 Fold og derhos Fædriften, eller Binæringer, som Skogsdrift eller Fiskeri kunde yde noget til Salg, saa at deraf kunde erhverves de nødvendige Kontanter for at betale Skatter og kjøbe det nødvendige Korn, forsaavidt egen Avling — hvilket vistnok oftest var Tilfældet — ikke strak til, noget Salt, Jern og andre Nødvendig-

hedsgjenstande, var man tilfreds i de Livsvilkaar, som Forsynet havde beskjæret.

At Landbruget under saadanne Forhold maatte findes paa et lidet udviklet Standpunkt, falder ligefrem af sig selv. Der var, som nævnt, liden Adgang til at erhverve Oplysninger udenfra, der fandtes hverken Bøger om Landbrug eller Tidsskrifter, ingen i rationelt Landbrug særskilt uddannede Mænd, ingen Skoler, hvorfra Kundskab kunde hentes. Jordbrugeren besad, væsentlig talt, ingen anden Kyndighed og Indsigt, end den, han havde erhvervet hjemme paa sine Fædres Gaard, eller i sin Hjemmebygd. Den eneste Kilde til Oplysning udenfra var den mundtlige Meddelelse, og at denne ikke kunde strække sin Virksomhed langt, kan Enhver vide, uden at den dog kan frakjendes enhver Betydning.

Det norske Landbrug var derfor vistnok omtrent saadant, som det i lange Tider havde været, kun med de Ændringer, som enhver Bedrift i Tidernes Løb lidt efter lidt undergaar. De væsentligste Fremskridt, som ere at nævne, var vistnok Indførelsen af Poteten og tildels i nogle Bygder en mere udstrakt Dyrkning af Vinterrug.

Hvede var kun brugt i ringe Udstrækning, mest i Smaalenene og Jarlsberg, samt den sydlige Del af Akershus Amt. I Landets øvrige Egne blev den neppe engang forsøgt, eller i ethvert Fald kun ganske i det smaa.

Rug dyrkedes intet Sted som Hovedsæd, men vandt i Begyndelsen af dette Aarhundrede stærk Udbredelse. De Egne, hvor den var mest brugt, var Smaalenene, Akershus og Jarlsberg Amter, tildels Hedemarkens Fogderi, den sydlige Del af Christians og Buskeruds Amt. I de øvrige Dele af Landet var denne Kornart lidet brugt og lidet kjendt. I Smaa-

lenene begyndte den at faa en ikke ringe Betydning, der berettes fra Rakkestad Fogderi, at Rugdyrkningen der i 1813 havde været det væsentligste Middel til at forebygge Hungersnød, og dette Distrikt havde allerede da, i almindelige Aar, Rug til Salg. Denne Kornart gav fra 10—16 Fold, eller i gode Aar noget derover.

Byg var Hovedsæd i mange Fjord- og Lavlandsdistrikter, og var omtrent eneste Kornsæd i alle Fjeldbygder og i den nordlige Del af Landet, hvor Aaret oftest er for kort for nogen anden Kornvæxt. Bygget gav i det Søndenfjeldske 5—7 Fold i de vestlige Fjordbygder, f. Ex. Hardanger 8 à 10 Fold, og i Nordland 4 à 5 Fold.

Blandkorn (Byg og Havre) dyrkedes paa nogle Steder som Hovedsæd og forøvrigt næsten overalt, med Undtagelse af Fjeldbygderne, i mindre Udstrækning ved Siden af Byg og Havre.

Havre var dyrket som Hovedsæd næsten i de fleste Lavlandsegne, og overalt langs Kysten lige til Helgeland var den næsten eneste Kornsæd. Den gav i de sydlige Fladbygder 4 à 6 Fold, i Kystegnene 3 à 4, paa nogle Steder, f. Ex. Jæderens Fogderi indtil 6 à 7 Fold.

Poteten dyrkedes — om end i større eller mindre Mængde — over hele Landet, i de første Aar paa nogle Steder i ringe Udstrækning, og nærmere som Havevæxt, end som tilhørende det egentlige Agerbrug. Det varede dog ikke længe, før denne Plante indtog en betydningsfuld Stilling i Økonomien, og i Aarene 1815—25 vandt den stærk Udbredelse over hele Landet. Omkring Begyndelsen af dette Aarhundrede havde Folket endnu ikke lært at sætte Pris paa Poteten som Fødemiddel, men Trængselsaarene med Krig og Misvæxt 1807—14, da Kornet frøs og Tilførselen var

spærret, lærte det norske Folk, hvad Poteten er værd, som Kulturplante i vor Landhusholdning.

Erter blev kun dyrkede i de sydøstlige og oplandske Amter, intetsteds mere end til Husbehov, og paa de fleste Bygder ikke saameget.

Bønner omtales kun fra et Par Bygder: Rygge, Raade og Onsø i Smaalenene.

Fodervæxter: Kløver og Timothei omtales som særdeles lidet brugt. Kun en og anden «*fremragende Landmand, oftest udenfor Bondestanden*» synes at have dyrket disse Væxter, og det kun i de sydlige Egne af Landet.

Lin og Hamp dyrkedes paa mange Steder — man tilvirkede alt sit Lintøi hjemme i Husene — men intetsteds mere end til Husbehov.

Humle var ligeledes meget almindelig og paa nogle Steder tilstrækkelig til eget Behov.

Før Aaret 1825 var det fra først af kun Havre og Byg, og senere tillige Rug og Poteter, som blev dyrket i nogen større Udstrækning og havde nogen større Betydning i Landmandens Økonomi. Tallet af Kulturplanter var altsaa ringe, og noget egentligt Sædskifte eller noget System var der ikke Tale om. Saalænge Fodervæxter og navnlig Engdyrkning ikke blev almindelig, kan der ikke let tænkes noget rationelt, med vort Klima og Brugsforhold stemmende Sædskifte. Den samme Jord brugtes derfor stadigt til Ager, den bar Korn efter Korn, idet dens Produktionsevne blev vedligeholdt ved flittig og tildels stærk Gjødsling. Denne enkle Brugsmaade i Forbindelse med den ufuldkomne Arbeidning, som blev Jorden tildel, gjorde, at Sæden ikke altid fandt heldige Betingelser for sin Trivsel, det var derfor naturligt, at Avlingerne vare smaa. Paa samme Tid gjorde tillige det ringe Antal

Planter, at Jordens Produktionsevne ikke heller blev nyttet paa den fordelagtigste Maade.

Jordens Arbeidning var tarvelig, Høstpløiningen var næsten ukjendt, Redskaberne vare meget ufuldkomne, Pløiningen oftest baade grund og ufuldkomment udført, og da Brak var omtrent ukjendt, var det intet Under, at Ugræsset mangen Gang truede med at tage Overhaand.

Ved Opdyrkning af ny Jord blev Krat og Trær borttagne og Jorden renset for Sten, saavidt at Redskaberne til Nød kunde gaa, men andre Grundforbedringer, som Planering, Jordblanding eller Bortledning af overflödigt Vand var lidet eller ikke kjendt. Noget der lignede Draining, var selvfølgelig aldeles ukjendt, og man havde endogsaa meget ufuldstændige Begreber om Nødvendigheden af at bortlede det meste Kildevand, eller at beskytte Markerne mod tilstrømmende Flomvand.

Maskiner til den høstede Grødes Behandling vare ukjendte. Tærskningen foregik med Haandkraft, paa de større Gaarde var en stor Del af Vinteren, flere Arbeidere optagne med Tærskning. Kornets Rensning foregik ved Drøftning med Haandsaald og Kastning med Skovl, det er altsaa let begribeligt, at Rensning og Sortering blev ufuldkommen, og Kornet derfor gav en lidet værdifuld Vare.

I Fladbygderne, Smaalenene, Akershus og tildels Jarlsberg Amter, var der tillige middelmaadige Havnegange, og Kreaturerne blev oftest sultfodrede; derfor var Gjødselforsyningen utilstrækkelig. For dog at holde nogen Jord i god Væxtkraft og tillige avle noget mere Korn, end Gjödselproduktionen syntes at medgive, brugtes Havreskiftebruget, d. v. s. et Stykke Jord blev saaet med Havre et eller to, undertiden tre Aar i Rad, og blev derefter liggende i nogle Aar urørt,

indtil Forvitringen havde opløsliggjort saamegen Plantenæring, at der paany kunde afpines Jorden en eller et Par tarvelige Avlinger.

I de oplandske Amter er rigere Havngange; Kvægholdet var større i Forhold til Agervidden, Gjødslingen kunde derfor være rigere, og som Følge deraf Kornavlen forholdsvis bedre. I Fjeldbygderne havde Kornavlen da som nu mindre Betydning.

Redskabsvæsenet var lidet udviklet. Jordens Arbeidning udförtes næsten alene med Plog eller Ard og Harv.

Plogen var af noget forskjellig Konstruktion i forskjellige Landsdele, almindeligvis var hele Redskabet af Træ, undtagen Bidslet og de i Jorden arbeidende Dele, der skulde udholde Friktion og Slid. Undertiden var dog ogsaa Muldfjælen af Træ. Oftest vare disse Redskaber af en mindre heldig Konstruktion og smaa, saa at de ikke kunde udføre et saa indgribende Arbeide, som ønskeligt, eller som Nutidens Landmænd forlange. Der høres endog fra den Tid Klager over og det fremhæves som en Feil ved Plogen, at den er for tung for en Hest. Denne Pløining, som almindeligvis blev hver Afgrøde tildel, udførtes gjerne om Vaaren, derfor blev ikke heller Jorden tilbørlig udsat for Vinterkuldens skjørnende Paavirkning. Enhver Nutidens Landmand ved, at Frysningen, for den høstpløiede Jord har en stor Betydning. Paa enkelte Steder, i de indre Fjorddistrikter paa Vestlandet, maaske fornemlig Hardanger, Voss og indre Sogn, brugte man i Skraaninger at arbeide med to Ploger, den ene af almindelig Konstruktion, og den anden havde Muldfjæl og Landside modsat det almindelige. Disse kaldtes Venstrehaandsploger, fordi de maatte styres med venstre Haand (de havde almindeligvis kun et Haandtag). Disse to forskjellige Ploger begyndte Arbeidet fra hver

sin Ende paa Ageren og mødtes midt paa, hvorfra de vendte tilbage for at tage en ny Fure. Lignende Redskaber og samme Arbeidsmethode bruges tildels i disse Egne lige til den seneste Tid.

Istedetfor Plogen brugtes og bruges fremdeles Arden — fornemlig i de søndenfjeldske Oplands- og Fjeldbygder. Disse to Redskaber have forskjellig Konstruktion og udrette ikke samme Arbeide, men Arden kan dog i nogle Tilfælde erstatte Plogen og er iethvertfald et saa nyttigt Redskab, at den vistnok ikke vil gaa af Brug.

Harvene vare oftest smaa af 4 eller 6 Brande, sammensatte med 2 Slindrer. Det almindelige Material til Rammen var Træ, og det samme var ofte brugt til Tinderne. Sorenskriver Blom omtaler fra sin Reise i Bergens Stift 1823 (Budst. 1825 Pag. 123), at Vors var det eneste Sted, hvor han fandt Harver med Jerntinder. Denne Omstændighed i Forening med Redskabets ringe Vægt, gjorde dets Arbeide langt mindre indgribende, end det burde være. Saadanne Harver kunde ikke udrette andet end at jævne Agerens Overflade efter Pløiningen. Dette udførtes forøvrigt i mange Bygder, f. Ex. i Telemarken og rimeligvis i de fleste Fjeldbygder med Græv. Harven var der ikke synderlig brugt eller kjendt. I mange Egne i de vestlandske, især begge Bergenhus Amter, arbeidedes Jorden med Spade og Græv. Paa denne Maade blev det øverste Jordlag vistnok vel beredt for Sæden, men det er indlysende, at det maatte blive grundt, thi det er i en haard og stenbunden Jord ikke let at stikke Spaden dybt. Dette var en kostbar Arbeidsmethode, der krævede mange Folk, og det er let begribeligt, at Udbyttet ikke blev stort. I de indre Fjorddistrikter og Indbygder i det Vestenfjeldske er Jordbruget, saavelsom det hele Stel, et ganske andet end i Kystdistrikterne.

I de indre Bygder brugtes Plog og Harv, saavelsom Kjøreredskaber i Gaardsbruget, men i Kystegnene bruges tildels endnu Spade og Hakke. Man lod Mennesker bære Avlingen i Hus, ja endog Gjødselen fra Dyngen ud paa Ageren*). Andre Redskaber til Agerarbeide brugtes ikke. Extirpatorer, saavelsom krogtindede Harver ere alle en senere Tids Opfindelser. Saamaskiner, Hyppeploger og Hakkelsemaskiner var nok enkeltvis forsøgt, men havde ikke vundet nogen Udbredelse.

Brak var næsten ukjendt, og Høstpløining, som anført, kun lidet brugt. Enkelte Beretninger omtaler, at der af og til blev høstpløiet, naar Ageren det følgende Aar skulde bære Byg (Gjellebøl, Hølands Beskrivelse).

Af Kjøreredskaber havde man i Fladbygderne Kjærre og Høvogn. I Fjeldbygderne førtes Korn og Hø i Hus paa Slæder med Træmeier uden Jernskoning, dels paa Slæder med 2 Hjul. Axelen var da anbragt lidt bagenfor Læssets Tyngdepunkt, og foran var et Par korte Meier uden Skoning. I Fjeldbygderne fandtes kun paa faa Steder Veie, som vare fremkommelige med Kjøreredskab, derfor foregik al Førsel udenfor Gaarden om Sommeren paa Klyv. Dertil havdes da, som nu for Sæterreiser, egne Sadler, hvortil Vidjemeiser let kunde fæstes. Haandredskaberne vare da som nu Spade, Græv og Hakke, om end af ufuldkommen Form.

Som Følge af det ufuldkomne Arbeide var Agrene fulde af Ugræs; især klages over at Landhavre (*Avena fatua*), Kveke (*Triticum repens*), Agerkaal (*Brasica campestris*) og Agersennep (*Sinapis arvensis*) til Skade

*) Forf. har i Aaret 1856, paa en af de smukkeste Gaarde i Søndre Bergenhus Amt, seet 14 Arbeidere gaa i Række med Gjødselkurven paa Ryggen.

for Kornet voxede en frodig Væxt. Det eneste, som blev gjort for at undertrykke disse Væxter var, at man undertiden saaede sent og harvede et Par Gange før Saaningen, for paa denne Maade at ødelægge det Ugræs, som spirede op. Ofte saaede man tykt, for at Sæden skulde kvæle Ugræsset. Dette bruges tildels endnu.

Husdyrbruget var overalt, men fornemlig i Sletbygderne, mindre paaagtet, end det burde, Fodringen var knap, og som Følge deraf Avdraatten ringe.

Hornkvæget. Det ansaaes som en nødvendig Betingelse for et fordelagtigt Kvæghold, at der maatte være gode Havnegange. Der fremhæves udtrykkelig i nogle Beretninger, at Kvægholdet ikke kan antages at faa nogen Betydning for Distriktet, fordi der mangler gode Havnegange. At god Havn vistnok er en Herlighed, men ingen Nødvendighed, at det i Mangel af Havn kunde lade sig gjøre, paa en lønnende Maade at skaffe Kvæget rigeligt Underhold, ved Dyrkning af Fodervæxter, synes ikke at være gaaet op for Datidens Jordbrugere. Naar det var den almindelige Opfatning og gangbare Praxis, at Kvæget om Sommeren skulde søge sin Næring selv, enten dertil var tilstrækkelig Græsvæxt eller ikke, og om Vinteren kun fik et tarveligt Livsophold, ved lidt Hø og Halm, medens Kraftfoder var ukjendt, og en Fodring udover det nødvendige til Livsbjergning, ansaaes som Sløseri, er det indlysende, at Kvægholdet ikke kunde give nogen betydelig Indtægt. Det var derfor i Sletbygderne en ikke ualmindelig Anskuelse, at Kvægholdet var et nødvendigt Onde. Kvæget maatte holdes, thi Melk var en nødvendig Ting i Husholdningen, og Gjødsel maatte tilveiebringes, for at faa Kornet til at voxe. Derfor var Kvægholdet nødvendigt, men det betragtedes ikke som nogen Indtægtskilde.

Landbruget artede sig da, saavelsom nu, noget

anderledes i Fjeldbygderne og de vestlige Amter. Disse havde idetheletaget bedre, eller oftest meget gode Havnegange. Bygderne ligge tildels høit over Havet, derfor er Kornavlen mindre sikker, hvilket alt tilsammen bevirkede, at Fædriften her havde en ganske anden Betydning, end i Fladbygderne. Fædriften var i mange af disse Egne navnlig i Fjeldbygderne den vigtigste Gren af Landhusholdningen. Der produceredes Fedevarer og Slagtekvæg til Salg, medens en stor Del af det til Befolkningens Behov nødvendige Korn maatte kjøbes. Husdyrbruget gav dog heller ikke her den Indtægt, som efter Forholdene burde været paaregnet, thi ogsaa her var Vinterfodringen for knap. Det blev betragtet som en Hovedsag at livnære saa mange Dyr som muligt om Vinteren, for om Sommeren saa meget bedre at kunne nytte de rige Havnegange, hvor i Almindelighed det mangedobbelte Antal Dyr kunde finde rigeligt Underhold. Hvorvel det kan synes fristende at have en stor Besætning at slippe i Fjeldhavnene, fører denne Methode dog ikke til det gunstigste Resultat, thi der gaar altid en stor Del af Havnetiden hen, før de ved Vinterens Sult og Nød magrede Dyr kommer saavidt i Huld, at de formaa at give nogen Avdraat, ligesom det er en velkjendt Erfaring, at en om Vinteren sultfodret Ko, naar den kommer paa Sommerhavn, ikke giver en saa værdifuld Melk, som en velfodret.

I de allerfleste Egne fandtes ikke andre Stammer af Hornkvæg, end de i Landet oprindelig hjemmehørende. Kun paa enkelte Steder, fornemlig i Smaalenene og Jarlsberg Amter, fandtes paa nogle af de større Gaarde (almindelig kaldt Herregaarde) indført hollandsk Kvæg, men det havde ikke fundet stærk Udbredelse. Jordbrugerne fandt, at det udenlandske Kvæg *«hurtig vanslægter og staar længere borte end norske Kreaturer»*.

Dette var rimeligvis for en stor Del Følge af det daarlige Stel, der maatte have endnu skadeligere Følger for en forædlet Race, der var fremkommet under gunstigere Livsvilkaar. Til Forædling af Landets egne Kvægstammer var saagodtsom intet gjort, hverken ved planmæssig Krydsning med fremmede Racer, eller ved rationel Indavl. Der høres fra de fleste Egne af Landet Klager, saavel over simpelt Stel, som Mangel paa Omhu i Valget af Avlsdyr.

Hesten ydedes i det Hele taget bedre Røgt end Hornkvæget. Det bedste af Gaardens Høavl blev gjerne tildelt Hesten, og desuden blev der i mange Egne fodret med Havre. Til Gjengjæld maatte Hesten paa mange Steder arbeide strængt, hvilket især var Tilfælde i de Bygder, hvor der var fremmed Kjørsel (Gjennemgang af Varetransport), f. Ex. paa Romeriget eller i Skovbygderne og i Nærheden af Bjergværkerne, hvor der var Tømmerdrift eller Kjøring af Kul, Malm og Produkter fra Værkerne. I disse Egne var Hestholdet til Skade for Jordbruget meget større end nødvendigt for dettes Behov. I de fleste Egne blev opdrættet Heste, og tildels mere end tilstrækkeligt for eget Brug. Fra Gudbrandsdalen udførtes aarlig Heste, da denne Stamme allerede da stod i megen Anseelse og blev godt betalt. Ligesaa de vestlandske Amter avlede Heste til Salg. Til Forædling af indenlandske Stammer siges i nogle Egne, fornemlig Smaalěnene og tildels Oplandene (Sommerfeldt, Beskr. over Christians Amt) fremmede (danske og holstenske) Hingster at være indførte, uden at dog noget sikkert paaviseligt Resultat af disse Forsøg er fremkommet.

Faaret var i Begyndelsen af dette Aarhundrede i nogle Landsdele forholdsvis mere udbredt end nu. Navnlig i de sydøstlige Landsdele er Faarholdet mindre i den senere Tid end for 20 Aar siden. Dette har rimeligvis sin

Aarsag i, at det nu synes billigere at kjøbe Fabriktøier, end at producere Uld, spinde og væve, hvilket tidligere var nødvendigt. Nu foretrækker man at anvende Foderet til Hornkvæg og holde forholdsvis færre Faar. I Fjeldbygderne og paa Vestlandet, hvor der i Almindelighed er store rige Havnestrækninger, af hvilke en stor Del tillige egner sig mindre for Hornkvæg, kan der Sommeren over ernæres et meget stort Antal Faar. Folkets Sædvane at bruge hjemmevirkede Tøier er her omtrent uforandret, derfor har Faaret en større Betydning i Økonomien og holdes i et Antal, der stiger med Landbrugets Udvikling. Faarenes Forædling var en Sag, som allerede tidlig tildrog sig Opmærksomhed, og blev i de sydøstlige og oplandske Amter tildels forsøgt med spanske og engelske Vædere, i Kystegnene hovedsagelig med engelske Stamdyr. I Stavanger Amt havdes paa Hvitingsøerne en Stamme, hvis Udseende tydede paa nogen Forædling, og paa Tauterøen i Trondhjemsfjorden fandtes en Race, der synes at stamme fra Merinos. Selskabet for Norges Vel stationerede i 1811 8 spanske Vædere i Gudbrandsdalen.

Gjeten var mere udbredt før 1825 end nu. Paa Grund af sin Haardførhed og Nøisomhed var Gjeten et Husdyr, der egnede sig for det norske Jordbrug i den Tid. Selv i Lavlandsegnene i de sydøstlige Amter fandtes adskillige Gjeter, hvorimod de nu ere omtrent forsvundne fra disse Egne. I Fjeldbygderne og paa Vestlandet, hvis bratte og klippefulde Terrain synes særlig passende for Gjeten, tog deres Antal en Tid af, men er steget i de seneste 15 Aar.

Svinet holdtes for det meste kun til eget Behov, og i mange Egne kjøbte man Svinekjød. De norske Svinracer var af maadelig Beskaffenhed, og Intet vides at være gjort for deres Forædling.

Det vil af Ovenstaaende være klart, at det norske

Landbrug, i den første Del af dette Aarhundrede, stod paa et lidet fremskredet Standpunkt. At Landhusholdningens reelle Afkastning maatte være tarvelig, siger sig omtrent selv. Det var ifølge Forholdenes Natur heller ikke at vente, at Fremskridt skulde gaa hurtigt. Foruden de ovenfor berørte, mindre gunstige Omstændigheder, var det ogsaa naturligt, at der var adskillige Binæringer, som vel kunde være fuldt berettigede i og for sig, men derved, at de drog Arbeidskraft bort fra Jordbruget, viste sig som ikke ringe Hindringer for dette. Enkelte Binæringer betragtedes endog paa sine Steder som Hovedsag, f. Ex. Skovbrug og Fiskeri. Andre, som Fragtkjørsel, borttog ikke alene Arbeidskraft, men den megen Færden paa Landeveiene og Ophold i Værtshuse havde tillige en demoraliserende Indflydelse paa Befolkningen i de Bygder, hvor den foregik*). Det har ogsaa senere vist sig, at, hvor deslige Binæringer i nogen Grad har optaget Folkets Tid og Interesse, har Landbruget gaaet langsommere frem, end hvor dette alene har optaget den almindelige Virksomhed. Omtrent i Aarene 1815—20 findes de første Spor til, at Interessen for Jordbrugets Opkomst begynder at røre sig. De foregaaende Aar havde tildels medført store Trængsler for vort Folk, idet Krig og Uaar havde foraarsaget trykkende Tider. Ved Statsforandringen i 1814, hvorved Landet fra at være styret af absolut Kongemagt, gik over til konstitutionelt Selvstyre, synes Ideen om Selvstændighed ogsaa i andre Retninger at have vaagnet.

Der findes flere Vidnesbyrd om, at man tænkte paa Nødvendigheden af at gjøre sig uafhængig af Ind-

---

*) Fragtkjørselen over Romerike indbragte i Aarene 1830—40 aarlig Distriktet over 100,000 Spd., og maatte altsaa kræve betydeligt Arbeide.

førsel af Korn fra Udlandet, thi Krigsaarene havde vist, hvor uheldig en Afhængighed i denne Retning kan være. Gjenvordighederne fra disse Aar havde derfor den Følge, at Opmærksomheden i en ganske anden Grad end tidligere blev rettet paa, hvad der kunde foretages til Jordbrugets Opkomst. Der findes i de fleste Beretninger fra 1815—25 fremhævet, at Krigen og de samtidig indtrufne Begivenheder havde givet et mægtigt Stød til Jordbrugets Fremadskriden.

Det Kgl. Selskab for Norges Vel blev oprettet 29de December 1809. Dette Selskab stillede sig som Formaal at arbeide for Fremskridt og Forbedringer i Landets Næringsveie, Husflid, Industri, Literatur — det søgte at fremme Almenoplysning og Almenvel og at ophjælpe enhver Gren af nyttig Virksomhed i Landet. Et af de betydningsfuldeste Resultater af Selskabets Virksomhed er udentvivl Oprettelsen af Norges Universitet, der blev grundlagt ved Kgl. Res. af 2den September 1811

Det Norske Landbrugs senere Udvikling.

En ligefrem Udvidelse i Mængde

var det som først tiltrak sig Opmærksomheden.

Landbrug er en Næringsvei, som ifølge sin Natur ikke kan undergaa store Ændringer i kort Tid. Det viste sig ogsaa her i Landet, at Fremskridtene eller Forandringerne før 1845 hovedsagelig gik ud paa en Udvidelse med Hensyn til Mængde. — Jordbrugerne arbeidede paa at dyrke mere Jord og øge Tallet af Husdyr. At bringe den allerede dyrkede Jord i høiere Kultur, eller at røgte de forhaandenværende Husdyr til at give en større og værdifuldere Avdraat, synes ikke at have været videre tilstræevet. Der spores meget faa, i det Store gjennemførte Reformer i Brugsmaaden.

Med Hensyn til Driftens Udvidelse gjordes derimod ganske gode Fremskridt.

Dette Forhold fremgaar med stor Klarhed af følgende Tal:

Tabel No. I. Udsæd i

Aar.	No.	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.
1835	1	1 323	8 603	82 211	54 681
1845	2	1 699	10 684	102 576	70 110
1855	3	5 632	16 177	125 276	76 691
1865	4	9 141	17 194	127 173	65 924
1875	5	9 012	21 026	136 424	66 022
Forsjel 18³⁵/₄₅	6	376	2 081	20 365	15 429
Do. i %	7	28	24	25	28
Do. 18⁴⁵/₅₅	8	3 933	5 493	22 700	6 581
Do. i %	9	232	51	22	9
Do. 18⁵⁵/₆₅	10	3 509	1 017	1 897	÷ 10 767
Do. i %	11	62,3	6,3	1,5	÷ 16
Do. 18⁶⁵/₇₅	12	÷ 129	3 832	9 251	98
Do. i %	13	÷ 1,4	22,3	7,3	0,15
Forsjel 18³⁵/₇₅	14	7 689	12 423	54 213	11 341
Do. i %	15	577	144	66	21

Tabel No. II. Avl i Tønder

Aar.	No.	Hvede.	Rug.	Byg.	Blandkorn.
1835	1	8 547	67 049	407 504	269 015
1845	2	12 273	91 708	585 599	373 427
1855	3	47 756	163 206	792 962	457 749
1865	4	61 902	153 327	766 949	389 891
1875	5	63 172	244 729	984 624	436 525
Forsjel 18³⁵/₄₅	6	3 726	24 659	178 095	104 412
Do. i %	7	44	37	44	39
Do. 18⁴⁵/₅₅	8	35 483	71 498	207 363	84 322
Do. i %	9	289	78	35,4	22,6
Do. 18⁵⁵/₆₅	10	14 146	÷9 879	÷26 013	÷ 67 858
Do. i %	11	29,6	÷ 6	÷ 3,28	÷ 14,82
Do. 18⁶⁵/₇₅	12	1 270	91 402	217 675	46 634
Do. i %	13	2,5	59,6	28,3	11,9
Forsjel 18³⁵/₇₅	14	54 625	177 680	577 120	167 510
Do. i %	15	643	265	141,6	62

1 Td. Byg = ³/₄ Td. Hvede, Rug eller Erter, 1¹

Tønder.

Havre.	Erter.	Korn.	Poteter.	Bygværdi.
265 412	6 512	418 742	306 474	375 446
324 248	8 860	518 177	457 820	492 371
361 518	10 037	595 339	555 802	584 890
356 997	8 972	585 401	675 982	622 024
342 186	10 082	584 752	703 854	639 645
58 836	2 348	99 435	151 346	116 925
22	36	24	49	31,1
37 270	1 177	77 162	97 982	92 519
11	13	15	21	18,8
÷ 4 521	÷ 1 065	÷ 9 938	120 180	37 134
÷ 1,25	÷ 10,6	÷ 1,7	21,6	6,35
÷14 811	1 110	÷ 649	27 872	17 621
÷ 4,12	12,4	÷ 0,11	4,1	2,83
76 774	3 570	166 010	397 380	264 199
29	55	40	130	70,4

Udsæden fradraget.

Havre.	Erter.	Korn.	Poteter.	Bygværdi.
1 017 175	26 793	1 796 083	2 024 941	1 906 934
1 357 990	40 801	2 461 798	3 060 681	2 726 815
1 766 473	51 178	3 279 324	3 759 408	3 584 020
1 706 186	39 866	3 118 121	4 045 316	3 568 535
1 985 100	50 386	3 765 236	4 421 172	4 219 626
340 815	14 008	665 715	1 035 740	819 881
33,5	52,3	37	51,1	42,99
408 483	10 377	817 526	698 727	857 205
30	25,4	33	22,8	31,44
÷ 60 287	÷ 11 312	÷161 203	285 908	÷ 15 485
÷ 3,4	÷ 22,1	÷ 5	7,6	÷ 0,34
278 914	10 520	647 115	375 856	651 091
16,3	26,4	20,7	9,3	15,4
967 925	23 593	1 969 153	2 396 231	2 312 692
95,1	88	110	118	121,3

Td. Blandkorn, 2 Tdr. Havre eller 3 Tdr. Poteter.

Tabel No. III. Husdyravlens Bevægelse 1835—75.

Aar.	No.	Heste.	Hornkvæg.	Faar.	Gjet.	Svin.	Ren.	Beregnede Kjør.
1835	1	113 163	644 414	1 028 945	184 518	79,874	82 225	1 133 477
1845	2	131 894	842 568	1 447 274	290 950	88 637	90 273	1 426 946
1855	3	154 447	949 935	1 596 199	357 102	113 320	116 891	1 670 262
1865	4	149 167	953 036	1 705 394	290 985	96 166	101 768	1 657 626
1875	5	151 903	1 016 617	1 686 306	322 861	101 020	96 567	1 729 937
Forsjel 18^{35}/$_{45}$	6	18 731	198 154	418 329	106 432	8 763	8 048	293 469
Do. i %	7	16,55	30,75	40,66	57,68	10,97	9,79	25,9
Do. 18^{45}/$_{55}$	8	22 553	107 367	148 925	66 152	24 683	26 618	243 316
Do. i %	9	17,10	12,74	10,29	22,74	27,85	29,49	17,2
Do. 18^{55}/$_{65}$	10	÷5 280	3 101	109 195	÷66 117	÷17 154	÷15 123	÷ 12 636
Do. i %	11	÷ 3,42	0,33	6,84	÷ 18,51	÷ 15,14	÷ 12,94	÷ 0,8
Do. 18^{65}/$_{75}$	12	2 736	63 581	÷ 19 088	31 876	4 854	÷ 5 201	72 311
Do. i %	13	1,83	6,67	÷ 1,12	10,95	5,0	÷ 5,1	4,4
Forsjel 18^{35}/$_{75}$	14	38 740	372 203	657 361	138 343	21 146	14 342	596 460
Do. i %	15	34,2	57,7	63,0	75,0	26,5	17,4	52,6

1 beregnet Ko = ½ Hest, 1 Ko, 6 Faar, 6 Gjet, 2 Svin og 4 Ren.

At Fremskridtet maatte gaa i den antydede Retning, var en naturlig Følge af de stedfindende Forhold. Det norske Landbrug var, som ovenfor paavist, ordnet med det Maal for Øie, at frembringe Korn, medens Husdyrbruget blev stelt med mindre Omhu. Det ligger altid nærmere for en lidet oplyst Befolkning at ordne sin Økonomi paa denne Maade, thi Korndyrkning er en simplere, mindre vanskelig Bedrift, og hvorom der i kortere Tid kan vindes en vis Erfaring; det kræver ganske anderledes flersidige Kundskaber og Indsigter, langt større Dygtighed og større Driftskapital at drive et rationelt Husdyrbrug med dertil hørende Tilberedning af Produkter — Smør og Ost. Derhos forudsætter et intensivt Husdyrbrug, mere udviklede sociale Forhold, stærk Efterspørgsel efter gode Produkter, altsaa gode Markedsforhold, som dengang ikke fandtes hos os.

De samme Aarsager ere ogsaa bestemmende for Landbrugets Udvikling. Det ligger nærmere for en Befolkning, der staar paa et saadant Kulturtrin og lever under saadanne Forhold, som de almindelige her i Landet vare i Begyndelsen af dette Aarhundrede, at fortsætte sin Drift paa den tillærte, den fra Fædrene nedarvede Maade, end at indføre ny Methoder. Enhver Reform i Driften, enhver Tilnærmelse til rationelt Brug, kræver ikke alene Kundskab, men ogsaa en Evne til Selvvirksomhed, der sjelden findes hos den lidet Oplyste. Hvor denne Evne mangler, ville Vanskelighederne ved en gjennemgribende Reform altid stille sig overvældende, det naturlige er, at vedblive det kjendte Stel, om hvis Resultater Erfaringen har lært med Sikkerhed at dømme.

Det fremgaar tillige af adskillige Beretninger, at de Erfaringer Folket havde gjort i de for Landet ulykkelige Aar 1807—14, yderligere havde bidraget til

forøget Iver for Korndyrkningens Udvidelse. Paa Grund af Misvæxt var der oftest Mangel paa Korn, hvilken yderligere forøgedes derved, at Krigen vanskeliggjorde Tilførsel udenfra, Kysterne vare tildels bevogtede af fiendtlige Krydsere. I enkelte Bygder maatte Befolkningen undertiden endog gribe til Barkbrød som Næringsmiddel for at opholde Livet. Det kan ikke vække Forundring, at der vaagnede en Stræben efter at bringe Agerbruget til en saadan Udvikling, at Landet kunde hjælpe sig med egen Avl; det var ikke underligt, at Folket efter saadanne Erfaringer samlede sin Kraft paa at gjøre sig uathængig af Tilførsel udenfra, naar det gjaldt en af Livets første Fornødenheder.

Et Blik paa Talrækken No. 7 i Tabel I viser, at Korndyrkningen i Tidsrummet 1836—45 har gaaet hurtigt fremad. De forskjellige Kornarter er øget med

Hvede	28 %	Blandkorn	28 %
Rug	24 —	Havre	22 —
Byg	25 —	Erter	36 —
Korn i det Hele taget			24 —
Poteter	49 %	Samlet Bygværdi	31 —

Disse Tal viser den i nævnte Tidsrum stedfundne Virksomhed paa en ganske karakteristisk Maade. Den jævne Fremgang, som har fundet Sted for alle Kornarter, tyder paa, at man har gaaet meget ensidigt frem i den engang tilvante Retning, medens Udsædens betydelige Forøgelse viser, at det dyrkede Areal i Løbet af disse 10 Aar er stærkt udvidet. Beregnes efter Talrækken 1, Tabel No. I, hvad der i 1835 sandsynligvis har været optaget af Korn og Poteter sees, at det tilsaaede Agerareal med et rundt Tal maa have været omtrent 1 433 161 Maal. Regnes nemlig efter en Udsæd pr. Maal af 0,18 Tdr. Hvede, 0,14 Tdr. Rug, 0,25 Tdr. Byg, 0,34 Tdr. Blandkorn, 0,38 Tdr.

Havre, 0,22 Tdr. Erter og 2,09 Tdr. Poteter. (Den off. Stat. C. No. 2 1865 Pag. 44) finder for:

1 323	Tdr.	Hvede	7 350	Maal
8 603	—	Rug	61 450	—
82 211	—	Byg	328 844	—
54 681	—	Blandkorn	160 826	—
265 412	—	Havre	698 453	—
6 512	—	Erter	29 600	—
306 474	—	Poteter	146 638	—

Tilsammen for Korn og Poteter 1 433 161 Maal
For Korn alene 1 286 523 —

Korn 89.8 %, Poteter 10.2 % af det tilsaaede Areal.

Det med Korn og Poteter tilsaaede Areal kan for Tiden før 1835 i det Hele taget dog ikke ansees egentlig ensbetydende med den dyrkede Jord, naar dette Udtryk tages i Betydningen pløiet eller arbeidet Jord. En og anden Landmand havde begyndt med Engdyrkning, og hvorvel dette ikke var i nogen meget stor Udstrækning, optog det dog endel Jord, men der savnes enhver Oplysning, som kan lede til nogen Bestemmelse af Arealet.

Opstilles efter samme Udsædsmængde pr. Maal en Beregning over det Areal, som betinges af den i 10-aaret 1836—45 skete Forøgelse i den samlede Udsæd af Korn og Poteter, findes før:

376	Tdr.	Hvede	2 089	Maal
2 081	—	Rug	14 864	—
20 365	—	Byg	81 460	—
15 429	—	Blandkorn	45 379	—
58 836	—	Havre	154 831	—
2 348	—	Erter	10 673	—
151 346	—	Poteter	72 414	—

Tilsammen Korn og Poteter 381 711 Maal
Korn alene 309 297 —

Korn optager 81 % og Poteter 19 % af det af den samlede Udvidelse betingede Areal.

Altsaa det med Korn og Poteter tilsaaede Areal var i 1845 381711 Maal større end i 1835. Denne Udvidelse er at betragte som Nydyrkning og udgjør 26.6 %.

Denne Udvidelse af det med Korn og Poteter tilsaaede Agerland, kan dog ikke antages at udgjøre alt, hvad der i Tiaaret er dyrket fra nyt. Engdyrkningen, som tidligere kun havde været brugt i mindre Udstrækning, begyndte nemlig i dette Tidsrum at finde noget større Udbredelse. Derfor maa der til det ovenfor nævnte Areal vistnok gjöres et Tillæg for kunstig Eng, som nu begyndte at indtage en ikke ringe Del af den dyrkede Jord, hvorvel det dog først var i det følgende Tiaar Engdyrkningen for Alvor tog Opsving.

Talrækken 7 Tab. No. III (Pag. 46) peger i samme Retning.

Af denne Talrække fremgaar nemlig, at paa samme Tid, som Kornavlen er særdeles udvidet, er tillige Husdyrenes Tal forøget med:

Heste	16,55 %	Gjeter	57,68 %
Kjør	30,75 »	Svin	8,76 «
Faar	40,66 »	Ren	9,79 «

Disse Tal forudsætter en samtidig Udvidelse af Engen, andre Fodervexter end Engplanterne — fornemlig Timothei og tildels Kløver — vare nemlig dengang ikke indtagne i det norske Landbrug. Det meste Vinterfoder blev samlet fra r y d d e d e, men ikke egentlig d y r k e d e, naturlige Enge. Heraf fremgaar dog med stor Bestemthed, at Landbrugets væsentlige Fremgang var en ligefrem Udvidelse i Mængde. Der blev dyrket og ryddet en betydelig Strækning ny Jord, derfor blev der avlet mere Korn og holdt flere Husdyr, men Driften gik forøvrigt aldeles i samme Spor, som tidligere.

Den samme Driftsmaade fortsattes, kun med ringe Ændring, ogsaa i det følgende Tiaar. Kornavlens Udbredelse i Tidsrummet 1846—55 var:

for Hvede	232 %		for Blandkorn	9	%
« Rug	51 »		« Havre	11	«
» Byg	22 »		« Erter	13	«
» Korn i det Hele taget	. . . . .			15	«
» Poteter	21 %		for samlet Bygværdi	18,8	«

I 1845 optog de forsjellige Kornarter, tilligemed Poteten, efter samme Beregningsmaade som ovenfor:

1 699	Tdr.	Hvede	9 439	Maal
10 684	—	Rug	76 314	—
102 576	—	Byg	410 304	—
70 110	—	Blandkorn	206 205	—
324 248	—	Havre	853 284	—
8 860	—	Erter	40 273	—
457 820	—	Poteter	219 052	—
Tilsammen Korn og Poteter			1 814 871	Maal
Korn alene			1 595 819	—

Korn optager 88 % og Poteter 12 % af det tilsaaede Areal.

I Tiaaret 1846—55 blev, som antydet, Korndyrkningen fremdeles stærkt udvidet; for dette Tidsrum findes en Tilvæxt af:

3 933	Tdr.	Hvede	21 850	Maal
5 493	—	Rug	39 236	—
22 700	—	Byg	90 800	—
6 518	—	Blandkorn	19 356	—
37 270	—	Havre	98 079	—
1 177	—	Erter	5 350	—
97 982	—	Poteter	46 881	—
Tilsammen for Korn og Poteter			321 552	Maal
For Korn alene			274 671	—

Korn optager 85,4 % og Poteter 14,6 % af Udvidelsen i det tilsaaede Areal.

Altsaa ogsaa for dette Tidsrum er betydelig Udvidelse af det tilsaaede Areal. I 1855 optog

5 632	Tdr.	Hvede	31 289	Maal
16 177	—	Rug	115 550	—
125 276	—	Byg	501 104	—
76 691	—	Blandkorn	225 562	—
361 518	—	Havre	951 363	—
10 037	—	Erter	45 623	—
555 802	—	Poteter	265 933	—
Tilsammen Korn og Poteter			2 136 424	Maal
Korn alene			1 870 491	—

Korn optager 87,5 % og Poteter 12,5 % af det tilsaaede Areal.

For dette Tidsrum er det, naar man tillige betragter Husdyravlens Bevægelse, klart, at Driften fremdeles har været fortsat væsentligt i samme Spor, som tidligere. Husdyrenes Tal sees nemlig at være øget med:

Heste	17,1 %	Gjeter	22,7 %
Hornkvæg	12,7 «	Svin	27,8 «
Faar	10,3 «	Ren	29,5 «

Denne stærke Udvidelse af Husdyrbruget forudsætter en betydelig øget Foderavl. Foruden den ovenfor paaviste Opdyrkning af ny Jord, for Kornavlens Udvidelse, maa der være dyrket betydelige Arealer, for at kunne tilfredsstille det øgede Behov af Foder for Husdyrene. I denne Tid vandt Engkulturen betydelig Fremgang, ligesom Dyrkning af andre Fodervexter f. Ex. Vikkehavre her og der var i Brug, og de første Forsøg i Turnipsdyrkning fandt Sted.

Hvorvel de statistiske Opgaver ikke indeholde bestemte Oplysninger herom, fremgaar det dog med Sik-

kerhed af Beretninger fra denne Tid, at disse Tegn til Ændring i Driften, i dette Tidsrum mere og mere kom tilsyne.

I nær Forbindelse hermed staar ogsaa den Kjendsgjerning, som med Bestemthed fremgaar af de ovenfor anførte Tal, at Vintersæden i dette Tidsrum vandt en i Sammenligning med de andre Kornarter meget stærk Udbredelse, nemlig Hvede 232 % og Rug 51 %, medens de andre Kornarter kun øgedes med nogle faa %.

Dette staar i nøie Sammenhæng med den begyndende videre Dyrkning af Engplanter, thi Vintersæden ansaaes som den fordelagtigste Oversæd for Græsfrøet, man troede idetheletaget at faa en bedre Eng efter Vintersæd, end efter Vaarsæd. Der var derfor mange Jordbrugere, som udvidede Dyrkningen af Vintersæd, baade fordi den i sig selv ansaaes fordelagtig og tillige for at erholde en rigere Eng.

Samtidig blev — for at give Vintersæden gunstigere Betingelser for sin Udvikling — den fuldstændige Brak mere almindeligt indført. Fordringerne til Jordens Arbeidning vare i det Hele taget stegne, og i Forbindelse dermed begyndte man at føle Nødvendigheden af at indføre bedre Redskaber.

I dette Tidsrum begyndte ligeledes en anden Betragtning af Husdyrholdet at gjøre sig gjældende. Kvægets Fodring blev efterhaanden bedre og Jordbrugerne begyndte at indse, at det kunde svare Regning at fodre Melkkoen godt. Den Mening vandt efterhaanden Indgang, at Kvægholdet var en ligesaa vigtig og ligesaa lønnende Gren af Landmandens Virksomhed som Kornbruget.

Dermed var altsaa Indledningen gjort til et Systemskifte i det norske Landbrug. Den ensidige Korndyrkning maatte efterhaanden give Plads for et mere

rationelt Skiftebrug, hvori Fodervexter optog en betydelig Del af Arealet.

Denne Ændring i Driftsmaaden viser sig dog først ret tydeligt ved Betragtning af de statistiske Tal for næste Tiaar. Ændringen i Korndyrkning var da:

for Hvede	62,0 %	for Blandkorn	÷	16,0 %
« Rug	6,3 «	« Havre	÷	1,25 «
« Byg	1,5 «	« Erter	÷	10,6 «
« Korn i det Hele taget			÷	1,7 «
« Poteter	21,6 %	for Bygværdi		6,35 «

Sammenholdes hermed tillige Husdyrholdets Bevægelse, findes denne for:

Heste	÷ 3,4 %	Gjeter	÷ 18,5 %
Hornkvæg	0,33 «	Svin	÷ 15,1 «
Faar	6,84 «	Ren	÷ 12,9 «

For Kornavlens, saavelsom Husdyrenes Mængde, viser disse Tal en saa ringe Ændring, at den nærmest kan betegnes som Stillestaaen. En Beregning over det dyrkede Areal, som kan skjønnes at være optaget ved den videre Dyrkning af Korn og Poteter i 1865 fremfor i 1855 viser:

3 509	Tdr.	Hvede	19 494 Maal	
1 017	—	Rug	7 264 —	
1 897	—	Byg	7 588 —	
÷ 10 767	—	Blandkorn		÷ 31 668 Maal
÷ 4 521	—	Havre		÷ 11 897 —
÷ 1 065	—	Erter		÷ 4 841 —
120 180	—	Poteter	57 502 Maal	
Tilsammen Korn og Poteter			91 850	÷ 48 406 Maal
		øget tilsaaet Areal		43 444 Maal

som altsaa er Forøgelsen af det med Korn og Poteter tilsaaede Areal i Tiaaret 1856—65. Heraf sees, at Korn optager 14 060 Maal mindre end i 1855. Hele Udvi-

delsen, saavelsom Tilbagegangen paa Kornet, dækkes altsaa af Potetens stærkere Udvidelse.

Ifald der for disse Tal skal gjøres gjældende den samme Betragtning som ovenfor, at dette skal betegne den i Tiaaret nydyrkede Jord, da vilde denne Opdyrkning af vel 43 000 Maal være et meget tarveligt Resultat af 10 Aars Arbeide. Men Sagen staar ikke saa. Ifølge foreliggende Beretninger blev der i dette Tidsrum opdyrket et Areal af mindst 292 400 Maal. Men ogsaa denne Angivelse er utvivlsomt altfor lav. Engkulturens Udvidelse viser noksom, at der maa være dyrket langt større Strækninger.

I 1865 var optaget ved Udsæd af:

9 141	Tdr.	Hvede	50 783	Maal
17 194	—	Rug	122 814	—
127 173	—	Byg	508 692	—
65 924	—	Blandkorn	193 894	—
356 997	—	Havre	939 466	—
8 972	—	Erter	40 782	—
675 982	—	Poteter	323 436	—
Tilsammen for Korn og Poteter			2 179 867	Maal
Korn alene			1 856 431	—

Korn optager 85,2 % og Poteter 14,8 % af det tilsaaede Areal.

Ovenfor er nævnt, at der i Tiaaret er dyrket	292 400	Maal
deraf optaget ved udvidet Korn- og Potetavl	43 444	—
Altsaa tilbage	248 956	Maal,

som var tilsaaet med Fodervexter. Men denne Angivelse er, som nævnt, utvivlsomt for lav, thi Fodervexterne fandt i denne Tid stærk Udvidelse.

Sammenholdes altsaa samtlige Kjendsgjerninger,

som fremgaar af de ovenfor anførte Tal, vil det sees, at Kornavlens Udvidelse er standset omtrent med Aaret 1855. Det samme er Tilfældet med Husdyrenes Mængde. Paa samme Tid vides Dyrkning af Fodervexter at være udvidet meget stærkt, og at Dyrenes Fodring var bleven tilsvarende rigere, med andre Ord, det var gaaet op for den norske Jordbruger, at Dyrkning af Fodervexter i Forbindelse med en rig Fodring var Betingelsen for en fordelagtig Drift. Denne Tanke fandt et Udtryk i en Sætning, som i den Tid ofte hørtes, hvor Landmænd diskuterede Betingelserne for deres Drift: *«Det er fra Fjøset, Landmanden skal have sin meste Indtægt.»*

I denne Tid, Aarene 1850—60, foregik altsaa en fuldstændig Ændring i Bruget, den var selvfølgelig forberedt gjennem længere Tid, og vi skulle nedenfor paavise dens Aarsager, men her først med nogle faa Ord antyde Agerbrugets fortsatte Udvikling med Hensyn til Mængde.

Korndyrkningens Bevægelse i Tiaaret 1866—75 sees af følgende Tal, der viser for:

Hvede	÷ 1,4 %	Blandkorn	1,1 %
Rug	22,3 «	Havre	÷ 1,8 «
Byg	7,3 «	Erter	12,3 «
Kornsæd i det Hele taget			1,1 «
Poteter	4,1 %	Samlet Bygværdi	3,5 «

Dette tilsvarer, naar man regner efter en Sæd pr. Maal af: 0,19 Tdr. Hvede, 0,14 Tdr. Rug, 0,24 Tdr. Byg, 0,34 Tdr. Blandkorn, 0,37 Tdr. Havre, 0,21 Tdr. Erter og 2,09 Tdr. Poteter, en Ændring i tilsaaet Areal for:

÷ 129 Tdr.	Hvede		÷ 679 Maal
3 832 —	Rug	+ 27 371 Maal	
9 251 —	Byg	38 546 —	
98 —	Blandkorn	288 —	
÷ 14 811 —	Havre		÷ 40 030 —
1 110 —	Erter	5 286 —	
27 872 —	Poteter	13 336 —	
	For Korn og Poteter	84 827 Maal	÷ 40 709 Maal

Med Korn og Poteter forøget tilsaaet Areal 44 116 Maal

Hertil kommer for

Rodfrugter	11 695 Maal	
8 291 Tdr. Havre til Grønfoder	22 408 —	
896 220 ℔ Græsfrø à 5 ℔ pr. Maal	179 244 —	
		213 347 —
	tilsammen	257 463 Maal,

som altsaa er tilsaaet Areal i 1875 mere end i 1865.

I 1875 var det med Korn, Poteter, Rodfrugter og Græs tilsaaede Areal fordelt saaledes for:

9 012 Tdr.	Hvede		47 432 Maal
21 026 —	Rug		150 186 —
136 424 —	Byg		568 433 —
66 022 —	Blandkorn		194 182 —
342 186 —	Havre		924 827 —
10 082 —	Erter		48 010 —
703 845 —	Poteter		336 775 —
	Korn og Poteter		2 269 845 Maal
Rodfrugter		11 695 Maal	
Havre til Foder		22 408 —	
Græsfrø		179 244 —	
			213 347 —
	I 1875 tilsaaet Areal		2 483 192 Maal

Med Korn var tilsaaet 1 933 070 Maal, eller Kornet optager 85,1 og Poteten 14,9 % af det til denne Gruppe af Planter anvendte Areal. Fodervexter optager 8,6 % af hele den i Aaret tilsaaede Jord.

Disse Tal viser dog ikke Summen af dyrket Jord, thi for det Første er det sandsynligt, at der i Aaret er saaet en langt større Mængde Græsfrø, end den statistiske Opgave viser, denne Sæd optager altsaa mere Jord end beregnet, og for det Andet er det almindeligt, at den dyrkede Eng bliver liggende i flere Aar, fra den er tilsaaet, inden den pløies op. Da det Areal, som i Statistisken angives tilsaaet med Græsfrø, alene betegner, hvad der i det nævnte Aar er udlagt til Eng, maa, maa der altsaa for at finde det samlede Areal af dyrket Jord, gjøres et Tillæg for de øvrige Aarsskifter af Eng. Den Tid man lader Engen ligge varierer fra 3 til 10 à 12 Aar, men om 5 Aar kan ansees som et sandsynligt Middeltal, og der kan forudsættes hvert Aar at blive tilsaaet et tilnærmelsesvis lige stort Areal, da skulde det samlede England være 5 Gange saa stort, som det for Aaret 1875 anførte Tal. Men ogsaa denne Beregning giver, efter hvad ovenfor er anført, utvivlsomt et altfor lidet Areal dyrket Eng.

Efter dette kan antages at det dyrkede Areal udgjør omtrent:

	Tusinder Maal
Tilsaaet med Korn og Poteter	2 270
— — Havre til Foder	22
— — Rodfrugter . .	12
Ager	2 304
Udlagt til Eng	3 103
Tisammen	5 407

For at finde det virkelige Areal af dyrket Jord, maa hertil endvidere gjøres et Tillæg for Brak, Træde og Havejord, ogsaa dette udgjør adskillige Tusinder Maal.

Foruden denne egentlig dyrkede Jord, er der betydelige Strækninger ryddet Jord, som er bleven befriet for Krat og tildels for Sten og Tuer eller Ujevnheder, men som ikke frembringer andre Planter end dem, der af Naturen findes. Disse Enge bærer dog ofte et kraftigt og godt Græs, og giver tildels meget tilfredsstillende Avlinger af Hø. Den dyrkede og ryddede Jord udgjør tilsammen Indmarken, lægges hertil endvidere Sætervolde og Udslaatter, findes det aarlig høstede Areal, i Mosætning til Udmark, som er Havnegang, Skov, Fjeld og Ødemark. Den samlede Indmark udgjør ifølge den officielle Statistik (C. No. 11 Tabeller vedkdmmende de faste Eiendomme i Aarene 1871—1875 Pag. 25) for hvert af Landets 134 000 egentlige Jordbrug, gjennemsnitlig 68,2 Maal eller tilsammen 9 169 000 Maal.

Ifølge en anden Opgave skulde Indmarkens Størrelse kunne anslaaes til 10 215 Tusinder Maal

Af de af Statistiken beregnede optager:	9 168	—«—
Korn, Poteter og Rodfrugter .	2 318	—«—
Dyrket Eng	3 092	—«—
Naturlig Eng	3 758	—«—
Tilsammen	9 168	Tusinder Maal

Men efter denne Beregning er der ingen Plads for Brak, Træde. Havejord og Hustomter, men om disse tages med i Beregningen, tør det hænde, at den samlede Indmarks Størrelse nærmer sig det ovenfor anførte Tal 10 215 000 Maal.

Ved de ovenfor, for de tidligere Tidsrum opstillede

Arealbestemmelser, er der alene taget Hensyn til den med Korn og Poteter tilsaaede Jord, idet der før nu i den seneste Tid ikke haves nogetsomhelst Holdepunkt til at bedømme Udstrækningen af den dyrkede Eng.

Angivelserne af Agerjord, dens Vidde eller, med Korn og Poteter aarlig tilsaaet Jord, kan vistnok ansees som tilnærmelsesvis rigtige, den hele Udstrækning af dyrket Jord har dog alle Tider været adskilligt større, idet Havreskifter og Havn tidligere optog forholdsvis meget Jord, fornemlig i Smaalenene, Akershus og Jarlsberg Amter. I den senere Tid er Havreskiftejorden betydelig indskrænket derved, at Skifterne for en stor Del ere inddragne under Gaardens regelmæssige Brug, dels til Havn, dels til Eng. Paa samme Tid har Opdyrkning af ny Jord gaaet frem med langt større Kraft, end det alene af Kornavlens og den dertil nødvendige Jords Udvidelse synes at vise sig.

Den dyrkede Jords Forhold til Kornavlen er dog meget forsjellig i forsjellige Landsdele. I de sydøstlige Amters Fladbygder, saavelsom i den sydlige Del af de oplandske Amter, den sydlige Del af Bratsberg, Nedenæs og tildels Lister og Mandals Amter, saavel som i Egnene omkring Trondhjemsfjorden, optager Korn kun en mindre Del af den dyrkede Jord, idet den dyrkede Eng i disse Bygder optager fra nogle faa, lige op til omkring 70 % og derover. I Fjeldbygderne og i de vestlandske Amter er den største Del af den dyrkede Jord optagen af Korn og Poteter. Engdyrkningen har der endnu ikke fundet særdeles stor Udbredelse. Nedenfor skal dog gives en Oversigt over de forskjellige Egnes Driftsmaade, hvorved dette Forhold nærmere belyses.

Nedenstaaende Tal (Tabel No. IV) giver en Oversigt over den aarlig afhøstede Jords Fordeling i de forskjellige Landsdele.

Tabel No. IV. Oversigt over Indmarkens Fordeling.

Kolonnerne 3 og 5 viser dyrket Jord og naturlig Eng i pCt. af den samlede Indmark. Kolonnen 6 viser Areal af Ager, 7 Ageren i pCt. af Indmarken og 8 i pCt. af den dyrkede Jord. 9 viser Areal af dyrket Eng, 10 dyrket Eng i pCt. af Indmarken, 11 Eng i pCt. af dyrket Jord. Arealerne ere angivne i Tusinder og Maal.

		1	2	3	4	5	6	7	8	0	10	11
L.-No.	Fogderier.	Samlet Areal Ager og Eng.	Dyrket Jord.		Naturlig Eng.		Ager.			Dyrket Eng.		
			Areal.	pCt.	Areal.	pCt.	Areal.	pCt.	pCt.	Areal.	pCt.	pCt.
1	Ide og Marker . . .	192	191	99,4	1	0,6	67	34,9	35,1	124	64,5	64,9
2	Moss og Tune. . . .	237	234	98,7	3	1,3	84	35,4	35,9	150	63,3	64,1
3	Rakkestad	411	383	94,1	28	5,9	111	27,0	29,0	272	67,1	71,0
	Smalenenes Amt. . .	840	808	96,2	32	3,8	262	31,2	32,7	546	65,0	67,3
4	Aker og Follo . . .	284	283	99,6	1	0,4	77	27,1	27,1	206	72,5	72,9
5	Nedre Romerike . . .	292	275	94,2	17	5,8	87	29,8	31,6	188	64,4	68,4
6	Øvre Romerike . . .	284	236	83,1	48	16,9	122	43,0	51,2	114	40,1	48,8
	Akershus Amt . . .	860	794	92,1	66	7,9	286	33,2	36,0	508	58,9	64,0

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
L.-No.	Fogderier.	Samlet Areal Ager og Eng.	Dyrket Jord.		Naturlig Eng.		Ager.			Dyrket Eng.		
			Areal.	pCt.	Areal.	pCt.	Areal.	pCt.	pCt.	Areal.	pCt.	pCt.
7	Vinger & Odalen . .	144	112	77,8	32	22,2	55	38,2	49,1	57	39,6	50,9
8	Solør	133	97	72,9	36	27,1	54	40,6	55,6	43	32,3	44,4
9	Søndre Østerdalen . .	75	42	56,0	33	44,0	19	25,3	45,0	23	30,7	55,0
10	Nordre Østerdalen . .	110	64	58,2	46	41,8	6	5,4	9,4	58	52,8	90,6
11	Hedemarken	352	165	46,9	187	53,1	135	38,3	81,8	30	8,6	18,2
	Hedemarkens Amt . .	814	480	59,0	334	41,0	269	31,7	56,0	211	27,3	44,0
12	Toten	277	103	37,2	174	62,8	59	21,3	57,1	44	15,9	42,9
13	Søndre Gudbrandsdalen	200	68	34,0	132	66,0	45	22,5	66,8	23	11,5	33,2
14	Nordre Gudbrandsdalen	119	77	64,7	42	35,3	39	32,8	50,6	38	31,9	49,4
15	Hadeland & Land . .	246	96	39,0	150	61,0	58	23,6	60,4	38	15,4	39,6
16	Valders	88	33	37,5	55	62,5	26	29,5	79,0	7	8,0	21,0
	Christians Amt . . .	930	377	40,5	553	59,5	227	24,4	60,2	150	16,1	39,8
17	Hallingdal	67	23	34,3	44	65,7	21	31,3	91,3	2	3,0	8,7
18	Numedal & Sandsvær .	129	67	52,0	62	48,0	23	18,0	34,3	44	34,0	65,7

19	Ringerike	108	74	68,5	34	31,5	37	34,2	50,0	37	34,3	50,0
20	Buskerud	302	292	97,3	10	2,7	69	23,0	23,9	223	74 3	76,1
	Buskeruds Amt . . .	606	456	75,2	150	24,8	150	24,7	32,9	306	50,5	67,1
21	Jarlsberg	369	367	99,5	2	0,5	101	27,4	27,8	266	72,1	72,2
22	Laurvik	171	151	88,3	20	11,7	56	32,7	37,8	95	55,6	62,2
	Jarlsberg & Laurviks Amt	540	518	96,0	22	4,0	157	29,1	30,3	361	66,9	69,7
23	Bamble	108	86	79,6	22	20,4	26	24,1	30,2	60	55,5	69,8
24	Nedre Telemarken . .	121	109	90,1	12	9,9	37	30,6	34,0	72	59,5	66,0
25	Øvre Telemarken. . .	153	37	24,2	116	75,8	28	18,3	76,0	9	5,9	24,0
	Bratsberg Amt . . .	382	232	60,7	150	39,3	91	23,8	39,2	141	36,9	60,8
26	Nedenæs	105	84	80,0	21	20,0	31	29,5	37,0	53	50,5	63,0
27	Sætersdalen.	33	16	48,5	17	51,5	11	33,3	68,8	5	15,2	31,2
	Nedenæs Amt. . . .	138	100	72,5	38	27,5	42	30,4	42,0	58	42,1	58,0
28	Mandal	107	68	63,5	39	36,5	23	21,5	33,8	45	42,0	66,2
29	Lister	96	55	57,3	41	42,7	30	31,2	54,5	25	26,1	45,5
	Lister & Mandals Amt	203	123	61,5	80	38,5	53	26,5	43,1	70	35,0	56,9
30	Jæderen & Dalerne. .	245	95	38,8	150	61,2	58	23,3	61,1	37	15,5	38,9
31	Ryfylke	233	50	21,5	183	78,5	52	22,3	100,0	«	«	«
	Stavanger Amt . . .	478	145	30,3	333	69,7	110	23,0	75,9	35	7,3	24,1

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
L.-No.	Fogderi.	Samlet Areal Ager og Eng.	Dyrket Jord.		Naturlig Eng.		Ager.			Dyrket Eng.		
			Areal.	pCt.	Areal.	pCt.	Areal.	pCt.	pCt.	Areal.	pCt.	pCt.
32	Søndhordland	153	24	15,8	129	84,2	27	15,8	100,0	«	«	«
33	Hardanger & Voss . .	127	19	15,0	108	85,0	17	13,4	90,0	2	1,6	10,0
34	Nordhordland	211	27	12,8	184	87,2	31	12,8	100,0	«	«	«
	Søndre Bergenhus Amt	491	70	14,3	421	85,7	75	14,3	100,0	«	«	«
35	Sogn	136	36	26,4	100	73,6	32	23,6	88,8	4	2,8	11,2
36	Sønd- og Nordfjord . .	256	67	26,2	189	73,8	50	19,5	74,6	17	6,7	25,4
	Nordre Bergenhus Amt	392	103	26,3	289	73,7	82	20,9	79,6	21	5,4	20,4
37	Søndmøre	287	67	23,3	220	76,7	44	15,3	65,7	23	8,0	34,3
38	Romsdal	182	55	30,2	127	69,8	30	16,4	54,5	25	13,8	45,5
39	Nordmøre	182	65	35,7	117	64,3	40	22,0	61,5	25	13,7	38,5
	Romsdals Amt . . .	651	187	27,2	464	72,8	114	17,5	61,0	73	9,7	39,0
40	Ørkedal	177	69	39,0	108	61,0	26	14,7	37,7	43	24,3	62,3
41	Guldal	154	94	61,0	60	39,0	19	12,3	20,2	75	48,7	79,8
42	Strinden & Selbu . .	189	142	75,1	47	24,9	36	19,0	25,3	106	56,1	74,7

43	Fosen	147	83	56,4	64	43,6	38	25,8	45,8	45	30,6	54,2
	Søndre Trondhjems Amt	667	388	58,2	279	41,8	119	17,8	30,7	269	40,4	69,3
44	Stør- og Værdal . . .	279	221	79,2	58	20,8	86	30,8	38,9	135	48,4	61,1
45	Inderøen	218	153	70,2	65	29,8	62	28.4	40,5	91	41,8	59,5
46	Namdal	125	47	37,6	78	62,4	24	19,2	51,1	23	18,4	48,9
	Nordre Trondhjems Amt	622	421	67,7	201	32,3	172	27,6	40,9	249	40,1	59,1
47	Söndre Helgeland . .	102	29	28,4	73	71,6	25	24,5	86,2	4	3,9	13,8
48	Nordre Helgeland . .	99	23	23,2	76	76,8	18	18,2	78,3	5	5,0	21 7
49	Salten	115	48	41,7	67	58,3	25	21,7	52,1	23	20,0	47,9
50	Lofoten & Vesteraalen .	67	20	29,8	47	70,2	5	7,4	25,0	15	22,4	75,0
	Nordlands Amt . . .	383	120	31,3	263	68,7	73	19,1	60,8	47	12,2	39,2
51	Senjen & Tromsø . .	171	88	51,5	83	48,5	22	12,9	25,0	66	38,6	75,0
	Tromsø Amt	171	88	51,5	83	48,5	22	12,9	25,0	66	38,6	75,0
	Riget	9168	5410	59,0	3758	41,0	2318	25,3	42,8	3092	33,7	57,2

Agerbruget.

Gangen i det Norske Landbrugs Udvikling var altsaa, fra Begyndelsen af dette Aarhundrede henimod 1845, væsentlig en stærk Udvidelse af det dyrkede Areal, med omtrent lige Fremgang i Dyrkning af de almindelige Kornarter og Poteter. Paa samme Tid sees begyndende Engdyrkning og stor Forøgelse af Husdyrenes Tal, uden synderlig Forbedring af den, i Almindelighed altfor knappe Fodring.

Fra 1845 til 55 fremdeles stor Udvidelse af Korn- og Potetdyrkningen, dog med væsentlig stærkere Fremgang paa de ædlere Kornarter, i Forbindelse med stærk Udvidelse af Engkultur, og tildels Dyrkning af andre Fodervæxter, medens Husdyrenes Fodring forbedredes, samtidig som deres Tal blev øget.

Fra 1855—65 kommer et Omslag tilsyne. Kun Dyrkningen af de ædlere Kornarter og Poteten blev fremdeles i nogen væsentlig Mon ndvidet. For de andre Kornarter indtraadte omtrent Stillestaaen, eller endog Tilbagegang. Dyrkning af Fodervæxter, fornemlig Engkulturen, gik overordentlig fremad og Husdyrenes Tal blev kun ubetydelig øget, hvorimod Fodringen blev rigere, idet Husdyrbruget nu blev anseet som en Korndyrkningen fuldt ud jævnbyrdig Gren af Landhusholdningen, om ikke som Hovedsagen i Landmandens Virksomhed. medens den tidligere havde været betragtet som aldeles underordnet.

Siden den Tid har Udviklingen gaaet i samme Retning. Den senere Tids stærke Opdyrkning af ny Jord har vistnok medført en Forøgelse i Dyrkning af Korn, ligesaavel som af Fodervæxter og samtidig Forøgelse af Husdyrenes Tal, men Fodringen er end yderligere forbedret, derom vidner noksom den stærke Brug

af Kraftfoder af forsjellige Slags, som i den senere Tid er bleven almindelig.

Ved den omhandlede Ændring i Brugsmaaden — det egentlige Vendepunkt kan antages at liggge omkring Aaret 1855 — kom altsaa det norske Landbrug ind i det Spor, som naturligen er det anvist, saavel af Landets Klima og geografiske Beliggenhed som af dets Jordbund og topografiske Forhold. Aarsagerne til denne Reform i vort Landbrug maa selvfølgelig søges i stigende Oplysning — og særlig i større Indsigt i Betingelserne for det rationelle Landbrugs Fremgang. Der var i det hele taget i Aarene 40 og 50 en ikke ringe Bevægelse blandt Landmændene. Den af Overlærer Jakob Sverdrup i 1825 oprettede Landbrugsskole, den første her i Landet, havde havt stærk Søgning fra alle Kanter, og havde udsendt mange Mænd, som efter den Tids Krav stode udrustede med gode Kundskaber og som med Ord og Exempel hver i sin Kreds søgte at vække Opmærksomheden for Fremskridt. Dette ledede til, at der i Aarene 1840—50 blev oprettet flere Skoler. Fra disse Læreanstalter udgik først Tanken om en Forandring i vort Brug, og den blev baaren ud og videre fremholdt ved de fra Skolerne udgaaede Mænd saavelsom af de senere ansatte Agronomer, hvis Opgave var at reise omkring i Bygderne for at yde Veiledning i Landbrug for Enhver, som ønskede det. Ligeledes var der i denne Tid adskillige Mænd, som tildels uden at have modtaget nogen egentlig fagmæssig Uddannelse som Landmænd, dog, dels ved Selvstudium, dels ved praktisk Virksomhed havde erhvervet Erfaring og Indsigt. Disse Kræfter arbeidede i Aarene 40 og 50 ivrigt for Fremskridt, der holdtes Møder og Foredrag, hvor Landmænd kom sammen for at diskutere Betingelserne for deres Drift. Opmærksomheden var i særlig Grad rettet paa

Forbedringer i Husdyrbruget. Der blev foranstaltet Dyrskuer og uddelt Præmier for de bedste Avlsdyr, kort, man søgte paa alle Maader ved ivrigt Arbeide at bringe den rette Opfatning til at vinde almindelig Indgang.

I Aarene 50 var der især i Tidsrummets første Halvdel gode Aar, og Produkterne blev godt betalte. Maaske paa Grund af Krigen*) i 1853 og 54 og dermed i Forbindelse staaende Forhold og Konjunkturer, gik Søfarten heldigt, Landets Næringsveie havde i det Hele taget en heldig Tid. Alt dette tilsammen bragte Penge i Omløb. Der viste sig en almindelig Velstand, som dog maaske var mere tilsyneladende end virkelig, men som i Forbindelse med let Adgang til Laan, vakte Lysten til Foretagender i forskjellig Retning. Da Landbruget i denne Tid, som paavist, tiltrak sig stor Opmærksomhed, var der mange, som før ikke havde tænkt derpaa, men som nu vilde eie Jord og betalte den med høie Priser. Grundværdierne steg til en tidligere ukjendt Høide, i Aarene 1852—57 steg f. Ex. Skylddalerens Pris i Smaalenene fra 911 Spd. til 1395 eller omtrent 50 pCt. I Akershus fra 653 Spd. til 1080, i Hedemarken fra 545 Spd. til 925, i Jarlsberg og Laurvik fra 627 Spd. til 1004, i Lister og Mandal fra 455 Spd. til 633 osv. Det var ret ligesom mange troede, at Jord knapt kunde betales for høit. Interessen for Jordbruget var levende, der blev holdt Landmandsmøder, oprettet Skoler, ansat reisende Agronomer og alle lovede sig en hurtig Udvikling af Landets Hovednæring.

Der kom imidlertid et Omslag, efter 1855 begyndte Tiderne efterhaanden at arte sig mindre gunstigt. De store Forhaabninger, som paa Landbrugets

---

*) England-Frankrig og Rusland. Krimkrigen.

Omraade skulde være knyttet til de foretagne Forandringer i Driften blev ikke altid fyldestgjorte, vel kan ogsaa hænde, at Fagmænd og Fremskridtsvenner ikke altid havde været saa forsigtige med at give Løfter om de Fordele visse Reformer og Brugsmaader skulde medføre, som ønskeligt. En anden Betragtningsmaade gjorde sig efterhaanden gjældende, og da der fra 1857 tillige begyndte en Række mindre heldige Aar*), blev den stærke Iver snart afkjølet. De ydre Konjunkturer stod ikke længere saa gunstige, mange der havde kjøbt Eiendomme i »*den gode Tid*« fandt sine Forventninger om Jordbrugets Fordelagtighed skuffede, havde vanskeligt for at klare paatagne Forpligtelser, og blev modløse og utilfredse. Der hørtes da ikke sjelden Udtalelser om, at Jordbrug ikke kan lønne sig i dette Land osv. Imidlertid var der skeet store Fremskridt, og vort Landbrug var kommet ind i en med Landets Naturforhold stemmende Retning, hvilket senere har dannet Grundlaget for en lykkelig Udvikling.

Det har været sagt og mange Gange gjentaget, at dette Land er mere skikket for Fædrift end Kornavl. Denne Sætning, der har været repeteret, indtil den næsten er bleven kjedelig, indeholder en uomstødelig Sandhed. Hovedsagen for den norske Landmand er at dyrke saadanne Planter, der sætte ham istand til at bringe paa Markedet en let afsættelig Vare, i hvis Produktion han kan have Udsigt til at staa sig i Kappestriden med andre Lande. Dette er vanskeligere i vor Tid med dens udviklede Kommunikationsvæsen, der formindsker Afstandenes Betydning og drager alle Steder ind under Indflydelsen af den paa det store Verdensmarked stedfindende Konkurrence. Skal vort Land

*) 1859 var altfor tørt og i 1860 var regnfuldt og koldt.

staa sig her, maa det ske ved en passende Vexling af Fodervæxter og Korn.

De væsentligste Vanskeligheder, som stille sig i Veien for Korndyrkningen ere:

a. Kornavlens Usikkerhed. Landets geografiske Beliggenhed, saavelsom dets topografiske Beskaffenhed og deraf afhængige Klima og Naturforhold i det Hele taget gjør, at Kornavl i nogle Egne er aldeles utilraadelig, i andre meget usikker, eller mindre sikker, og kun i de heldigere Egne kan siges i Sikkerhed at staa jævnsides med Fodervæxterne.

Den almindelige Dyrkning af Korn paa de allerfleste Steder, hvor Mennesket har taget fast Ophold, viser paa en ganske karakteristisk Maade dette Folks stærke Udholdenhed i at vedblive med det, som engang har vundet Hævd, som hensigtsmæssigt og nyttigt. Der er saaledes Exempel paa Steder, hvor man saar Korn hvert Aar, uagtet Erfaring har lært, at det mislykkes oftere end det naar Modenhed. Paa disse Steder drives dog ikke Kornavl i nogen stor Udstrækning. Derimod drives ikke lidet Korn paa Steder, hvor det kan antages at mislykkes eller blive mindre godt, omtrent hvert 3die eller 4de Aar.

b. Dyrkningsomkostningerne. Korndyrkning vil i vort Land altid blive kostbar paa Grund af vor korte Arbeidstid, der kræver en i Forhold til Arealet stor Arbeidsstyrke, om alt skal blive færdigt i rette Tid. Der har undertiden været gjort Sammenligning mellem vort Klima, ialfald det vestlige Norges og Skotlands, men denne Sammenligning er langt fra rigtig. Medens den skotske Jordbruger begynder Vaararbeidet i den første Halvdel af Marts, og ikke har nødig at være færdig før i den sidste Halvdel af Juni og altsaa har fuldt 3 Maaneders Arbeidestid, lader det sig her i Landet almindeligvis ikke gjøre at begynde

Vaaronnen før i Begyndelsen af Mai, i de heldigste Egne eller i tidlige Aar, i de sidste Dage af April, og Vaararbeidet maa være færdigt til Udgangen af Mai, eller i de første Dage af Juni. Altsaa kun 1/3 af den Tid til Vaararbeidet, som staar den skotske Jordbruger til Raadighed, følgelig maa Arbeidsstyrken være saa meget større i Forhold til Arealet. Den samme Forsjel gjør sig gjældende for Høstarbeiderne. Denne ujævne Fordeling af Arbeidet foraarsager den norske Jordbruger store Vanskeligheder, som Folk i gunstigere liggende Lande ikke kjende til. Man maa holde et forholdsvis større Antal Arbeidere, Heste og Redskab, for hvilke det til andre Aarstider kan være vanskeligt at finde lønnende Sysselsætning, men sit Ophold maa de dog have. Det kan derfor med Sikkerhed antages, at Korndyrkningen hos os kræver væsentlig større Arbeidsomkostninger end i de fleste andre Lande.

c. Jordens ringe naturlige Kraft og utilstrækkelig Gjødselforsyning. Et Blik paa vort Lands geologiske Bygning viser, at store Dele optages af de ældste Formationer, disse bestaar, som bekjendt, hovedsagelig af Stenarter, der forvitre langsomt, er fattige paa Plantenæring, og hvis Forvitring altsaa kun yder Materialet til et tarveligt Jordsmon. Den, som med opmærksomt Øie iagttager Plantevæxten paa de Strækninger, der optages af yngre Jordlag, vil forbauses over den Rigdom i Former og yppig Vext, som her er almindelig, og paa en mærkelig Maade adskiller sig fra de ældre Lags tarvelige Frembringelser. Paa enkelte Steder, hvor de forskjellige Lags Grændser er skarpt mærkbare f. Ex., hvor Grændsen dannes af en Elv, er der rig Anledning til at iagttage dette Forhold*).

*) Særdeles karakteristisk fremstiller disse Forhold sig ved Stokkeelven, der danner Grændsen mellem Vardal og Biri og falder i Mjøsen ved Gaarden Stokke.

Med Hensyn til Kulturplanternes Dyrkning haves fra nogle Egne, der skylde yngre Lag deres Jordbund, Erfaring om, at stærkt tærende Planter kan dyrkes i lang Tid, kun med et ganske ringe, eller i enkelte Tilfælde endog uden Tilskud af Gjødsel, medens paa andre Steder, hvis Jordbund er opkommet ved Forvitring af de ældste Lag, maa der gjødsles ofte og stærkt, dersom Jorden skal frembringe lønnende Korngrøder. Heraf er det indlysende, at en udstrakt Korndyrkning i Almindelighed vil kræve et større Tilskud af Gjødsel end den dyrkede Jord, henvist til egen Hjælp vilde stille til Raadighed. Det er derfor ogsaa af denne Grund klogt, saavelsom i Forholdene fuldstændig grundet, at Jordbrugeren i vort Land har beholdt en stor Del af de rige naturlige Enge uforandrede. Disse give paa de fleste Steder en rig, nogenlunde sikker Avling, der yder et værdifuldt Bidrag til Besætningens Underhold og derved Tilskud til Gaardens Gjødselforsyning.

Den norske Jordbruger maa altsaa, naar han vil vente at staa sig i Kappestriden med de heldigere stillede Lande, grundlægge sin Drift paa Dyrkning af Planter, der tilfredsstille følgende Fordringer:

1. De maa kunne danne Grundlaget for en værdifuld Produktion og passe for Landets Naturforhold.
2. De maa vælges med specielt Hensyn til det Krav, de stille til Jordens Kraft, saa at Rovdrift ved en hensigtsmæssig Vexling af de til Dyrkning valgte Væxter kan undgaaes.
3. De maa foraarsage et Minimum af saavidt muligt hensigtsmæssigt fordelt Arbeide. Altsaa, der maa i Valget tages Hensyn til at faa Vexter, der tillade et System, hvorved Arbeidet ikke sammenhobes til enkelte Aarstider, da dette, som ovenfor fremstillet, altid medfører forøgede Omkostninger.

At der desuden ved Valg af Planter maa tages behørigt Hensyn til Egnens Jordbund og Klima, tør vel være overflødigt at paavise.

Spørges, hvilke Væxter der nærmest tilfredsstille disse Betingelser, da maa Svaret blive: Korn og Fodervæxter i et passende Forhold.

Dyrkning af Fodervæxter danner Grundlaget for et fordelagtigt Husdyrbrug og dette frembringer det Slags Landbrugsprodukter, som vort Land formentlig burde have i større Mængde, end til eget Behov. Fodervæxterne ere i Almindelighed mindre udsatte for Misvæxt end Kornet. De kræver med Undtagelse af Rodfrugterne mindre Arbeide end dette og give Landmanden fri Hænder til at bringe Vaarsæden i Jorden, medens den beleilige Tid er forhaanden. Paa samme Tid, som Fodervæxterne altsaa giver en værdifuld Avling med forholdsvis smaa Arbeidsudgifter, danner Dyrkningen af dem tillige Grundlaget for en fordelagtig Kornproduktion. Foderdyrkningen forudsætter, et ialtfald tilnærmelsesvis rationelt Driftsystem, der altsaa sikrer en fuldstændig og økonomisk Nytning af Jordens Kraft. Samtidig vil den større Gjødselmængde, som falder efter en vel fodret Besætning give Midlet til at vedligeholde Jordens Kraft og hindre, at Bruget udarter til en Plyndring. Dette Grundlag vil derfor sætte Jordbrugeren istand til paa mindre Arealer at producere mere og bedre Korn, altsaa give Midlet til en billigere Kornproduktion.

En velgjødslet kraftig Jord tilsteder større Frihed i Valg af Kulturplanter, enten det maatte vise sig fordelagtigst fortrinsvis at dyrke Hvede, Rug, eller Byg og Havre. Det sees derfor, at i ethvert Land med et høit udviklet Jordbrug, har et rationelt Husdyrbrug og Dyrkning af Fodervæxter været et af de vigtigste Midler, hvorved Fremskridt er kommet istand.

Vistnok sees, at Handelsgjødslerne undertiden spille en stor Rolle, men dette er væsentlig som et Led i det fremskredne — det intensive — Landbrugs Praxis. Disse Præparater egne sig ikke som Middel til at bringe et primitivt Jordbrug op, de ere dertil for kostbare. Med den almindelige Handelspris kan det være fordelagtigt at bruge dem som et Middel til at fremdrive den høieste Produktion, men skal dette svare Regning, maa det være paa Jord, som allerede er i Kultur og til Væxter, som under de forhaandenværende Markedsforhold betinger rask Omsætning til høi Pris. Erstatte eller overflødiggjøre Staldgjødselen kan Handelsgjødslerne i det store taget ikke. Vel kan ved Videnskabens Hjælp de nødvendige Stoffer bringes tilveie, og Væxtens Fordringer i saa Henséende ske Fyldelst, men de samme kemiske og fysiske Virkninger i Jordsmonnet, hvilket gjør Staldgjødselen til et saa overordentlig vigtigt Middel til at opretholde Jordens Frugtbarhed, opnaaes ikke.

Af Ovenstaaende vil det altsaa være indlysende, hvilken Betydning de Planter har for det norske Jordbrug, hvilke ere skikkede til at danne Hovedvæxten paa rige, fleraarige Enge, da disse altid ville blive Hovedsagen i vor Foderdyrkning.

Det vilde dog være i høi Grad misforstaaet, om man vilde afskaffe Korndyrkning, thi Erfaringen synes at bekræfte, at det største Udbytte vindes ved et blandet Brug. Engen maa ompløies, naar den har ligget nogle Aar, og kan først med Fordel fornyes, naar Jorden har været brugt som Ager, indtil den gamle Græstørv er fuldstændigt formuldet. Det vilde vistnok ikke heller være rigtigt at gjøre sig afhængig af Indførsel fra Udlandet for mere end nødvendigt, og Erfaringerne fra Begyndelsen af dette Aarhundrede synes at be-

kræfte, at dette allermindst bør ske, hvor det gjælder Korn som en af Livets første Fornødenheder.

De her kortelig antydede Principer for Ordningen af vort Landbrug have i det store taget været Grundlaget for Systemforandringen, ligesom de have gjort sig gjældendende for Udviklingen i den Tid, som er foregaaet, siden den forandrede Brugsmaade begyndte at komme i Gang.

Noget ordnet Sædskifte var før den Tid (1850—60) ikke almindeligt i nogen Del af Landet, vistnok høres fra Solør (Hedemarkens Amt) allerede i Aarene 1831—35 Beretning om, at man der forsøgte med Vexelbrug, men ligesaalidt som der foreligger nogen sikker Oplysning om, hvordan dette Vexelbrug har været ordnet, ligesaalidt er der Grund til at antage, at det har været synderlig udbredt, eller egentlig almindeligt. Ligesaa forsøgte Jordbrugerne paa Hedemarken i Aarene 1836—40 at indføre det Solørske Vexelbrug, men fandt det ikke praktisk for de hedemarkske Driftsforhold, og der findes Udtalelser om, at Vexelbrug aldrig kunde blive indført paa Hedemarken, *»thi det passer ikke for den hedemarkske stenfulde Jord«*. Egentligt Vexelbrug i Ordets fulde Betydning har dette neppe været, men vel en Ombytning af Planter, og et Vexelbrug i denne Forstand synes i 1835—45 at være begyndt saavel i Smaalenene som Akershus, den sydlige Del af Buskeruds og i Jarlsberg Amt. Forsøgene saavel i denne Retning som i mange andre vare dog vistnok uvisse og famlende.

Den ældre Driftsmaaade var tildels meget angribende for Jordens Produktionsevne, det gamle Hedemarkske Kornbrug havde f. Ex. paa 9 a 10 Aars Omløb 7 a 8 Kornavlinger og et Aar gjødslet og et Aar ugjødslet Brak, under hvilken Jorden vel blev underkastet en Slags Arbeidning, men denne var temmelig

ufuldkommen Paa Steder, hvor Poteten kom ind i Bruget og tildels paa mindre rig Jord var Sædskiftet undertiden 1ste Aar Brak, med eller uden Gjødsel, eftersom Jordens Tilstand maatte tillade, 2det Aar Rug, 3die og 4de Blandkorn, 5te Poteter med Gjødsel, 6te og 7de Blandkorn, 8de Erter eller Vikker, 9de Byg eller Blandkorn, 10de Blandkorn; altsaa paa 10 Aar 9 Avlinger af de mest tærende Planter.

Dette Brug stiller store Fordringer og kunde paa Hedemarken drives, fordi der findes en, paa mineralske Plantenæringsemner, af Naturen rig Jordbund, og fordi der fandtes naturlige Enge, hvis Avling gav et Tilskud af Gjødsel.

Den begyndende Engkultur medførte ogsaa Forandringer heri, idet Eng fik en Plads i Systemet, blev følgende Sædrække tildels almindelig: 1ste Aar gjødslet Brak, 2det Vintersæd (Rug), 3die og 4de Timothei og Kløver, 5te Byg, 6te Poteter med Gjødsel, 7de Byg, 8de Erter og 9de Blandkorn. Dette Brug var noget skaansommere, da der, forsaavidt Engen ikke skulde bære Frø, paa 9 Aar kun var 5 Avliuger af frøbærende Planter og et Aar Poteter.

I Land (Christians Amt) brugtes hyppigt: 1ste Aar Poteter med Gjødsel, 2det Aar Byg, 3die Blandkorn, 4de Erter, 5te Blandkorn, 6te Brak, 7de Rug og 8de—11te Græs. Paa en Del af Brakmarken dyrkedes sædvanlig Grønfoder. Paa Hadeland, hvor Bygget blev dyrket i stor Mængde, høstedes ofte Byg i 5 à 6 Aar i Rad efter en Gjødsling. Braklandet blev almindeligvis pløiet om Høsten, og blev derefter liggende urørt til frem paa Sommeren det følgende Aar. Undertiden blev Braklandet om Vaaren rispet med Ard og tilsaaet med Erter og Havre, der høstedes grønne og brugtes til Foder. Det ud paa Sommeren opvoxede Ugræs blev afslaaet, eller nedpløiet, hvorefter

fulgte en tarvelig Arbeidning af Jorden. Om Høsten blev Jorden gjødslet og enten tilsaaet med Vintersæd, eller den blev følgende Vaar tilsaaet med Byg.

Brakkens Hensigt blev paa denne Maade kun ufuldkomment naaet. Paa Grund af Arbeidets mindre hensigtsmæssige Ordning og Udførelse, blev Ugræsset ikke tilbørlig udryddet, ligesom Jorden ikke blev saaledes skjørnet som ønskeligt. I de Oplandske Amter har vistnok dette mindre at sige, da der kun sjelden forekommer Jord med nogen seig Ler, men vanskeligere var det i Akershus og Smaalenenes Amter, hvor der tildels forekommer endog temmelig stiv Lerjord, uden at Brakken derfor blev synderlig bedre udført.

Sædskiftet har imidlertid nu i de senere Tider undergaaet betydelige Forandringer. — Vistnok er det saa, at noget strængt gjennemført Vexel- eller Kobbelbrug endnu i de fleste Bygder, ikke er almindeligt, men de Afvigelser, som finde Sted fra den ved Driftsplanen egentlig bestemte Skifteorden, ere mere tilfældige og fremkaldte ved øieblikkelige Hensigtsmæssighedshensyn, tildels grundede i bestemte, forhaandenværende Omstændigheder vedkommende Gaarden eller Jorden. Det ansees i vort Land som en Hovedsag at istandbringe rige fleraarige Enge, men da det f. Ex. ikke er sjelden, en Eng viser sig ualmindelig rig og udholdende, kan det findes fordelagtigt at lade den ligge et Aar eller to længere, end den efter Planen skulde ligge, om Engen viser sig mindre god end paaregnet, kan det hænde, den bliver pløiet et Aar tidligere. Heri kan altsaa ligge en Kilde til Uregelmæssighed, som ikke altid er saa let at undgaa, især om Jordbunden, som i vort Land oftest er Tilfældet, er noget uensartet. Eller om f. Ex. en Ager skulde tilsaaes med Vaarhvede eller Byg, men ansees dertil kanske noget svag, kan den komme til at bære Bland-

korn eller Havre istedet. Ligesaa kan Veirlaget øve en saadan Indflydelse, at Forandringer i Skifterækken kan ansees hensigtsmæssige, f. Ex. om Eftersommeren og Høsten er meget regnfuld, kan det blive næsten umuligt, især paa Lerjord, at bringe Vintersæden i Jorden i den beleilige Tid, da er det almindeligt at lade Ageren ligge usaaet, og der tage en Avling af Vaarsæd den følgende Sommer.

Alle deslige Ændringer kan rigtignok foraarsage visse Uregelmæssigheder i den planmæssige Drift, men det er dog ikke nødvendigt derfor at forstyrre det rigtige Forhold mellem Korn og Fodervexter, og heri ligger egentlig Skiftebrugets Betydning. Saalænge dette Forhold ikke forstyrres, vil mindre Uregelmæssigheder ikke medføre synderlig Ulempe, den eneste Hændelse, som kan opstaa deraf er, at et Stykke Jord kommer til at bære samme Kulturplante et Aar mere end paaregnet e. l., og dette har i det Hele taget ikke stort at sige. Det kan vel heller ikke være Meningen med et rationelt Skiftebrug, at det i alle Tilfælde ufravigelig skal følges, enten det passer med de øieblikkelige for Jord og Klima raadende Forhold eller ikke, en saadan Fremfærd vilde ialfald i vort Laed ikke altid kunne ansees praktisk rigtig. Det er derfor saa langt fra, at disse Uregelmæssigheder kan karakteriseres som Feil, at vi tvertimod tør anse dem som rigtige, fordelagtige og i Forholdene fuldt grundede. Det er nemlig en given Sag, at i et Land med saa overordentlig uensartet Jordbund og vexlende Veirlag, som vort, maa Jordbrugeren nødvendigvis være opmærksom paa alt, og i Tide tage sine Forholdsregler, for at kunne drive sit Brug paa den fordelagtigste Maade.

Engkulturens Indførelse har selvfølgelig havt en stor Indflydelse paa Skifteordningen. Tidligere fandtes ikke anden Ombytning af Kulturplanter end Korn og

Poteter, og da disse ikke optog mere end maaske omtrent 10 pCt. af det dyrkede Areal, maatte altsaa hvert Stykke Jord bære Korn flere Aar i Rad, før nogen bredbladet Vext kom istedet. Nu er Forholdet kommet derhen, at Engen paa mange Gaarde i de i denne Henseende mindst fremskredne Distrikter indtager omkring 60 à 70 pCt. af den dyrkede Jord og derover, medens Korn, Poteter, Brak og Fodervexter (Rodfrugter, Grønvikker o. s. v.) indtager Resten. Dette gjælder fornemlig Smaalenene, Akershus, Jarlsberg og den sydligere Del af Buskeruds Amter, saavelsom tildels Bygderne omkring Trondhjemsfjorden.

I Smaalenene, Akershus og tildels Jarlsberg er det meget almindeligt, at 1ste Aars Skifte deles mellem Brak og Poteter eller Grønfoder, og at det næste Aar bærer Rug eller Byg, eller begge disse Kornarter, hvorhos der samtidig saaes Græsfrø, hvorefter følger Eng i 3—6 à 8 Aar. Derefter følger Havre og undertiden Blandkorn. Her bliver altsaa $3^1/_2$ Aarsskifte med Korn og Poteter eller andre Rodfrugter.

I de oplandske Amters bedre Bygder, nemlig Hedemarkens, Totens og Hadelands & Lands Fogderier er Kornavl fremdeles stærkere dreven i Forhold til Fodervexterne, end i de ovenfor nævnte Landsdele. Det er endog temmelig almindeligt, at der i disse Bygder bruges et 9aarigt Skifte saaledes: 1 Brak, 2 Rug. 3 og 4 Eng, 5 Byg, 6 Poteter, 7 Byg eller Blandkorn, 8 Erter, 9 Blandkorn, altsaa et Brug, som stiller temmelig store Fordringer til Jorden. Noget lignende Brugsmaade, dog ikke sjelden med flere Græsaar, finder Sted i de fleste Bygder omkring de to store oplandske Indsjøer Mjøsen og Randsfjorden. Disse Bygder kan taale denne Brugsmaade paa Grund af sin paa mineralske Plantenæringsemner rige Jord, der for en stor Del er opkommet af yngre (siluriske) Lag med for-

steningsførende Kalksten og kalkrige Lerskifere, hvortil endnu kommer, at der findes ikke ubetydelige, gode naturlige Enge.

I alle Fjeldbygder, saavelsom i den største Del af de vestlandske Amter er Dyrkning af Fodervexter lidet brugt. I disse Egne drives faa Planter, i Almindelighed kun 1 eller 2 Kornarter og Poteter. Plantevexlingen indskrænker sig her til, at Korndyrkningen paa hver Ager hvert 3die, 4de eller efter Omstændighederne 5te Aar, afløses ved en Potetavling, derefter igjen nogle Aar Korn o. s. v. Høavlingen hentes fra naturlige Enge og Fjeldslaatter. Der er paa hver Gaard almindeligvis et lidet Areal Ager, eller i egentlig Forstand dyrket Jord, men da der ved Hjælp af de rige naturlige Enge og Havnegange holdes en forholdsvis betydelig Mængde Husdyr, bliver Gjødselproduktionen altid rigelig i Forhold til Agervidden. Den stærke Gjødsling, som altsaa kan bruges, gjør at der høstes store Avlinger.

Disse naturlige Enge ere dog ikke uden enhver Kultur. De ere befriede for Krat og tildels for Stene og Tuer, og en Del af dem bliver af og til overgjødslede. Hertil bruges almindeligvis Hest- og Faargjødslen, der paa Grund af sin Korthed og Skjørhed er let at fordele. Gjødselen bliver ved denne Fremgangsmaade spredt og derpaa revet (rivlet) fin med en Rive, saaledes at naar der er falt lidt Regn paa den, er den omtrent forsvunden. Disse Enge blive aldrig pløiede eller behandlede med jordbrydende Redskab.

At denne enkle Brugsmaade har kunnet holde sig uændret, har vistnok sin Grund i Vanskeligheden ved at dyrke ny Jord, Stenbrydningen er i disse Bygder et kostbart Arbeide. Den Mængde af Stene, som her kan findes f. Ex. i et Maal Jord, er ofte større end Nogen let kan forestille sig, der ikke har havt Leilig-

hed til at se det. Dernæst er Korndyrkning i mange af disse Bygder ikke saa aldeles sikker. at det lønner sig at udstrække den videre end til det nødvendigste Behov. At bryde eller dyrke Jorden for Engkultur, vilde maaske heller ikke svare synderlig Regning, thi de naturlige Enge give uden saadanne kostbare Arbeider meget gode Avlinger.

Brugsmaaden i Bygderne omkring Trondhjemsfjorden ligner tildels mere de søndenfjeldske Fladbygder, medens den, i den nordligere Del af Landet mere nærmer sig Vestlandets.

Sædskiftet har altsaa, i de heldigere stillede Landsdele, udviklet sig i Retning af rationelt Brug, dette vil endvidere gaa fremad, eftersom Rodfrugterne mere og mere vinder frem til en almindelig Plads i Skiftet. Som ovenfor paavist maa nemlig det rationelle her i vort Land blive en udstrakt Dyrkning af Fodervexter, for derved at kunne lægge Brugets Kraft paa Frembringelse af Produkter, der ved Siden af, at de kan bære de med en ofte lang Førsel forbundne Omkostninger, tillige give en let afhændelig Handelsvare. Paa den anden Side lægges paa denne Maade tillige ved en stor Gjødselproduktion Grunden til en sikker og fordelagtig Kornavl. Med afgjort Bestemthed at give Brugssystemets Udvikling denne Retning, maa derfor være Opgaven for Nutidens Jordbrugere, og der haves lykkeligvis talrige Beviser paa, at de ere sig denne Opgave og dens Betydning for Fremtiden fuldt bevidst.

En Undersøgelse af Kornarternes geografiske Udbredelse her i Landet viser, at der kun er 3 eller rettere 2 der optræde som Hovedsæd, nemlig Byg, Havre og som den 3die nævnes Blandkorn, der dog som en Blanding af de to andre alene i økonomisk Forstand kan kaldes Art.

H a v r e dyrkes som Hovedsæd i alle Bygder langs

Kysten lige fra søndre Helgeland til Svinesund. Der gives i Romsdals, begge Bergenhus og Stavanger Amter endog Steder, hvor Havre er næsten eneste Kornsæd. Dette kan synes at være et ensidigt Brug, men det er udentvivl grundet i disse Egnes eiendommelige Naturforhold. Jordbund og Klima synes ikke at egne sig for Byg eller Hvede, og Vinteren er i det Hele taget lidet gunstig for Vintersæd. Temperaturen er ofte meget ustadig, saa at Jorden en Dag kan være frossen, og den næste igjen blød, hvorved Vintersædens Rodfæste forrykkes, saa at den udsættes for Ødelæggelse. Der er dog ogsaa langs Kysten Steder, hvor Byg utvivlsomt vil trives og med Tiden vil komme til at indtage en betydeligere Plads. Uagtet Havre altsaa er den mest dyrkede Kornart, saa vel i de trondhjemske og de fleste af de søndenfjeldske Amters frugtbare Lavlande, som i de for Jordbrug mindre gunstigt stillede Kystegne, har den dog ikke den samme Plads i Folkets Økonomi. I Kystdistrikterne giver Havren Grundlaget for Husholdningens Forsyning med Mel, den bruges der saavel til Brød som til kogte Melspiser, og er altsaa i egentlig Forstand det almindelige Brødkorn. I Landsbygderne bruges Havre undertiden til Brød ved Siden af Mel af andre Kornsorter, mest Rug, men til Husholdningsmel forøvrigt bruges mest Byg, og i Akershus, Smaalenene, Jarlsberg, Nedenæs og Lister & Mandals Amter tillige noget Hvede. Havre dyrkes i de sydøstlige Amter mest til Salg og til Foder for Heste og tildels for Hornkvæg.

Byg dyrkes som Hovedsæd i alle Fjeldbygder, i det Søndenfjeldske omtrent fra Høiden 400 à 450 Fod over Havet, og i det Nordenfjeldske maaske noget lavere, op til Korngrændsen. Det dyrkes i disse Bygder som næsten eneste Kornsæd. Byggets Region er altsaa alle de store Dalfører, Østerdalen, Gudbrandsdalen,

Valders, Hallingdal, Sigdal, Nummedal, Telemarkens forsjellige Dale og Sætersdalen saavelsom i de vestlandske Amter, hvor der støder større og mindre Dale til hver Fjord, og Nordenfjelds Opdal saavelsom Ørkedalselvens og Gulelvens Dalfører — hvilke som en Straalekreds skyde sig ud fra, eller maaske rettere ere at betragte som Revner eller Fordybninger i den mægtige Fjeldmasse, der opfylder Landets Indre. I nogle af de vestlandske Fjordbygder f. Ex. Indre Hardanger, Sogn og Nordfjord, er ligeledes Byg Hovedsæd, ligesom det i de allerfleste Bygder indtager en betydningsfuld Plads ved Siden af de andre Kornarter. I det Nordenfjeldske sænker Byggrændsen sig lavere mod Havet, hvilket den naar omtrent paa 65,48⁰ n. Bredde i Søndre Helgelands Fogderi. Bygget indtager altsaa, som Hovedsæd, de høieste og nordligste korndyrkende Strækninger af Landet, og er der næsten eneste Kornart. Dette har sin naturlige Grund i Byggets Evne til at blive tidlig modent og nøie sig med en kort Sommer. Det kommer derfor til fuld Udvikling paa Steder, hvor ingen anden Kornart vil modnes. Det synes ogsaa som Bygget har større Evne til at lempe sig efter forskjellige Klimater, end de andre Kornarter. Det viser sig, at Byggets Udviklingstid er overordentlig forsjellig efter de Naturforhold, hvorunder det dyrkes. Dette har vist sig at kunne variere fra 6 à 8 Uger i Nordland, til 12 à 14 Uger i det Søndenfjeldske. Byg giver en Avling af $1^3/_4$ à 2, lige op til 4 ja endog 5 Tdr., eller 157 til 360 eller endog 450 Kilogram pr. Maal*).

Blandkorn. Lige Mængde Byg og Havre dyrkes som Hovedsæd kun i nogle Bygder i de oplandske Amter, ligeledes nogle Steder i Nedenæs, Søndre Ber-

*) Som et mærkeligt Exempel omtales, at der paa en Gaard i Lærdal paa en mindre Ager engang har været avlet 7 Tdr. pr. Maal.

genhus og Nordre Trondhjems Amt. Dette Korn dyrkes ikke med noget bestemt Hensyn til Høide over Havet eller Veirlagsforhold, som Byg og Havre, hvert for sig, det er væsentlig rent økonomiske Hensyn eller ogsaa tilvant Skik og Brug, som er bestemmende. Blandkornets Plads i Sædskiftet er i Almindelighed den samme som for Byg, undertiden sættes det istedetfor Havre. Det antages, at Blandkorn giver en noget større Avling, saavel i Korn som Halm, end Byg og Havre saaet alene, det dyrkes derfor i ikke ringe Udstrækning ved Siden af de andre Kornarter. Det giver almindelig 2 á 2½, men ikke sjelden op til 4 Tdr. pr. Maal.

Rug dyrkes i størst Mængde i de sydøstlige og oplandske og tildels i de sydlige og trondhjemske Amters Lavlande, men ingensteds i nogen betydelig Høide over Havet. Rug dyrkes mest som Vintersæd. En Aarsag til at den ikke dyrkes i Fjeldbygder, er maaske at Sneen der ikke sjelden falder paa ufrossen, eller lidet frossen Jord, hvilket som oftest har den Følge, at Vintersæden raadner under Sneen.

Denne Kornart ansees overalt hvor Naturforholdene egne sig for den, som en sikker og fordelagtig Sæd og dyrkes derfor i ikke ringe Udstrækning. Den ansees som den heldigste Oversæd for Græs, hvilket ogsaa i nogen Mon har bidraget til dens Udbredelse samtidigt med Engkulturen. Rugen indtager derfor en vigtig Plads i Systemet. I Skifterækken kommer den sædvanlig efter ren Brak eller efter Grønfoder. Den trives ogsaa godt efter kortvarig Eng, naar Jorden ikke er meget fast. I de senere Aar har denne Kornart begyndt at finde en mere udstrakt Anvendelse som Brødkorn.

Hvede dyrkes i nogen Mængde kun i de sydøstlige Amter, fornemlig i Akershus, Smaalenene og Jarlsberg, saavelsom i de sydlige Amter Nedenæs og

Lister & Mandal. Den dyrkes vistnok ogsaa i de fleste andre Amter, men intetsteds i nogen større Mængde og kan neppe siges at optage nogen særskilt Plads i Systemet. I nogle Bygder, fornemlig i Smaalenene og tildels i Jarlsberg, har man i den sidste Tid begyndt at bruge Hveden i Husholdningen i en ganske anden Udstrækning end tidligere.

Vaarhvede synes i den senere Tid at have vundet en større Udbredelse, især er det ikke sjelden den sættes ind istedetfor Vintersæd (Rug eller Vinterhvede) naar Høsten har været ugunstig for Saaningen, eller Vintersæden er mislykket.

Erter, gule og graa, dyrkes i ikke saa liden Mængde i de sydøstlige og oplandske Amter, hvor der rimeligvis avles omtrent for eget Behov. Den graa Ert dyrkes især meget paa Hedemarken, og i den sydlige Del af Christians Amt. Den synes at passe godt for disse Egnes kalkrige Jord, og giver som oftest god Avling. Erten ansees som en god Mellemplante mellem to Kornavlinger og efterlader Jorden i en for Byg eller Blandkorn særdeles fordelagtig Tilstand. I de andre Dele af Landet dyrkes Erten enten ikke, eller i ringe Mængde. Erter bruges meget i Husholdningen, ligesom Ertemel bruges i Blanding med Mel af Korn til Brød.

Bønner har fra lang Tid tilbage været dyrket i de sydlige Bygder i Smaalenene, fornemmelig Rygge, Raade og Onsø. Denne Sæd synes i den senere Tid snarere at være gaaet tilbage, end fremad, uagtet den tidligere var meget yndet, baade som Menneskeføde (Bønnemel brugtes blandet med Rugmel til Brød) og til Hestfoder. Del ansaaes altid fordelagtigt, i de travle Aarstider, naar der krævedes strengt Arbeide af Dyrene, at kunne give dem Bønnemel.

Poteter dyrkes i stor Mængde i alle agerbrugende Bygder i dette Land, og indtager en overordent-

lig vigtig Plads i Folkets Økonomi. Forsaavidt Mængden af den avlede Bygværdi skal give Maalestokken, da maa Poteten ubetinget ansees som det norske Landbrugs vigtigste Kulturplante. For Korn og Poteter kan Avlingens Bygværdi beregnes saaledes:

	1865		1875	
Hvede	82 536	Tdr.	84 226	Tdr.
Rug	204 436	—	326 305	—
Byg	766 949	—	994 625	—
Blandkorn	259 988	—	291 017	—
Havre	853 093	—	988 450	—
Erter	53 155	—	67 182	—
Poteter	1 348 439	—	1 373 722	—
Tilsammen	3 568 596	Tdr.	4 125 528	Tdr.

Af disse Tal sees, at Poteten med Hensyn til Avingens Mængde, beregnet i Bygværdi, langt overgaar hvilkensomhelst af Kornarterne og er større end Byggets og Rugens Bygværdi sammenlagt. Denne Kjendsgjerning taler tilstrækkelig tydeligt til at gjøre Potetens Betydning i vort Folks Økonomi indlysende. Ingen af vore Kulturplanter kan med den Sikkerhed som Poteten dyrkes saaledes overalt, hvor Mennesket har taget fast Ophold, det være sig i de høieste Bjergegne, eller i de frugtbarste Lavlande, i den sydlige Del af Landet saavelsom de nordligste Bygder i Finmarken. Den dyrkes til Føde for Mennesker og Dyr, til Brændevinsbrænding og Stivelsefabrikation, den bruges i alle Husholdninger og ansees som en Nødvndighed, saavel paa den Riges Bord, som i den Fattiges Hytte. Det er derfor klart, at Misvæxt paa Poteten er en meget alvorlig Sag, og det foraarsager vort Landbrug stort Tab, naar Sop eller Misvæxt ødelægger en væsentlig Del af Potetavlen. De Egne i Landet, hvor Poteten dyrkes i størst Mængde er foruden Omegnen af de

større Byer, i Moss, Hedemarkens og Totens Fogederier, Jarlsberg Amt, Stjørdalens og Inderøens Fogderier, men forøvrigt dyrkes den i stor Udstrækning i alle Landets jordbrugende Bygder og i Hammerfest, Tanen og Varanger Fogderier er Poteten den eneste i Agerbruget dyrkede Plante.

Poteten indførtes her i Landet i den sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede, men fandt i Begyndelsen ikke nogen gunstig Modtagelse*), det varede en Tid, inden den blev indrømmet Plads blandt Agerbrugets drivværdige Planter. I den første Fjerdedel af dette Aarhundrede blev den imidlertid almindelig og allerede i Aarene 1830—40, førtes fra enkelte Steder (Moss Fogderi) Klage over, at Poteterne blev dyrket til Overmaal, til Skade for bedre Væxter. Denne Klage var ifølge en af Datidens mest ansete praktiske Landmænd, for Smaalenenes Vedkommende fuldt berettiget. Poteterne optog en i Forhold til Gaardens Behov altfor stor Del af Gjødselen og blev solgt til Brænderierne for en lav Betaling.

Siden 1835 er Potetdyrkningen i det Hele taget stadig udvidet, om den end kan have været varierende paa enkelte Steder. Det ser ogsaa ud til, at den fremdeles skal udvides. Poteteten faar gjerne sin Plads i Sædskiftet imellem 2 Kornavlinger, den betragtes som en fortrinlig Forfrugt for Byg og Vaarhvede. Avlingen udgjør almindeligvis omkring 15 Tdr., men giver i særlig skikket Jord, som i de oplandske Brænderidistrikter, ikke sjelden op til 20 à 25 Tdr. pr. Maal. Enkeltvis høres om Avlinger lige til 40 Tdr. og derover.

---

*) Poteten blev i Aarene 1770—80 indført i Ous (i Nærheden af Bergen). I 1780 førte en Mand fra Ous 2 Tdr. Poteter til Bergen, men kunde ikke faa solgt dem. I 1815—20 førtes fra samme Bygd aarlig til Bergen omtrent 600 Tdr.

Rodfrugter til Kvægfoder dyrkes kun i ringe Mængde, og alene i de sydøstlige og oplandske Amters Fladbygder, og maaske i Egnene omkring Trondhjemsfjorden. De første Forsøg med Turnips blev gjort i Aarene 1846—55 og syntes at give ret lovende Resultater, mange ivrige Jordbrugere spaaede den ny Kulturplante hurtig Udbredelse. Disse Forhaabninger gik imidlertid ikke i Opfyldelse, der var en Omstændighed, man havde overseet og det var, at Turnips eller overhovedet Rodfrugter til Foder, egentlig tilhøre et Jordbrug, paa et mere fremskredet Standpunkt end det Norske dengang var. Rodfrugterne faar egentlig sin rette, eller mest fordelagtige Anvendelse ved Siden af det grovere Straafoder, naar Blandingen gives den rette Næringsværdi ved Tilsætning af proteinrigt Kraftfoder. Men dertil var de norske Jordbrugere dengang ikke komne, derfor passede Rodfrugterne ikke i deres Brug; mange fandt, at de gav en «*tynd*» Mælk, hvilket var ganske naturligt, da Brugen af Kraftfoder var omtrent ukjendt. Da disse Rodfrugter ikke heller egner sig som Handelsvare, var der altsaa ringe Opfordring til at dyrke dem. Imidlertid, eftersom Kvægstellet udviklede sig, blev en anden Fodringsmaade almindeligere og Rodfrugterne fik sin Plads. Det kan maaske antages, at denne Kultur herefter vil gjøre hurtigere Fremskridt. Der er dog en Hindring, nemlig med Hensyn til Smørproduktion. Mange Meierieiere paastaa, at de ikke erholde saa godt Smør naar Mælkkjørne fodres med Turnips, og det bliver ikke sjelden sat som Betingelse for dem, der ville levere Mælk til Meierier, at Turnipsfoder ikke maa bruges. Det er dog sandsynligt, at Rodfrugtdyrkningen vil gaa hurtigere frem, efterhvert, som en stærk Fodring, med Brug af Kraftfoder bliver mere almindelig.

Vikker have i den senere Tid fundet nogen Ud-

bredelse, især i de bedre Bygder i de sydøstlige og oplandske Amter, eller idetheletaget paa Steder, hvor der er mindre gode Havnegange. Staldfodring ogsaa om Sommeren bruges nu i større Udstrækning end før, og dertil er Vikker en af de mest skikkede Væxter.

Engdyrkning begyndte i Aarene 1846—55 at gjøre hurtige Fremskridt og er senere stadig udvidet, saaledes, at den dyrkede Eng nu næsten overalt i Lavlandene i det Søndenfjeldske og de trondhjemske Amter er af største Betydning og indtager fra $^1/_3$ til $^3/_4$ af den dyrkede Jord. Denne Fremgang i Engdyrkning, danner egentlig Grundlaget for den store Reform i vort Landbrugsstel, thi Engen er og bliver Hovedkilden til vor Føderforsyning og er dermed Grundlaget for vort Husdyrbrug. De hos os almindelige Engplanter ere Timotheigræsset (Phleum pratense) og Kløverarterne (Trifolium), fornemlig Rødkløver (pratense), Alsikke (hybridum) og undertiden Hvidkløver (repens). I den seneste Tid er der kommet i Brug en Varietet af Rødkløver, der siges at være opelsket paa en Gaard, Bringen, i Land, hvis Eier i Aarene 1846—55 saaede Frø af den paa Gaarden vildtvoxende Kløver. Denne Denne Sæd gav rige Avlinger, hvorhos Planterne vare mere haardføre og skikkede til at modstaa Vinteren, end den almindelige Rødkløver. Disse Egenskaber, som for det norske Landbrug ere meget værdifulde, skaffede snart Kløveren fra Bringen Udbredelse i Omegnen, navnlig i de tilstødende Bygder Vardal og Toten, hvor den i de senere Aar har været dyrket i stor Mængde og berømmes for at give rige Avlinger, at den er haardfør og at den giver en længere varende Eng, end den almindelige Rødkløver. Denne Varietet er nu kjendt under Navnet Totenskløver (Trifolium pratense varietet norvegicum). Saavel Timothei, som Kløverarterne trives saagodtsom overalt i Landet, og

kan dyrkes saa høit over Havet som Agerbrug overhovedet paa lønnende Maade kan finde Sted. Der er tildels ogsaa gjort Forsøg med andre Græsarter, men det synes ikke som nogen af dem har vist sig i Besiddelse af saadanne Egenskaber, at de kunne vinde nogen større Udbredelse, uagtet mange Jordbrugere gjerne ville sætte en anden Græsart istedetfor Timothei, da de finde, at denne er stræng til at udpine Jorden. Blandt Kløverarterne bruges Rødkløveren maaske mest, dog har ogsaa Alsikkekløver i de senere Aar vundet stærk Udbredelse; den giver en varigere Eng. Hvidkløver bruges neppe saa meget som den fortjener, denne fortrinlige Plante, der giver en tættere Bund i Engen end de fleste andre, burde neppe savnes i nogen Frøblanding.

Af Hø avles fra 1³/₄ til 2 eller 2¹/₂ Sk℔ pr. Maal. I gode Aar og under heldige Omstændigheder kan Høavlingen blive meget stor, der høres endog indtil 10 Sk℔ pr. Maal.

Af Industriplanter dyrkes meget lidet, kun her og der noget Lin, væsentlig til Husbrug. I den senere Tid, da Fabriktøier ere blevne saa overordentlig billige, tager den Slags Husflid mere og mere af. Tidligere avledes Lin paa hver Gaard og Husets Kvinder spandt og vævede, men dette falder nu mere og mere bort.

Havedyrkning staar endnu meget tilbage, men har i de senere Aar vundet adskillig Interesse for sig. I de Egne af Londet, som ere skikkede derfor, sees Dyrkning af Kjøkkenvæxter at vinde ikke saa liden Udbredelse. Ligesaa synes der at være stor Interesse for Frugtavl. Denne staar i enkelte Distrikter, f. Ex. i Hardanger og Sogn, tildels allerede temmelig høit. Der avles betydelige Mængder af Æbler, Pærer og Plommer, tildels af udmærkede Varieteter. Den stærke Varme i disse trange Fjorddale bevirker, at Frugten

udvikler sig til Fuldkommenhed. Frugtavlen giver for disse Egne i gode Aar en betydelig Indtægt.

Efterat der i den senere Tid er bleven lettere Anledning til at erholde unge, forædlede Frugttrær af forsjellig Slags, er Interessen for denne Kultur bleven meget levende, der sælges nu Aar om andet, alene fra Planteskolen ved den høiere Landbrugsskole i Aas, mange Tusinde Trær og Frugtbuske til forsjellige Egne. Ligeledes gjør Dyrkningen af Kjøkkenvæxter hurtig Fremgang. Nogle Distrikter paa Vestlandet har i almindelige Aar Kaal og andre Kjøkkenvæxter til Salg i ikke ringe Mængde.

I Forbindelse med Havevæsenet skal her nævnes en Mand, som paa dette Felt har indlagt sig Fortjeneste, nemlig Professor Dr. Fredrik Christian Schübeler. Denne Mand begyndte allerede tidligt at interessere sig for Havedyrkningen, og at arbeide for dens Opkomst. Dels ved populære Skrifter, dels ved Udstillinger og ved at oplære unge Mænd i Havedyrkning, har han bidraget meget til denne Sags Fremme i vort Land.

Husdyrbruget.

Som ovenfor omhandlet var det i den første Del af det Tidsrum, som denne Undersøgelse omfatter, en blandt Jordbrugere meget almindelig Opfatning, at Kvægholdet var den mindst lønnende Gren af Landmandens Syssel. Det blev betragtet som en Nødvendighed, at skaffe de nødtørftige Fedevarer til Husholdningen og Gjødsel til Kornbruget, men Landmanden forstod i Almindelighed, ikke at indrette sig saa, at Kvægholdet gav nogen synderlig Indtægt. Derfor gik Bestræbelserne væsentlig ud paa, at øge Husdyrenes Tal, medens Fodringen kun strakte til for det tarveligste Livsophold.

Som Følge heraf sees af Tabel No. III, Pag. 46,

at Tallet af Dyr indtil 1855 var i stærk Tilvæxt. Foderavlingen øgedes vistnok derved, at der blev dyrket mere Jord og ryddet nyt Slaatland, men Fodermængdens Forøgelse var ikke større, end at den maaske omtrent holdt Skridt med Forøgelsen i Husdyrtallet. Det er derfor klart, at nogen betydelig Forbedring i Røgt og Fodring neppe kunde finde Sted. Fra 1855 findes derimod en mærkelig Forandring. Paa samme Tid som Engdyrkningen begyndte at blive udvidet med Kraft, og altsaa Foderavlingen erholdt en betydelig Tilvæxt sees, at Husdyrenes Tal ikke længer øges. Dette er en Kjendsgjerning, som har en stor Betydning, thi den viser en Ændring i hele Husdyrstellet. Fra den Tid indførtes en bedre, rigeligere Fodring. Følgen deraf er, at Avdraatten er stegen ganske betydeligt. Paa Steder, hvor Produktion af Smør o. s. v. neppe var tilstrækkelig til eget Brug, haves nu Fedevarer til Salg.

Den tidligere Opfatning, at Kvægavl aldrig kunde blive lønnende i Distrikter, som ikke har rige Havnegange, var endelig vegen for en anden, bedre Indsigt.

I Forening med den rigere Fodring, som nu en udviklet Engkultur muliggjorde, blev det ogsaa en Nødvendighed at ordne Melkstellet paa en bedre Maade end før. Følgen heraf ver Oprettelse af Meierier, der modtog Melken fra flere Gaarde.

Den større Interesse for Kvægstellet viste sig dog ikke alene, maaske ikke engang mest fremtrædende i en bedre Røgt og Fodring, men maaske mere i den større Opmærksomhed og Omhu, som lagdes for Dagen med Hensyn til Valg af Avlsdyr og Behandling af Opdrættet. Det vil vist ikke falde Nogen, der er kjendt med Forholdene, ind at paastaa, at den store Mængde af norske Jordbrugere, endnu har tilegnet sig det fulde og rette Syn paa disse Ting, eller

at Husdyrbruget nu i Almindelighed her bliver drevet paa en saadan Maade, at det tilfredsstiller vor Tids Fordringer til et rationelt Brug, men dette er vel heller ikke at vente. Naar der tages Hensyn til, hvad der for 25 a 30 Aar siden var at begynde med, vil en Sammenligning med den nuværende Tilstand, desuagtet vise gode Fremskridt og vise, at Arbeidet dog nu gaar i den rigtige Retning, saa at der kan være Haab om, at naa et godt Resultat.

Da Gaardbrugerne først begyndte at blive opmærksomme paa Husdyrbrugets mislige Tilstand, og finde Sandsynligheden af, at en fordeelagtig Forandring her lod sig gjennemføre, var det ikke saa længe før den forandrede Opfatning tog stærk Udbredelse, og den Mening vandt Fremgang, at det er fra Fjøset Jordbrugeren skal have sin fornemste Indtægt.

Hornkvæget. Det var dengang og er vel tildels endnu en almindelig Feil, ved Valg af Avlsdyr, at der blev taget for lidet Hensyn til Oxen. Naar en Kalv skulde sættes paa, blev den gjerne valgt efter den bedste Mælkko i Besætningen, medens der ikke blev taget saa stærkt Hensyn til Oxen. Naar denne kun var frugtbar, fandtes alle rimelige Fordringer fyldestgjorte. I nøie Forbindelse hermed staar ogsaa den Skik at ombytte Oxen for ofte, den begynder almindeligvis at gjøre Tjeneste som Stamoxe i Besætningen i temmelig ung Alder, og efter et Aars Forløb bliver den gjerne slagtet, for at afløses af en anden. Dette var til stor Skade for Avlen, thi Uensartethed blev og maatte gjernest blive Følgen, naar Bytte ikke alene skulde ske ofte, men ogsaa med liden Kritik. Dette er nu paa Vei til at forsvinde, den samme Oxe bruges nu ikke sjelden i flere Aar. Den omhandlede Feil og Ligegyldighed med med Hensyn til Oxen er forøvrigt en Modsætning til, hvad der har været raadende i Hestavlen.

Naar Nogen vilde lægge sig efter Hestavl, var han altid meget omhyggelig for at finde den bedste Hingst. Der vistes snarere større Omhu i Valget af Hingst end i Valg af Hoppen, altsaa den modsatte Fremgangsmaade, end for Hornkvægets Vedkommende. En Følge af den større Interesse for Kvægavlen var, at der i Aarene 1855—57 blev anstillet Undersøgelser, hvor de bedste Kvægstammer var at finde.

Da blev man opmærksom paa **Telemarkskvæget**, der blev nævnt, som den, der af samtlige Norske Kvægstammer egnede sig bedst til Forædling.

For at udvikle Racen i dens Hjemstavn begyndte man i 1856, at holde Dyrskuer eller Udstillinger af Kvæg. Disse Udstillinger holdtes paa forskjellige Steder og der var sædvanlig 2 Aar mellem hvert.

Under 16de Februar 1865 indgav **Seljords** Herredsstyrelse et Andragende om, at der maatte holdes aarlige Udstillinger der i Bygden, idet Herredsstyrelsen paaberaabte sig Stedets gunstige Beliggenhed, og at Telemarksracen var at anse som Landets bedste Melkrace, der søgtes fra mange andre Bygder som Avlsdyr. Ifølge denne Ansøgning blev der fremsat Forslag for Storthinget i 18$\frac{65}{66}$ om den til Sagens Fremme nødvendige Bevilgning, hvilken blev given ved Beslutning af 28de November 1865. Senere har denne Udstilling været holdt hvert Aar, lidt efter Midten af September. Det varede ikke længe, før der paa samme Tid og Sted dannede sig et Marked, idet Kjøbere fra endog langt bortliggende Bygder indfandt sig, for at erhverve Avlsdyr af denne Race, hvis Anseelse som Melkkvæg steg efterhvert, som den blev mere kjendt udenfor sit Hjemsted. Denne aarlige Udstilling, hvor de bedste Avlsdyr bleve præmierede, har bidraget særdeles meget til at skjærpe Opdrætternes Blik for Dyrenes Former, og i høi Grad bidraget til at fremme Racens

Udvikling. Uagtet en stor Del udmærkede Dyr aarlig sælges, er Telemarkskvæget i disse Aar gaaet betydeligt fremad.

I 1878 blev der oprettet en lignende aarlig Udstilling i Sauland, i Telemarken, hvor der ligeledes holdes et betydeligt Kvægmarked. Disse aarlige Udstillinger give altid Anledning til Omsætning af et stort Antal Kreaturer og bidrage derved til at Opdrætterne tjene Penge, hvilket altid er og bliver den stærkeste Spore til Anstrængelser, for at tilveiebringe de værdifuldeste Salgsdyr eller, hvad der er det samme, for at udvikle Racen til størst mulig Fuldkommenhed.

Det gode Resultat, som viste sig af Udstillingen i Seljord opmuntrede andre til Efterligning, og der blev i 1869 oprettet en lignende i Gol i Hallingdal og i 1872 paa Fagernæs i Valders. Ingen af disse har dog formaaet at danne Marked omkring sig. Disse Kvægstammer ere vistnok ogsaa i og for sig mindre værdifulde end Telemarksracen. Der kan vist blandt alle norske Kvægstammer findes i Forhold til Dyrenes Størrdlse, udmærkede Mælkkjør, men der er ingen anden Stamme, der udmærker sig saaledes ved ensartet Bygning og udprægede Egenskaber i Retning af Melkydelse som Telemarkskvæget, dette er derfor sandsynligvis den af alle norske Stammer, som er mest skikket til Forædling.

I den seneste Tid (1881) er der ogsaa oprettet aarlige Udstillinger i Vaage, nordre Gudbrandsdalen og paa Jørstadmoen, søndre Gudbrandsdalen, saavelsom i Tønset, nordre Østerdalen. Ligesaa er en Udstilling for Nummedal under Oprettelse i denne Tid. Udstillingsstedet bliver formentlig Kongsberg. Disse Udstillinger synes at love godt for Fremtiden, men efter den korte Tid lader sig Intet med Bestemthed sige.

Hensigten med disse Udstillinger er som ovenfor berørt, dels at Opdrætterne, ved at iagttage Resultatet af Prisdommen, skulle erholde Veiledning om, hvilke Former, af kyndige Mænd ansees som de fortrinligste, for at de kunne føre sig dette til Nytte i deres Avl og Opdræt, dels at give Sælgeren og Kjøberen Leilighed til at mødes, for at Omsætning kan finde Sted. Udstillingerne ere alle oprettede i Fjeldbygderne. Disse have de naturlige Betingelser for et heldigt, og forholdsvis billigt Opdræt fordi:

1) De have udstrakte, rige Fjeldhavne, hvor Ungdyrene hele Sommeren finde et rigeligt Underhold, som kun medfører forholdsvis ringe Omkostninger. Opholdet paa Havnegangen i den friske Fjeldluft, i Forening med tilstrækkelig Bevægelse, er meget fordelagtigt for de voxende Dyrs Udvikling.
2) Fjeldbygdernes Beliggenhed langt fra Byer eller Markeder gjør, at levende Kvæg er et naturligt Salgsprodukt af deres Landbrug.
3) Gaardenes ringe Størrelse, og disse Distrikters spredte Bebyggelse, lægger Hindringer i Veien for en udviklet Meieridrift. Der er nok faa Gaarde, som har over 15 Kjør, altsaa maa der samles Mælk fra mange Besætninger, før der kan være en for en rationel Meieridrift tilstrækkelig Mængde. Hertil kommer ogsaa den Omstændighed, at Folkets Levemaade medfører Brug af megen Melk i Husholdningen. Dette er en ligefrem Følge af disse Bygders Naturforhold, der gjør Kornavl usikker, medens den lange Transport gjør Tilførsel af fremmed Korn vanskelig og kostbar, derfor sparer disse Bygders Befolkning paa Kornvarerne og bruger mere Melk.
4) Sæterbruget, som i Fjeldbygderne er almindeligt og udgjør en væsentlig Del af enhver Landmands

Økonomi, medfører ligeledes Hindringer for Meierivæsenets Opkomst. Saasnart Græsset i Begyndelsen af Sommeren begynder at spire paa Fjeldhavnen, flyttes hele Besætningen til Sæters og bliver der til henimod Høsten, naar det bliver for koldt at være der, da flytter man igjen tilbage til Bygden. Et Meieri hjemme paa Gaarden vil altsaa alene kunne være i Virksomhed $8^1/_2$ a 9 Maaneder om Aaret, og en saadan hyppig Afbrydelse virker ikke heldigt.

Altsaa, det er naturligt, at Fjeldbygderne opdrætter Kvæg til Salg og ligesaa rimeligt er det, at Sletbygderne kjøbe Kreaturer istedetfor selv at opdrætte dem. Opdrættet falder nemlig her forholdsvis kostbarere, en Ko kan almindeligvis kjøbes billigere fra Fjeldbygden end den kan opdrættes. Jordbrugeren i Sletbygderne kan fordelagtigere bruge sin Foderavling til Mælkproduktion, i Nærheden af Byerne for umiddelbart Salg, og længere borte, for Produktion af Smør og Ost. Ved en saadan Arbeidets Deling, som her er antydet ville baade Høilandene og Lavlandet være tjent, begges Interesser rammes. I Virkeligheden er et saadant Samarbeide ogsaa begyndt at komme i Gang, og synes stadig at skulle tage større Opsving.

Udstillingen i Seljord bød den første Anledning til denne Ordning af Landmændenes Virksomhed, og de heldige Resultater derfra opmuntrede de andre Dalfører til at forsøge noget lignende. Det er klart, at om denne Omsætning skal tage et saadant Fremskridt, som den fortjener, da vil Telemarken paa langt nær formaa at tilfredsstille Efterspørgselen efter Mælkkjør, ligesom Afstanden for mange Landsdele er saa stor, at det er forbundet med for svære Omkostninger, og meget Besvær at hente Kvæg derfra. Men da flere af de andre større Dalfører f. Ex. Gudbrandsdalen og

Østerdalen, ligeledes have meget gode Kvægstammer ville disse forsyne de nærmestliggende Sletbygder.

I de senere Aar har man ogsaa, saavel i Hallingdal og Valders, som Gudbrandsdalen og Østerdalen, i ikke ringe Udstrækning, begyndt at forædle sit Kvæg ved Hjælp af Oxer fra Telemarken. Uagtet Telemarksracen skiller sig noget fra hver af de andre — ethvert af de store Dalfører har sine egne Kvægformer, der mer eller mindre skiller sig fra de andre — vil det dog maaske være tvivlsomt om det er fuldt berettiget at kalde denne Avl en Krydsning. Her skal dog ikke anstilles nogen Undersøgelse af dette Spørgsmaal, hvilket ikke heller har stor Betydning. Erfaring viser, at denne Avl lykkes, det er Hovedsagen. Disse Kvægstammer kan alle henføres til Hovedformen Bjergkvæg og har adskilligt tilfælles, dernæst er Naturforholdene, saavelsom de ved Menneskets Brug og Behandling, for Dyrene bestemte Livsbetingelser, saavidt ensartede, at Flytningen neppe vil have nogen mærkbar Indflydelse paa Dyrenes Former og Egenskaber. En temmelig udstrakt Brug af Telemarksoxer i de andre Fjeldbygder, kan derfor ikke fra denne Side betragtet have nogen Betænkelighed. Det synes ogsaa, saavidt Erfaringen endnu rækker, at det lykkes godt og vinder Tilfredshed hos dem, der har forsøgt Telemarksoxer som Forædlingsdyr.

Naar Telemarkskvæget flyttes ned i de frugtbare Lavlandsbygder, synes det derimod tilbøieligt til at undergaae Forandringer, Dyrene blive da ikke sjelden adskilligt større og mere kjødrige. Ifald Opdrættet ikke ledes med den bestemte Hensigt for Øie at frembringe Mælkdyr, har Racen let for at tabe i Mælkevne og gaa over til en rigere Udvikling af Kjød. Der gives imidlertid ogsaa Exempler, som med stor Styrke tyder paa, at det meget godt lader sig gjøre at

opdrætte Telemarkskvæget i Sletbygderne, uden at det taber sit Præg som Mælkkvæg*).

I Sletbygderne i mange Egne, saavel Nordenfjelds som Søndenfjelds, begyndtes ligeledes i Aarene 50 og senere med Kvægudstillinger, eller, som de kaldtes, Dyrskuer, nærmest i den Hensigt at yde Gaardbrugerne Veiledning i Valg af Avlsdyr, og vække Opmærksomheden for Nytten og Nødvendigheden af et omhyggeligt Valg. Her var det ikke Tanken at fremkalde Markeder, thi Brugsforholdene medføre, at noget Opdræt til Salg i det Store, ikke er en saa lønnende Driftsmaade, som at lægge an paa Mælkproduktion.

Der blev derfor i disse Bygder ikke opdrættet betydeligt mere end til eget Behov.

Alle disse Udstillinger med Møder af Landmænd, Foredrag og Diskussioner, hvortil de give Anledning, have imidlertid øvet en mærkelig Indflydelse paa Husdyrbrugets Udvikling og Fremgang i det Hele.

Da Iveren for Kvægstammernes Udvikling engang var vakt, varede det imidlertid ikke længe, før der blev opstillet Krav, som ingen norsk Stamme formaaede at fyldestgjøre. Der blev fordret større Dyr, som ventedes i høiere Grad at forene Kjødproduktion

---

*) En anseet Opdrætter, Gaardbruger H. Asker, i Asker, Akershus Amt, har drevet Opdræt af Telemarkskvæg i omtrent 20 Aar, uden at Dyrenes Præg eller Egenskaber i væsentlig Grad har undergaaet Forandring.

Ligeledes har en anseet Opdrætter paa Hedemarken, Gaardbruger O. Sandberg paa Hamar, ved en Udstillling paa Hamar i Høsten 1882, udstillet 4de Generation af Opdræt fra hans egen Hjord. Disse Dyr, der altsaa i 4de nedgaaende Led stammede fra de oprindelig fra Telemarken ken komne Avlsdyr, havde dog, saavidt man kunde skjønne, bevaret Racens Præg og Egenskaber.

med Mælkrigdom. I mange Tilfælde var det vistnok ogsaa hovedsagelig Haabet om at finde mælkrigere Kreaturer end Landets egne, som stod lokkende for dem, der vare misfornøiede med, hvad her findes. De ledende Mænd begyndte da henimod Slutningen af Aarene 50 at se sig om efter en udenlandsk Race, der kunde være i Besiddelse af de ønskede Egenskaber, og tillige være i tilstrækkelig Grad nøisom og haardfør for vort Land.

Paa denne Tid havde Ayrshireracen tildraget sig Opmærksomhed, ogsaa udenfor sit Hjemland.

I Sverige var den indført til forsjellige Steder, og, som det syntes med et tilfredsstillende Resultat. Hos os fremstillede sig den Betragtning, at Ayrshireracen hører hjemme i et Land med bakket Terrain og den har vist sig fordelagtig i vort Naboland, det er rimeligt, at den ogsaa passer for os. Der var ogsaa allerede gjort nogle Forsøg med Ayrshire-Racen saavel i det Trondhjemske som i Smaalenene. De Resultater, man havde naaet, vare dog ikke i et og alt tilfredsstillende. Navnlig fremgaar det af en Skrivelse til Statsagronom Lindequist fra en i den Tid anseet Gaardbruger i Smaalenene, Wiel, af 28de Januar 1857*), at han havde anstillet Sammenligninger mellem norske Kreaturer, Ayrshire og Hollandske, tilligemed Krydsninger af disse Racer, men fundet sig bedst tjent med de norske. Disse havde ogsaa efter hans Mening afgjort vist sig som bedre Melkdyr end Ayrshire Stamhjorderne ved Gammalstorp og Ultuna i Sverige. Om Anskaffelse af en Race af større Dyr udtaler Lindequist i sin Brochure af 1859 om Foranstaltninger til Husdyravlens Fremme i Norge, Pag. 15. »*I Norges*

---

*) Lindquists Beretning 1857 Pag. 6.

for Agerbrug mest bekvemme Distrikter, nemlig omkring Christiania og Trondhjemsfjorden, har man ogsaa, som foranført, stedse bestræbt sig for at anskaffe større Buskap, men naar man har brugt den svære Hollandske Race til Krydsning med det indenlandske, smaavoxne Kvæg, saa har man efter min Mening ikke gjort det heldigste Valg.

Ved strængt Udvalg blandt de dels engelsk-norske, dels hollandsk-norske bedre Besætninger, som forefindes i disse Distrikter, skulde man nok kunne sammenbringe en værdifuld Stamhjord. — Dog anser jeg det for at være meget hensigtsmæssigere hertil at vælge en anerkjendt fortrinlig, ensartet og konstant Kvægrace til Raceforædling i de omhandlede Distrikter. Hvis man blev heldig i Valget og faar en Race, som er fuldt passende til Hensigten og blev almindelig yndet, saa vil det forhaabentlig have til Følge, at Jordbrugerne letterne enes om at anvende den samme til Raceforædling, hvilket atter vil have den ønskelige Virkning, at den aarlige Indførsel af mangfoldige uligeartede Racer kunde standses og mere Enighed opnaaes i Bestræbelserne for Kvægforædlingen i de nævnte Distrikter.

Hertil turde den skotske Ayrshirerace ansees for at være selvskreven.«

Efter en Redegjørelse om Ayrshireracen forsætter han:

»Ved at sammenligne Ayrshireracen med de oprettede Telemarksstamhollænderier, vil man finde, at disse Racer ligne hinanden meget, men Ayrshireracen maa dog ansees bedre passende for Agerbrugsdistrikternes større Brug, saasom den har en for disse netop passelig Størrelse, samt trives bedre paa grovt Foder, udvikles hurtigere og er værdifuldere til Fedning efter

Udmælkningen, hvorhos baade Gra- og Gjældoxer blive større og værdifuldere.

Paa Grund af Foranførte antager jeg, at det vilde være hensigtsmæssigt i Egnen omkring Christianiafjorden at oprette et Stamhollænderi af de mest udsøgte Individer af ren Ayrshirerace, for at tilfredsstille denne Egns fremadskridende Jordbrugeres Ønsker og Behov. De foranførte private Ayrshirestamhollænderier i det Trondhjemske ville formodentlig kunne tilfredsstille disse Egnes Behov. Men da de fra Begyndelsen ere oprettede med faa Individer, saa vilde det værc godt undertiden at kunne forsyne dem med Tyre fra Statens Stamhjord, for at undgaa for nær Slægtskabsavl.

Naar man fraregner de begge før nævnte Distrikter, saa antager jeg, at det vilde være hensigtsmæssigt i hele det øvrige Land at oprette Stamhjorde af norsk Buskap og søge at udvikle samme til en høiere Grad af Fuldkommenhed. I mine Indberetninger om Stamhollænderierne i Bratsbergs og Hedemarkens Amter har jeg ytret mine Anskuelser om Fremgangsmaaden ved Oprettelse af Stamhjorde af indenlandsk Buskap.

Ved enkelte Distrikters Stamhollænderier vilde det maaske befindes hensigtsmæssigst med Forsigtighed at indblande lidt Ayrshire- eller Devonshire-Blod for at bøde paa de Mangler, som muligens ikke kunne raades Bod paa ved Indavl. Men herved maatte iagttages, at den indenlandske Stamhjords Karakter ikke forandres, man maatte kun søge at forbedre den i visse Retninger f. Ex. at givc Kroppen en bredere, stærkere og bedre afrundet Form osv.«

Det blev da bestemt, at der skulde gjøres et Forsøg med Ayrshirekvæg.

Storthinget i 1860 bevilgede ifølge Forslag fremsat ved Kgl. Res. af 3die Marts s. A. de dertil nød-

vendige Midler. Der bestod allerede da, ifølge Kgl. Plakat af 15de Oktober 1856, et Forbud mod Indførsel af Kvæg fra Storbritanien. Men fra dette Forbud blev der udvirket Dispensation ved Kgl. Res. af 11te Juli 1860, hvorved det blev naadigst bestemt:

»1. *At Departementet for det Indre bemyndiges til at anordne det Fornødne til Gjennemførelse af sidste Storthings Beslutning, om Bevilgning til Oprettelse af Stamhjorder af Kvæg og Oplærelse af Kvægvogtere, samt til Oprettelse af Stamschæferier.*

2. *At det, uanseet det i Plakat af 15de Oktober 1856 indeholdte Forbud mod Indførsel af Hornkvæg fra England og Skotland, tillades derfra i indeværende Sommer, under Iagttagelse af saadanne Forsigtighedsregler, som af nævnte Departement foreskrives, indført saadant Kvæg, der for Statskassens Regning, af Agronom Lindequist maatte, blive indkjøbt som Stamdyr.*«

Derefter blev altsaa Statsagronom Lindequist sendt til Skotland for at kjøbe en Hjord af Ayrshire-Race.

Der blev kjøbt en Hjord paa 31 Dyr, som blev stationeret paa den høiere Landbrugsskoles Gaard Aas, hvor de kom den 21de August 1860. Dette Foretagende syntes at begynde ganske lovende. Dyrene vare valgte med Omhu, Overfarten gik heldigt for sig og Hjorden syntes paa Aas at trives udmærket. Den eneste Vanskelighed ved dette Foretagende, for hvilken de ledende Mænd egentlig havde nogen Frygt, var Faren for at indføre nogen smitsom Kvægsygdom, navnlig den ondartede Lungesyge. Der blev derfor ved Kjøb og Transport iagttaget den yderste Forsigtighed, og da der, efterat Dyrene vare komne til Aas, hengik flere Uger, uden at noget mistænkeligt Tegn kunde opdages, var der allerede Haab om, at det skulde gaa godt. Ifølge en Erklæring fra Landbrugsskolens Veterinair af

22de Oktober 1860, var der enda ingen Grund til Frygt, men den 11te November viste sig det første Sygdomstilfælde hos Oxen Lord Avondale. Efter 14 Dage ansaaes den imidlertid helbredet, uden at flere Tilfælde havde vist sig; man troede derfor endnu ikke paa Udbrud af den ondartede Lungesyge, men nogle faa Dage derefter udbrød der flere Sygdomstilfælde hurtigt efter hverandre, saa at enhver Tvivl snart forsvandt. Der blev da taget alle Forsigtighedsregler, for at hindre, at Smitten skulde udbrede sig, og der blev gjort alt for at helbrede de syge Dyr og frelse denne Hjord, til hvilken der var knyttet store Forhaabninger om de Fordele, den skulde bringe vort Lands Kvægavl. Kun 7 af de indførte Dyr bleve slagtede, men dette Uheld med Sygdom havde dog en stor Ind, flydelse paa det hele Foretagende.

Hjorden blev holdt afsondret i længere Tid, indtil det ansaaes sikkert, at ethvert Spor af Smitte var forsvundet, dermed hengik omtrent 2 Aar. Ved Indredepartementets Skrivelse til Skolens Direktør af 27de Oktober 1862 blev Hjorden erklæret smittefri og Direktøren bemyndiget til at sælge ved Auktion alle Ungdyr, som ikke agtedes indsatte i Stamhjorden. Som Følge heraf blev der ved Auktion den 9de Mai 1863 solgt 10 unge Oxer for tilsammen 1 474 Spd., altsaa gjennemsnitlig 147 Spd. 48 ß for hver. I 1865 holdtes paany en Auktion, hvorved blev solgt 10 unge Ayrshireoxer, 9 Kviger og 8 Halvblodsdyr for tilsammen 1 723 Spd. To af disse Oxekalve, der kun var nogle Maaneder gamle, betaltes med respektive 254 og 203 Spd. Disse Priser vise noksom, hvilken Tillid denne Kvægrace havde vundet og hvilke Forhaabninger Landmændene nærede om de Fordele, den skulde bringe.

Fra denne Tid syntes Ayrshirehjorden en Stund at trives godt. Dyrene melkede udmærket og der var

stort Spørgsmaal efter Avlsdyr. Der begyndte dog efter faa Aar efterhaanden at udvikle sig en mindre god Sundhedstilstand blandt disse Dyr. De bleve stærkt angrebne af Tuberkler. Under 3die April 1869 berettede Statens Kvægmester til Departementet, at han ansaa det uheldigt at lade disse Dyr længere opholde sig paa Aas, hvor han fandt de sanitære Forhold mindre heldige. Han tilraade derfor at ophæve Stamhjordholdet og flytte Dyrene bort. Skolens Veterinair gav under 5te Mai 1869 en Erklæring, hvori han konstaterer Tuberkelsygens stærke Udbredelse og tillægger den fugtige Luft i Fjøset en stor Del af Skylden derfor, men antager forøvrigt, at Racen ikke har noget med denne Sag at skaffe.

Ved Kgl. Res. af 8de September 1869 blev det bestemt, at Stamhollænderiet af Ayrshireracen paa Aas ophæves, og Departementet bemyndiges til at træffe de i denne Anledning nødvendige Forføininger. Derved ophørte altsaa Ayrshirebesætningens Tilværelse, som en Statens Stamhjord. De bedste af Dyrene blev overdraget Kvægmesteren, som privat Eiendom.

Imidlertid var der paa Aas en Del Ayrshirekreaturer, som var Skolens Eiendom, og hvorved Stammen hidtil har været vedligeholdt. I den senere Tid er der opdrættet en Del Dyr, saa at der fremdeles findes en Stamme af Ayrshirerace.

Saavel den daværende Direktør paa Aas (Skr. af 13de Oktober 1862 og Aarsberetning 1863—64) som Statsagronom Lindequist (L. 1863 Pag. 11) udtalte sig i stærke Udtryk for Gavnligheden af at forædle vore egne Kvægstammer ved Krydsning med Ayrshire-Blod. Lindequist udtaler: *«Saavidt min Erfaring strækker, kan man ikke ved hvilkensomhelst Krydsning mellem norske Kjør og Tyre af fremmed Race, erholde saa vellykkede og for mange Steder og Forholde her i Lan-*

det passende Kreaturer, som naar man parrer smaa velformede Ayrshirctyre med udsøgte Telemarkskjør, af det Slags, som jeg har valgt til Stamdyr ved de oprettede Telemarks-Stamhollænderier, nemlig rød- eller brandsidede, droplede eller hvide af Farve, forsynede med vakre Horn, god Legemsform og særdeles gode Melketcgn. Afkommet efter saadan Krydsning viser den mest fuldstændige Sammensmeltning af begge Racer, som man gjerne kan ønske.»

Disse og andae Udtalelser fra forskjellige Hold i Forbindelse med det rige Udbytte of Mælk, som Hjorden paa Aas viste sig at yde, havde til Følge, at Ayrshireracen meget snart kom i stor Anseelse. Dette gav sig tilkjende i den stærke Søgning efter — og de høie Priser, som betaltes for Avlsdyr.

Denne Begjærlighed efter Ayrshire-Kvæg var vistnok en Tid til nogen Hinder for Fremgang i Forædling af vore egene Stammer. Lindequist udtaler (Beretning 1864 Pag. 14) at «*Ayrshire-Racen er nu kommen i saadant Ry, at man slaar Vrag paa Telemarkskvæget endog i Distrikter, hvor det udentvivl passer bedre end Ayrshire-Racen. Flere Jordbrugere med hvem jeg underhandlede herom for nogle Aar siden, syntes da, at det vilde være en god Bedrift, om man ved at underholde en Telemarks Stamhjord kunde erholde 25 à 30 Spd. for Aarsgamle Ungkreaturer; men nu mener de, at naar man skal underholde et Stamhollænderi, bør der ikke blive Spørgsmaal om andet end Ayrshire-Racen, da man jo paa Aas har faaet 100 Spd. eller endog mere for en Kalv af nævnte Race.*»

Denne Interesse for Ayrshire-Racen gik endog saa vidt, at der (L. Beretning 1867 Pag. 16) blev rettet mange Spørgsmaal til Kvægmesteren, om det vilde være hensigtsmæssigt at bruge Ayrshireracen i Telemarken. Hertil svarede han, at Afkommet efter udsøgte Tele-

marks Kjør og Ayrshire Oxer blive særdeles gode og smukke Dyr, saaledes som man kan se paa flere Steder her i Landet, men da slige Halvblodsdyr ogsaa blive større end det ublandede Telemarkskvæg, saa ville de ikke være passende hverken for de sædvanlige Hjemhavne, Fjøse, Baase eller Foderportioner i Telemarken. «*Derimod tror jeg nok, at det vilde være hensigtsmæssigt, at holde enkelte Ayrshire, eller ½.blods Ayrshire-Telemarksoxer for Avl af Kviger til Salg, thi for Opkjøbere fra Agerbrugs- og Meieridistrikterne have slige forædlede Kviger større Værdi end rene Telemarkskviger, Paa enkelte Gaarde og i enkelte Grænder turde det maaske ogsaa være hensigtsmæssigt i sin egen Avl at indpode ganske lidt Ayrshireblod f. Ex. ved Brug af en lille velskabt ½- eller ¼-blods Ayrshire-Telemarksoxe. Hvad disse Ting betræffer, søger jeg imidlertid ikke at paavirke Nogen, men indskrænker mig til at besvare de fremstillede Spørgsmaal.*»

Det syntes altsaa, som der fra alle Kanter blev arbeidet for at gjøre Ayrshireracen saa udbredt her i Landet, som det paa nogen Maade kunde findes praktisk, eller ialtfald at den skulde gjøres til den herskende i de bedre Bygder, men det varede ikke længe, før der kom et Omslag.

Hvorvel Ayrshire-Racen ogsaa efter dette bar beholdt og rimeligvis altid vil finde sine Velyndere og Forsvarere, har den dog tabt en væsentlig Del af den Anseelse, hvori den engang stod. Der er ogsaa i den senere Tid adskillige Landmænd, som holde paa denne Race, men dog kun for de bedre Jordbrugsdistrikters Vedkommende, dog synes dette ogsaa at tabe sig, hvorimod Telemarks-Racen vinder mere og mere Anseelse. Der er forøvrigt for Tiden store Vanskeligheder ved at skaffe sig Avlsdyr af Ayrshire-Racen. Indførsel fra Skotland er forbudt, og de her i Landet

værende Stammer ere faa og i Almindelighed ikke synderlig udmærkede. Dette kan vistnok i nogen Mon have bidraget til at svække Interessen for Racen.

Undersøges hvad der i den stærke Iver for Ayrshire-Racens Udbredelse kunde ansees berettiget, maa det beklages, at de foreliggende Oplysninger, hvorpaa en Dom om denne Races Værd for os knnde bygges, ikke ere hverken saa fuldstændige eller paalidelige som ønskeligt. Dens Fortrin er en bedre Kropform, altsaa rigere Kjødproduktion, i Forening med en meget respektabel Melkevne, hvortil kom en vis Evne til at tilegne sig saavel grovt som finere Foder.

En Sammenligning med Telemarksracen synes dog at give det Resultat, at denne ubetinget staar høiere som Mælkdyr, relativ til Dyrenes Størrelse og den Mængde Foder de fortære, derimod staa disse tilbage i Slagtværdi. Den Landmand, som vil drive paa Kjødproduktion og for hvem Mælken ikke er overveiende Hovedsag, vil derfor vistnok finde sig tjent med Ayrshireracen. I det Nordenfjeldske synes det som om Gaardbrugerne er tilfreds med Ayrshireracen, dog høres ogsaa derfra, at Mange finde det norske Kvæg fordelagtigere. I Bygderne omkring Stavanger er denne Race ogsaa tildeels prøvet og med forsjellige Resultater.

De her til Landet indførte Stammer have tildels undergaaet ikke saa ubetydelige Forandringer, det synes, som om de fleste af dem efter nogen Tid tabe i Mælkevne.

De ved Krydsning af Ayrshire- og norske opelskede Stammer ere ikke saaledes prøvede, under omhyggelig Behandling og nøiagtigt Regnskabshold gjennem en tilstrækkelig Tid, at der med afgjort Sikkerhed kan fældes nogen Dom om dem, men den hidtil vundne Erfaring synes ikke at indbyde til Krydsningsavl. Disse Dyr blive omtrent af samme Størrelse som Ayrshirekvæget, men ikka saa gode Mælkere og flere Land-

mænd ville have gjort den Erfaring, at om første Generation kan nærme sig Faderstammen i Melkevne, har de følgende Generationer en vis Tilbøielighed til at tabe i Mælk, men ere villigere til at lægge paa sig i Huld, med andre Ord, Stammen har Tilbøielighed til at gaa over til Fedekvæg.

Denne Indførelse af Ayrshire-Kvæg har altsaa ikke fyldestgjort de Forhaabninger, hvormed den blev iværksat. De faa Stammer af den Race, som findes, ere for ubetydelige til, at deraf, inden en rimelig Tid, kan ventes nogen mærkbar Fremgang i vor Husdyravl, og Krydsningsexperimentet har ikke bragt noget Resultat, som kan siges at indeholde noget fuldstændigt Erfaringsbevis, med Hensyn til hvorvidt Krydsningen maa betragtes som hensigtsmæssig eller ikke, men hvad man har seet synes ikke at tyde paa, at der ad denne Vei vil blive opdrættet fremragende Mælkstammer*).

Af norske Kvægstammer er, som ovenfor nævnt Telemarkskvæget uden Tvivl den, som fortjener størst Opmærksomhed. Dette er en udprægst Mælkrace af Bjerglandsform. Koen har et smukt, fint Hoved, med lange, fine, opad, udad og fremover bøiede Horn, med tilbage og indad bøiede Spidser; Tyren har en bred Pande og stærke Horn. Halsen er fin hos Koen, bred og stærk hos Tyren, Ryggen er lige og Krydset temmelig ret, Kroppen er dyb, med godt hvelvede Ribben, Boven er temmelig løs og Doglappen sid. Mælkorganerne ere stærkt udviklede. Farven er hvid, med røde, brandede eller sorte Sider, eller med smaa Flækker (Dropler). Ryggen er altid hvid, Dette er saa stadigt, og saa stærkt karakteristiskt for Racen, at

*) Bidrag til den norske Husdyravls Historie. Tidsskrift for Landmænd 1880 Pag. 9.

det temmelig almindelig viser sig, ogsaa hos Afkommet efter Krydsning med Ayrshire. Dyrenes Størrelse er omtrent 550—650 ℔ levende Vægt. Mælkudbyttet kan være meget forskjelligt, men er for en større Besætning meget almindelig gjennemlnitlig 2000 Potter om Aaret, og kan gaa op til 2500 Potter, medens enkelte Dyr vides at have givet indtil over 4000 Potter.

Om denne Races Oprindelse har der været opstillet forskjellige Gjætninger. Nogle have antaget, at den opstaaet ved Krydsning, med en eller anden udenlandsk Kvægstamme, og er der gjættet paa forskjellige f. Er. Tyroler Kvæg, ja endogsaa dsn hollandske Race har været nævnt i denne Forbindelse, som sandsynligvis medvirkende til Telemarksracens Tilblivelse. Det Sikkre i denne Sag er, at der ikke haves nogensomhelst paalidelig Kundskab om Racens Oprindelse, og det Sandsynlige er vel, at den er udviklet fra det, med Mennesket, ved Landets Bebyggelse indvandrede Kvæg, og har faaet sit Præg og sine Egenskaber. ved de Naturforhold og Livsbetingelser, hvoruder den har levet. Her at opstille ligesaa søgte som kunstige Hypotheser til Forklaring paa Forekomster, der let og naturligt forklares af Forholdene selv, er i ethvert Fald unødigt. Racens Slægtskab med Tyroler Kvæg har man villet udlede af Hornformen, en lignende Hornform er der sagt findes i Tyrol og den kan neppe være opstaaet selvstændigt i Telemarken. Kan da en bestemt Hornform ikke opstaa andetsteds end i Tyrol? og hvorledes er den der fremkommet? naturligt eller ved en tidligere Krydsning? og hvorfra er den saa oprindelig kommet? Som Støtte for denne Mening har ogsaa været anført, at der omkring 1850—60 skulde være kommet to

Tyrolerkjør til Telemarken*), men Telemarksracen har baaret sit nuhavende Præg fra Alders Tid. Ingen nulevende Mand kan, hverken af egen Erindring eller gamle Sagn paavise nogen bestemt Ændring i Præg. Alle disse Krydningshypotheser have formentlig liden Sandsynlighed for sig.

Det vilde føre formeget ind i Specialiteter, her, i nærværende Arbeide at give nogen i det Enkelte gaaende Redegjørelse angaaende de forskjellige Stammer af Hornkvæg, der findes i vort Land. Dettes topografiske Forhold og store Udstrækning medfører en Mangfoldighed af uensartede Forhold, der har Indflydelse paa Husdyrenes Udvikling og betinger Forsjelligheder i deres Former og Egenskaber. Disse Forsjelligheder ere dog ikke videregaaende, end at Kvæget i alle de store Dalfører, som gruppere sig om den i Landets Midtparti liggende Fjeldmasse, altsaa de søndenfjeldske Fjeldbygder, de vestlandske Fjeld- og inderste Fjordbygder, saavelsom Fjeldbygderne i det trondhjemske, have alle Grundtypen for Bjergkvæget med nogen Variation i de enkelte Bygningstræk, maaske fornemlig fremkaldt ved de Livsbetingelser, hvorunder Menneskene have stillet disse Dyr.

Den smukkeste og heldigst uviklede Form for vore Bjergstammer er, som anført, Telemarksracen. Temmelig nær denne, men ligesom dannende en Overgang til Hallingdal staar Nummedalskvæget. Hallingdalskvæget skiller sig fra Kvæget i Telemarken ved en gjennemgaaende grovere og simplere Bygning, mindre smukke Former og langt mindre Ensartethed. Dette er ligeledes Tilfældet med Valderskvæget. Dette forklares deraf, at disse Dalfører danner Gjennemgang for en Mængde — fornemlig Slagtekvæg, som

*) Beretning om Landbrugsmødet i Christiania 1877 Pag. 113.

drives fra de vestlandske Fjordbygder til de søndenfjeldske Markeder. Af disse Kvægflokke bliver selvfølgelig adskillige Dyr tilbage i Bygderne og øve sin Indflydelse paa Besætningerne.

Hallingsdalskvægets levende Vægt kan sættes til 500 à 550 op til 600 ℔. Denne Race kan dog ikke maale sig med Telemarksracen som Melkdyr, skjønt der er Exempel paa, at enkelte Dyr vel have kunnet sættes ved Siden af de bedste Telemarkskjør, og det er neppe fuldstændig prøvet, hvad Hallingsdalskvæget ved god Fodring som Middeltal vilde kunne yde. Det er derfor ikke saa godt at bedømme dens Værd, sammenlignet med den anden. Paa almindelig Fodring giver Hallingdalskoen maaske 1000 à 1200 Potter Melk, men der haves ogsaa Exempler paa, at den paa god Fodring har ydet 2500 á 3000 Potter og derover.

I Gudbrandsdalen forekommer 2 forsjellige Former af Hornkvæg, en større og mere bredbygget, med stærk Benbygning og bredt Kryds, og en anden med smalere og finere Bygning. Den store Varietet hører fornemlig hjemme i de øvre Bygder, medens den anden almindeligst findes længere nede i Dalen. At denne Forsjel skulde være fremkommet ved fremmed Paavirkning, er ikke sandsynligt, den er vistnok et Resultat af de Forhold, under hvilke Udviklingen er foregaaet. Det gudbrandsdalske Kvæg er tildels ogsaa blevet blandet med Stamdyr fra Valders og fra Vestlandet, hvorved Uensartethed er fremkaldt. I den seneste Tid har Opdrætterne i Gudbrandsdalen, saavelsom i Hallingdal, Valders og Østerdalen, i ikke ringe Udstrækning begyndte at blande sit Kvæg med Stamdyr fra Telemarken. De venter herved at opnaa bedre Former og fornemlig større Melkrigdom.

I de søndenfjeldske Sletbygder er der en stor Del af den nuværende Kvægstand, som bærer tydelige Spor

af, at Stammerne ere paavirkede af fremmede Avlsdyr, fornemlig af Ayrshire og hollandsk Race, den sidste dog mindre fremtrædende og næsten alene i Smaalenene og Jarlsberg Amter. Hornkvæget i alle disse Bygder er forøvrigt temmelig uensartet.

I de sydlige og vestlige Amter sees kun her og der og helst i Nærheden af Byer f. Ex. i Omegnen af Stavanger og tildels ved Molde, nogen paataglig Virkning af Krydsning med fremmed Blod, mest Ayrshire. I Nærheden af Stavanger har man dog tildels ogsaa forsøgt Korthorn og hollandsk. Det i Kystegnene almindelige Kvæg er smaat og finbygget og har meget liden Slagtværdi, men melker ganske godt i Forhold til sin Størrelse (4 à 500 ℔ levende Vægt).

I de vestlige Amters Fjord- og Indbygder findes ganske audre Kvægformer. Natur og Klima er inde i Fjordene langt gunstigere, Vegetationen rigere og Havnegangene bedre. Dyrene erholde rigere Underhold og bedre Røgt og Stel, blive derfor større og i enhver Henseende fuldkomnere udviklede. I alle Fjorddistrikter har Kvæget Bjerglandsform, da disse Distrikter har et fuldstændigt Fjeldbygdterrain. Gaardene ligge i mange Tilfælde ikke høit over Havet, men Marker og Havnegange ere for det meste bratlændte og om Sommeren holdes Kvæget paa Fjeldbeiterne. Det i Bergenhus Amterne hjemmehørende Fjordkvæg har megen Lighed med Hallingdalskvæg og har omtrent samme Størrelse, yde maaske 8 à 1200 Potter Melk, men kan ved god Fodring let bringes op til 2000 Potter om Aaret. Ogsaa paa Vestlandet er gjort Forsøg med Telemarksracen som Avlsdyr til Forædling af de hjemmehørende Stammer, men disse Forsøg ere udførte i for ringe Udstrækning og i for kort Tid, til at derom kan udtales nogen bestemt Mening. I de trondhjemske

Amter og et Sted i Tromsø Amt (Maalselvdalen) har der været arbeidet stærkt paa, ved Krydsning med Ayrshire, at forædle de hjemmehørende Stammer.

Fædriften, eller egentlig Husdyrbruget, er den Gren af Landmandens Virksomhed, som i den senere Tid har været Gjenstand for den største Opmærksomhed, og hvori der har været gjor de største Fremskridt. Medens den, som ovenfor oplyst, tidligere var lidet paaagtet og dreven uden nogensomhelst Omtanke, optager Husdyravlen nu Landmandens nærmeste Omsorg. Fodringen er bleven bedre, derom vidner ikke alene den udbredte Dyrkning af Fodervæxter, men ogsaa den stærke Import af allehaande Foderstoffer, som Raps-, Linfrø-, Bomuldsfrø- og Solsikkekager o. s. v. Dog er der store Strækninger af Landet, om hvilke det desværre maa bekjendes, at Fodringen endnu er altfor knap, ja endog at der paa mange Gaarde drives Sultfodring. Disse Egne er endnu ikke kommet videre, end at det ansees tilstrækkeligt, eller mest fordelagtigt, kun at opholde Dyrenes Liv, for at kunne holde saa mange flere. At rigeligt Underhold er Betingelsen for Produktion, er ikke gaaet op for disse Folk.

Et paatagligt Fremskridt er ligeledes skeet med Hensyn til Valg af Avlsdyr. Der vises nu i Almindelighed ikke alene stor Opmærksomhed deri, at Avlsdyrene gjerne blive udvalgte blandt det bedste, som Besætningen eller Egnen frembyder, men der gjøres ofte stor Anstrængelse for af fremmede, eller endog tildels udenlandske Racer at tilveiebringe bedre Avlsdyr end dem, Hjembygden selv raader over. Der var, som ovenfor oplyst, fra flere Hold gjort adskilligt, for at styrke og udbrede den Mening, at Ayrshire-Racen, ialfald for Sletbygdernes Vedkommende — og det var ikke aldeles frit for, at den tillige blev anbefalet for Fjeldbygder — var det

Fortrinligste, som kunde findes, og en stor Del Landmænd gik med paa denne Anskuelse. Der opstod imidlertid strax en Meningsudvexling om, hvad der skulde være det mest hensigtsmæssige, enten at indføre den fremmede Race, eller søge ved rationel Avl og Stel at forbedre vore egne Stammer. Striden om denne Sag er endnu ikke udkjæmpet. Begge Meninger finde fremdeles sine Forsvarere og ville sandsynligvis i en lang Fremtid finde dem. Det ser dog ud, som om Krydsningens Tilhængere blive færre, og at den Mening bliver almindelig, at det heldigste for os, naar Spørgsmaalet er om Melkvægt, er at forædle og udvikle vore egne bedste Stammer ved Indavl.

Vi skulle ikke her indlade os paa nogen Undersøgelse af hvilken af disse Meninger der turde være den rette. Løsningen af dette Spørgsmaal ligger egentlig udenfor nærværende Skrifts Plan, kun saameget skal bemærkes, at en Indførsel af og Krydsning med Ayrshire-Stamdyr sandsynligvis snarere vil foraarsage Tab end Vinding med Hensyn til Melkevne, og hvorvidt den derved sandsynligvis stigende Evne til Kjødproduktion vil yde Erstatning derfor, kan maaske ansees tvivlsomt. Imidlertid kan der vistnok i de rigere Agerbrugsdistrikter være Forholde, hvor det paa større, veldyrkede Eiendomme kan være fordelagtigt at holde en Race af større Dyr, end de almindelige Norske. Det er imidlertid en let Sag at faa ogsaa de norske Kvægstammer op i samme Størrelse som Ayrshireracen. Men om det lader sig gjøre samtidigt at bevare den relative Melkevne er et Spørgsmaal, som Erfaringen ikke endnu har løst.

Findes altsaa den norske Kvægavl at være i god Opkomst, staar der dog paa den anden Side særdeles meget tilbage at gjøre, og der er adskillige af det ra-

tionelle Husdyrbrugs Hovedprinciper, som i mange Egne af Landet endnu ikke med tilstrækkelig Styrke synes at være trængt ind i den almindelige Bevidsthed, eller at være gjort gjældende i den almindelige Praxis. Der er dog Haab om at der i Fremtiden vil gjøres hurtigere Fremskridt og Forbedringer heri.

Foruden de ovenfor omhandlede Udstillinger, forsøgte man ogsaa at forædle Telemarksracen ved Indavl, Selskaaet for Norges Vel lod i 1857 kjøbe en Stamhjord paa 18 Kjør og 2 Oxer, der blev stationeret paa Gaarden Mæla ved Skien. 10 Dyr blev kjøbt Høsten 1857, og for disse udgjorde Melkmængden det første Driftsaar gjennemsnitlig 2 390 Potter, et udmærket Resultat for disse smaa Dyr. Høsten 1858 kjøbtes for Statens og Hedemarkens Amtskommunes fælles Regning en Stamhjord paa 16 Kjør og 2 Oxer, hvilken blev stationeret paa Jønsberg i Romedal. Denne Hjord blev dog ikke længe holdt ublandet, allerede 1860 blev der anskaffet en Ayrshiretyr til Krydsningsforsøg med en Del af Stamhjordens Kjør. I Begyndelsen synes man at have været tilfreds med Resultatet af Krydsningen og næret Haab om, at den skulde lykkes, men Forholdene ved Hjorden artede sig efterhaanden mindre gunstigt, og Stamhjorden blev ophævet 1866, unden at noget Resultat var vundet.

Paa Utsten Kloster i Ryfylke blev ifølge Eierens Tilbud af 14de Marts 1862 oprettet en Stamhjord af 8 Telemarkskviger, 2 Kviger og 2 Oxer, Blandingsdyr fra Jønsberg. Senere kjøbtes en ren Ayrshireoxe fra Hjorden paa Aas. Dette blev altsaa en Krydsningsavl, der efter nogle Aar viste sig aldeles mislykket. Hele Hjorden blev solgt i 1876 og en ny Hjord af ren Telemarksrace opstillet paa samme Sted. Denne synes at trives godt.

I 1864 blev opstillet en Stamhjord paa Flaar i

Vaale, Jarlsberg Amt, bestaaende af 6 Telemarkskjør, 2 halvblods Ayrshire-Telemarkskviger, en $^3/_4$-blods Ayrshire-Telemarkskvige, en ren og en halvblods Ayrshire-Telemarksoxe. Ogsaa dette Forsøg paa Krydsningsavl mislykkedes fuldstændig. Hjorden blev ved Departementets Skrivelse af 5te Oktober 1876 ophævet som Stamhjord. Ved samtlige disse Forsøg med Krydsavl begyndte man, ifølge foreliggende Beretninger med gode Elementer, men efter nogle Aar viste det sig, at der var opdrættet en Samling af uensartede, grovbyggede, knoklede Dyr med middelmaadig Melkevne, altsaa et Resultat, som ikke frister til Gjentagelse af Forsøgene. Imidlertid var der mange Omstændigheder, der kunde bidrage til det mindre heldige Udfald, saaledes at det neppe er berettiget, at anse dette som Bevis imod Krydsningen.

For at anstille Forsøg med Telemarksracen hvorvidt den trives paa andre Steder i Landet, blev der i 1877 kjøbt en Hjord paa 12 Kjør og en Oxe, der blev stationeret paa Stedje i Sogndal, i 1880 blev en Hjord paa 1 Oxe og 8 Kjør stationeret hos Gaardbruger O. T. Søyland, Næs ved Flekkefjord og i 1882 blev der stationeret en Hjord paa 8 Kjør og en Oxe paa Legreid i Søndfjord i Hardanger. Nogen Forædling af Racen er med disse Foretagender ikke tilsigtet, men alene at prøve, hvorvidt denne Race vil kunne trives ved at flyttes til forsjellige Egne, hvilket synes at være Tilfældet. Dyrene have hidtil trives meget godt, og Kalvene er meget efterspurgte.

I Kystegnene i Søndre Bergenhus Amt findes en Race af Hornkvæg, som, hvorvel noget liden, 450 à 550 ℔ levende Vægt, dog har en som Melkkvæg meget udpræget Bygning og er i høi Grad ensartet. For at se, hvad denne kunde bringes op til, blev der i 1866 opstillet en Hjord, 10 Kjør og 1 Oxe, paa Am-

tets Landbrugsskoles Gaard Stend i Fane. Disse Dyr have Aar om andet melket 14 à 1700 Potter, uagtet Fodringen vel har været god, men ikke egentlig stærk efter Nutidens Begreber. For at fuldstændigere Forsøg med denne Race kunde foretages, blev der i 1876 stationeret en Hjord, 10 Kjør og 1 Oxe, paa Halsnø Kloster i Søndhordland, i 1877 en lignende Hjord paa Skorpen i Kvinherred, ytre Hardanger og endelig i 1878 en Hjord 12 Kjør og en Oxe paa Holmedal i Søndfjord.

De norske Heststammer ere mere ensartede end Kvægstammerne. Hvorvidt flere af de optrædende Stammer med Rette kan betegnes som »Racer«, turde være vanskeligt at afgjøre, imidlertid viser Fjordhesten i Størrelse, Farve og Bygning et saa stærkt særskilt og konstant Præg, at den vistnok med fuld Ret kan betragtes som en egen Race. Om den Gudbrandsdalske Hest siger Lindequist (1858 Pag. 11): »*Den Gudbrandsdalske Hest har et saa eiendommeligt Præg, at den er let at igjenkjende, hvorsomhelst og iblandt nok saa mange Hestracer. De mest fremragende Exemplarer er omtrent 10 Kvarter høie, og vanligeu af brun eller mørkebrun Farve, samt udmærke sig ved sine fyldige og afrundede Former, spidst formede opretstaaende Øren og udtryksfuldt Fysiognomi, tæt Benmasse og haarde Muskler, brede og stærke Knæ- og Haseleder, senestærke Ben, samt sjelden haarde og seige Hover.*

I sidstnævnte Henseende tror jeg, at hverken den Gudbrandsdalske Hest, eller Fjordhesen staar tilbage for nogensomhelst Hestrace i den hele Verden«. Ifølge den Karakteristik, som her gives, skulde det synes rimeligt, at ogsaa den Gudbrandsdalske Hest har et saa eiendommeligt Præg og Egenskaber, at det er berettiget ogsaa at anse denne som en egen Race. Saavel Fjordhesten som den gudbrandsdalske Form, er vist-

nok at anse som for vort Land eiendommelig, eller særegne norske Heste. Der er Grund til at formode, at Fjordhesten gjennem et meget langt Tidsrum har været holdt ublandet, og temmelig uforandret, eller kun har undergaaet ringe Forandrinder. Sammenlignes Fjordhesten med den nuværende Islandske Hest, der nedstammer fra norske Heste, som fra vort Lands Vestkyst blevført over til Island, dengang Landet blev bygget, omtrent paa Kong Harald Haarfagres Tid, vil det findes, at disse Hestes Former i det Væsentlige staa hverandre meget nær. Den Islandske Hest er oftest endnu mindre og uanseligere end Fjordhesten — en sandsynlig Følge af de haarde Livsvilkaar, under hvilke den i omtrent 1000 Aar har levet — men disse Hestformer have meget tilfælles.

Det er altsaa sandsynligt, at Fjordhesten, i den historiske Tid kun har undergaaet ringe Forandringer og dette har ledet ind paa den Tanke, at den maaske kan betragtes som den ældste Hestform i vort Land, eller nærmest repræsenterer den med Mennesket indvandrede Hest. Dog kan der paa den anden Side opstilles den Formodning, at de indvandrende Folkestammer, som kommende fra sydligere, frugtbarere Egne have medbragt større og maaske især for Ridebrug mere skikkede Heste, men at disse ved Ophold i Kyst- og Fjorddistrikternes uveisomme Terrain, tarvelig Næring og barske Naturforhold, har antaget den Størrelse og Bygningspræg, som vi kjender.

Disse Spørgsmaal der vel nærmest have theoretisk Interesse, skulle ikke her blive Gjenstand for nogen nærmere Undersøgelse, her skal alene antydes, at der neppe haves sikkre historiske Oplysninger, som med Vished kunne godtgjøre, hvorvidt den ene eller den anden Form staa nærmest den oprindelige, eller kan betragtes som den norske Hests egentlige Stamform.

Ikke heller er det givet, at der oprindelig kun er indvandret en Form, der kan vel være indført forskjellige. Imidlertid har Fjordhesten nu i ethvertfald opholdt sig saa længe her i Landet, under saa ringe, eller aldeles ingen Paavirkning af fremmede Racer, at den kan betragtes som en af Landets Naturforhold præget Form. Den udmærker sig ved en velsluttet kraftig Bygning. Hovedet er oftest fint og veldannet. Panden er bred og gaar jævnt over i den lige Næse. Ørene ere smaa, ikke saa spidse og smukt formede som hos de ædle Racer og indvendig tæt besatte eller ligesom fyldte med temmelig lange Haar. Øinene ere livlige og have et fromt Udtryk, ligesom Gemyttet i Almindelighed er venligt og lærvilligt. Hovedet har en temmelig stiv Forbindelse med Halsen. Denne er kort, tyk og stærk, med kort, stiv Nakke og stærk Man. Ryggen er som oftest lige, Lænden kort og bred, Krydset bredt og stærkt, undertiden lige, men oftest er det noget afskydende, undertiden afrundet. Brystet er bredt, Benene smaa, men stærke og velstillede; Hoverne smaa, almindeligvis sorte, Haserne ere oftest noget krogede, men stærke. Brystkassen er hvelvet og dyb, Skulderen er ofte løst liggende og steil, men paa de bedre Individer findes dog, at den har en smuk, skraa Stilling. Flankerne ere ligesom Lænden korte. Denne Hest er idetheletaget snarere at kalde kort end lang i Kroppen. Farven er i Almindelighed gulblak, eller hvidborket (elgsblak) eller graa (muset) med sort Blanding i Lugg og Hale og sort Midtstol i Manen. En sort Stribe (Aal) langs Ryggen og mørke eller sortgraabrune Fødder fra Forknæet og Hasen til Hoven, og med mørke Tverstriber paa Forknæets Bagside og sorte Hover. Disse Tverstriber ere hos stærkt udprægede Individer, undertiden saa fremtrædende, at de vise sig paa Siden af Underarmen, Laaret og Underlaaret, ligesaavel som paa

Forknæet og Hasen. Almindeligvis er ogsaa Ørernes ydre Rand og Spids sorte. Meget hyppig forekommer brune Farve med sort Lugg, Man og Hale, sort Rand langs Ryggen, mørkere Fødder og Ørespidser. Ligesaa sees undertiden røde og graa Fjordheste. Da disse forskjellige Farver vides at have været almindelige allerede i Begyndelsen af den historiske Tid, (Njaals Saga o. fl.), er det sandsynligt, at de tilhøre Racen ligesaavel som den nu meget almindelige, gulblakke Farve. Størrelsen varierer fra 8 til 9½ Kvarter, undertiden noget mere.

Fjordhesten egner sig mere som Kjøre- end Ridehest, da dens korte, stive Hals og Nakke og stive Forbindelse af Hals og Hoved, ikke tilsteder den fuldstændige Ledning, som forlanges for Ridehesten. Dog er den ved sin Udholdenhed, Behændighed og sikre Skridt skikket som Ridehest i et uveisomt Terrain. Da den i Forhold til sin Størrelse er meget stærk, formaar den at bære tunge Byrder paa de ubanede Sæterveie. Den egner sig derfor godt for Vestlandet, saavelsom for Fjeldbygderne. Her er Terrainet ubekvemt, Gaardene smaa og Jorden som oftest let, der bruges derfor mindre og lettere Redskaber og kjøres mindre Læs. Jordens Arbeidning kræver mindre Kraft. I Sletbygderne, hvor der ofte er tungere, stivere Jord, og som Følge deraf sværere Redskaber er det fordelagtigere at holde større, stærkere Heste, der formaa at lægge en anden Tyngde i Sælen. Fjordracens egentlige Hjem er det vanskeligt at paavise. Den giver Hovedmængden af Hestene i de vestlandske Amter. I sin reneste Form findes den i de mest ensligt liggende Bygder i Fjorddistriktene. Mest Blanding findes langs de store Færdselslinjer mellem Øst- og Vestlandet f. Ex. Indre Sogn, Vors og de tilgrændsende Bygder i Indre Hardanger, hvor der sees mange Heste, der bære et umiskjendeligt Præg af Krydsning. De vestlandske Amter opdrætte en Mængde Heste til Salg.

Fjordracen er tillige meget udbredt over hele den Søndenfjeldske Del af Landet, dog fornemlig i Fjeldbygderne, hvor de fleste Heste er af denne Race. Den er overalt saavel i Fjeld- som Sletbygd meget søgt til Skyds og anden let Kjøring, saavelsom af Smaabrugere til Gaardshest, hvortil den egner sig paa Grund af sin Nøisomhed og Haardførhed. Paa en liden Gaard er det af Betydning at have billige Heste. En stor Del Fjordheste gaar aarlig til Sverige.

Fra Aaret 1859 blev der ved offentlig Foranstaltning stationeret gudbrandsdalske Hingster paa Vestlandet, for at iværksætte Krydsuing af Fjordhesten, men dette viste sig ikke heldigt. Det er ikke heller godt at vide, hvad dermed skulde vindes, thi ifald det kun gjælder om at faa større Dyr, da kan dette paa en sikrere og antagelig bedre Maade opnaaes ved hensigtsmæssigt Opdræt og Underhold af den rene Race, og ved at anvende denne til Avl, haves ialtfald større Sikkerhed for at undgaa den Mangel paa Harmoni i Bygning hos Afkommet, som er saa almindelig, naar der parres saavidt uensartede Stamdyr, som Gudbrandsdalske Hingster og Fjordhopper. I den senere Tid er dette Forsøg opgivet, Arbeidet gaar nu ud paa at forædle Racen ved Indavl og dette synes at være i god Fremgang. Den sidste Udstilling i Stavanger (21de og 22de September 1882) fremviste en Samling af Fjordheste, der vidnede om, at Racen er i stærk Opkomst.

Den Gudbrandsdalske Hest er egentlig at betragte som den ædleste Form, hvori den norske Hest optræder. Der har undertiden været antaget, at denne Race for en Del skylder en Krydsning med danske Stamdyr sin Form og sine Egenskaber. Det har været antaget, at der i Slutningen af forrige Aarhundrede eller i Begyndelsen af dette skulde være ført danske Hingster til Gudbrandsdalen, hvilket skulde have omskabt den

i Dalen oprindelig hjemmehørende Hestform, men hvorvidt denne Indførsel af fremmede Stamdyr virkelig har fundet Sted eller det kun er en Gjætning, vides ikke med Vished, I ethvert Fald er det yderst usandsynligt, at et Par fremmede Hingster i saa kort Tid skulde have formaaet at omskabe hele Egnens Heststand. Det ligger langt nærmere at antage ogsaa denne Race som et Produkt af de Forhold og Livsbetingelser, hvorunder Racen gjennem Aarhundreder har levet, end at søge sin Tilflugt til Hypotheser for at finde en Forklaring, som her er unødig. Den gudblandsdalske Hest er større end Fjordhesten, dens Høide er 9½ til 10 Kvarter og undertiden lidt mere. Den har idethele-taget Præg af, at der er gjort noget mere for dens Forædling, saavel ved omhyggeligere Valg af Avlsdyr, som ved bedre Behandling af Opdrættet og bedre Røgt og Stel. Hovedet er lidet og fint, Ørene ere større, spidsere og have livligere Bevægelse end hos Fjordhesten. De gudbrandsdalske Hestkjendere sætte stor Pris paa at Hesten har «*det rette Ørelag*». Halsen er ikke egentlig lang, men dog forholdsvis længere og ikke saa stiv som hos Fjordhesten, Nakken er tillige mere bøielig og Halsens Forbindelse med Hovedet bedre hos den gudbrandsdalske Hest. Denne har tillige ofte en smuk Reisning. Ryggen er temmelig lige, Krydset undertiden lige, men ofte noget afskydende. Brystkassen er dyb og Ribbenene hvælvede, Kroppen er forholdsvis noget længer end hos Fjordhesten. Benene stærke og velstillede. Idethetaget er denne Race stærkt bygget. Farven er oftest brun med sort Lugg, Man og Hale og undertiden med sorte Fødder. Undertiden sees ogsaa røde, graa og sorte Heste af denne Race. Den Gudbranddalske Hest, hvorvel udviklet i et Bjerglandskab har en i det Hele taget ædlere Form, og et livligere Temperament end

Fjordhesten. Den har i de senere Aar været meget søgt som Stamdyr til Forædling af andre Egnes Hestformer og har tillige været meget anseet som Kjøre- og Arbeidsdyr. Som Brugshest for de større Jordbrug og for Skovdriften har den gudbrandsdalske Hest vistnok med Ret været anseet som den bedste i Landet. Ogsaa til Sverige føres aarlig flere Hingster af denne Race.

I de søndenfjeldske Sletbygder forekommer flere forsjellige Former af Heste, uden at det dog tør siges at nogen bestemt Egns Heste viser et Særpræg, eller en Ensartethed, som berettiger til at opstille denne som nogen egen Race. Der findes i Almindelighed gode, stærkbyggede og udholdende Brugsdyr, der tildels har nogen Lighed med den gudbrandsdalske Hest, men vi skulle ikke her gaa ind paa nogen nærmere Redegjørelse. I Bygderne omkring Trondhjemsfjorden findes ligeledes store Heste, der dog i Almindelighed ere mer høibenede og ikke saa stærkbyggede, som de søndenfjeldske. Disse Stammer antages tildels at være paavirkede ved svenske Stamdyr, men i den senere Tid have de nordenfjeldske Opdrættere med Kraft lagt sig efter Forbedring af deres Heste ved Hjælp af gudbrandsdalske Hingster og Hestavlen er nu i disse Bygder i stærk Opkomst. Den nordlandske Hest har sandsynligvis fra først været den samme som Fjordhesten, men ogsaa der ere Hestene temmelig uensartede.

Der har i den senere Tid, saavel ved privat, som offentlig Foranstaltning været arbeidet ivrigt for Hestavlens Opkomst. Der har fornemlig ved privat Foretagsomhed været indført nogle udenlandske Hingster til Avl. Blandt disse kan nævnes de engelske Hingster Lockinwar, der omtrent i 1830 indførtes til Jarlsberg Hovedgaard og Odin, der indførtes i 1834 og senere blev stationeret paa Borregaard i Smaalenene. Fernando blev i 1856 kjøbt for Hs. Maj. Kongens

Regning paa Ottenby Stutteri og stationeret paa Bygdø Kongsgaard. I 1860 var den en Tid stationeret paa Huseby i Stange, senere i Vardal, paa Toten og paa Ringsaker. I 1869 og 70 var den stationeret i Eidsberg og blev dræbt Høsten 1870, 20 Aar gammel. Mazarin var født paa Bäckaskog i Skåne 1862 af Hoppe Emilia ved den arabiske Hingst Mustapha; den var en Tid stationeret i Eidsberg og senere paa Toten. Lockinwar, Odin og Fernando betegnes i Beretningerne som «*engelsk Fuldblod*», men Rigtigheden heraf har været bestridt, i Kraft af en Oplysning, som paastaaes at være tilveiebragt fra England, at Stambøgerne for Fuldblodsracen skal vise, at der i Aarene 1811—70 ikke er ført nogen Fuldblodshingst til Norge. I 1876 blev indført en engelsk Hingst, Rex, der sagdes at være af Norfolk-Race, for at bruges som Avlsdyr. Den var imidlertid ikke smuk og blev lidet brugt; den blev efter kort Tid solgt til Sverige. Nogen Betydning som Stamdyr vides den ikke at have havt.

Blandt de nævnte Hingster er Odin den eneste, som undertiden har været tillagt nogen Betydning for den norske Hestavl, idet den siges at være Stamfader for to ansete Hingster, Weikle-Balder og Olstadsvarten. Den førstnævnte skylder imidlertid neppe Odinsblodet sine udmærkede Egenskaber, og i den sidstes Slægt, have de for vort Brug mest skikkede Indidder maaske havt mindst af det fremmede Præg.

Fernando har ligeledes efterladt sig noget Afkom, men denne Slægt har ikke staaet i nogen Anseelse og synes i den senere Tid at være forsvunden.

Disse Foretagender, med fremmede Hingster ere nærmest at betragte som Experimenter og have ikke ført til synderlig tilfredsstillende Resultater. Det synes som de fremmede Avlsdyr i Almindelighed ikke have

passet for de norske Hopper, hvormed de have været førte sammen, det synes som Formerne ikke have kunnet forenes og give et harmonisk og velbygget Afkom. I det Hele taget er der ved disse Forsøg ikke fremkommet noget særeget værdifuldt. Det samme gjælder om en for offentlig Regning fra Ottenby Stutteri i 1860 kjøbt Hingst Zarif.

Allerede i Aaret 1829 henledede Lektor i Veterinærmedicin Chr. Boeck, i en Forestilling af 24de Marts Finantsdepartementets Opmærksomhed paa Nødvendigheden af, at der blev gjort noget for at ophjælpe Landets Hestavl. Han paaviste, at de almindelige Klager over Mangel paa smukke, gode og feilfri Heste ere berettigede. «*Vogn- og Rideheste af bedre Slags ere sjeldne og saaledes vanskelige at faa, og en dygtig Stodhingst er neppe at opdrive i det hele Land.*» Aarsagen hertil søger han i «*Mangel paa en planmæssig Avl.*» Dernæst nævner han udstrakt Salg af de bedre Avlsdyr og Brugen af 3, ja endog 2¹/₂ Aar gamle Hingste til Avl, som medvirkende Aarsager til Racens Udartning. Han fremhæver derhos Hestens store Betydning i Landets Økonomi, saavelsom den Indtægt, som kan kaves ved Salg af Heste. Alene Sverige — oplyser han — kjøber aarlig fra Norge omtrent 3000 Heste, hvis Vædi kan anslaaes til omkring 100,000 Spd.. «*som udbredt blandt Landmændene, er betydeligt at regne.*» Aftager de norske Hestes Godhed, vil denne Afsætning ophøre, da Sverige vil søge sit Behov for fremmede Heste tilfredsstillet ved Kjøb fra Danmark og Tydskland — «*da de derfra kommende Heste have en bedre Form end Mængden af de norske kunne fremvise.*» Men for at faa disse gode Former maatte «*den norske Race forbedres i Racen og dette kan kun ske ved Stutterianlæg, hvorved efterhaanden gode Hingste*

kan blive bragte tilveie.» Som et passende Sted for et Stutteri nævnte han Dovre, Efter samme Aars Sommer at have undersøgt Forholdene paa Stedet, anbefalede han Oprettelse af Stutteriet paa Jerkin (paa Dovre). Direktionen i det Kgl. Selskab for Norges Vel gav en Erklæring i denne Sag, hvori den i alt Væsentligt henholdt sig til en af Selskabets Veterinærklasse given Betænkning, der udtalte, at et saadant Forsøg med Hestavl burde iværksættes *«og det ved Heste af oprindelig norsk Race. Kunde man nemlig antage»* — heder det i Klassens Erklæring — *«at Heste af udenlandske Racer, til disse Øiemed blive indførte her, saa maatte dog Klassen paa det Bestemteste formene, at den oprindelige norske Race især i visse af dens Afændringer, ei alene udfylder de almindelige Fordringer, men at den fra flere Sider er aldeles uundværlig. Landets Klima og Naturbeskaffenhed, saavelsom den Behandling, som i Aarhundreder har indvirket paa Racens Udvikling, har nødvendigvis til samme Tid uddannet den til hvad den nu er og sat den istand til at udholde Indvirkninger, ved hvilke andre Raccr maatte gaa under. Er det derfor end klart, at man bør uudgaa alt, der kuude virke forstyrrende paa Racens Eiendommelighed, saa er det dog ogsaa at ønske, at visse mere ydre Forhold kunde forandres og at visse Forandringer kunde foregaa. Dette vil for en stor Del kunne ske ved en med Omhu og Opsigt dreven Avl, men for at fremvirke saadant udfordres Forsøg og en bestemt Plan ved disse, der forfølges i en længere Aarrække, Men dette kan ikke ventes udført af Private, der mere maa se paa den nærmere Fordel og sjelden kunne arbeide mod et fjernere Maal med fornøden Stadighed.»* Klassen maatte derfor anse det nødvendigt, at saadanne Forsøg fore-

toges ved det Offentliges Understøttelse og den fandt det særdeles ønskeligt, at dette kunde ske.

Disse Udtalelser gav Anledning til, at Departementet gjorde Skridt for at se denne Sag iværksat, men der mødte nogle praktiske Hindringer, som gjorde en Udsættelse nødvendig. I en ny Betænkning af 3die Juni 1843, fremsendt til Finantsdepartementet ved Direktionens Skrivelse af 26de Juli, har Selskabets Veterinærklasse atter udtalt sig for Ønskeligheden af dette Foretagende og søgt at gjøre indlysende, at «*det vil ogsaa findes aldeles nødvendigt, ved Valget af Stamheste for det paa Dovre foreslaaede Stutteri, at udvælge saadan Varietet af norsk Race, som man kan i høieste Grad anse at være fra en meget lang Tid tilbage aldeles ublandet, hvorhos det maa paasees, at Valget ikke falder paa saadanne Individer, der ved en usædvanlig god Behandling og rigelig Fodring havde erholdt en betydeligere Størrelse, eller visse andre Egenskaber, der havde hævet dem over Karakteren af den Varietet, hvortil de egentlig hørte og som ikke kunde ventes vedligeholdt ved det paatænkte Stutteri, ifølge den Næring og Behandling, som de der kunde erholde.*»

Klassens Betænkning var bygget paa den Grundopfatning, at denne ældgamle, ublandede Varietet af den norske Hestrace, som man søgte, maatte være at betragte som et velskikket Materiale til deraf at danne en god norsk Hest. Den søgte Varietet — mente man — maatte være et Produkt af Naturforholdene i Forening med den Behandling og Brug, den af Mennesket havde været underkastet. Det maatte være en Varietet, som fra meget lang Tid tilbage havde været holdt ublandet — den var altsaa fremgaaet, eller formet af de Livsforhold, hvorunder den nu fandtes, og maatte selvfølgelig passe for disse. Dens Former og Egenskaber maatte nødvendigvis modsvare de, den

praktiske Livsforholds Krav. Desuagtet fandtes det klart, at en mindre omhyggelig Behandling — vistnok havde gjort Racen haardfør og nøisom — men at den tillige, i Forbindelse med en mindre kyndig Avl havde bevirket, at der manglede meget i at Racen besad de ønskede Egenskaber i tilstrækkelig udpræget Grad, d. v. s., man betragtede den forhaandenværende Hest, som en passende Grundform, der ved en større Kyndighed i Avl og Brug kunde udvikles til at opnaa de Egenskaber, som man antog at vort Lands særlige Behov krævede af en god Brugshest. Derefter blev der, ifølge Finantsdepartementets Indstilling af 7de Oktober 1843, bifaldt ved Kgl. Res. af 26de s. M. bestemt, at Fjeldstuen Jerkin paa Dovre skulde bygsles, med Forpligtelse for Bygselmanden til, for egen Regning, men under offentlig Kontrol at oprette Stutteriet.

Dette Foretagende blev dog ikke ordnet med den behørige Sagkundskab, og var ikke stillet under nogen sagkyndig Bestyrelse. Det var ogsaa en uheldig Omstændighed, at uagtet Stutteriet blev oprettet i Gudbrandsdalens Hestavlsdistrikt, valgtes dog Fjordhesten, som den formentlig reneste norske Race, for deraf at frembringe en for det almindelige Brug skikket Hest. Dette var et Misgreb, thi denne Race er i sig selv mindre værdifuld end den gudbrandsdalske Hest, og naar det hele Anlæg skulde være et privat Foretagende, for hvilket Bestyreren ikke havde andet Tilskud end Brug af en Staten tilhørende, midt paa Høifjeldsplateauet liggende Eiendom, da er det klart, at det for ham var en betydningsfuld Sag at have den værdifuldeste Hestrace. Ved Kgl. Res. af 12te August 1848 oprettedes en Underafdeling af Stutteriet paa en anden Fjeldstue, Fokstuen paa Dovre, men denne fristede samme Skjæbne som Hovedafdelingen

paa Jerkin. Dette Forsøg førte ikke til noget Resultat, der indtraf flere Udheld, især var den Hingst, som var indsat i Stutteriet, et mindre værdifuldt Dyr. Der faldt efter den mange glasøiede Føl. Den hele Indretning levede et sygt Liv og blev nedlagt ved Kgl. Res. af 18de Oktober 1856.

Allerede før Stutteriet paa Jerkin blev nedlagt, maatte det vistnok staa klart for mange, at dette Foretagende neppe vilde vise sig istand til at fyldestgjøre sin Opgave, og det sees, at Departementet for det Indre, som da havde overtaget alle Sager vedkommende Landets indre Økonomi, i 1850 har været betænkt paa ogsaa andre Foretagender for Hestavlens Opkomst. Departementet afæskede fire paa den Tid ansete Agronomer Carl Krog, P. O. Boyesen, A. Budde og C. T. Christensen en Betænkning om, hvad der burde gjøres til Fremme af den norske Hestavl, naar til dette Øjemed anvendtes de aarlige Renter af Bygdemagazinfondets Midler, omtrent 1100 Spd. Disse Mænd erklærede i Skrivelse af 7de September 1850, at de ikke ansaa det hensigtsmæssigt at anvende disse Midler til Oprettelse af et Stutteri. »*Om man endog kunde antage, at et i en passende Skala anlagt og vedligeholdt Stutteri i vort vidtstrakte Land kunde udøve nogen særdeles Indflydelse paa Fordelingen og Udbredelsen af vore bedste norske Hestracer, saa vilde det dog dels vare længe, inden nogen mærkelig Indflydelse deraf kunde spores, og dels vilde det ovenfor anførte Rentebeløb dertil være utilstrækkeligt. Under disse Omstændigheder have vi ikke taget i Betænkning at tilraade Anskaffelsen af Stodhingster til Fordeling i Landdistrikterne, som den Fremgangsmaade, der for Tiden maa ansees som lettest at iværksætte og som forhaabentlig paa den hurtigste Maade vil føre til Maalet.*«

Disse Mænd gik altsaa ud fra den samme Betragtning, som havde ledet til Oprettelse af Stutteriet paa Jerkin, at det fornemlig var nødvendigt at tilveiebringe gode Hingster, men antog, at disse kunde findes blandt Landets Heste, at det ikke var nødvendigt først at opdrætte dem. Da det maatte være Hovedsagen at fremhjælpe Opdræt af gode Arbeidsheste, burde de omhandlede Stamhingster vælges af »*den oprindelig norske eller vestfjordske Race, men vi vove dog ikke at tilraade udelukkende at vælge Stodhingsterne af denne Race, hvor den ikke er herskende og hvor den gudbrandsdalske Race muligens kunde være at foretække.*«

Der gik dog endnu en Tid hen, før der blev noget Alvor af de paatænkte Foranstaltninger til Hestavlens Opkomst, imidlertid blev Stutteriet nedlagt, og ifølge Indst. af 24 Decbr. 1856 bifaldt ved Kgl. Res. af 3 Januar 1857, blev der fremsat Forslag for Storthinget samme Aar om en Bevilgning af 3000 Spd. aarlig i Budgetterminen, »*til Forbedring af Landets Hestavl*«.

Den Plan, som denne Gang agtedes lagt til Grund for Arbeidet, var bygget paa et Forslag, fremsat af den i Mellemtiden i Statens Tjeneste ansatte Agronom Johan Lindequist i Forestilling til Departementet af 17de November 1856, der i alt Væsentligt vandt Departementets Bifald. Han gaar deri ud fra, at man først og fremst bør søge at fremme en for Jordbruget, Skogsdriften og Skydsvæsenet tjenlig Hestrace. Dertil kræves en Hest, som »*i hele sit Ydre bærer Præg af Kraft, Haardførhed og Udholdenhed med et føieligt Sind*«, som altsaa er dygtig til Arbeide medens den tillige, »*om saa behøves, bør kunne holde ud i et jævnt og rask Trav. Hertil udfordres i Særdeleshed*«, anfører han, »*en stærk Hals, muskuløse Bover og bred*

Bringe, saa at Hesten, som man siger, fylder godt i Sælen, brede, kraftige Ben med korte Koder, tykke, haarde og seige Hover, samt i det Hele en afrundet og tæt bygget Krop. Huden maa være tyk og forsynet med grove Haar for at kunne modstaa Klimatets Haardhed og Sæletøiets Indvirkning, hvorhos Fødderne maa være forsynede med et udviklet Hovskjæg for at modstaa skadelig Paavirkning af dybe Veie og Skare. Hvad Størrelsen angaar, maa denne vistnok være forsjellig efter Stedets Beskaffenhed m. m., men i Almindelighed turde en Hest, som overstiger 10 Kvarter, i Norge ansees for at være for stor og kostbar at føde.

Naar der spørges om, hvorvidt disse Egenskaber er at finde hos den norske Hestrace, saa er det for enhver Hestskjønner en afgjort Sag, at de bedste norske Heste netop udmærke sig ved disse Egenskaber, og den Anskuelse er almindelig udbredt, at den norske Hest ikke alene i og for sig selv er god, men ogsaa særdeles anvendelig i dens barske og bjergrige Fædreneland«. Rigtigheden af denne Dom om den norske Hest, finder han yderligere bestyrket ved den store Anseelse, den har vundet ogsaa i Sverige, saavel i Skogstrakter som i rige Sletbygder.

Hestavlens Tilstand her i Landet finder han mislig og antager, at den snarere gaar tilbage end fremad. Eiendommene udstykkes, Antallet af større Jordbrugere, som have Raad og Anledning til at holde kostbare Avlsdyr, er i stadig Aftagende. Sandsen for forbedret Kvægavl og Jordbrug har maaske noget svækket Interessen for Hestavl. Flerheden af de mest udmærkede norske Avlsheste sælges aarlig til Sverige, og tildels til Byerne, hvor de ikke anvendes til Avl, saa at i Almindelighed alene Individer af underordnet Godhed forplante Avlen, derhos fodres Unghestene slettere og anstrænges stærkere nu end før.

»*Paa Grund af hvad der ovenfor er anført*« — siger han videre — »*bør der, efter min Formening, ikke være Spørgsmaal om at anskaffe nogen fremmed Race, men det gjælder blot om at vedligeholde og forbedre den Hestrace, som findes inden Landet.*«

Da han antager, at der paa mange Kanter af Landet er Mangel paa større Jordbrugere, som have Raad til at holde kostbare Hingster og idetheletaget sidde inde med de nødvendige Betingelser for at kunde holde Hestavlen ved Magt, anser han det nødvendigt, at denne Sag fremmes ved Foretagender af det Offentlige.

»*Statens Virksomhed til Hestavlens Fremme kan dels være indirekte, ved at udbrede grundige Kundskaber om en hensigtsmæssig Hestavl, og dels direkte ved at anskaffe og i de hestproducerede Distrikter stationere gode og passende Stodhingster. Med Hensyn til Maaden at anskaffe saadanne Stodhingster, da kan dette — som bekjendt — ske enten ved at anlægge Stutterier, hvor det nødvendige Antal Hingster opfødes for Statens Regning, eller ved at indkjøbe dem.*«

Af disse to Methoder foretrækker han den sidstnævnte, fornemlig af Hensyn til Omkostningerne og en hurtigere Virkning for den private Hestavl.

De almindelige Principer, som burde lægges til Grund for Ordningen af dettte Foretagende, var efter han Opfatning:

»*At alene de mest udmærkede Hingster burde kjøbes.*

At man ikke bør holde sig udelukkende til nogen vis Art af de norske Heste, men tage tilbørligt Hensyn til hvert Steds særskilte Ønsker og Krav.

At man uden Betænkning strax bør kassere enhver Hingst, som ikke svarer til sin Bestemmelse.

At Hingsterne stationeres hos paalidelige Personer, som kontraktmæssig forpligter sig til at pleie dem efter bestemte Forskrifter mod at benytte dem til passende Arbeide, og oppebære en bestemt Betaling for hver Hoppe, som bedækkes.

Det vilde udentvivl være hensigtsmæssigt at have en liden Stutterigaard, hvorpaa indkjøbte Hingster kunde anbringes, indtil man fandt passende Stationer for dem, ligesom man dersteds kunde underholde et mindre Antal Følhopper, for at Staten ogsaa til Fremme af Landets Hestavl kunde være istand til at benytte saadanne udmærkede Hopper, som under andre Omstændigheder maaske vilde gaa ud af Landet eller ikke ikke blive benyttede til Avl.«

Den saaledes antydede Plan for Arbeidet til Hestavlens Forbedring blev i det Væsentlige godkjendt af Departementet. Der blev ogsaa indhentet en Betænkning af en anden, paa den Tid anseet Fagkyndig — Oberstløitnant i Kavalleriet Borchgrevink — der fandt Planen i det Hele hensigtsmæssigt, men antog, at der ogsaa burde anskaffes Hingster af passende udenlandske Racer, hvis Afkom kunde antages at blive tjenlige baade til Arbeidsheste og til Kavalleriets Brug. Derhos paapeger han, at det vilde være gavnligt, om der kunde udsættes Præmier for udmærkede Hopper, som benyttes til Avlsdyr.

Der var altsaa en Meningsforskjel mellem de to nævnte Sagkyndige deri, at Lindequist vilde arbeide udelukkende med norske Stamdyr, og Borchgrevink vilde tillige forsøge en Krydsning med udenlandske Hingster. Departementet, som hovedsagelig havde Landbrugets og dets Binæringers Interesse for Øie, bestemte sig for alene at arbeide med indenlandske Hingster.

Hermed var altsaa fastslaaet, at Landets egne

Racer skulde betragtes som passende, og at Indavl skulde være den rette Methode. Dette var dog et Resultat, som var fremkommet alene ved Betragtning af de faktisk tilstedeværende ydre Forhold, den forhaandenværende Race ansaaes at være saavidt brugbar, at en Krydsning var overflødig, derfor vilde man ikke umage sig med den eller anvende de dertil nødvendige Omkostninger, derimod synes der ikke at have været Betænkeligheder med Hensyn til Krydsningens Usikkerhed eller Vanskeligheden ved at finde udenlandske Avlsdyr, som kunde passe til Forholdene her i Landet. De fysiologiske Grunde, som kunde tale imod en saadan Fremgangsmaade, synes ikke at have tildraget sig videre Opmærksomhed. At denne Side af Sagen ikke heller blev skjænket megen Opmærksomhed eller tillagt stor Betydning, viste sig efter kort Tid, thi da man senere blev opmærksom paa en i Gudbrandsdalen meget anseet Hingst, kaldet Veikle-Balder, der nedstammede fra en engelsk Hingst Odin, kom man paa den Tanke, at en Krydsning dog maaske kunde være heldig. I Lindequist's Brochure »*Om Foranstaltninger til Husdyravlens Fremme i Norge*«, Pag. 49, siger han: »*Jeg har forhen ikke været tilbøielig til at forbedre den gudbrandsdalske Hestrace med fremmed Blod, men ved Hestudstillingen paa Mælumsvolden dette Aar viste det sig, at den første Præmiehingst Baldur, der eies af et Interessentskab i Kvam i Gudbrandsdalen og som efter alle Hestskjønneres Mening ubetinget burde tilkjendes første Præmie, ikke var af ren gudbrandsdalsk Race, men, som jeg siden med Vished har faaet at vide, nedstammer paa Fædreneside i 4de Led fra den engelske Fuldblodshingst Odin, og saaledes har en lille Brøkdel engelsk Fuldblod i sine Aarer. Afkommet i første Led efter nævnte Fuldblodshingst og norske Hopper var ikke*

rigtig passende for norske Forhold, hvilket beviser, at Hingster med ganske lidt Blod ere bedre til Landracens Forædling end Fuldblodshingster.«

Dette ene Exempel paa, at en Hingst *»med ganske lidt Blod«*, var et godt Avlsdyr, var tilstrækkeligt til at omstøde det tidligere godkjendte Princip for Hestavlens Ledelse. Dette bliver endmere paafaldende under Hensyn til, hvad det egentlig var, som udmærkede denne Hest. Den var efter Kjenderes Erklæring et udmærket Dyr af rent gudbrandsdalsk Præg, og den viste sig som Avlsdyr at have en stor Evne til at overdrage dette Præg til sit Afkom. Det synes heraf at være liden Sandsynlighed for, at denne Hest skylder det engelske Blod sine udmærkede Egenskaber som Avlsdyr. Imidlertid ledede dette til, at Ottenbyhingsten Zarif, af blandet arabisk Blod, blev kjøbt for at anstille Krydsningsforsøg. Dette faldt imidlertid ikke heldigt ud, der faldt, saavidt vides, ikke et eneste udmærket Afkom efter denne Hingst, og den har ikke efterladt nogetsomhelst mærkbart Spor hos den norske Hestavl. Der blev heller ikke for offentlig Regning kjøbt mere end denne ene fremmede Hingst. Enhver Tanke om Krydsning synes senere at være opgiven.

Her er givet en saavidt udførlig Fremstilling af denne Tids Forhandlinger om Husdyravlen, og de Principer, der burde følges ved Arbeidet for Fremskridt, fordi de danner et Led i Udviklingen af denne betydningsfulde Gren af vort Landbrug. Disse Forhandlinger om Indførelsen og Udbredelsen af Ayrshireracen og udenlandske Stamhingster, er egentlig den første officielt fremkomne Brydning mellem de to i Husdyrbruget stridende Retninger, Indavl og Krydsning, hvorom der fast i alle Lande har været Meningsforsjel. For Hestavlens Vedkommende synes Spørgsmaalet her

at have klaret sig lettere, og Meningerne i Almindelighed temmelig hurtigt at være komne til Ro, i den Anskuelse, at Indavl er at foretrække, ikke alene i Spørgsmaalet om Indførsel eller ikke Indførsel af udenlandske Stamdyr, men ogsaa med Hensyn til Krydsning af de to i Landet selv hjemmehørende, karakteristiske Racer, den gudbrandsdalske Race og Fjordhesten. Ogsaa denne Krydsning blev efter nogle Aars Forsøg opgiven som ikke førende til det ønskede Resultat — en heldig Forening af begge Racers gode Egenskaber — og de offentlige Foranstaltninger vendte tilbage til ved Indavl at kultivere hver Race ved sig selv.

Anderledes er det med Hornkvæget. Her tog Interessen for Krydsning strax stærk Fart, og der var mange Landmænd, som — med Ret eller med Uret lade vi staa derhen — ved Krydsning med Ayrshireracen, troede at have vundet Erfaring for, at denne Fremgangsmaade medførte store Fordele. Paa den anden Side var der mange Jordbrugere, som ved Forsøg vare komne til en modsat Anskuelse. Saavel Indavlen som fornemlig Krydsningen blev med Iver anbefalet af adskillige og tildels ansete Fagmænd, det var derfor naturligt, at Meningernes Brydning paa dette Felt blev skarpere. Forsøg vare lettere at iværksætte. Flere kunde deltage saavel i Arbeidet som i Meningsudvexlingen. Striden blev derfor af en meget dybere gaaende Natur og kan ikke siges at være udkjæmpet. Noget sikkert Erfaringsbevis for den ene eller anden Fremgangsmaades Fortrin er endnu ikke vundet, men det ser dog ud som, at Iveren for Krydsning har taget af, og den Mening mere og mere bliver almindelig gjældende, at vi gjør rettest i at arbeide paa Forædling af vort eget. Det ser altsaa ud som Opfatningen i det hele taget i vor Tid gaar ud paa, at de i Lan-

det hjemmehørende Stammer, som fremgaaede af Forholdene, ogsaa antages at egne sig for disse og at give et brugbart Materiale til videre Udvikling, hvorved det fremadskridende Kulturlivs større Fordringer kan ske fyldest.

Efterat Storthinget i 1857 ved Beslutning af 30te September, hvilken ved Kgl. Res. af 14de Novbr. s. A. naadigst blev befalet tagen til Følge, havde bevilget de nødvendige Midler (2000 Spd.), begyndte det Offentlige med mere Kraft at tage sig af Foranstaltningerne til Hestavlens Opkomst. Den gudbrandsdalske Hest blev da anseet som den fortrinligste, og det var ved Hjælp af denne man troede at kunne udrette noget i det tilsigtede Øiemed. Dette Valg var det heldigste, som kunde gjøres.

Ifølge den af Indredepartementet vedtagne Plan blev der kjøbt fremragende Hingster, som blev stationerede hos private Gaardbrugere, der havde erklæret sig villige til at modtage Hingst, underholde og behandle den efter bestemte Forskrifter og holde den tilgjængelig for Omegnens Hestopdrættere, mod selv at oppebære Springafgiften. Paa denne Maade blev der stationeret adskillige gode Stodhingster i Bygderne. Staten eiede en Stund 15 norske Hingster, og en Hingst Zarif fra Ottenby Stutteri i Sverige. Der viste sig imidlertid adskillige Vanskeligheder med dette System, og det blev derfor senere, efterhvert som disse Hingster skulde afløses, ombyttet med en anden Fremgangsmaade, nemlig at yde private Hingsteiere en vis aarlig Præmie, naar Hingsten aarlig bedækkede mindst et bestemt Antal (25) Hopper Øiemedet hermed var, at skulle bevare de fremragende Avlsdyr fra at blive solgte ud af Landet og altsaa sikkre dem for den indenlandske Hestavl, paa samme Tid som man haa-

bede at undgaa de mange Vanskeligheder, som ofte fremstiller sig, naar Staten optræder som Hingsteier.

Det varede imidlertid ikke længe før ogsaa dette Tilskud til private Hingsteiere ophørte.

I 1859 holdtes den første Hestudstilling her i Landet paa Mælumsvolden i Gudbrandsdalen. Den var nærmest betragtet som en Prøve, for at se, hvordan deslige Foretagender vilde arte sig. Dette Forsøg faldt heldigt ud, og der blev fra 1861 oprettet en aarlig Hestudstilling paa Stav, i Øier, at holdes den sidste Tirsdag og Onsdag i August, omtrent samtidig med et fra tidligere Tid, paa samme Sted bestaaende Hestmarked. Ved denne Udstilling, som senere har været holdt hvert Aar, kan fremstilles Heste fra hvilkensomhelst Egn i Landet. Dyrene blive her bedømte af en Komite af kyndige Mænd og de mest udmærkede blive tildelte Præmier. Alle præmierede Hopper, tilligemed Hopper, som vel ikke ansaaes præmieværdige, men dog ere gode Avlsdyr og derfor ved Udstillingen blive, som det kaldes anbefalede*), erholde saavidt der er Plads, fri Havn, og Bedækning af en udmærket Hingst, i Statens Havnegang.

Der blev i 1861 leiet eller forpagtet en Fjeldhavn Heimdalen, hvor der blev sluppet to Hingste, hver med en Flok Hopper, som skulde gaa der i Sommermaanederne med Hingsten, for at blive bedækkede. I 1867 forpagtedes for Statens Regning en anden Fjeldhavn Sikkelsdalen, hvor denne halvvilde Stutteridrift fortsattes. I de senere Aar har der i denne Havn været 3 Hingster, hver med omtrent 40 Hopper. Sikkelsdalen blev i 1881 ifølge Forslag, fremsat ved Kgl. Res. af 8de Januar og Storthingsbeslutning af 6te Marts kjøbt for Statens Regning. Denne Indretning

*) Hæderlig Omtale.

kaldes en Hestavlssæter, dette er altsaa en Havnegang, hvor der maa være rigeligt af godt Græs, saavidt Skov, at der kan være Ly mod Uveir, tilstrækkeligt Vand og Beliggenheden maa være saadan, at Dyrene med Lethed kan hindres fra at gaa for langt bort, ligesom fremmede Heste maa hindres fra at komme derhen.

Denne Sætermethode ansees meget fortrinlig og drives her i Landet ikke alene af Staten, men ogsaa af flere Amter og af Private. Stationering af Stamhingster, Udstillinger og Sæterdriften, hvor de bedste Hopper blive førte til fremragende Hingster, udgjøre tilsammen de offentlige Foretagender til Hestavlens Opkomst.

I 1873 blev der oprettet en lignende aarlig Udstilling paa Hamar, der væsentlig besøges fra Hedemarken, og i 1878 en lignende i Christiania. Nordenfjelds blev den første Hestudstilling holdt i 1864, men i den første Tid var Ordningen noget uregelmæssig, der gik snart 2 og undertiden 3 Aar mellem hver Udstilling og den holdtes paa forskjellige Steder. Fra 1875 blev det bestemt, at Udstillingen skulde holdes hvert Aar, og i 1878 blev Stjørdalshalsen bestemt som Plads for den nordenfjeldske Hestudstilling.

Ogsaa for Fjordracens Forædling er der oprettet Udstillinger. Den første holdtes i 1864 i Førde, Søndfjord, Nordre Bergenhus Amt, senere blev denne Udstilling holdt aarlig, men vexlende i Søndre og Nordre Bergenhus og i Romsdals Amt. I 1875 blev der gjort den Forandring, at der holdes to aarlige Udstillinger, den ene vexlende, i Stavanger og Søndre Bergenhus Amt og den anden vexlende i Nordre Bergenhus og Romsdals Amt.

Paa samme Tid som der altsaa er taget kraftige Forholdsregler fra det Offentlige, for at bringe Hest-

avlen paa fode, er der ogsaa af Hestopdrætterne selv arbeidet dygtigt og ihærdigt til Fremme af det samme Maal. Det viser sig derfor, at den norske Hestavl i alle Landsdele er i god Opkomst. Gamle Hestskjønnere, der have været kjendte med Hestavlens Tilstand før Udstillingen paa Stav blev oprettet, have erklæret, at om Hingster, som i Udstillingens første Tider ansaaes fremragende og tog høie Præmier, skulde fremstilles nu og bedømmes efter Nutidens Fordringer vilde de neppe vække synderlig Opmærksomhed. For Fjordracens Vedkommende haves ligeledes et betegnende Vidnesbyrd. Da Lindequist i Aaret 1861 havde erholdt Paalæg om at kjøbe en Fjordhingst, der skulde stationeres i Nordre Bergenhus Amt, skrev han under 23de November til Departementet for det Indre: »*Under to temmelig vidstrakte Reiser i Bergens Stift, har jeg flittigt søgt efter en saadan Hingst, men det har ikke lykkes mig at finde Nogen, som jeg har troet mig at kunne forsvare at indkjøbe for Statskassens Regning*«. »*Sagen er*«, siger han videre, »*der findes saavidt vides ikke en eneste Jordbruger, som lægger an paa at opdrætte fremragende Avlsdyr af dette Heststag, og dette er formentlig Grunden, hvorfor man iblandt Fjordhestene ikke finder enkelte særdeles fremragende Individer saaledes som i Gudbrandsdalen og paa Oplandet*«. Sammenlignes en Tilstand, saadan som den efter dette Citat synes at have været, med Nutidens, da maa Fremgangen være mærkelig. Der er nu ingen Udstilling, undtagen der fremstilles Hingster, som meget godt kunde kjøbes for Statens Regning, og Fordringerne ere sikkert ikke mindre nu end dengang. Staten har for Øieblikket 10 Stodhingster af Fjordrace — alle fremragende Dyr — stationerede i de 4 vestlandske Amter. Den sidste Udstilling i Stavanger, i September 1882 viste en Samling af Fjordheste, som

nok vidnede om Fremgang i den vestlandske Hestavl. Fremgangen er ligeledes paatagelig i det Nordenfjeldske.

Faaravlens Forbedring og Faarracernes Udvikling synes allerede tidligt at have tildraget sig Jordbrugernes Opmærksomhed. Der findes især paa Vestlandet og i det Throndhjemske tydelige Spor til, at der har været gjort Forsøg med fremmede Stamdyr.

Tauterø-Racen, hjemmehørende paa Tauterøen i Trondhjemsfjorden, er efter dens Udseende at dømme, utvivlsomt en Nedstamning fra Spanske (Merinos). Saavel Bygningen i det Hele, som især Hovedskallens Form med den krumme Næseryg, spiralformede Horn og tillige Uldens Udseende, og dens Væxt frem i Ansigtet og ned over Benene, røber tydelig disse Dyrs Herkomst.

Racen siges at være ren paa Frosten, men det er vel neppe muligt, nu at sige, hvad er ren Race eller hvad er Blandingsdyr. Der foreligger ikke saavidt vides nogen historisk Efterretning om naar, eller af hvem Stamforældrene til disse Dyr ere indførte, eller af hvilken Race disse have været. Sandsynligt er det vel, at de blev indførte til Tauterøens Kloster. Det er bekjendt nok, at Munkene, eller Klostrenes Vedkommende interesserede sig for Landvæsen og Havebrug, og at de have gjort adskilligt for disse Næringsveies Opkomst.

Da den her omhandlede Faarrace i sin hele ydre Skikkelse bærer Vidnesbyrd om sit Slægtskab med Merinos, og fra gammel Tid har hørt hjemme paa Tauterøen, ligger Sandsynligheden meget nær med Hensyn til den Maade, hvorpaa den er kommen til stede, men et andet Spørgsmaal er: Var det ren Merinos, som først blev indført, eller var det en blandet Stamme? Derom vides Intet. Altsaa er det nu ikke heller godt at sige, hvorvidt de nu forhaanden-

værende mest karakteristiske Individer ere af ren Race, og kun skylde de Livsvilkaar, hvorunder den nu i Aarhundreder har levet, at den har modtaget Forandringer, eller om der tillige er foretaget en Krydsning. Denne Faarrace ansees i sit Hjemsted som ganske fordelagtig. Den har en ganske god Kropform, en smuk og for Husbrug særdeles tjenlig Uld, dens Slagtvægt gaar til 48 undertiden endog lige til 72 ℔. For at prøve denne Race blev der i 1878 opstillet en Stamhjord paa 20 Dyr, paa Stene i Frosten.

Ligeledes findes i Ryfylke en Varietet af Faar, almindelig kaldet Hvitingsøracen, formentlig hjemmehørende paa Hvitingsøerne, den er noget større og mere languldet end de almindelige Norske Faar. Hvor denne Stamme oprindelig er bleven til er ikke kjendt, ikke heller ligner den med nogen Bestemthed nogen anden os bekjendt Race. Dens Udseende leder dog nærmest Tanken hen paa noget som ligner Cheviot, men denne er meget ældre, end fra den første Tid Cheviotfaar ifølge officielle Beretninger vides at være indførte hertil, det er dog ikke usandsynligt, at Sømænd kan have hjemført Cheviotfaar uden at derom haves Kundskab. Søndenfjelds har man tildels, ialtfald enkeltvis, havt fremmede Avlsdyr, som ere hidkomne dels under Navn af »spanske« dels »engelske« Faar, uden at det nu er muligt med Sikkerhed at oplyse, hvad det har været. Der har ligeledes allerede fra lang Tid tilbage især i Kystdistrikterne til forskjellige Tider været indført Avlsdyr af forskjellige Racer, uden at det nu er muligt at have nogen Rede paa den Sag. At dette mest har været Tilfælde i Kystdistrikterne er naturligt, da de talrige Sømænd, som her have deres Hjem, ofte fra deres Reiser til fremmede Lande have hjembragt Avlsdyr. Til Smaalenene blev i Aarene 1820—30 eller

maaske lidt senere indført Southdown, hvilke blev temmelig udbredte især i den nordre Del af Amtet og fortrængte nogle spanske Faar, som tidligere havdes. I Akershus blev ogsaa Merinos forsøgt, men fik ingen Udbredelse. I Stavanger Amt blev ligesom i Akershus og Jarlsberg omkring Aaret 1840 indført Elektoralfaar, til Stavanger, dog kun 3 Par. Disse Dyr synes dog ikke at have efterladt videre Spor af sin Virksomhed i Avlen.

I den senere Tid er der ved offentlig Foranstaltning indført fra England Faar af Cheviot, Leicester og Oxfordshire-down, nemlig i 1860, 2 Væddere og 12 Sauer af Oxfordshire-down, 2 Væddere og 10 Sauer af Cheviot og 1 Vædder og 2 Sauer af Leicester Race. Disse Dyr blev efterhaanden solgte til Gaardbrugere eller Landhusholdningsselskaber. Da der var stærkt Spørgsmaal efter Cheviotfaar, blev der i 1862 paany kjøbt fra England 75 Dyr af denne Race, og en Leicester-Vædder. Endelig blev der i 1865 kjøbt for Statens Regning, 80 Lam af Cheviot og 18 Sau- og 4 Vædderlam af New Leicester-Race. Det havde da egentlig været Hensigten at kjøbe 200 Cheviot-Lam, men paa Grund af, at der nylig var udbrudt smitsom Husdyrsygdom, blev det fundet rigtigt, ikke at kjøbe saa stort Tal. Disse Dyr blev fordelt saavel Sønden- som Vesten- og Nordenfjelds, dels til Privatmænd, dels til Selskaber. Der blev ogsaa oprettet et Par Stamhjorder, som vedblev at være offentlig Eiendom. I 1868 indførte en Privatmand i Romsdals Amt 118 Faar og Lam, hovedsaglig Cheviot og en Del Blackfaced, hvilke han solgte til Gaardbrugere i Amtet. Ogsaa af Black-faced-Racen blev af en Privatmand i Nordre Bergenhus Amt indført en Hjord. I Almindelighed finder man dog, at Ulden af denne Race er for grov til Husbrug, hvori-

mod Racen ved sin Haardførhed synes vel skikket for Kystdistrikternes strænge Klima.

Blandt de fremmede Racer, som ere prøvede passer vistnok Cheviot bedst for vort Behov, den er derfor meget søgt og har fundet stærk Udbredelse i alle Landsdele.

I de sydøstlige Amter, eller egentlig i de søndenfjeldske Lavlande, synes Faaravlens Betydning i de senere Aar aftagen. Det findes i disse Bygder fordelagtigere at holde Hornkvæg, og Industriens Opkomst har ladet Husfliden træde meget tilbage, saa at Brugen af Uld til hjemmevirkede Tøier nu, sammenlignet med tidligere, er meget liden, og Faarnes Tal er indskrænket. I Fjeldbygderne har Faaravlen fremdeles en større Betydning, og der arbeides ivrigt for Stammernes Forbedring, væsentlig ved Hjælp af Cheviotracen.

De stærkeste Faaravlsdistrikter i vort Land er dog de vestlandske Amter. Vestlandet egner sig for Faaravl mere end nogen anden Del af Landet. Der findes især i Fjorddistrikterne tilstrækkelige Havnegange for et meget betydeligt Antal Dyr, og det milde Vinterklima gjør, at de kunne ernære sig ude en længere Tid af Aaret, end de kunne inde i Landet. Paa Øerne bruges endog tildels at lade Faaret gaa ude hele Aaret. Naar Faarne gaa saaledes ude om Vinteren, kaldes de Udgangsfaar, det har tildels været antaget, at dette skulde være en egen Race, men dette forholder sig ikke saa. I Almindelighed holdes dog kun stærke Dyr ude, de svagere ville oftest ikke kunne klare sig uden Husly. I Almindelighed er det ogsaa nødvendigt at sørge for, at der kan være Steder, hvor Dyrene kunne søge Ly mod Veirets Barskhed. For at en Ø skal være skikket for Udgangerfaar, er det det derfor en væsentlig Betingelse, at der foruden tilstrækkelig Havn, ogsaa findes Berghamre og Hellere, hvor Dyrene kunne

finde Ly mod Vinterstormen. Det nytter ikke med andre end haardføre Racer til dette Brug, saasom det almindelige norske Kystfaar eller Blackfacedfaaret, ligesom Cheviotracen ogsaa har vist sig brugbar. At Faaret kan bjerge sig selv hele, eller den største Del af Aaret, er en Sag af overordentlig Betydning for disse Egne, hvor Foderavlen er knap og den dyrkede og dyrkbare Jords ringe Udstrækning ofte ikke tilsteder nogen større Udvidelse af Foderdyrkningen.

Paa Vestlandet er det Faaret og tildels Gjeten, som giver det meste Slagt for Husholdningens Forsyning med Kjødspiser. Faarskind bruges der tillige meget til Klæder. Skindene blive da meget fint beredte og bruges dels med Ulden paa, da Uldsiden vendes ind, dels borttages Ulden.

I de trondhjemske Amter har Oxfordshireracen tildels været brugt til Krydsning med de hjemmehørende Stammer, hvilket har givet et Resultat, som har vundet meget Bifald. Cheviotracen er dog ogsaa her, ligesom i Nordlands Amt, ikke saa lidet udbredt.

Det egentlig norske Faar er lidet og ansees i Almindelighed lidet fordelagtigt, det har dog gjennem lange Tider været udsat for daarlig Behandling, og det er sandsynligt, at det ved godt Stel inden føie Tid vilde kunne udvikles til et for vore Forhold meget passende Husdyr.

Gjeten holdes i et ikke ringe Antal i de fleste Fjeldbygder, saavelsom i de vestlandske Fjorddistrikter. Den er det eneste af de græsædende Husdyr, for hvis Forædling intet vides at være gjort. Det synes snarere som dette Dyr har været behandlet med et Slags Ligegyldighed, man kunde næsten fristes til at sige Ringeagt. En Tid aftog deres Tal betydeligt, maaske som Følge af de i Lov om Jords Fredning af 16de Mai 1860 opstillede strenge Bestemmelser. I de senere Aar

er Gjetholdet paany noget udvidet. Det er en erfaringsmæssig bekræftet Sag, at Gjeten under visse Forhold er et meget nyttigt Dyr. Dens Nøisomhed, Haardførhed og forbausende Evne til at hente sin Næring, selv paa de mest uveisomme Havnegænge, sætter den istand til at leve godt og give Avdraat paa Steder, hvor Hornkvæg ikke kan komme, og selv Faar vilde friste en meget kummerlig Tilværelse. Paa Grund af Gjetens Nøisomhed med Hensyn til Vinterfodrets Kvalitet, regnes at 15 Gjeter kunne fodres med samme Fodermængde som en Ko. Det er dog neppe muligt at opstille nogen fuldgyldig Sammenligning, da der til Gjeten bruges mange Fodersurrogater, som for Hornkvæg intet Værd har.

Gjeten gjør dog undertiden Skade paa Ungskov og hvor den ellers kan komme til, og er derfør omtrent afskaffet i alle Sletlandsbygder. Slagtvægten for Gjet regnes til 36 à 48 ℔. Avdraatten værdsættes til 16 à 24 Kr. og derover, foruden Kjeet, som ogsaa har nogen Værdi. Kjeet fødes almindelig i Marts, det patter i Begyndelsen sin Moder, naar Dyrene om Vaaren kommer paa Græs, skilles det fra Moderen og maa siden hjælpe sig selv.

S v i n a v l e n har man søgt at ophjælpe ved Indførelse af engelske Stamdyr, fornemlig af Yorkshire-Race. De norske Svinstammer kan i det Hele taget betragtes som maadelige, det maa derfor vistnok betragtes som et Fremskridt, at faa de fremmede Racer indført.

Af ovenstaaende sees, at der i den senere Tid er gjort adskilligt for Husdyravlens Opkomst. Der kommer tilsyne en stor Iver i denne Retning, ikke alene derved, at Dyrene blive rigeligere fodrede og bedre røgtede, men der vises ogsaa en Interesse og Omhu i Valget af Avlsdyr, som allerede har begyndt at vise

sine gode Følger. Ved de aarlige Kvægskuer og Udstillinger opstilles i Almindelighed særskilte Præmier for de bedste Samlinger af egen Avl og Opdræt og uagtet Fordringerne til Ensartethed og Præg ofte ikke stilles saa ganske lavt, findes der gjerne Opdrættere, som kunne vise et ret godt Resultat af deres Virksomhed. Det tør derfor siges, at den norske Husdyrstand i de senere Tider har gaaet betydelig frem, saavel med Hensyn til Bygning og Kropsformer, som med Hensyn til Ydeevne, saavel i Arbeide som i Produktion af Kjød, Melk og Uld.

Fordelingen af de forsjellige Husdyr sees af nedenstaaende Tabel, hvor de forsjellige Arter ere fremstillede i Værdien beregnede Kjør, og deres Mængde tillige angiven i pCt. af den samlede Besætning, hvorved ethvert Dyrs Betydning i Økonomien bliver megt fremtrædende.

Husdyrenes Forhold til det aarlig høstede Areal er fremstillet i Tabellerne VI og VII, der særskilt viser Nyttekvægets og Arbeidsdyrenes Forhold til Arealet af dyrket Jord og naturlig Eng. Nogen indgaaende Undersøgelse af disse Tals økonomiske Betydning vilde dog her føre for vidt, dette maa overlades til den kyndige Læsers egen Bedømmelse.

Tabel No. V. Oversigt over den norske Husdyravl.

Fogderier.	Antal beregnede Kjør	Af disse falder paa							
		Heste		Hornkvæg		Faar		Gjeter	
		Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.
Ide og Marker . . .	17 817	5 382	30,1	11 229	63,1	1 202	6,8	4	«
Moss og Tune. . . .	21 876	6 568	30,0	14 591	66,7	716	3,3	1	«
Rakkestad	29 102	8 734	30.0	19 244	66,1	1 122	3,9	2	«
Smalenenes Amt. . .	68 795	20 684	30,03	45 064	65,3	3 040	4,7	7	«
Aker og Follo . . .	28 546	9 914	34,7	17 516	61,3	1 115	3,9	1	«
Nedre Romerike . . .	26 853	7 212	26,9	18 337	68,3	1 278	4,7	26	0,1
Øvre Romerike . . .	33 247	9 118	27,4	21 481	64,6	2 565	7,8	83	0,2
Akershus Amt . . .	89 646	26 244	29,7	57 334	64,7	4 958	5,5	110	0,1
Vinger & Odalen . .	17 920	4 056	22,7	11 438	63,8	2 263	12,6	163	0,9
Solør.	18 603	3 774	20,3	11 285	60,6	2 668	14,4	876	4,7

Fogderier.	Antal beregnede Kjør.	Af disse falder paa							
		Heste		Hornkvæg		Faar		Gjeter	
		Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.
Søndre Østerdalen . .	17 852	3 686	20,7	11 242	62,9	1 977	11,1	947	5,3
Nordre Østerdalen . .	27 587	4 442	16,1	18 947	68,6	3 783	13,8	415	1,5
Hedemarken	45 586	13 574	29,8	27 160	59,6	4 556	9,9	296	0,7
Hedemarkens Amt . .	27 548	29 532	21,92	80 072	63,0	15 247	12,36	2 697	2,62
Toten	26 613	7 948	29,8	16 074	60,4	2 530	9,6	61	0,2
Søndre Gudbrandsdalen	37 067	7 056	19,1	24 874	67,1	2 868	7,7	2 269	6,1
Nordre Gudbrandsdalen	41 527	6 976	16,7	24 430	58,8	6 331	15,2	3 790	9,2
Hadeland & Land . .	26 794	7 120	26,6	15 705	58,6	3 291	12,2	678	2,6
Valders	29 067	4 792	16,5	18 503	64,4	3 628	12,5	2 144	7,6
Christians Amt . . .	161 068	33 892	21,74	99 586	61,86	18 648	11,44	8 942	5,14
Hallingdal	21 196	2 582	12,2	14 265	67,3	2 779	13,1	1 570	7,4
Numedal & Sandsvær .	15 170	2 562	16,9	10 321	68,1	1 847	12,1	440	2,9
Ringerike	11 816	3 306	28,0	7 254	61,4	1 150	9,7	106	0,9
Buskerud	30 561	7 568	24,8	20 198	66,0	2 555	8,4	240	0,8
Buskeruds Amt . . .	78 743	16 018	20,48	52 038	65,7	8 331	10,82	2 356	3,0

Jarlsberg	34 755	9 394	27,0	23 984	69,0	1 387	4,0	«	«
Laurvik	17 304	4 678	27,1	11 434	66,0	1 184	6,7	8	«
Jarlsberg & Laurviks Amt	52 059	14 072	27,05	35 418	67,5	2 571	5,35	8	«
Bamble	14 250	3 260	22,9	9 258	64,9	1 676	11,8	56	0,4
Nedre Telemarken . .	16 079	3 222	20,0	10 761	66,8	1 987	12,4	109	0,8
Øvre Telemarken. . .	31 334	4 164	13,2	19 483	62,2	6 127	19,6	1 560	4,9
Bratsberg Amt . . .	61 663	10 646	18,7	39 502	64,63	9 790	14,6	1 725	2,03
Nedenæs	29 089	4 764	16,4	17 811	61,2	3 129	10,8	3 385	11,6
Sætersdalen.	15 252	2 026	13,3	8 994	58,9	2 832	18,6	1 400	9,2
Nedenæs Amt. . . .	44 341	6 790	14,85	26 805	60,5	5 961	14,70	4 785	10,4
Mandal	25 145	3 030	12,1	18 553	73,8	3 299	13,1	263	1,0
Lister	31 471	3 002	10,2	21 542	68,5	4 981	15,8	1,746	5,5
Lister & Mandals Amt	56 616	6 032	11,15	40 095	71,15	8 280	14,45	2 009	2,8
Jæderen & Dalerne. .	50 958	10 360	20,3	25 541	50,1	14 232	28,0	825	1,6
Ryfylke	58 533	7 098	12,2	29 250	49,9	20 247	34,6	1 938	3,3
Stavanger Amt . . .	109 491	17 458	16,25	54 791	50,0	34 479	31,30	2 763	2,45
Søndhordland	42 556	4 230	9,9	25 044	58,5	12 175	28,6	1 107	2,6
Hardanger & Vors . .	35 652	4 912	13,8	21 756	61,0	8 558	24,0	426	1,2
Nordhordland	63 953	4 172	6,5	40 887	63,9	16 998	26,6	1 896	3,0
Søndre Bergenhus Amt	142 161	13 314	10,7	87 687	61,13	37 731	26,40	3 429	2,27

Fogderi.	Antal beregnede Kjør.	Af disse falder paa							
		Heste		Hornkvæg		Faar		Gjeter	
		Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.
Sogn	57 928	7 202	12,4	35 702	61,7	11 759	20,3	3 265	5,6
Sønd- og Nordfjord . .	89 602	11 294	12,6	56 590	63,2	18 212	20,3	3 506	3,9
Nordre Bergenhus Amt	147 530	18 496	12,5	92 292	62,45	29 971	20,3	6 771	4,75
Søndmøre	61 585	8 558	13,9	38 553	62,6	10 979	17.8	3 495	5,7
Romsdal.	32 232	5 064	15,7	18 699	58,0	7 880	24,4	589	1,8
Nordmøre	45 707	6 062	13,3	27 456	60,1	11 116	24,3	1 073	2,3
Romsdals Amt . . .	139 524	19 684	14,3	84 708	60,23	29 975	22,2	5 157	3,2
Ørkedal	23 763	4 170	17,6	15 563	65,5	3 757	15,8	273	1,1
Guldal	26 833	4 250	15,8	18 087	67,4	4 213	15,7	283	1,1
Strinden & Selbu . .	26 281	4 536	17,3	16 862	64,1	3 987	15,2	896	3,4
Fosen	35 410	5 918	16,7	18 452	52,1	8 380	23,7	2 660	7,5
Søndre Trondhjems Amt	112 287	18 874	16,85	68 964	62,27	20 337	17,6	4 112	3,3
Stør- og Værdal . . .	35 780	7 926	22,1	19 092	53,3	6 624	18,6	2 138	6,0
Inderøen	31 621	6 466	20,5	16 874	53,4	6 696	21,1	1 585	5,0

Namdal	21 560	3 688	17,1	12 396	57,6	4 377	20,3	1 099	5,0
Nordre Trondhjems Amt	88 961	18 080	19,90	48 362	54,7	17 697	20,0	4 822	5,33
Söndre Helgeland . .	24 253	3 868	15,9	15 636	64,5	4 065	16,7	684	2,8
Nordre Helgeland . .	19 263	2 890	15,0	12 344	64,1	3 623	18,8	406	2,1
Salten	33 537	5 500	16,3	18 401	54,8	7 079	21,3	2 557	7,6
Lofoten & Vesteraalen .	21 428	2 764	12,9	12 630	58,9	5 084	23,7	950	4,4
Nordlands Amt . . .	98 481	15 022	15,0	59 011	60,58	19 851	20,12	4 597	4,22
Seajen & Tronmsø (Tromsø Amt) . . .	51 210	9 036	17,6	29 853	58,3	10 329	20,2	1 992	3,9
Alten.	3 961	522	13,2	2 332	59,0	964	24,4	143	3,6
Hammerfest	3 476	84	2,4	2 073	59,2	1 113	31,8	206	5,8
Tanen	3 765	180	4,8	2 667	71,1	876	23,3	42	1,1
Vardø	365	18	5,0	240	66,5	81	22,5	26	7,1
Varanger	1 335	70	5,2	1 000	75,1	263	19,7	2	«
Finmarkens Amt. . .	12 902	874	6,12	8 312	66,18	3 297	24,34	419	3,52
Riget	1 643 026	294 784		109 894		280 493		56 701	

Tabel No. VI. Indmarkens Forhold til Kvæg.

L.-No	Fogderi.	Indmark 1000 Maal.	1000 beregnede Kvæg. Hornkvæg.	Faar Gjeter	tilsammen.	Maal pr. Kvæg.	Maal pr. beregnet Kvæg
1	Ide og Marker. .	192	11,2	1,2	12,4	17,1	15,5
2	Moss og Tune. .	237	14,6	0,7	15,3	16,2	15,5
3	Rakkestad . . .	411	19,2	1,1	20,3	21,4	20,2
	Smalenenes Amt	840	45,0	3,0	48,0	18,6	17,5
4	Aker & Follo . .	284	17,5	1,1	18,6	16,2	15,3
5	Nedre Romerike .	292	18,3	1,3	19,6	16,0	15,9
6	Øvre Romerike .	284	21,5	2,6	24,1	13,2	11,8
	Akershus Amt	860	57,3	5,0	62,3	15,0	13,8
7	Vinger & Odalen .	144	11,4	2,4	13,8	12,6	10,4
8	Soler	133	11,3	3,6	14,9	11,8	9,0
9	Søndre Østerdalen	75	11,2	2,9	14,1	6,7	5,3
10	Nordre Østerdalen	110	18,9	4,3	23,2	5,8	4,7
11	Hedemarken . .	352	27,2	4,9	32,1	12,9	11,0
	Hedemarkens Amt	814	80,0	18,1	98,1	10,2	8,3
12	Toten	277	16,1	2,6	18,7	17,2	14,8
13	S. Gudbrandsdalen	200	24,9	5,2	30,1	8,0	6,6
14	N. Gudbrandsdalen	119	24,4	10,3	34,7	4,9	3,4
16	Hadeland & Land	246	15,7	4,0	19,7	15,7	12,5
16	Valders	88	18,5	5,8	24,3	5,9	3,6
	Christians Amt	930	99,6	27,9	127,5	9,3	7,3
17	Hallingdal . . .	67	14,3	4,4	18,7	4,0	3,6
18	Numedal & Sandsver	129	10,3	2,3	12,6	12,5	10,2
19	Ringerike . . .	108	7,3	1,3	8,6	14,8	12,6
20	Buskerud . . .	302	20,2	2,8	23,0	15,0	13,1
	Buskeruds Amt	606	52,1	10,8	62,9	11,6	9,6
21	Jarlsberg . . .	369	24,0	1,4	25,4	15,4	14,5
22	Laurvik	171	11,4	1,2	12,6	15,0	13,5
	Jarlsberg & Laurviks Amt	540	35,4	2,6	38,0	15,2	14,2

L.-No.	Fogeri.	Indmark 1000 Maal.	1000 beregnede Kjør. Horn-kvæg.	Faar Gjeter	til-sammen.	Maal pr. Kvæg.	Maal pr. be-regnet Kvæg
23	Bamble	108	9,3	1,7	11,0	11,6	9,8
24	Nedre Telemarken	121	10,8	2,1	12,9	11,2	9,3
25	Øvre Telemarken .	153	19,5	7,7	27,2	7,8	5,7
	Bratsbergs Amt	382	36,6	11,5	51,1	9,6	7,5
26	Nedenæs	105	17,8	6,5	24,3	5,9	4,3
27	Sætersdalen . . .	33	9,0	4,2	13,2	3,7	2,5
	Nedenæs Amt	138	26,8	10,7	37,5	5,1	3,7
28	Mandal	107	18,6	3,6	22,2	5,7	4,8
29	Lister	96	21,5	6,7	28,2	4,6	3,4
	Lister & Mandals Amt	203	40,1	10,3	50,4	5,1	4,0
30	Jæderen & Dalerne	245	25,5	15,1	40,6	9,6	6,1
31	Ryfylke	233	29,3	22,1	51,4	7,9	4,5
	Stavanger Amt	478	54,8	37,2	92,0	8,7	5,2
32	Søndhordland . .	153	25,0	13,3	38,3	6,1	4,0
33	Hardanger & Vors	127	21,8	9,0	30,8	5,8	4,1
34	Nordhordland . .	211	40,9	18,9	59,8	5,2	3,5
	Søndre Bergenhus Amt	491	87,7	41,2	128,9	5,6	3,8
35	Sogn	136	35,7	15,1	50,8	3,8	2,7
36	Sønd- og Nordfjord	256	56,6	21,7	78,3	4,5	3,3
	Nordre Bergenhus Amt	392	92,3	36,8	129,1	4,2	3 0
37	Søndmøre . . .	287	38,6	14,5	53,1	7,4	5,4
38	Romsdal	182	18,7	8,5	27,2	9,8	6,7
39	Nordmøre . . .	182	27,5	12,2	39,7	6,6	4,6
	Romsdals Amt	651	84,8	35,2	120,0	7,7	5,4
40	Ørkedal	177	15,6	4,0	19,6	11,4	9,0
41	Guldal	154	18,0	4,5	22,5	8,6	6,8

L.-No.	Fogderi.	Indmark 1000 Maal.	1000 beregnede Kjør, Horn-kvæg.	Faar Gjeter	tilsammen,	Maal pr. Kvæg.	Maal pr. beregnet Kvæg
42	Strinden & Selbu.	189	16,9	4,9	21,8	11,2	8,7
43	Fosen	147	18,5	11,0	29,5	7,9	5,0
	Søndre Trondhjems Amt	667	69,0	24,4	93,4	9,7	7,1
44	Stør- og Værdal .	279	19,1	8,7	27,8	14,6	10,0
45	Inderøen	218	16,9	8,5	25,4	12,9	8,6
46	Namdal	125	12,4	5,5	17,9	10,1	7,0
	Nordre Trondhjems Amt	622	48,4	22,7	71,1	12,9	8,7
47	Søndre Helgeland	102	15,6	4,7	20,3	6,5	5,0
48	Nordre Helgeland	99	12,3	4,0	16,3	8,0	6,1
49	Salten.	115	18,4	9,6	28,0	6,3	4,1
50	Lofoten og Vesteraalen	67	12,6	6,0	18,6	5,3	3,6
	Nordlands Amt	383	58,9	24,3	83,2	6,5	4,6
51	Senjen & Tromsø .	171	29,9	12,3	42,2	5,7	4,1
	Tromsø Amt	171	29,9	12,3	42,2	5,7	4,1

Tabel No. VII. Indmarkens Forhold til Heste.

Fogderi og Amter.	Dyrket Jord 1000 Maal.	Naturlig Eng 1000 Maal.	Heste over 3 Aar 1000 Stkr.	Maal pr. Hest.			
				Dyrket Jord.	Naturlig Eng.	Tilsammen.	Ager.
Id og Marker .	191	1	2,2	68,8	0,4	87,2	30,5
Moss	234	3	2,8	83,6	1,1	84,7	30,0
Rokkestad . .	383	28	3,4	112,6	8,2	120,8	32,6
Smaalenenes Amt	808	32	8,4	95,0	3,8	100,0	31,2
Aker & Follo .	283	1	4,6	61,5	1,2	61,7	16,7
Nedre Romerike	275	17	3,1	83,0	55,0	138,0	28,1
Øvre Romerike	236	48	3,7	63,8	13,0	76,8	32,9
Akershus Amt	794	66	11,4	69,6	5,8	75,4	25,1
Vinger & Odalen	112	32	1,9	58,9	16,8	75,7	28,9
Solør	97	36	1,7	57,1	21,1	78,2	31,8
Søndre Øssterdalen . . .	42	33	1,7	24,7	19,4	44,1	11,2
Nordre Østerdalen . . .	64	46	1,9	33,7	24,2	57,9	3,2
Hedemarken .	165	187	5,0	3,30	37,4	70,4	27,0
Hedemarkens Amt	480	334	12,2	39,3	27,4	66,7	22,0
Toten	103	174	2,9	35,5	60,0	95,5	20,3
Søndre Gudbrandsdalen .	68	132	2,5	27,2	52,8	80,0	18,0
Nordre Gudbrandsdalen .	77	42	2,5	30,8	16,8	47,6	15,6
Hadeland & Land . . .	96	150	2,6	36,9	57,7	94.6	22,3
Valders . . .	33	55	1,6	20,6	34,4	55,0	16,3
Christians Amt	377	553	12,1	31,2	44,3	76,9	18,8
Hallingdal . .	23	44	1,1	21,0	40,0	61,0	19,1
Nummedal & Sandsvær . .	67	62	1,1	61,0	56,4	117,4	20,9
Ringerike . .	74	34	1,4	52,9	24,3	77,2	26,3

Fogderi og Amter.	Dyrket Jord 1000 Maal.	Naturlig Eng 1000 Maal.	Heste over 3 Aar 1000 Stkr.	Maal pr. Hest.			
				Dyrket Jord.	Naturlig Eng.	Tilsammen.	Ager.
Buskerud . .	292	10	3,3	88,5	3,0	91,5	20,9
Buskeruds Amt	456	150	6,9	66,1	21,7	87,8	21,7
Jarlsberg . . .	367	2	4,1	89,5	0,5	90,0	24,6
Laurvik . . .	151	20	2,0	75,5	10,0	85,5	28,0
Jarlsberg & Laurviks Amt	518	22	6,1	84,9	3,6	88,5	25,7
Bamble . . .	86	22	1,5	57,3	14,7	72,0	17,3
Nedre Telemarken	109	12	1,4	77,9	8,5	86,4	26,4
Øvre Telemarken	37	116	1,9	19,5	61,0	80,5	14,6
Bratsberg Amt	232	150	4,8	48,3	31,3	79,6	19,0
Nedenæs . . .	84	21	2,3	36,5	9,1	45,6	13,5
Sætersdalen . .	16	17	0,8	2,0	2,1	4,1	1,4
Nedenæs Amt	100	38	3,1	32,3	12,2	44,5	13,5
Mandal . . .	68	39	1,4	48,6	27,8	76,4	16,4
Lister	55	41	1,1	50,0	37,3	87,3	27,3
Lister & Mandals Amt	123	80	2,5	49,2	32,0	81,2	21,2
Jæderen & Dalerne . . .	95	150	3,6	26,4	41,7	68,1	16,1
Ryfylke . . .	50	183	2,7	18,5	67,8	86,3	19,2
Stavanger Amt	145	333	6,3	23,0	52,9	75,9	17,5
Søndhordland .	24	129	1,5	16,0	86,0	102,0	18,0
Hardanger & Vors . . .	19	108	1,7	11,2	63,5	74,7	10,0
Nordhordland .	27	184	1,5	11,3	122,7	140,7	20,7
Søndre Bergenhus Amt	70	421	4,7	14,9	89,6	104,5	15,9

Fogderi og Amter.	Dyrker Jord 1000 Maal.	Naturlig Eng 1000 Maal	Heste over 3 Aar 1000 Stkr	Maal pr. Hest. Dyrket Jord.	Naturlig Eng.	Tilsammen.	Ager.
Sogn	36	100	2,2	16,4	45,4	61,8	14,5
Sønd & Nordfjord . . .	67	189	3,3	20,3	57,3	77,6	15,2
Nordre Bergenhus Amt	103	289	5,5	18,7	52,5	71,2	14,9
Søndmøre . .	67	220	2,8	23,9	78,6	102,5	15,7
Romsdal . . .	55	127	1,8	30,6	70,6	101,2	16,7
Nordmøre . .	65	117	2,3	28,3	50,8	79,1	17,4
Romsdals Amt	187	464	6,9	27,1	67,2	94,3	16,5
Ørkedal . . .	69	108	1,6	43,1	67,5	110,6	16,3
Guldal . . .	94	60	1,8	52,3	33,3	85,6	10,6
Strinden & Selbu	142	47	1,9	74,7	24,7	99,4	18,9
Fosen	83	64	2,1	39,5	30,5	70,0	18,1
Søndre Trondhjems Amt	388	279	7,4	52,4	37,7	90,1	16,1
Stjør- & Værdal	221	58	3,0	73,7	19,3	93,0	28,7
Inderøen . . .	153	65	2,4	63,7	27,1	90,8	25,8
Namdal . . .	47	78	1,5	31,3	52,0	83,3	16,0
Nordre Trondhjems Amt	421	201	6,9	61,0	29,1	90,1	24,9
Søndre Helgeland . . .	29	73	1,6	18,1	45,6	63,7	15,6
Nordre Helgeland . . .	23	76	1,2	19,2	63,3	82,5	15,0
Salten. . . .	48	67	2,3	20,9	29,1	50,0	10,8
Lofoten & Vesteraalen . .	20	47	1,2	16,7	39,1	55,8	21,7
Nordlands Amt	120	263	6,3	19,0	41,7	60,7	11,6
Senjen & Tromsø	88	83	3,7	23,8	22,4	46,2	5,9
Tromsø Amt	88	83	3,7	23,8	22,4	46,2	5,9

I nær Forbindelse med et bedre Kreaturstel, rigere Fodring og deraf følgende større Melkproduktion, staar Fremskridt i **Meierivæsenet**. Besætningerne ere her i Landet i Almindelighed smaa. For at en heldig Meieridrift skal kunne praktiseres, bør det derfor ske paa den Maade, at Melken, samles fra flere Besætninger. De første Forsøg i denne Retning fandt Sted i Aarene 1850—55. Arbeidet gik imidlertid da ud paa at lave fed Ost, en Efterligning af Schweitzerost. Det var altsaa Ysterier, som da blev oprettede. Dette gik dog ikke rigtig heldigt, dels var der Mangel paa Kyndighed, og dels var det vel saa, at Navnet Schweitzerost ikke sjelden ledede til Sammenligninger, som ikke faldt ud til den norske Osts Fordel. Det viste sig efterhaanden, at den var vanskelig at sælge og uagtet vel nogle Ysterier stod sig godt, var dog andre mindre heldige, og ændrede derfor efterhaanden sin Drift til Produktion af Smør og mager Ost.

For at ophjælpe Produktionen af fed Ost, havde det kgl. Selskab for Norges Vel i Aarene 50 ladet komme nogle Ystere fra Schweitz, som skulde opholde sig, dels ved Ysterierne og give Veiledning i Ostlavning, dels hos Gaardbrugere, for at veilede i Kreaturstellet og Melkens Behandling, men heller ikke dette førte til det ønskede Resultat. Vi skulle ikke her indlade os paa nogen dybere Undersøgelse af Aarsagerne, men det var maaske ikke saa let for disse Fremmede, at arbeide under ukjendte Forhold, og da det som nævnt viste sig fordelagtigere at lave Smør, gik flere Ysterier over dertil. I 1865 efterat Opmærksomheden for Meierivæsenet var bleven større, flere Meierier oprettede og der altsaa viste sig Trang til kyndig Veiledning ogsaa i denne Retning, ansatte Selskabet først en og senere 2, 3 og for Nærværende 4 Meierimestere, der hver i sit Distrikt yder Vei-

ledning i Melkens Behandling til alle, som derom yttre Ønske. Da der var stor Mangel paa duelige Meiersker oprettede Selskabet tillige i 1868 to Skoler, hvor unge Piger bleve oplærte til at bestyre Meierier. Tidligere havde Selskabet enkeltvis ladet saadanne oplære ved forsjellige Meierier, men dette fandtes utilstrækkeligt. Senere har flere Skoler været i Virksomhed.

I Aaret 1866 begyndte Melkens Behandling ved Afkjølingsmethoden at blive kjendt, og vandt temmelig hurtig Udbredelse. Denne Methode egner sig særlig for vort Land, hvor der paa de fleste Steder er let Adgang, saavel til Vand, som til at samle den for Sommeren nødvendige Is. Da Methoden desuden ligesaa godt lader sig praktisere hvor der er smaa Mængder af Melk, som hvor der er store, synes den saameget mere egnet for os. Den har ogsaa i Virkeligheden i høi Grad bidraget til Fremskridt og ledet til, at der nu frembringes et godt Smør under Forhold, hvor det maaske ikke paa anden Maade vilde ske.

Der er i den senere Tid oprettet et større Antal Meierisr, i 1875 var der 56 i Virksomhed, hvilke modtog 7 593 376 Potter Melk, hvoraf 6 762 040 Potter blev brugt til Smørproduktion, Deraf blev kjærnet 389 459 ℔ Smør, altsaa medgik 17,3 Potter til hvert ℔ Smør. 5 307 776 Potter skummet Melk blev brugt til Nøgelost, hvoraf blev produceret 670 779 ℔, altsaa 7,91 Potter Melk til hvert ℔ Ost. Af Mysost blev produceret 32 570 ℔. Et for det norske Meierivæsen eiendommeligt Produkt er Mysosten. Navnet Ost er her egentlig ikke saa absolut korrekt; thi Mysosten bestaar helst af en Blanding af Casein, Melksukker, Fedt og en Del af de i Melken værende Salte, men Oststoffet udgjør almindeligvis ikke nogen overveiende Mængde i Blandingen. Mysosten er for det norske Meierivæsen et Produkt af stor Betydning, thi da den

i Regelen betales godt vindes derved et høiere Udbytte af Melken. Den fremkommer ved Indkogning af Vallen (Mysen) efter Ystningen. En Betingelse for at den kan lønne sig er derfor, at Brændmaterialet ikke er for dyrt. Mysosten af den i Komelken værende Valle er gjerne tør og mindre velsmagende, men vinder i Godhed naar den blandes med Valle af Gjetmelk. Den bedste Mysost betales ganske godt, indtil Kr. 0.80 og derover pr. ℔. Meieriernes Antal er siden 1875 meget forøget, uden at Tallet dog her kan angives.

Meierivæsenet har saaledes gjort gode Fremskridt, der findes nu Meierier, dels grundet paa Sameiebrug, dels som Enkeltmands Eiendom i de fleste Bygder, og der produceres Smør af en Kvalitet, som tidligere kun var kjendt fra indført udenlandsk Smør.

Der staar dog selvfølgelig meget tilbage at ønske, før dette Væsen kan siges at være som det burde, og vort Smør taaler vel neppe Sammenligning med det, der produceres i de paa dette Felt mere fremskredne Lande.

Det landøkonomiske Redskabs- og Maskinvæsen.

Istedetfor de gammeldags Ploger med kort og bredt Ploglegeme, hvilke tidligere var de eneste som brugtes, sees nu meget almindelig, dels originale indførte, dels vellykkede Efterligninger af de engelske Fabrikers nyere, bedre Konstruktioner. I det Hele taget er det kjendeligt, at vort Redskabsvæsen har udviklet sig efter engelsk Forbillede. Dels er der indført en stor Mængde engelske Redskaber og Maskiner, dels ere disse blevne efter- gjorte, og selv for de fleste nyere Redskaber af norsk Fabrik, der udsendes som egne Konstruktioner er det i Almindelighed synbart, at de engelske Former have staaet for Konstruktøren, som efterlignelsesværdige, hvorvel Dimensionerne ofte maa læmpes, for at

passe for vore mindre Brug, ofte ubekvemme Terrain og mindre Arbeidsdyr.

Plogen har som nævnt undergaaet en mærkbar og heldig Forandring. Med Harven synes det at gaa langsommere, idet den senere Tids bedre Konstruktioner af dette Redskab, kun langsomt synes at vinde frem til den Anerkjendelse, som de sikkerlig fortjene. Diagonal- og Zikzakharvene begynde dog at afløse de gamle Brandharver. Lab- og Krogtindharver kommer stærkt i Brug, ligesom Rulleharven der angives at være konstrueret af Sognepræst Holst i Røken, i Begyndelsen af dette Aarhundrede, er et for visse Øiemed fortrinligt Redskab. Den bruges for nemlig til at sønderrive Tørv paa Nyland, og til at knuse Klumper paa Lerjord, hvilket den udretter bedre end de fleste andre Redskaber. Til dette Arbeide er i den seneste Tid Ringtromler kommet i Brug og vinder meget Bifald. I de sydlige Amter bruges Rulleharven meget til at blande Gjødselen med Agerjorden, hvortil den findes særdeles skikket.

Af Redskaber for Radkultur er Hyppeplogen og Hesthakken bleven meget udbredt, især i den seneste Tid, eftersom Turnipsdyrkningen gaar fremad, ligesom det ogsaa mere end før bliver Skik at lægge Poteter efter Hyppeplogen. Arden holder sig endnu mange Steder ved Siden af Plogen, dette er ogsaa ganske rimeligt. Arden er et godt og nyttigt Redskab, den kan ikke, som Nogle have ment, afløses af Plogen, thi disse Redskaber ere af forsjellig Konstruktion og udrette forsjelligt Arbeide.

Ruller af forsjellige Slags til Knusning af Klumper, og til at pakke Jorden, er kjendte og brugte omtrent paa hver Gaard.

Radsaaning af Korn vinder i de seneste Aar meget Bifald og Maskiner til dette Brug, mest af amerikan-

ke Konstruktioner spredes i stor Mængde. Der er ogsaa en gammel norsk Radsaamaskine, som almindelig kaldes den lomske, fordi den antages at høre hjemme i Lom i Gudbrandsdalen, hvor den har været kjendt og brugt fra Alders Tid, uden at dens Oprindelse er kjendt, og hvorfra den senere er kommet til flere andre Egne, fornemlig Vestlandet.

Høstemaskinerne have dog vundet en hurtigere Udbredelse, end noget andet Slags Maskiner. Allerede for lang Tid siden blev en Maskine af M' Cormick's Konstruktion indført til Bygdø Kongsgaard, men den blev ikke funden hensigtsmæssig og blev lidet brugt. Omtrent i Aaret 1865 blev de første Maskiner af nyere Konsruktion (Hornsby & Sons) indførte, men det gik i Begyndelsen smaat med at faa dem i Brug. Fra 1870 blev Høstemaskiner brugte lidt her og der og i 1873 var her allerede i Brug saavel Maskiner alene for Slaat, som kombinerede Maskiner med Apparater baade for Slaat og Skurd, saavel til Aflægning for Haand, som med selvaflæggende Apparat. Ved en Udstilling i Drammen 1873 var Hornsby & Sons, Brigham & Co.s, Johnstone's og A. Platt & Co.s Maskiner udstillede. Aaret derpaa kom Woods Maskiner og siden flere andre. Prøven af disse Maskiner ved Udstillingen i Drammen, hvorved en stor Mængde Jordbrugere vare nærværende, var afgjørende for Høstemaskinernes Udbredelse. Allerede samme Aar gjordes talrige Bestillinger og Aaret derefter bleve de solgte i Hundredevis. Arbeidslønnens Stigen og samtidig tildels Mangel paa Arbeidere var vistnok hertil medvirkende Aarsager.

I Aarene 1830—40 begyndte man her og der at bruge Tærskemeskiner, dels for 2, 3 og 4 Heste. Disse vandt strax Anerkjendelse og blev snart almindelige i de bedre Bygder søndenfjelds, men overalt

ellers tærskedes med Haandkraft. Disse Maskiner ere dog senere for en stor Del afløste af Tærskemaskiner for Damp, 4—6 Hestes Dampmaskine. I flere Bygder har saadanne Maskiner nu i flere Aar udført den meste Tærskning. De mest brugte ere Clayton Shutthleworth & Co.s, Hornby & Sons og Nalder & Nalder's. I Fjeldbygderne bruges endnu dels Pleilen, dels smaa Maskiner, der undertiden drives med Vandkraft. I de seneste Aar synes de smaa Maskiner af Pigsystemet for Hest- eller Vandkraft, at vinde stort Bifald. Paa Vestlandet bruges tildels smaa Maskiner, dels Haandtærskning. I det Throndhjemske ere Maskiner meget almindelige. Maskiner for Dampkraft vilde i de vestlandske Amter i Almindelighed være lidet brugbare, dels paa Grund af det ubekvemme Terrain, der lægger for store Hindringer i Veien for Maskinens Flytning fra en Gaard til en anden, dels fordi Gaardene ere saa smaa, at det ikke lønner sig at fare med saa store Apparater.

Maskiner for Kornets Rensning og Sortering, Hakkelsemaskiner o. m. fl. findes paa hver middels stor og større Gaard, ligesom de almindelige Haandredskaber af de nyere og bedre Konstruktioner forekomme overalt.

Hjulredskaber paa 2 og 4 Hjul blive almindelige efterhvert som Veinettet udvides; hvor der ikke findes Veie, bruges Slæde for Avlingens Indkjøring og al Kjørsel udenfor Gaarden udsættes til Vinteren, naar Sneen bygger Vei hvorhelst man vil kjøre.

Idetheletaget har Maskinbrug i Løbet af nogle Aar gaaet overordentlig stærkt fremad. Dette er et Felt, hvor den norske Landmand i Betragtning af de mindre Forholde, hvorunder han arbeider, vistnok kan siges at have holdt Skridt med sine Standsbrøde i mere begunstigede Lande.

Grundforbedringer.

D r a i n i n g. Foruden Stenbrydning og Dyrkning af ny Jord, er det fornemlig Bortledning af overflødigt Vand, som i den senere Tid har tildraget sig nogen Opmærksomhed og optaget betydeligt Arbeide. Tidligere var man her i Landet endnu ikke kommet videre end, at det vel var bekjendt, at overflødigt Vand virkede skadeligt for Vegetationen, men Begrebet o v e r f l ø d i g t V a n d blev i Almindelighed opstillet meget rummeligt, det blev selv for seig Lerjord anseet tilstrækkeligt, naar Oversvømmelse ved enkelte aabne Grøfter blev hindret, og desuden en og anden lukket Grøft bortførte de stærkeste Opkommer. Kun faa Landmænd havde nogen Tanke om Grundvand, eller Nødvendigheden af dets Bortledning.

Efterat den fuldstændige Grøftning, eller som den med et engelsk Ord almindelig nævnes »Draining«, en Tid havde været i Brug i andre Lande, navnlig i England, begyndte de norske Jordbrugere omkring Aaret 1850 at tænke paa en fuldstændigere Bortledning af det overflødige Vand.

Selskabet for Norges Vel sendte i 1852 en ung Agronom til Sverige og Skotland, for at han skulde gjøre sig bekjendt med den *»systematiske Draining«*, og efter sin Hjemkomst yde Gaardbrugerne Veiledning.

I disse Aar ydede Selskabet Laan til et Par Teglværkseiere for at de skulde indrette sine Værker til Rørtilvirkning og søgte idetheletaget efter bedste Evne at fremme denne Sag. Der blev udført nogle faa Drainsanlæg, men det gik i Begyndelsen smaat før den nye Grøftningsmethode kunde vinde fuld Anerkjendelse. Imidlertid vandt Brugen af Rør lidt efter lidt frem, flere og flere Teglværker begynde at fabrikere dem. Dette er en nødvendig Betingelse for en mere udstrakt

Grøftning, thi Rør er omtrent det eneste Lukningsmaterial, som kan skaffes i tilstrækkelig Mængde, til nogenlunde rimelig Pris. Findes bekvem Sten paa selve Marken, eller lige ved, kan den naturligvis godt bruges, især om Drainsanlægget er lidet, men naar det gjælder større Anlæg, kræves for store Masser af Sten og det bliver for kostbart. Efterhvert som Methoden blev prøvet paa forsjellige Steder virkede Exemplet. Erfaringen bekræftede denne Grundforbedrings Betydning, den fandt efterhaanden hurtigere Udbredelse.

Drainingsarbeidernes Tiltagen sees deraf, at omtrent i 1852 falder de første Forsøg med Tilvirkning af Rør, i 1860 fabrikeredes henimod 350 000 Stkr. og i 1865 omtrent $2^1/_4$ Millon. I Løbet af disse 5 Aar var altsaa Brugen af Rør stegen til over det 6dobbelte, og desuden blev der tillige gravet flere Grøfter, som fyldtes med Sten eller andet Lukningsmaterial end tidligere. Denne vigtige Grundforbedring har altsaa gjort store Fremskridt, og det vigtigste ligger deri, at Erkjendelsen af den virkelige Nytte nu er bleven saa almindelig, at det neppe falder nogen ind at betvivle den.

At Grøftning bliver gjennemført i størst mulige Udstrækning, er en vigtig Betingelse for Agerbrugets Fremskridt, og i vort Land maaske endnu mere, end i andre Lande med et mildere Klima. Hos os er visselig den Forhøielse i Jordens Temperatur, saavelsom de grøftede Jordlags større Bekvemhed for Planterne, en Sag af overordentlig Betydning.

Den største Vanskelighed med at bringe Erkjendelsen af den fuldstændige Grøftnings Betydning til at trænge gjennem var, at bringe til Klarhed Begrebet vaad Jord, eller en rigtig Forstaaelse af Spørgsmaalet hvor bør man grøfte? Dette er dog i den seneste Tid begyndt at komme paa det Rene, og Forstaaelsen

af denne Sag viser sig i Handling, idet der lægges Grøfter i Jord, som for 20 Aar siden ikke blev anseet som raa.

De almindeligste Feil, som blev gjort, især i den første Tid efterat mere omfattende Grøftarbeider begyndte at komme i Brug var, at Grøfterne gravedes grunde. Den største Dybde var i Almindelighed 3 og meget ofte kun $2^1/_2$ Fod. Afstanden mellem Grøfterne gjordes ofte for stor, hvorved Virkningen blev ujævn. Endelig var den rationelle Grøftning noget feilagtig opfattet. Det blev egentlig antaget, at denne absolut bestod i et regelmæssigt Parallelsystem, deraf fulgte tildels kostbarere Anlæg end nødvendigt, da dette blev anvendt paa Steder, hvor et billigere, uregelmæssigt Anlæg havde været tilstrækkeligt.

En Tid var det ogsaa meget i Mode at omtale Jordens Luftning ved Drainingen, idet denne Sag blev forstaaet saa, at en betydelig Luftstrøm skulde gaa ind gjennem Drainene og derfra gjennemtrænge Jordlaget. Jordens Luftning, eller, bedre udtykt, Luftens Adgang til Jordlagene, har sikkert en stor Betydning for Lerjord, men ikke for Sandjord, og denne Indtrængen af Luft sker ovenfra, idet Luften følger det nedsynkende og gjennem Drainene bortstrømmende Vand. Ligesaa antog man, at en for tør Jord kunde gjøres fugtigere ved Draining. Disse og lignende Misgreb og Vildfarelser gav Reformens Modstandere Vaaben ihænde, og foraarsagede, at denne Forbedring gjorde langsommere Fremskridt end den ellers vilde have gjort.

Det landøkonomiske Bygningsvæsen har undergaaet adskillige Forandringer og Forbedringer. Det er maaske den eneste Gren af Landøkonomien, hvori vort Land kan maale sig med de andre. Efterhaanden, som større Oplysning og mere Dannelse ved

et forbedret Skolevæsen fik Indgang i Landet, steg ogsaa Folkets Fordringer til Bekvemmelighederne for det daglige Liv. Som Følge heraf sees, at Vaaningshusene bygges større, rummeligere, lyse og bekvemme og indrettes med flere Værelser.

Lignende heldige Ændringer komme tilsyne i Konstruktion af Økonomibygninger. Stald og Fjøs bygges nu rummelige, lyse og bekvemme. Dyrene stilles ikke som før, med Hovedet lige mod Væggen, men sættes almindelig i to Rækker langs efter Huset, med Fodergang imellem. Hver Række faar sit Foder i en fortløbende Krybbe. Fodergangens Gulv lægges ofte jævnhøit med Krybbekanten, hvilket er den for Fodringen bekvemmeste Indredning, som endnu kjendes. Gjødselgangen bliver da langs Væggen. Det er altsaa ikke nødvendigt, med Nutidens Indredning, at føre Foderet langs Gjødselgangen og bringe det op til hver enkelt Ko, det findes ikke heldigt, at Røgteren under Fodringen skal passere Gjødselgangen, for at han ikke skal gaa i Fodergangen med tilsmudsede Sko. For at blive let af med Gjødselen bygges ofte Fjøset med Kjælder under. Dette er meget letvindt for Rengjøringen i Fjøset, men det medfører adskillige Ulemper i andre Retninger. Det er et ganske besværligt Arbeide, at jævne og blande Gjødselen i Kjælderen, forsaavidt noget Blandingsmiddel bruges. At faa en god Indretning i Fjøsgulvet har vist sig vanskeligt, der vil gjerne opstaa Træk og Kulde fra Lugerne, disse falde aldrig tæt til, da der altid lægger sig Urenhed imellem. Fjøsgulvet vil i Amindelighed vise sig mindre varigt over Kjælder, ialtfald er det da nødvendigt at have Trægulv, medens det eller kan bygges af et andet varigere Material, f. Ex. Mursten. Derimod giver Kjælderen vistnok et fordelagtigt Opbevaringssted for

Gjødselen, især i de Egne af Landet, som har milde og fugtige Vintre.

Faarne holdes endnu meget almindelig i et Rum i Fjøset, uden at der haves noget særskilt Hus til dem. Dette er vistnok meget feilagtigt, thi Kvæget og Faaret kræve meget forsjellige Betingelser for Velvære. Gjeten gaar i alle Egne, hvor den holdes, ude en stor Del af Dagen, ogsaa om Vinteren, idet den faar gnave Bark og Kviste af Trær, især Asp, Birk og Furu, som i dette Øiemed kjøres hjem til Gaarden og som Gjeten holder meget af.

I de mere fremskredne Bygder er den gamle Methode, at sætte Bygningerne hver for sig, omkring Gaardspladsen uden nogen synderlig Plan eller Orden, aldeles forladt. Alle Økonomibygninger, Stald, Fjøs, Lade o. s. v. samles nu saavidt muligt under et Tag. Derved vindes Anledning til at konstruere Bygningen med særligt Hensyn til Driftens forsjellige Krav. Rummene som skal optage Foderavlingen gives en bekvem Plads, i Forhold til Dyrenes Opholdssteder. For Avlingens Indbringelse bygges almindeligvis en Bro, der fra Terrainet udenfor, fører op paa Bygningens øverste Bjælkelag, paa dette anbringes en Kjørebane gjennem Husets hele Længde, og hvor Omstændighederne tillader det, gjøres fra den anden Ende af Bygningen en Bro, hvorpaa de tomme Vogne kjøres ud. Ethvert Læs kan bekvemt kjøres ind og anbringes i den Afdeling af Laden, hvor det bør være. Paa denne Maade undgaaes det besværlige og tidsspildende Arbeide, at stable Avlingen op, idet den af Mennesker maa bringes med Gafler paa sin Plads. I de vestlandske Amter sees dog den gamle Bygningsskik for en stor Del vedligeholdt. Mange smaa Huse, spredte om paa Gaardspladsen, uden nogen velbetænkt Orden og uden hensigtsmæssig Indredning. Det staar imid-

lertid til at antage, at efterhvert som Udskiftningen skrider frem, og Flytning af Husene altsaa vil nødvendiggjøre Ombygning af samtlige paa en Gang, vil ogsaa her Anledningen til at indføre hensigtsmæssige Reformer, blive tagen iagt.

Der er imidlertid en Omstændighed ved vort Bygningsvæsen, som ikke er heldig, og dette er, at Bygningerne ofte i Forhold til Jordveiens Størrelse og Værdi ere temmelig kostbare, der ligger en forholdsvis stor Del af Anlægs- eller Grundkapitalen i Bygninger, hvilket medfører en dyr Forrentning og Vedligeholdelse medens denne Del af Kapitalen dog i egentlig Forstånd, ikke er produktiv. Jorden er Landmandens eneste Kilde til Produktion, hvorimod Bygningerne nærmere ere at betragte som et Hjælpemiddel til at gjøre den af Jorden vundne Produktion nyttig. Jo mindre og billigere derfor Husene kan være, i Forhold til Jorden, desto bedre vil Bruget forrente sig, eller med andre Ord desto mere lønnende vil Driften vise sig. Dette Lands Klima og geografiske Beliggenhed nødvendiggjør dog fuldstændigere Huse for Jordbruget, end man i mange andre Lande kan hjælpe sig med.

Grundeiendommens Deling.

En af de betydningsfuldeste Síder af Landbrugets Udvikling, er uden Tvivl Grundeiendommens Deling.

Det er klart, at Jordens Udstykning til en vis Grad er nødvendig, for at dens Evne til Produktion kan blive nyttet paa den fuldstændigste, og for Samfundet fordelagtigste Maade. Den Grændse hvortil Udstykningen helst bør ske, har dog været meget omtvistet, idet Statsøkonomer og Landmænd have udtalt meget forsjellige Meninger. Dette er imidlertid et af de vanskeligste statsøkonomiske Spørgsmaal, det lader sig ikke heller løse ved Angivelse af bestemte

Tal. Hvorvidt Delingen med Nytte kan drives, er er afhængigt af Landets geografiske og topografiske Forhold, saavelsom dets Jordbund og, af disse afhængige Klima og Naturforhold idet hele taget. Endvidere kan Folkets Intelligents, Dannelsestrin og Indsigter i Landhusholdningen, saavelsom dets Levevis og sociale Ordning ikke lades ud af Betragtning ved en Undersøgelse af denne Sag.

At opstille en almindelig Normalstørrelse for Eiendommen, lader sig for et Land, med den Udstrekning og forsjelligartede Beskaffenhed som vort ikke gjøre, en Gaard, som i en Egn vil kunne give en Familie nødtørftigt Underhold, vilde i en anden ikke paa langt nær blive tilstrækkelig, dette maa derfor blive forsjelligt i forsjellige Egne.

Der gives dog i Almindelighed talt en Grændse for Grundeiendommens Udstykning, som ikke ustraffet kan overskrides. Ethvert jordbrugende Folk, der tillader, at Jorden udstykkes saameget, at der bliver et uforholdsmæssig stort Antal Lodder, som ikke formaar at yde den til en Families Underhold nødvendige Produktion, gaar sin økonomiske Undergang imøde. En for vidt dreven Deling af Jorden fører uundgaaelig til almindelig Fattigdom, og denne ledsages tillige altfor let af moralsk Uvederhæftighed og Forbrydelser.

Hos et Folk, der har Jordbrug som sin fornemste Næringsvei, gives der neppe nogen farligere statsøkonomisk Feil end en for vidt gaaende Deling af Grundeiendommen. I Lande, hvor Industri eller andre Næringsveie, lader Jordbrug fremtræde, som en Binæring, der har denne Sag mindre Betydning. Dog er det ogsaa der af Vigtighed, at der bliver et vist Forholdstal af større Eiendomme, som spares fra Udstykningen, thi dette giver et solidere Grundlag for Nationalvel-

standen. Der er nemlig ingen Virksomhed, som giver et sikrere Udbytte end Jordbruget. Skibsfart, Fabrikdrift osv. er mere eller mindre udsatte for Usikkerhed og Uheld, fremkaldte af vexlende Konjunkturer, ofte tiltrods for den største Dygtighed og skarpeste Beregning. Formuer, opsparede ved langvarigt og ihærdigt Arbeide kunne gaa til Grunde i kort Tid, og Samfundene bringes til Randen af økonomisk Ruin; Landbrug giver ikke Anledning til i kort Tid at samle store Formuer, men er til Gjengjæld mindre udsat for Omvæltninger. Et Misvæxtaar kan vistnok medføre alvorlige Ulemper for en jordbrugende Befolkning, men om Tilstanden ikke forud har været mislig, og der ikke kommer flere Uaar i Rad, vil saadanne Omvæltninger, som kommercielle Kriser kunne fremkalde, neppe være tænkelige. Men skal Jordbrug kunne give jævn almindelig Velstand, og altsaa et sikkert Grundlag for et Folks Økonomi, da maa Jorden ikke være stærkere udstykket end, at Jordlodden i Almindelighed formaar at give en Familie et godt Udkomme. Den yderste Deling af Grundeiendommen foraarsager altid Mangel paa Kapital, thi den lille Jordlod tilsteder ingen Kredit, den byder nemlig ingen Sikkerhed som Pant, og den giver liden Arbeidsløn. Smaabrugeren producerer ikke engang, kvad han behøver til sin egen Husholdning, han har intet at sælge, og har altsaa vanskeligt for at erhverve Kontanter. Den saaledes delte Eiendom giver en ringe Dagløn bestaaende i Husly, Mad og Klæder — saavidt Gaardens Produktion, strækker hvad der til Livsophold kræves mere, end der paa denne Maade kan tilveiebringes, maa altsaa kjøbes udenfra, og betales med Penge, erhvervede ved Arbeide som Daglønner hos Andre, men naar der saa ikke i Egnen er større Jordbrugere, som har Behov for, eller Raad og Anled-

ning til at bruge leiede Arbeidere — hvad da? Naar der ikke heller gives Binæringer, hvor skal saa Smaabrugeren søge det Nødvendige til Livsophold? Da ere gode Raad dyre, da staar Undergaugen for Døren.

Da den smaa Eiendomsbesidder har Mangel paa Kapital, saa formaar han ikke at foretage de Forbedringer i Driften, som altid ere Resultater af Tidens almindelige Fremskridt. Enhver Forbedring kræver i Almindelighed Forskud, men dette kan ikke tilveiebringes, forbedrede Redskaber og Maskiner kan ikke anskaffes, ikke alene af Mangel paa Midler, men i mange Tilfælde ogsaa fordi der ikke er passende Brug for dem; heri ligger netop en af Ulykkerne ved de smaa Eiendomme. Derved at de ikke kan bruge Maskiner, ja ofte ikke have Anledning til at holde Hest, maa Driften bestrides ved Haandarbeide, men dette bliver i de fleste Tilfælde det dyreste af alt, derfor ligger Smaabrugeren under i Konkurrensen med de større Grundeiere, som ved at nytte alle de Hjælpemidler, Tidens Videnskab og Opfindsomhed stiller til Raadighed, kan udføre sit Arbeide med mindre Omkostninger og derved vinde en billigere Produktion.

Den smaa Eiendom faar let en for stor Inventariekapital at forrente, og Vedligeholdelse af Huse og Gjerder bliver som oftest, forholdsvis kostbarere end for en større Gaard. Udbyttet af Driften bliver derfor altid ringe. Mange have i dette Forhold ladet sig skuffe af den Omstændighed, at den lille Eiendom, under flittige Hænders omhyggelige Arbeide, ofte give et stort Udbytte i Forhold til Arealet, men her maa gjøres Forsjel paa Brutto og Netto, thi dette Udbytte er, som paavist, altid erhvervet ved større Omkostninger. Idet Jorden er Grundlaget for hele Samfundets økonomiske Velvære, er dens yderlige Udstykning ikke alene skadelig for den jordeiende Klasse

selv, den er en Nationalulykke, som rammer Samfundet i sin Helhed, og ikke mindst Arbeiderstanden. Dens Velvære er afhængigt af, at den erholder stadigt og nogenlunde vel lønnet Arbeide, men dette sker ikke naar Grundeierne ikke har Anledning til at bruge leiede Arbeidere, disse ville derfor i et saadant Samfund være aldeles blotstillede. Distriktets Befolkning maa væsentlig talt leve af Gaardenes Produktion. Enten skal Gaardbrugeren betale deres Arbeide, hvis han har Brug for dette, og hvis ikke Grundeiendommens Besidder skaffe de ellers ledige Hænder Sysselsættelse, vil ialtfald en Del af dem falde Fattigvæsenet til Byrde. I ethvert Fald er det tilsidst Gaardenes Produktion, som enten faar betale deres Arbeidsløn, eller deres Fattigunderstøttelse, det vil sige yde dem det Nødvendige til Livsophold. Naar her siges, at en Gaard bør være stor nok til at yde en Familie rimeligt Udkomme, da menes altsaa ikke alene, at den skal yde Familien og de til dens Husstand hørende Personer det daglige Brød, men at den ogsaa skal kunne bære alle af Samfundsforholdene følgende Byrder.

Den yderste Deling af Grundeiendommen vil stadig staa som en Hindring for Udviklingen, og viser sin Rækkevidde ogsaa udenfor det materielle Omraade. Det er klart, at en i smaa Kaar levende Befolkning er nødt til at anvende al sin Tid til Arbeide, for at erhverve, hvad der er nødvendigt til det daglige Brød Der bliver ingen Tid til ved Læsning, eller paa ande. Maade at tilfredsstille Interesser udenfor det daglige Stræv, det er ligetil at Manden under saadanne Omstændigheder ikke kan sætte sig til at læse en Avis, eller se i en Bog, saalænge dette eller hint er ugjort paa Gaarden. Grundeiendommens yderste Deling er derfor en Støtte for vedblivende Uvidenhed, en Hin-

dring ligesaavel for den aandelige som materielle Udvikling. Alle Tiders Historie viser ligeledes, at det er blandt en i økonomisk Henseende lavt stillet Befolkning alleslags Agitationer finder sin frugtbareste Arbeidsmark, socialistiske, politiske og tildels religiøse Agitationer drives lettest blandt mindre oplyste Folk, disse ere lettest at paavirke, naar man tager dem fra den rette Side, de falde tillige lettere i den Indbildning, at de ere fuldkommen istand til at overskue enhver Sag, at magte ethvert Foretagende.

Disse Betragtninger angaaende Følgen af Jordens Udstykning gjælder saalænge Talen er om Landbrug i Almindelighed. En anden Sag er det med Havebrug. Dette frembringer værdifuldere Produkter, og kan bære en høiere Arbeidsløn, det kan af en liden Jordlod, under gunstige Forhold give en ligesaa værdifuld Produktion, som en større Gaard. Det har dog ogsaa paa den anden Side andre Fordringer til Jordbund, Klima og Afsætning, og kan derfor ikke drives overalt, hvor der endnu kan drives et lønnende Agerbrug, medens Havebruget ogsaa paa Grund af Produkternes ringere Masse, i Forhold til deres Værdi, ialtfald for nogle af dets Frembringelser, er mindre afhængigt af Afstanden fra Markedet end Agerbruget.

Maa det erkjendes at være erfaringsmæssig rigtigt, at Grundeiendommens Udstykning medfører de fremstillede Ulemper, er det altsaa ønskeligt, at Delingen ikke drives for vidt, et passende Maadehold i denne Retning, er i Virkeligheden en Sag af den allerstørste Betydning for Folkets Fremtid.

En Undersøgelse af Eiendomsdelingens Fremgang og Stilling hos os, giver det lidet glædelige Resultat, at i Landets heldigst stillede Egne er Delingen nu kommet saa vidt, at det er paa høi Tid at standse, og paa mange Steder er den ønskelige Grændse for

Grundeiendommens Deling allerede overskredet. Denne Grændse ligger der, hvor Eiendommen af Middels Størrelse, ere istand til at yde en, til en Families og dens Tjeneres og Arbeideres rundelige Underhold tilstrækkelig Produktion. Derunder forstaaet, at Eierens Stilling er saadan,

at han, om han end fra og til tager personlig Del, ialtfald i visse Arbeider, dog nærmere er henvist til en Leders end den simple Arbeiders Stilling,

at hans Kaar under Iagttagelse af forstandig Økonomi, tilsteder ham at afse nogen Tid, ogsaa paa Arbeide, som for hans eget Vedkommende ikke egentlig er direkte produktivt, som almengavnlig Gjerning f. Ex. Deltagelse i de kommunale Gjøremaal osv. og

at tillige hans økonomiske Stilling er saavidt sikkret, at han har Anledning til at gjøre de for Fremskridt og Forbedringer i Driften, nødvendige Forskud, medens et enkelt Uaar ikke bereder ham alvorlige Forlegenheder.

I ethvert Distrikt, vil der altid findes en stor Del Jordlodder, som ere mindre end her antydet, men det er ønskeligt, at der ogsaa findes mange, som ere større. Erfaringen har alle Tider vist, at det er de større Eiendomsbesiddere, som gaa i Spidsen med Reformer og Forbedringer. En Undersøgelse af Forholdene i vore Nabolande Sverige og Danmark viser, at de store Eiendomsbesiddere og Godseiere have Æren af at have brudt en Bane for Fremskridtene, dem skylder disse Lande for en væsentlig Del det høie Udviklingstrin, hvorpaa deres Landbrug staar.

Ovenfor er nævnt, at Udstykningen hos os, tildels allerede begynder at antage et uheldspaaende Udseende. Nedenstaaende Tal give en Oversigt over denne Sag.

Tabel No. VIII. Gaardenes Antal, samlet Skyld, Sæd, Avling og Husdyrhold.

Aar.	Antal Brug.	Samlet Skyld. Daler.	Sæd Bygværdi. Tdr.	Avling Bygværdi. Tdr.	Husdyrhold beregnede Kjør.	Samlet Areal Ager. Maal.
1835	103 192	240 922	375 446	2 282 380	1 133 477	1 433 161
1845	113 567	240 900	492 371	3 219 186	1 462 946	1 814 871
1855	126 762	240 870	584 890	4 168 910	1 670 262	2 136 424
1865	145 500	240 240	622 024	4 190 559	1 657 626	2 179 867
1875	167 503	239 917	639 645	4 219 628	1 729 937	2 281 540

Tabel No. IX. Gaardenes Størrelse.

Aar.	Middeltal pr. Menneske.		Middeltal pr. Gaard.					Middeltal pr. Skylddaler.			
	Menne-sker.	Ager. Maal.	Skyld. Daler.	Ager. Maal.	Sæd Byg-værdi. Tdr.	Avl Byg. Tdr.	Kvæg beregnede Kjør.	Ager. Maal.	Sæd. Byg. Tdr.	Avl. Byg. Tdr.	Kvæg beregn. Kjør.
1835	10,3	13,5	2,33	13,9	3,6	22,1	11,0	5,95	1,6	9,5	4,7
1845	10,3	15,5	2,12	15,9	4,3	28,2	12,5	7,50	2,0	13,3	5,9
1855	10,1	16,7	1,90	16,9	4,6	32,8	13,1	8,80	2,4	16,9	6,9
1865	9,9	15,2	1,65	15,0	4,3	28,8	11,5	9,10	2,6	17,4	7,0
1875	8,8	15,4	1,43	13,6	3,8	25,2	10,2	9,50	2,6	17,6	7,2

Tabel No. X. Avlingens Værdi.

Aar.	Indtægt pr.		Indtægt pr. Gaard af			Indtægt pr. Skylddaler af		
	Tdr. Bygværdi.	beregnet Ko.	Avling.	Kvæghold.	Tilsammen.	Avling.	Kvæghold.	Tilsammen.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1835	12,16	40,00	268,74	440,00	708,74	115,52	188,00	303,52
1845	12,80	45,00	360,96	562,50	923,46	170,24	265,50	435,74
1855	13,44	50,00	440,83	655,00	1095,83	227,04	345,00	572,04
1865	14,08	58,00	405,50	667,00	1072,50	244,99	406,00	650,99
1875*	18,00	80,00	453,60	824,00	1277,60	281,60	576,00	892,80
1875	16,00	75,00	403,20	772,50	1175,70	316,80	540,00	821,60

Af disse Tal sees, at Gaardenes Antal i Tiden fra 1835—75 ved Deling er øget med 63 pCt., Middelskylden er aftaget med 0,9 Skylddaler. Kornproduktionen er tiltaget som Følge af den stærke Opdyrkning af ny Jord, den stod paa det høieste i 1855 og er senere stadig aftaget, hvorvel den dog endnu er større end i 1835. Hertil maa dog mærkes paa den ene Side, at det sidste Aar i Sammenligningsrækken, 1875 var et meget godt Aar, var en middels Avling lagt til Grund, vilde Sammenligningen se mindre heldig ud, men paa den anden Side maa her erindres, at samtlige særskilt matrikulerede Eiendomme i Landsbygderne, undtagen Byggetomter og andre særskilt matrikulerede Herligheder, ere medregnede i Gjennemsnittet, og derved kan for det sidste Aar maaske et forholdsvis noget større Antal af uvedkommende Jordlodder være kommet med i Beregningen, hvorved Middeltallet er kommet til at synke noget mere end det egentlig skulde. Nogen væsentlig Feil er dog herved neppe opstaaet.

Kvægholdet følger ligeledes Kornproduktionen, det stiger til 1855 og synker derefter, saa at det i 1875 endog er mindre, gjennemsnitlig for hver Gaard end i 1835. Her maa dog ogsaa — foruden de anførte Omstændigheder — et andet Moment tages i Betragtning og det er Fodringen. Denne er i 1875 utvivlsomt saameget rigere end tidligere, at det mindre Antal Dyr vist giver en meget værdifuldere Ydelse. At vort Landbrug i sin Helhed stadig er gaaet fremad sees klart af Tallene for Produktion pr. Skylddaler, samtlige Talrækker vise her en jævn Stigning. Den sidste Samling af Tal viser et Overslag over Driftens Bruttoudbytte, disse Tal ere maaske mindre sikkre, men de antages dog i ethvertfald saavidt at nærme sig Sandheden, at de kunne bruges til en Sammenligning.

Der er for disse Tal to Faktorer, som gjøre sig

gjældende, det er Produktionens absolute Mængde, og Produkternes Pris. Den førstnævnte er, som vi have seet stigende indtil 1855 og siden aftagende, den sidste viser Stigning gjennem hele Rækken.

Af disse Tal sees en jævn Stigning i Produktionens Værdi paa hver Gaard til 1855. Derefter indtræder en Standsning, idet Forskjellen i 1865 er saa ringe, at den kan sættes ud af Betragtning. Her har altsaa den ved Delingen fremkaldte Aftagen i Produktionens Mængde omtrent holdt Skridt med stigende Priser og bedre Drift. Den lille Forskjel, som findes tyder dog nærmest paa Nedgang. I 1875 viser sig derimod paany en afgjort Stigning. Dette har sin Grund i stigende Priser paa alle Produkter, og at Beregningen er støttet til en statistisk Tælling, som foregik i et godt Aar. Disse to Omstændigheder have for dette Aar fremkaldt et Resultat, der ikke kan bruges som et korrekt Middeltal, eller som gyldigt Udtryk for Landbrugets nuværende Stilling i et Middelsaar. Beregningen er hentet fra de i den officielle Statistik opstillede Tal, og tør ansees tilnærmelsesvis rigtig for det ene Aar, men som et almindelige Udtryk for Stillingen nu, vil rimeligvis den med * betegnede Talrække for 1875 kunne ansees nærmere stemmende med Sandheden, den er vist i ethvertfald ikke for lav. Den giver en samlet Værdi for et Aars Avling, af henimod Kr. 200 Mill: medens den anden giver Kr. 215 a 220 Mill. I et mindre rigt Aar og med voxende Priser vilde selvfølgelig Resultatet blive et ganske andet. I Aarene 1876 og 77 kan Avlingens Værdi neppe anslaaes høiere end til Kr. 140 a 160 Mill. men dette var ringe Aar næsten overalt i Landet.

Sammenlignes Resultaterne af Tabel No. IX med No. X sees altsaa, at Avlingens Mængde og Husdyrenes Tal paa hver Gaard er aftaget, medens Vær-

dien er steget. Heri ligger dog kun liden Opmuntring, thi Kornavlen viser endog med en Prisstigning af Kr. 2,56 pr. Td. Bygværdi, en Nedgang i Produktionsværdi paa hver Gaard af Kr. 37,63 og med en Stigning i Pris af Kr. 4,56 pr. Td., findes kun Kr. 12,77 øget Produktion, hvilket kan betegnes som Stillestaaen.

For Husdyravlen er Stigningen afgjort og har sin Grund dels i høiere Priser, dels deri, at Dyrene i den senere Tid fodres og røgtes bedre, saaledes at give en større og værdifuldere Avdraat. Fodringen er i vor Tid utvivlsomt saa meget rigere, at der nu vistnok kunde underholdes et gjennemsnitlig større Antal Dyr paa hver Gaard, end der fandtes i 1855.

Er altsaa Værdien af hver Gaards Produktion gjennemsnitlig den samme eller endog lidt større i 1875 end i 1855, saa er dette et Resultat af høiere Priser og bedre Drift, og er altsaa Tegn paa glædelige Fremskridt i sidstnævnte Retning. Den Kjendsgjerning, at Prisstigningen har en saa stor Del i dette Resultat, som i Virkeligheden er Tilfældet, ligger dog et alvorligt Varsko om i Fremtiden at fare varsomt frem med videre Deling af Grundeiendommen, thi Grændsen for Produktionen paa samme Areal kan snart naaes og den større Værdi er her ikke det afgjørende i Sagen.

Det maa nemlig erindres, at en Gaardbrugers samtlige Udgifter ere stegne i samme, eller tildels maaske endog i et stærkere Forhold. Dersom Stigningen i Indtægt ved Produktionens øgede Værdi, ikke holder Skridt med Stigningen i Udgift, da gaar Grundeierstanden tilbage i økonomisk Velvære. Naar dette sker, samtidigt med Fremgang i rationel Drift og med stigende Priser paa Avlingen, da beviser dette, at Gaardene ved Deling dog ere blevne for smaa, da er det, uagtet den større Indtægt, vanskeligere at bringe Økonomien til at ballancere nu end det var tidligere.

Og Sandsynligheden er for at saa er Tilfældet.

Et Moment som ligeledes styrker denne Betragtning er Jordprisernes Bevægelse. Det viser sig nemlig, at Jordens Pris pr. Skylddaler er stegen og med den saaledes øgede Grundkapital kommer selvfølgelig en sværere Forrentning.

Tabel No. XI.

Jordprisens Bevægelse sees af følgende Tal.

Fogderier.	Værdien pr. Skylddaler i Aarene:					
	1852 Spd.	1857 Spd.	1860 Spd.	1866 Spd.	1870 Spd.	1875 Kr.
Id & Marker . . .	1 049	1 597	1 352	968	991	5 717
Moss	809	1 309	1 200	1 039	937	5 187
Rakkestad	875	1 280	1 319	1 036	822	5 055
Aker & Follo . . .	675	1 026	1 105	815	760	4 684
Nedre Romerike . .	681	1 002	1 119	875	746	3 984
Øvre Romerike . .	603	1 213	1 056	746	818	3 336
Vinger & Odalen .	358	882	616	452	449	2 200
Solør	384	750	567	479	500	2 432
Søndre Østerdalen .	649	1 085	1 063	1 121	1 592	6 812
Nordre Østerdalen .	923	1 336	1 131	1 285	1 033	5 252
Hedemarken	413	570	575	401	454	2 416
Toten	348	818	645	483	377	2 564
Søndre Gudbrandsdalen	349	598	554	525	464	2 380
Nordre Gudbrandsdalen	456	706	604	571	572	2 048
Hadeland & Land .	457	666	777	468	533	3 016
Valdres	268	412	506	458	350	1 788
Hallingdal	592	684	806	895	689	4 068
Numedal & Sandsvær	401	587	594	746	491	2 164
Ringerike	506	637	884	614	702	4 288
Buskerud	690	1 213	1 262	904	871	4 432
Jarlsberg	644	1 128	1 124	965	776	4 464
Laurvik	610	880	998	754	780	3 420
Bamble	700	1 157	927	931	848	5 268

Fogderier.	Værdien pr. Skylddaler i Aarene:					
	1852 Spd.	1857 Spd.	1860 Spd.	1866 Spd.	1870 Spd.	1875 Kr.
Nedre Telemarken.	595	854	839	896	612	3 924
Øvre Telemarken .	370	590	654	534	462	3 472
Nedenæs	517	885	629	797	720	3 860
Sætersdalen	375	382	403	421	494	2 928
Mandal	595	756	733	750	638	3 692
Lister	350	499	523	468	409	2 156
Jæderen & Dalerne	485	471	615	582	629	2 832
Ryfylke	396	449	416	417	523	2 516
Søndhordland . . .	324	346	375	344	351	1 820
Hardanger & Vors.	270	328	405	478	663	2 504
Nordhordland . . .	277	437	443	450	491	2 004
Sogn	254	351	360	462	475	2 352
Sønd- & Nordfjord	212	242	340	343	515	1 516
Søndmøre	176	212	267	420	474	1 884
Romsdal	326	371	411	652	492	2 688
Nordmøre	255	361	286	474	634	2 336
Ørkedal	897	885	953	1 226	925	4 880
Guldal	808	835	967	1 062	981	3 808
Strinden & Selbu .	485	676	660	663	668	3 100
Fosen	601	702	741	837	781	4 384
Stjør- & Værdalen.	332	479	499	499	524	2 268
Inderøen	441	386	454	443	445	2 608
Namdal	383	390	329	518	615	3 028
Søndre Helgeland .	222	272	255	317	322	2 468
Nordre Helgeland .	202	208	323	571	219	1 748
Salten	176	205	233	281	272	2 276
Lofeten & Vesteraalen	198	292	394	686	445	1 880
Senjen & Tromsø .	204	327	384	592	462	3 072

Alle Livsfornødenheder, som skulle kjøbes udenfra, maa betales med stadigt stigende Priser, paa samme Tid blive Skatter og offentlige Udredsler altid mere byrdefulde. Driftsomkostningerne for at vinde Avlingen ere i stadig Stigning. Arbeidslønnen er høiere, uden at Folkene udretter mere. Den Inventariekapital, som skal forrentes og amortiseres er større. I mange Tilfælde ere de nutildags kostbarere Redskaber og Maskiner en Kilde til billigere Arbeide, men ofte falde de dyre nok.

Læгges alt dette sammen, da er Resultatet skikket til at vække Bekymring for, hvor det i Fremtiden skal bære hen. Der høres nu Klager over trykkende Tider, vi skulle ikke indlade os paa nogen Undersøgelse af Klagernes Berettigelse, men nogen Overdrivelse har undertiden vistnok fundet Sted. Det er imidlertid en Kjendsgjerning, at Fordringerne til Livets Fornødenheder i de senere Aar ere stegne adskilligt, dette er en ganske naturlig og rimelig Følge af stigende Kultur, og dermed i Forbindelse staaende videre Syn paa Livet i det hele taget. Men paa samme Tid som ingen kan være blind for denne Retning i Udviklingen, røber det liden Klogskab at dele Gaardene saaledes som tildels er skeet og fremdeles synes at skulle foregaa. Delingen kunde være berettiget og var i ethvertfald uden Fare, saalænge der var Overflod af dyrkbar Jord, som ved Flid og Arbeidsomhed kunde bringes i produktiv Stand. Saalænge kunde Delingen bidrage tll Landets Opdyrkning, men efterat den bedste Jord mere og mere er optagen og den, som ligger udyrket, efterhvert viser sig mindre bekvem, mindre god og altid kostbarere at rydde og dyrke, burde der engang blive Stands med Delingen, men dette er langt fra Tilfældet. Den i dette Aar udkommende 5-Aarsberetning angaaende Rigets Tilstand, viser for alle de Amter, hvor denne

Sag omtales, at Delingen fremdeles fortgaar og det med en Hurtighed, som er egnet til at vække de alvorligste Betragtninger.

Udstykningen er dog ikke kommet lige vidt i alle Landsdele. Medens der i det Søndenfjeldske og tildels i de trondhjemske Amter er Bygder, hvor den rimelige Grændse for Udstykningen endnu ikke i nogen nævneværdig Grad kan siges at være overskreden, er der især paa Vestlandet Egne, hvor Delingen allerede er kommet saa vidt, at Gaardene gjennmsnitlig ere meget mindre end ønskeligt og en forholdsvis betydelig Del af Grundeierne leve i meget knappe Kaar. Disse Folk maa for en stor Del søge sit Underhold paa Havet, men dette er altid en usikker Levevei. Gaardenes gjennemsnitlige Størrelse i de forskjellige Landsdele sees af følgende Tal.

Tabel No. XII. Middeltal pr. Gaard (selvstændigt Jordbrug) fogderivis.

	Fogderier.	Skylddaler.	Menneske.	Indmark. Maal.	Ager. Maal.	Dyrket Eng. Maal.	Naturlig Eng. Maal.	Sæd. Bygværdi. Tdr.	Avling. Bygværdi. Tdr.	Beregnede Kjør.
1.	Id & Marker	1,41	10,1	85	30,0	55,0	0,4	6,1	43,5	8,0
2.	Moss	1,67	12,6	91	33,3	55,1	2,6	7,3	56,3	8,6
3.	Rakkestad	1,70	8,6	129	37,0	84,3	7,7	7,6	55,4	9,7
4.	Aker & Follo	3,02	21,4	133	31,6	85,4	16,0	8,1	60,1	11,8
5.	Nedre Romerike	1,99	11,5	119	34,7	75,2	9,1	7,2	49,6	10,7
6.	Øvre Romerike	1,91	10,2	88	39,2	37,0	11,6	7,1	47,3	10,8
7.	Vinger & Odalen	1,56	12,3	79	29,4	30,2	19,4	6,1	38,8	9,5
8.	Solør	1,43	10,6	62	26,0	20,8	15,2	5,4	31,2	9,0
9.	Søndre Østerdalen	0,90	12,9	43	13,1	15,9	14,0	3,4	22,8	12,4
10.	Nordre Østerdalen	0,81	8,1	49	3,3	25,4	20,3	1,0	5,2	15,2
11.	Hedemarken	3,83	13,5	115	47,2	10,4	57,4	16,0	108,7	15,9
12.	Toten	2,94	12,6	132	32,4	19,1	80,5	10,2	72,0	14,7
13.	Søndre Gudbrandsdalen	3,81	15,5	128	29,4	13,7	84,9	8,1	64,2	24,1
14.	Nordre Gudbrandsdalen	2,57	14,4	71	24,0	22,1	24,9	6,8	55,5	25,5

15. Hadeland & Land	3,45	17,3	151	38,4	21,7	90,9	10,5	68,6	17,7
16. Valders	1,79	10,4	49	15,5	3,6	29,9	5,3	31,3	16,1
17. Hallindal	1,24	8,7	35	12,7	1,4	20,9	3,6	20,9	12,9
18. Nummedal & Sandsvær	1,81	7,5	68	13,8	13,6	40,6	3,0	18,1	9,2
19. Ringerike	2,28	10,2	92	28,5	25,5	39,0	6,7	29,7	9,1
20. Buskerud	1,67	9,6	77	17,3	51,6	8,1	4,0	31,0	7,6
21. Jarlsberg	1,44	7,9	67	19,0	44,8	3,2	4,1	28,6	6,5
22. Laurvik	1,55	8,2	64	22,0	32,8	9,2	4,9	34,1	6,8
23. Bamble	1,59	9,7	52	11,4	24,8	15,8	3,1	19,4	6,4
24. Nedrr Telemarken	2,16	9,8	59	18,5	32,6	7,9	4,0	29,6	8,1
25. Øvre Telemarken	1,77	9,5	60	10,8	31,1	46,1	4,4	29,9	12,1
26. Nedenæs	1,48	10,5	23	6,3	10,2	6,8	2,5	17,3	5,8
27. Sætersdalen	1,80	8,6	29	9,3	4,0	15,7	4,1	28,6	13,0
28. Mandal	0,98	6,5	25	5,2	9,8	10,0	2,2	15,4	5,8
29. Lister	0,92	5,5	19	6,0	4,8	8,2	2,5	15,7	6,2
30. Jæderen & Dalerne	1,36	7,9	64	13,4	8,2	42,4	3,6	31,0	11,6
31. Ryfylke	1,69	10,7	56	12,0	—	44,0	3,5	25,7	13,4
32. Søndhordland	1,72	9,6	47	7,9	—	39,1	2,9	18,2	12,4
33. Hardanger & Vors	2,22	10,3	55	7,1	0,9	47,0	3,4	21,9	15,1
34. Nordhordland	1,38	10,2	38	5,2	—	32,8	2,5	13,2	10,5
35. Sogn	2,34	13,1	52	12,0	1,3	38,7	5,4	35,3	21,1
36. Sønd- & Nordfjord	1,87	10,4	56	10,3	3,6	42,1	3,8	23,2	18,6

	Fogderier.	Skylddaler.	Menneske.	Indmark. Maal.	Ager. Maal.	Dyrket Eng. Maal.	Udyrket Eng. Maal.	Sæd. Bygværdi. Tdr.	Avling. Bygværdi. Tdr.	Beregnede Kjør.
37.	Søndmøre	1,45	8,5	69	9,4	4,9	54,7	4,1	25,6	13,2
38.	Romsdal	1,33	10,9	84	12,7	10,5	60,8	3,9	30,6	13,8
39.	Nordmøre	1,63	14,1	75	15,1	9,5	50,4	4,3	33,9	17,3
40.	Ørkedal	0,99	9,3	97	14,4	23,6	59,0	4,4	34,9	13,0
41.	Guldal	1,34	12,0	97	12,0	46,3	38,7	3,5	25,4	16,5
42.	Strinden & Selbu	2,12	14,6	114	23,4	68,6	22,0	6,7	47,8	17,0
43.	Fosen	0,91	13,4	59	14,4	17,0	27,6	4,2	34,9	13,4
44.	Stjør- & Værdalen	2,99	14,8	132	39,5	62,8	29,7	9,5	83,1	16,6
45.	Inderøen	2,52	16,5	139	40,4	59,7	38,9	10,7	91,0	20,7
46.	Namdalen	1,34	14,9	94	17,3	16,2	60,5	4,9	39,0	15,2
47.	Søndre Helgeland	0,90	14,4	64	13,8	2,2	48,0	5,2	31,6	13,5
48.	Nordre Helgeland	0,86	14,6	78	13,5	3,9	60,6	4,9	31,5	14,8
49.	Salten	0,76	11,8	46	9,8	8,9	27,3	4,0	22,3	13,0
50.	Lofoten & Vesteraalen	0,65	14,6	46	3,0	8,3	34,7	2,0	12,7	11,9
51.	Senjen & Tromsø	0,38	10,8	42	4,9	14,7	22,4	2,3	12,2	11,4
52.	Alten	0,27	9,3	—	—	—	—	—	—	6,1

53. Hammerfest	0,31	6,6	—	—	—	—	—	—	4,8
54. Tanen	0,31	6,6	—	—	—	—	—	—	5,5
55. Vardø	0,24	11,2	—	—	—	—	—	—	5,5
56. Varanger	0,36	8,4	—	—	—	—	—	—	4,1

Ved Beregningen af denne Tabel er den samlede Udsæd og Avl beregnet som faldende alene paa selvstændigt Jordbrug. Ligesaa for beregnede Kjør. Indmark er taget fra den officielle Statistik C No. 11 Pag. 25, Ager fra C No. 15 Pag. 80, Eng er taget fra Matrikuleringskommissionens Udkast til Skylddeling.

Skylddalernes Betydning sees af følgende Tal:

Tabel No. XIII. Middeltal pr. Skylddaler fogderivis.

	Fogderier.	Mennesker	Indmark.	Ager.	Dyrket Eng.	Naturlig Eng.	Avling. Bygværdi.	Avling. Værdi	Heste.	Kvæg.	Faar og Gjeder	Beregnede Kjør.
			Maal.				Tdr.	Kr.				
1.	Id & Marker	6,5	52,8	19,4	33,1	0,3	30,9	481,0	0,78	3,26	2,1	5,2
2.	Moss	6,6	51,0	17,4	33,0	0,6	33,7	516,0	0,68	3,01	0,9	4,5
3.	Rakkestad	4,7	75,1	20,3	49,6	5,2	32,6	456,2	0,80	3,52	1,2	5,3
4.	Aker & Follo	4,1	34,2	9,3	24,8	0,1	19,9	346,7	0,60	2,11	0,8	3,4
5.	Nedre Romerike	4,9	50,9	15,2	32,8	2,9	24,9	360,5	0,63	3,20	1,4	4,7
6.	Øvre Romerike	4,5	41,7	17,9	16,8	7,0	24,9	373,8	0,67	3,16	2,2	4,9
7.	Vinger & Odalen	6,1	38,1	14,6	14,9	8,6	24,9	376,5	0,53	3,02	3,8	4,7
8.	Solør	5,1	31,1	12,6	10,2	8,3	22,3	391,0	0,44	2,65	5,0	4,4
9.	Søndre Østerdalen	10,3	41,9	10,5	12,6	18,7	25,3	447,2	1,02	6,25	9,8	9,9
10.	Nordre Østerdalen	8,2	62,5	3,5	33,8	26,1	6,4	126,9	1,26	10,73	14,3	15,6
11.	Hedemarken	3,3	30,3	11,7	2,6	16,1	28,4	398,2	0,58	2,34	2,5	3,9
12.	Toten	3,9	47,1	10,0	7,5	29,6	24,5	328,1	0,67	2,73	2,6	4,5
13.	Søndre Gudbrandsdalen	3,8	32,1	7,3	3,6	21,3	16,9	241,6	0,57	4,00	5,0	6,0
14.	Nordre Gudbrandsdalen	5,4	27,2	8,9	8,6	9,7	21.6	294,9	0,80	5,57	13,8	9,5
15.	Hadeland & Land	4,0	40,5	9,6	6,2	24,7	19,9	274,3	0,59	2,59	4,0	4,4
16.	Valders	5,4	24,3	7,6	2,0	15,6	17,4	227,2	0,69	5,34	10,0	8,4

17.	Hallingdal	5,9	27,6	8,5	1,1	18,0	17,0	224,9	0,53	5,84	10,7	8,7
18.	Numedal & Sandsvær .	3,6	38,1	6,7	13,1	18,2	10,1	160,3	0,38	3,04	4,0	4,5
19.	Ringerike	4,0	32,9	11,3	11,1	10,4	22,7	322,0	0,50	2,28	2,3	3,7
20.	Buskerud	5,1	41,9	9,6	30,9	1,4	18,6	306,4	0,52	2,80	2,3	4,2
21.	Jarlsberg	5,0	43,3	11,8	31,1	0,9	19,9	317,3	0,55	2,81	1,0	4,1
22.	Laurvik	4,7	38,2	12,5	21,2	4,4	22,0	358,1	0,52	2,56	1,6	3,9
23.	Bamble	5,6	27,6	6,5	15,5	5,5	12,2	219,7	0,42	2,36	2,7	3,6
24.	Nedre Telemarken . .	4,1	25.3	7,7	15,1	2,5	13,7	226,2	0,34	2,26	2,6	3,4
25.	Øvre Telemarken . , .	5,0	30,9	5,6	1,8	23,4	16,9	270,7	0,42	3,92	9,3	6,3
26.	Nedenæs	7,2	13,9	4,1	6.9	2,8	11,7	220,5	0,31	2,35	2,8	3,4
27.	Sætersdalen	4,7	15.1	5,1	2,3	7,8	16,0	280,3	0,47	4,17	11,8	6,8
28.	Mandal	6,2	23,5	5,0	9,9	8,6	15,8	278,9	0,33	4,06	4,7	5,5
29.	Lister	6,0	19,8	6,2	5,2	8,4	17,15	292,0	0,33	4,43	8,3	6,5
30.	Jæderen & Dalerne . .	5,7	40,5	9,7	6,1	24,8	22,9	373,1	0,86	4,23	15,0	8,4
31.	Ryfylke	6,3	30,7	6,9	0,0	24,3	15,1	257,6	0,47	3,88	17,6	7,8
32.	Søndhordland	5,7	25,6	4,5	0,0	21,6	10,7	202,2	0,35	4,19	13,3	7,1
33.	Hardanger & Voss . .	4,6	23,9	3,1	0,4	20,4	9,9	161,7	0,46	4,10	10,2	6,7
34.	Nordhordland	7,4	24,8	3,7	0,0	21,6	9,6	190,3	0,25	4,82	13,4	7,6
35.	Sogn	5,4	20,9	5,0	0,6	15,3	15,2	249,6	0,55	5,49	13,9	8,9
36.	Sønd- & Nordfjord . .	5,6	28,4	5,5	2,0	20,9	12,4	206,7	0,63	6,26	14,4	9,9
37.	Søndmøre	5,7	42,1	6,4	3,4	32,2	17,7	299,7	0,36	5,64	12,7	8,5
38.	Romsdal	8,0	57,1	9,3	7,9	39,9	23,1	393,0	0,79	5,87	16,0	10,1
39.	Nordmøre	8,3	40,7	8,9	5,6	26,1	20,8	310,8	0,68	10,62	16,4	14,7

Fogderier.	Men-nesker	Ind-mark.	Ager.	Dyr-ket Eng.	Natur-lig Eng.	Avling. Byg-værdi.	Avling. Værdi.	Heste.	Kvæg.	Faar og Gjeder	Bereg-nede Kjør.
		Maal.				Tdr.	Kr.				
40. Ørkedal	8,5	89,4	13,3	21,6	54,5	35,0	519,5	1,06	7,88	12,3	12,0
41. Guldal	8,5	67,4	8,5	32,5	26,5	19,1	316,0	0,93	7,90	11,8	11,7
42. Strinden & Selbu . .	6,4	53,8	10,3	30,0	13,5	22,6	305,0	0,64	4,79	8,3	7,5
43. Fosen	14,2	59,3	15,3	17,9	26,1	38,8	549,5	1,19	7,41	26,6	14,2
44. Stjør- & Værdalen . .	4,7	41,8	12,8	20,3	8,7	27,7	363,2	0,59	2,86	7,9	5,4
45. Inderøen	6,3	53,7	15,2	22,4	16,1	36,4	442,4	0,80	4,16	12,2	7,8
46. Namdalen	10,5	64,3	12,6	11,6	40,1	29,1	407,2	0,95	6,38	16,9	11,1
47. Søndre Helgeland . .	16,0	62,9	15,4	2,4	45,2	35,2	526,1	1,20	9,66	17,6	14,9
48. Nordre Helgeland . .	16,9	88,1	15,7	4,9	67,5	36,7	557,7	1,28	10,96	21,5	17,1
49. Salten	15,1	57,2	12,5	11,5	33,2	29,3	452,0	1,37	9,16	28,8	16,7
50. Lofoten & Vesteraalen .	21,6	55,5	4,4	11,8	39,3	19,6	280,1	1,15	10,47	30,0	17,8
51. Senjen & Tromsø . .	27,1	95,6	12,4	36,9	46,3	32,1	524,9	2,53	16,72	41,4	28,7

Der viser sig i det hele taget en gjennemgaaende lavere Middelsskyld paa Vestlandet end søndenfjelds, uagtet Skyldsætningen i Forhold til Gaardenes virkelge Værdi er høiere end paa Østlandet. Dette giver i en Beregning høiere Middelsskyld i Forhold til Jordens Produktionsevne, og altsaa en større tilsyneladende, end virkelig Middelsstørrelse for Brugene. Saaledes har Hedemarkens Amt en gjennemsnitlig Skyld af 1.97 Daler Avling af Bygværdi 37.14 Tdr. og beregnede Kjør 12.07, medens Søndre Bergenhus har Skyld 1.7 Daler 11.44 Tdr. Bygværdi og 13.04 Kjør, Stavanger Amt 1.66 Daler, 18.52 Tdr. Bygværdi og 12.75 Kjør. Lister og Mandals Amt har 0.97 Daler, 11.08 Tdr. Bygværdi og 5.49 Kjør. For alle disse vestlandske Amter viser det sig altsaa, at Skylden sammenlignet med Hedemarkens Amt er stor i Forhold til Gaardenes Produktionsevne. Det sande Forhold er, at Vestlandet er stærkere udstykket i Sammenligning med Østlandet, end Gjennemsnitsskylden synes at vise. Det siger sig selv, at disse Tal kan variere noget efter et godt eller daarligt Aar i den ene eller anden Landsdel, men de ovenfor angivne Tal antages ikke at vise Vestlandet som mere smaadelt end det virkelig er, snarere omvendt.

Udstykningen kan altsaa gjennemsnitlig taget ikke siges at have naaet den yderste Grændse, men der er dog Distrikter, hvor Delingen som nævnt maa siges at være kommet langt videre end ønskeligt, og den tilladelige Grændse vel maa siges i Almindelighed at være naaet og tildels overskredet i alle de vestlandske Amter, idet der kun undtagelsesvis findes nogen stor Eiendom. De fleste ere Smaabrug og paa nogle Steder hænder det, at Gaardbrugere maa have Fattigunderstøttelse.

I det Hele taget kan man udtale den Mening, at

den ønskelige Grændse for Udstykningen i Almindelighed er overskredet i de vestlige og nordlige Amter og for en stor Del i de trondhjemske og søndenfjeldske.

Det er altsaa ønskeligt, at Delingen nu kunde standse. Det er klart, at Grundlaget for den hidtil fulgte Fremgangsmaade er det unyttede Areal af dyrkbar Mark og Jordens Evne til ved høiere Kultur at give øget Produktion, idet hver Lodtager har erholdt en Del af den gamle dyrkede Jord og derpaa øget sin produktive Eiendom ved Nydyrkning og Forbedring. Heraf kan Nydyrkningens store Fremgang maaske for en Del forklares, men det betænkelige er, at det nævnte Grundlag for Deling er begrændset, og paa mange Steder i Landet er stærkt angrebet. Derimod er Delingens Fremadskriden ikke begrændset ved andet end den almindelige Bevidsthed, eller ved Folkets Skjøn om det Skadelige i at dele for meget, og dette har i alle Lande, hvor Deling er gaaet for vidt, vist sig at være et meget skrøbeligt Værn. Overbevisningen om de skadelige Følger, hvortil Udstykningen fører, vil i Almindelighed ikke formaa at gjøre sig gjældende før der allerede er skeet stor Skade. Før denne Overbevisning er bleven almindelig, nytter det heller ikke at tænke paa — som man i enkelte Lande har gjort — at sætte et Lovbud imod Delingen. Der er faa Bestemmelser, der saaledes som et Forbud mod Deling af Jord griber ind i den private Dispositionsret over egen Eiendom, og vilde have en saadan Indflydelse paa Folkets Livsvilkaar, gribe saaledes ind i mange private Forhold, som dette. Der hører derfor stor Kraft og Selvfornægtelse til, for at et Folk, til Bedste for kommende Slægter skal paatage sig den med en saadan Lov forbundne Tvang og Ulempe. Denne Indskrænkning i Dispositionsretten over egen Eiendom er sandsynligvis den Grund, der

for den norske Gaardbrugerstand vilde tale stærkest imod nogen Lovbestemmelse i den antydede Retning, da Frihed og Selvbestemmelsesret ere Noget af det man nødigst af alt giver Slip paa. Uagtet det visselig kan ansees ønskeligt, at Udstykningen nu kunde standse, er Øieblikket til at søge istandbragt nogen Lov dog maaske endnu ikke forhaanden; dette Øieblik kommer ikke før Grundeiendommens Deling er kommet saa vidt, at man er begyndt at føle Trykket og dertil er det i Landets største og bedste jordbrugende Distrikter endnu ikke kommet.

Lovgivningen har tidligere ligesom begunstiget Gaardenes Deling, idet Lov af 26de Juni 1821 om Odels- og Aasædesretten § 14 tilsteder at dele Gaard mellem Arvinger i to eller flere Parter og samme Lov bestemmer, at ved Odels- og Aasædes-Taxter (§ 19) «*Taxationsmændene skulle sætte alt Jordegods for fuld Værdi. efter gangbar Pris i Egnen, uden at det tilkommer dem deri at bestemme nogen Nedsættelse til Bedste for den nærmest Odels- eller Aasædesberettigede*». Herved var det altsaa lovbestemt, at alle i samme Arvetrin staaende Arvinger skulde nyde sin lige Del af Gaardens fulde Værdi. Dette førte til, at det i mange Tilfælde var vanskeligt, eller umuligt, for den Aasædesberettigede at overtage Eiendommen, og man greb til den Udvei at dele. Der var imidlertid Adskillige klartseende Mænd, som skjønte at dette vilde blive uheldigt og arbeidede for en Forandring.

I Konstitutionskomiteens Indstilling angaaende O. Richters m. fl.'s Forslag til Lov om Aasædesretten*) paaviser Komiteen, at Gaardenes Antal i Tiden fra 1802 til 1860 ved Udstykning er øget

---

*) Indstilling O. No. 42 af 10de Marts 1863, St. Fh. 2 D. 1863 Pag. 197.

fra 256 til 135 183, eller 70 %, og udtaler, at den «*kan ikke være i Tvivl om, at Eiendomsdelingerne i det Store taget have foregaaet i et Omfang, der maa vække alvorlig Betænkelighed og Bekymring, selv om man ikke tager Hensyn til, hvad der vistnok endnu hører til Undtagelserne, men dog faktisk finder Sted i enkelte Dele af det Vestenfjeldske, at Brugene gjennem Udstykning ere blevne saa smaa, at de ikke længere kunne ernære de Hænder der dyrke dem, idet Opsidderne med Familie, udenfor Onnetiderne maa søge til Byerne, som Dagarbeidere. Der har ogsaa i den senere Tid ikke sjelden været ført Klager fra forsjellige Kanter af Landet, over altfor vidt dreven Udstykning og med Paavisning af, at den har lammet Gaardbrugerklassens Kraft, og havt Pauperismens Tiltagen i sit Følge.*

Hvad Komiteen i ethvertfald maa finde indlysende er, at en Fortsættelse af Eiendomsdelingerne efter den Maalestok, som de statistiske Opgaver vise, efterhaanden maatte medføre en Forringelse af Gaardbrugerklassens økonomiske og sociale Stilling, der i sine Følger vanskelig lader sig overskue.

Men til, at der i den Gang, Udviklingen saaledes har faaet, skulde indtræde nogen Standsning eller væsentlig Forandring, er der intet Tegn. Ligesom de foreliggende Oplysninger vise, at Udstykningen i den senere Tid er foregaaet i voxende Proportion, saaledes lede alle Slutninger til at antage, at Forholdet — overladt til sig selv — i Fremtiden snarere vil forværre end forbedre sig.

Der er fornemlig tvende Momenter, som ville drage i denne Retning: for det første Indflydelsen af den lige Arvedel, dernæst den Omstændighed, at den traditionelle Praxis ved Skiftetaxterne, efter al Sandsynlighed, lidt efter lidt vil blive trængt tilbage, og omsider ganske vil ligge under i den Kamp, som den i

mere end en Menneskealder har ført med den gjældende positive Lov.

At den Tilstaud, der gjennem en stedse fortsat Deling af Landeiendommen vil opstaa, tillige maatte komme til at øve en skadelig Indflydelse paa Landbostandens Dygtighed, og Evne til at hævde den Stilling, hvortil den er kaldet ved vore statsborgerlige Institutioner, er indlysende, og Komiteen kan i den Henseende fuldkommen slutte sig til den Udvikling, der indeholdes i Forslagsstillerens Præmisser. Fra dette Standpunkt betragtet vilde Jordens Fordeling i saa smaa Lodder, at dens Dyrkere med Hensyn til social Stilling, kun kunde betragtes som Dagarbeidere, have sin store Betænkelighed, selv om den ikke i en nationaløkonomisk Henseende kunde paavises at være til Skade; thi en Landbostand, som den man da maatte tænke sig, vilde ikke kunne forudsættes at have den fornødne Dygtighed, eller engang at kunne simpelthen afse Tid til at røgte de mangfoldige Hverv i Kommunen og Staten, som dog er en nødvendig Følge af en fri Forfatning.«

Komiteen kommer derfor til det Resultat, *«at Forholdene indeholde stærk Opfordring til en Indgriben fra Lovgivningsmagten, med det Formaal at holde Udparcelleringen inden rimelige Grændser, og konservere Landbostandens økonomiske Uafhængighed.»*

Ifølge denne Indstilling blev følgende Beslutning vedtagen, hvilken ved Kgl. Sanktion, under 9de Mai 1863 blev gjældende Lov: *«Den Aasædesberettigede kan fordre sig Aasædet udlagt til den Pris, som af Arveladeren ved Testament er bestemt. Har Arveladeren ikke paa denne Maade tilkjendegivet sin Vilje, bliver Værdien at ansætte ved billig Taxt.»*

Ved Ordet *«billig»* forstaaes her, at den Aasædesberettigede skal have Gaarden for godt Kjøb. Men

denne Lov, som tilsigtede at lette den Aasædesberettigede Overtagelsen af sin Fædrene Gaard, har ikke formaaet at opfylde sin Bestemmelse, i nogen nævneværdig Grad at modvirke Deling, thi denne har vedblevet at gaa frem, og vedbliver dermed fremdeles. Skal noget i denne Retning opnaaes, da maa der virksommere Forholdsregler til. Noget maa her inden føie Tid gjøres, om ikke en altfor stor Del af vor Gaardbrugerstand skal synke ned til en social Stilling, som er uforenlig med et frit Folks Bestaaen.

I nær Forbindelse med Delingen staar en Ordning af Eiendomsforholdet, som kaldes Sameie og Teigblanding. Det var i tidligere Tider almindeligt, naar en Gaard blev delt, at Jorden blev sat i Klasse efter sin Godhed eller Værdi for Brug, De forsjellige Stykker blev derpaa delt mellem Arvingerne, for at enhver af dem skulde faa sin Del af den bedste og mest veldyrkede Jord, ligesaavelsom af den simplere og simpleste. Denne Fremgangsmaade frembragte Teigblandingen, thi paa denne Maade lod det sig ikke gjøre at give hver Arving et ssmmenhængende Stykke. Undertiden foretrak man at oprette et Sameie, idet Arvingerne fik sig overdraget Jorden som Fælleseiendom og brugte den afvexlende, hver sit Aar. Om f. Ex. To var Eiere af en Eng, saa brugte første Aar A den østlige Halvdel og B den vestlige, og næste Aar omvendt, eller ogsaa brugte A Engen iaar og B næste Aar. Undertiden kunde i Udmark A eie Skoven eller visse Træarter, og B Havnretten o. s. v. Sameiet kan idetheletaget arte sig paa de forsjelligste Maader.

Naar Udskiftning efter den ældre Lovgivning skulde ske, var det almindeligt, at der alene foregik en Omregulering af Teigblandingen for ikke at forurette Nogen, ved at give den ene bedre Jord end den anden, men ved Lov af 12te Oktober 1857 blev

det bestemt, at enhver Grundeier, hvis Jord ligger i Fællesskab er berettiget til at forlange Udskiftning og saavidt muligt, at faa sin Jord i en sammenhængende Strækning. Ifølge denne Lov har Udskiftningen senere gaaet ganske rask fremad, men der staar endnu særdeles meget tilbage at gjøre. For yderligere at lette denne Reform blev der vedtaget ny Lov af 13de Marts 1882, hvorved Adgangen til Skifte fremmes.

Teigblandingon har, som Enhver vil kunne indse, en stor Indflydelse paa Landbruget. En saaledes søndersplittet Jord kan ikke bruges med fri Raadighed, thi den kan ikke indgjærdes eller fredes, Længden af Grændserne for alle disse Smaalapper vilde gjøre Gjerdeholdet altfor kostbart. Gjerde vilde desuden vanskeliggjøre Brugen, idet Arbeidet da ikke kunde drives saa nær Grændsen; det regnes nu ikke altid saa nøie, om Arbeidsdyrene træde lidt over Grændsen, eller et Hjul kommer lidt for langt, uaar kun ikke Plog eller Ljaa kommer ind paa Naboens Grund. Teigene ere ofte saa smaa, at om der var Gjerde, vilde dette umuliggjøre Arbeide med Hest. Teigbrugeren kan altsaa ikke frede sin Jord og kan derfor ikke heller bruge den med fri Raadighed. Han er nødt til at holde sig til den samme Brugsmaade, som er almindelig for hele Grænden. At saa Vintersæd eller anlægge Engdyrkning kan lidet nytte, fordi det i de Landsdele hvor Teigblandingen er almindelig, er Skik at «*slippe paa Bøen*» (havne paa Indmarkeu) baade Høst og Vaar, og skal der gjerdes særskilt om Vintersædmarken, bliver det for kostbart. Teigbrugeren er altsaa meget afhængig i sin Drift, der sees endog Exempler paa, at Eierne af saaledes delt Jord, ved Stemmeflerhed afgjøre, om man nu skal begynde Slaat eller Skurd, eller hvorvidt man idag skal fare paa Sjøen, eller arbeide med Høbjergningen. Under saa bundne Forhold er

det klart, at Landbruget ikke kan gaa fremad som det burde.

Den her antydede Tilstand forudsætter Dyrkning af et lidet Tal Kulturplanter, derfor bliver Jorden ikke nyttet paa fordelagtigste Maade. Vaarsæd: Byg, Havre, Blandkorn og Poteter ere disse Bygders almindelige Sæd, medens Fordelene ved Plantevexling og navnlig ved Engdyrkning tabes. Arbeidet paa Jorden bliver kostbart, fordi det gaar langsommere paa de smaa Agre end paa store Felter. Paa en stor Ager kan en Mand pløie 4 Maal eller lidt mere paa en fuld Arbeidsdag, paa smaa Agre med korte Vender rækker han maaske det Halve. Ved Arbeider, hvor flere Folk ere samlede, f. Ex. i Slaatonnen, maa Arbeidet ofte flyttes fra en Teig til en anden, derved spildes Tid, og Tid er Penge. Alle Arbeider gjøres langsommere, besværligere, vanskeligere, altsaa kostbarere. Teigblandingen kan endog undertiden være saadan, at den forbyder Brugen af Hest ved Gaardsarbeidet. Disse mange Vanskeligheder berøver Jordbrugeren Lysten til Fremskridt, han omfatter ikke sit Arbeide med den Kjærlighed og Interesse, som han vilde gjøre ifald han var uafhængig Herre over Gaarden, og kunde styre den efter eget Behag.

Den moralske Virkning af Teigblandingen er i sin Retning ligesaa skadelig. Heri ligger Roden til mange Ulemper med Hensyn til Naboskab. Alene den Omstændighed, at den ene Eier ikke kan komme hen til sine Teiger, uden at gaa over dens andens Jord, er i mange Tilfælde tilstrækkeligt til at stifte Uenighed. Snart antages det, at en eller anden i Nabolaget har slaaet lidt over Mærket, eller det findes, at en Plogfure er taget lidt for langt, snart opdages det, at Gjødselkraft fra den ene Ager ved Regnveir siger ned paa Naboens, kort sagt, virkelige eller indbildte For-

nærmelser ere stadig Gjenstand for Misnøie og undertiden Processer. Anledningen til Misnøie øges ved den i teigdelte Bygder almindelige Bygnigsskik, nemlig at flere Eieres Huse ligge samlede paa et fælles Tun. Derved kommer man hverandre for nær ind paa Livet med alt det daglige Stel. Børnene gjøres ved Forældrenes Samtaler delagtige i de daglige Ugreider, og voxe op i Forestillingen om den ene og den anden Uret, som sr overgaaet dem eller deres Venner, eller Nærmeste; hvilket alt tilsammen øver en lidet heldig Indflydelse paa Folkekarakteren og Tænkesættet.

De Landsdele hvor Teigblandingen fornemlig findes, er Kystamterne fra Nedenæs vestover og nordover. I Indlandsbygderne er dette Eiendomsforhold, skjønt ikke aldeles ukjendt dog næsten forsvindende. Det er et Livsspørgsmaal for det vestlandske Jordbrug at faa dette mislige Forhold forandret. Nogen Fremgang i Landbrug er ikke tænkelig under de nuværende Tilstande. Det er derfor et alvorligt og berettiget Krav til Statsstyrelsen, at der tages kraftige Skridt for at se Udskiftningen fremmet, da dette er det første, som maa gjøres for at muliggjøre Fremskridt.

En Undersøgelse af Teigblandingens Udstrækning viser, at den optager en særdeles betydelig Del, maaske omkring Halvdelen, af Jorden i Amterne Lister og Mandal til og med Romsdal, foruden hvad der ogsaa i andre Landsdele findes saaledes delt. Den officielle Statistik viser ikke en saa almindelig Udbredelse, men der er formentlig nogen Grund til at antage, at Opgaverne maaske ere noget smaa.

Følgende Tal give et Begreb om Betydningen af denne Sag.

Oversigt over Teigblandingen.

Tabel No. XIV.

Amter.	Antal Brug.	Matrikul-skyld. Daler.	Værdi efter Jordpris i 1875. Kr.
1. Smaalenene . .	13	7	36 785
2. Akershus . . .	903	1 034	4 137 034
3. Hedemarken . .	359	483	1 846 026
4. Kristians . . .	326	1 027	2 422 693
5. Buskerud . . .	222	489	1 827 882
6. Jarlsberg og Laurviks	273	407	1 604 399
7. Bratsberg . . .	51	87	367 227
8. Nedenæs . . .	2 002	2 239	7 599 166
9. Lister og Mandal	2 893	2 384	6 970 816
10. Stavanger . . .	2 677	3 805	10 174 570
11. Søndre Bergenhus	8 137	12 968	27 349 512
12. Nordre Bergenhus	3 894	7 634	14 764 156
13. Romsdal . . .	3 651	5 690	13 104 070
14. Søndre Trondhjem	2 323	2 108	8 522 644
15. Nordre Trondhjem	317	535	1 419 355
16. Nordland . . .	1 986	1 636	3 424 148
17. Tromsø	453	134	411 648
Riget	30 480	42 969	105 982 131

Af disse Tal sees, at Værdien af den Jord, som ifølge den officielle Statistik ligger i Teigblanding, er omksing 106 Millioner Kr. Ved Udskiftning vilde dens Værdi stige med omkring 50 pCt. eller til omtrent 150 Mill.

Ved Udskiftningsvæsenet er for Tiden 39 Formænd i Virksomhed, og disse have tillige Assistenter til at udføre Maalingen og det simplere Arbeide. Til Flytning af Huse bevilges desuden Bidrag af offentlige Midler, ligesom der gives særskilt Bevilgning til Opløsning af større Komplexer af Sameie Storskifter.

Udskiftningen gaar nu ganske raskt fremad, i Aarene 1871 til 1875 blev udført 1027 Forretninger, for 5591 Lodeiere, med tilsammen 229,274 Maal Indmark og 973,587 Maal Udmark. Med den Udstrækning Teigblandingen har vil det dog tage adskillig Tid, før man bliver færdig. Overalt, hvor denne Reform, gjennemføres, viser Virkningerne sig strax i et fremadskridende Landbrug.

I vort Land er de fleste Gaardbrugere Selveiere. Forpagtningsvæsenet har aldrig rigtig villet slaa Rod eller trives her, og Leilændings- eller Bygselgodset er i stadigt Aftagende.

De bygslede Eiendom Antal var

i 1835	30,568		
i 1845	25,044	aftaget	5524,
i 1855	21,734	—	3310,
i 1865	16,929	—	4805,
i 1875	8,394	—	8535.

I Aareue efter 1875 vides ligelėdes raskt Salg af Bygselgods at have fundet Sted.

Bygselgodsets Overgang til Selveiendom har været anseet som heldig for Landbrugets Fremgang, hvorvel Bygselmanden for sin Levetid kan have tilstrækkelig Sikkerhed for Eiendommens Besiddelse, høres der dog

jævnlig Klager over, at han ikke har en Eiers Lyst og Kraft til at gjøre Forbedringer, og det almindelige er, at i de Egne, hvor der er meget Bygselgods, staar Jordbruget lavere end hvor der væsentlig er Selveiendom. Bygselmanden har næsten altid en Følelse af, at de Forbedringer, som kostes paa Gaarden, ikke kommer ham eller hans Børn tilgode, men at han arbeider for en Fremmed. Det kan vel ogsaa hænde, han frygter for, at Bygselen skal blive forhøiet for hans Søn, om Gaarden bliver oparbeidet til en større Produktionsevne, det almindelige er derfor, at Bygseljord er slet dreven. Medvirkende Aarsag til de langsomme Fremskridt i Bygder med meget Bygselgods, kan det vel ogsaa være, at Indløsningen for en Tid binder Kapital, saaledes at der bliver smaa Midler til Forbedringer.

En Del af Bygselgodset tilhører Staten, eller forsjellige Embeder og milde Stiftelser, dette Gods skal sælges, men Loven har taget det Hensyn til Bygselsmandens særegne Stilling, at der er givet ham eller hans Arvinger Forkjøbsret.

Bygsel er forsjellig fra Forpatning derved, at Bygsel i de fleste Tilfælde stiftes paa Mands og Hustrues Levetid, eller et bestemt Antal Aar. Ved Tiltrædelsen betales en Indfæstning eller Bygselsum, den aarlige Afgift er forholdsvis ubetydlig, medens Forpagteren kun betaler den aarlige Afgift. Lovgivningen har ogsaa betragtet disse Forhold som væsentlig forsjellige, saaledes har Rigets Grundlov givet Bygselmanden den borgerlige Stemmeret, hvilket er nægtet Forpagteren.

Heller ikke den anden Hovedform for Brug af leiet Jord, Forpagtning, har fundet noget særdeles udstrakt Anvendelse. Det er ligesom Brug af fremmed Jord ikke tiltaler dette Folk. Nordmanden gaar hellere, selv med ringe Midler, hen og kjøber Jord og

finder sig i mange Savn og Anstrængelser for at klare sine Afærer, som Eiendomsmænd, fremfor at tage en Forpagtning. Det at sidde paa egen Grund har noget særeget tillokkende, man føler sig mere sin egen Herre, og for at kunne nyde denne Tilfredsstillelse finder man sig hellere i et og andet Savn som Eier, hvilket kunde undgaaes som nogenlunde gunstigt nedsat Forpagter. At Forpagterværsenet ikke vil trives hos os har dog ogsaa mange andre Grunde. Gaardenes ringe Størrelse lægger en mægtig Hindring i Veien for Forpagtning, de større og bedre Eiendomme sættes almindeligvis ikke bort paa denne Maade. Naar Forpagtning skal svare Regning, maa Gaarden have en rimelig Størrelse, thi ellers bliver Forpagternes Indtægt, naar Afgiften er betalt, for liden at leve af. Om der f. Ex. af en Gaard paa 100 Maal skal svares 4 Kr. pr. Maal, medens den hele paaregnelige Afkastning maaske udgjør 8 Kr., da faar Forpagteren kun 400 Kr., men om han paa samme Betingelser driver en Gaard paa 1000 Maal, saa kan han paaregne 4000 Kr. til sit Ophold.

Dernæst har Grundeierne maaske været tilbøielige til at kræve store Afgifter, idet der oftest har været forlangt omkring 5 pCt. af en ikke sjelden temmelig høit beregnet Grundkapital. Naar Forpagteren da skal svare alle paa Gaarden hvilende Udredsler og vedligeholde Huse og Gjerder, kan han ikke klare sig uden i enkelte, særdeles gunstige Tilfælde. Det er forøvigt Noget som ligger i Sagens Natur, at hvor Jorden bliver meget udstykket, der bliver heller ikke stort Spørgsmaal efter Forpagtning, thi selve Udstykningen er en Følge af, at der er et stort Antal af Eiendomsberettigede, der selv ikke have anden Levevei end at drive sin Jord. En Forpagterstand hører nærmest hjemme i et Land, hvor Eiendommen for en større Del er

samlet paa mægtige Godseieres Hænder, under denne Ordning bliver der altid et Antal Gaarde, som Eieren selv ikke kan drive.

Landbrugets Betydning for Folkets Økonomi

er i vort Land større end Betydningen af nogen anden Næringsvei. Landbruget kan nærmest sammenlignes med alle vort Lands øvrige Næringsveie tilsammen.

Værdien af et Middelsaars Avling kan omtrent anslaaes til Kr. 200 000 000.

Denne store aarlige Bruttoværdi i Forbindelse med den Omstændighed, at Virksomheden ved Landbrug er fordelt paa en forholdsvis stor Del af Landets Befolkning, idet den yder over $\frac{2}{5}$ af Folket lønnende Sysselsætning og det daglige Brød, lader Landbruget fremtræde som Hovednæring, eller i egentlig Forstand, det økonomiske Grundlag for Folkets Bestaaen. — Landbruget giver i vort Land kun i de sjeldnere Tilfælde et saadant Overskud, at det tilstæder nogen overflødig Levemaade. Det yder et tarveligt, men sikkert Udkomme for arbeidssomme, flittige Folk, der selv optjene en stor Del af Arbeidsudgifterne — eller om man heller vil udtrykke det saa — ved eget Arbeide spare en stor Del af Driftsomkostningerne saaledes, at hvad der paa Gaardsregnskabets Arbeidskonto maatte opføres som Udgift, bliver at opføre som Indtægt af Arbeidsfortjeneste for de enkelte Personer. Dette sker i den Form, at de smaa Gaardbrugere og deres Familie personlig deltage i Markarbeidet, og i mange Tilfælde udføre det meste af dette, medens Eierne af større Gaarde indskrænke sig til Deltagelse i enkelte Arbeider og forøvrigt have sin Tid optagen med Bestyrelse og Tilsyn, idet Gaardbrugeren dog selv paa denne Maade udretter den Gjerning, som det vilde falde ham kost-

barest at lade udføre ved en anden. Der er forholdsvis kun faa Eiendomme her i Landet, som tilstæde, at Eieren fører et Godsherreliv og lader sin Økonomi bestyre ved Forvaltere og Underordnede.

Nærværende Arbeides Omfang tilsteder dog ikke nogen indgaaende Undersøgelse af denne Sag, her skal alene gives et ganske kort Overblik over Udviklingens Gang. Tabel No. XV giver en Fremstilling af Produktionens Forhold til Folkemængden:

Tabel No. XV. Folkemængdens Forhold til Produktionen.

	1835	1845	1855	1865	1875
1. Folkemængde i Riget	1 194 827	1 328 471	1 490 047	1 701 756	1 817 237
2. Avling Bygværdi, Tdr.	1 906 934	2 726 815	3 584 020	3 568 535	4 219 626
3. Beregnede Kjør	1 133 477	1 426 946	1 670 262	1 657 626	1 716 512
4. Bygværdi pr. Individ	1,59	2,05	2,40	2,10	2,32
5. Beregnede Kjør pr. Individ	0,95	1,07	1,12	0,97	0,94
6. Indført Korn, Tdr.	1 261 000	1 226 823	1 390 000	1 728 820	2 405 228
7. Indført Korn pr. Individ	1,06	0,92	0,93	1,02	1,32
8. Folkemængde, Landdistrikter	1 065 825	1 166 596	1 292 232	1 435 464	1 480 480
9. Bygværdi pr. Individ	1,79	2,33	2,77	2,49	2,85
10. Beregnede Kjør pr. Individ	1,06	1,22	1,29	1,16	1,16
11. Ager pr. Individ, Maal	1,35	1,55	1,67	1,52	1,54

Af disse Tal sees, at Avlingen af Bygværdi pr. Individ er stegen indtil 1855 og senere aftagen. Tallet for 1875 viser et noget gunstigere Resultat end et middels Aar vilde have vist. Enten Forholdet betragtes for hele Riget (Talrækken 4), eller alene for Landdistrikterne (9) er der en afgjort Stigning fra 65 til 75, der maaske er større end rimeligt alene af Landbrugets Fremgang i dette Tidsrum.

Lægges det avlede og det indførte Korn sammen findes for 1835 omtrent 2,65 Td. pr. Individ for hele Rigets Befolkning, dette er et noget mindre Forbrug, end der i den officielle Statistik opgives for senere Tider, nemlig 3,36 Tdr. Strøm, Ekers Beskrivelse Pag. 160, regner for hvert Menneske 2½ Td. Havre, ½ Td. Byg, ¼ Td. Rug, Hvede og Ærter = 2,08 Td. Bygværdi. Holm, Topografisk Journal VIII Side 112, regner 3½ Td. Korn. Schweigaard, Statistik Pag. 69, regner 1⁷⁄₂₀ Td. Korn og 1,7 Td. Poteter aarlig for hvert Menneske, hvilket han opstiller efter Forbruget i 1835. For 1845 findes omtrent 3 Tdr., for 1855 findes 3,33, hvoraf 2,40 avlet, for 1865 3,12 Tdr., hvoraf 2,10 avlet og for 1875 findes 3,64 Tdr., hvoraf 2,32 avlet. Naar Indførselen saaledes stadig viser sig stigende, samtidig som Avlingen stiger, indtil 1855, og senere ikke er sunket betydeligt pr. Individ, da maa dette vistnok have sin Grund ikke alene i større Brug af Kornvarer i Husholdningen, men ogsaa i at en enkelt Industrigren Ølbrygning i den senere Tid har taget et ganske betydeligt Opsving. Der indføres nu nu betydelige Mængder af Maltbyg, dels bruges i Landet, dels exporteres store Mængder af Øl. Følgende Tal vise, hvorledes denne Sag har stillet sig i Aarene 1870—80:

Aar.	Korn sat i Støb til Malt.	Indført Malt.	Malt til Brændevin.	Malt til Øl.	Produceret Øl.	Udførsel af Øl.	Brugt Øl i Landet.	Øl pr. Individ.
	1000 Kgr.	1000 Kgr.	1000 Kgr.	1000 Kgr.	Hektoliter.	Hektoliter.	Hektoliter.	Liter.
1870	8 926	182	1 062	6 350	221 544	8 952	212 592	12,2
1873	13 325	296	2 076	9 013	313 209	28 728	284 481	16,1
1875	16 850	648	1 803	12 494	435 973	16.407	419 269	23,2
1878	14 999	1 130	1 337	11 942	415 873	26 396	389 477	20,7
1880	11 617	1 237	1 930	8 717	304 104	12 668	291 436	15,3

Disse 16 850 000 Kilogr. Byg, som i 1875 brugtes til Malt repræsentere omkring 187 200 Tdr. altsaa en ikke ubetydelig Del af det indførte Korn.

Da det ovenfor Pag. 212 angivne Forbrug af Korn pr. Individ, eller Totalmængden, tillige indbefatter, hvad der er brugt til Foder for Husdyr lader den stigende Mængde sig tildels heraf forklare. Der bruges nemlig i den senere Tid, navnlig i de sidste 10 Aar en ganske anden Mængde Havre til Heste, og Mel, dels af Havre, dels af Byg til alle Slags Husdyr, end tidligere.

En Undersøgelse af Avlingen viser at dennes Mængde beregnet i Fold, gjennemsnitlig er steget noget for alle Kornarter. Dette er dog en temmelig usikker Angivelse, da dette Resultat beror meget paa Udsædens Tæthed. Beregnet efter Avling pr. Maal findes ligeledes nogen Stigning, der blev nemlig, regnet efter Bygværdi avlet, i 1835 omtrent 1,52 Tdr. pr. Maal, i 1845 avlet 1,77 Tdr., i 1855 avlet 1,95 Tdr., i 1865 avlet 1,93 Tdr. og i 1875 avlet 2,14 Tdr. Ogsaa denne Angivelse kan imidlertid have sine Mangler, eller sine Kilder til Usikkerhed, men den antages dog at være den bedste som er at opdrive. Den jævne kun i 1865 tilsyneladende afbrudte Stigning, synes at tyde paa en stadig Fremgang i Retning af bedre Dyrkning af Jorden. Stigningen har dog ogsaa været paavirket af den, i senere Tid stedfudne stærke Overgang til Dyrkning af de ædlere Kornsorter, der beregnes høiere i Bygværdi, saavelsom af Potetdyrkningen, der uagtet den beregnes lavere — som 3 : 1 — dog paa Grund af den store Avling, som denne Plante yder, i Almindelighed, giver en større Mængde Bygværdi pr. Maal end nogen Kornart. Resultatet for 1875 er tillige paavirket af den Omstændighed, at Tællingen

fandt Sted i et godt Kornaar havde man taget det følgende Aar 1876 vilde Resultatet sandsynligvis blevet mindst 25 à 30 % ringere.

Følgende Tal give en Oversigt over Indførselen af Kornvarer:

Tabel No. XVI.

Indførsel af Kornvarer.

I Aarene	Gjennemsnitlig Indførsel af Korn. Tdr.
1752—54	592 000
1762—68	541 200
1876—84	647 146
1799—1808	681 500
1815—20	375 971
1821—30	729 069
1831—35	809 775
1836—40	1 261 000
1841—45	1 024 239
1846—50	1 226 823

		Aarligt Gjennemsnit for Aarene					
		1851—55	1856—60	1861—65	1866—70	1871—75	1876—80
1. Hvede	Hektol.	48 636	53 650	58 691	56 495	66 867	61 187
2. Rug	—	632 232	930 281	1 196 262	1 344 856	1 663 238	2 150 582
3. Byg	—	701 319	695 439	871 387	728 286	589 734	683 132
4. Havre	—	20 650	31 351	20 494	9 670	14 259	17 648
5. Bønner og Erter	—	27 009	27 737	45 267	50 663	47 559	54 040
6. Mais	—	591	15 707	373	1 305	3 524	25 104
7. Byggryn . . .	—	10 781	10 450	11 405	13 135	24 410	24 842
8. Havregryn . .	—	5 439	8 617	8 408	9 269	9 149	7 132
9. Hvedemel . . .	—	12 464	18 689	28 267	36 804	90,436	139 777
10. Rugmel	—	70 989	112 241	95 754	146 277	154 582	155 526
11. Kornvarer ialt .	—	1 568 787	1 931 858	2 344 676	2 403 060	2 676 872	3 342 266

Ovenstaaende Tal vise, at Indførselen af Korn i Aarene 1752—1820, ikke har undergaaet nogen betydelig Forandring. Dette maa vel nærmest tilskrives den Omstændighed, at Landbrug da var næsten den eneste Næringsvei, som ydede noget nævneværdigt Bidrag til Befolkningens Underhold. Byerne vare smaa og deres Befolkning lidet talrig, det var altsaa naturligt, at den agerbrugende Landbefolkning søgte at drive sit Jordbrug saaledes, at det omtrent kunde tilfredsstille dens eget Behov, og i de heldigere Egne give et Overskud til Salg, eller med andre Ord Agerbruget blev udvidet omtrent i samme Forbold, som Befolkningens Tilvæxt gjorde Behovet større. Nogen Variation i Forsyningen udenfra vil selvfølgelig altid komme tilsyne, grundet i Aarsvæxtens forsjellige Rigdom. Den stærke Tilvæxt (omtrent 450 000 Tdr.) i Indførsel, saavel af Korn, som Fedevarer, der fandt Sted i Aarene 1836—40, var utvivlsomt for en Del frnmkaldt ved disse Aars mislige Avling. Aarene 1836, 37 og 38 vare næsten Misvæxtaar for store Dele af Landet, og Ulykken rammede baade Korn og Fodervæxter. Besætningerne maatte i 1836 og 37 nedsættes saaledes, at de ikke vare bragt op til det almindelige Tal før efter 1840. Aarene 1841—45 vare derimod jævnt gode Aar*). Avlingen i Aarene 1846—50 vare tildels atter mislige, i 1847 blev al Told paa Korn og Poteter midlertidig ophævet, og der blev til de af Dyrtiden tungest rammede Egne udlaant af Statskassens Penge omtrent 70 000 Spd. til Kjøb af Saakorn**). I 1849 blev der til det Trondhjemske i

---

*) Om Aaret 1847 hed det endog i et Digt:
Sligt et Aar som iaar mindes ei nogen Mand,
bær hans Tinding end Sølvlokkers Glands.

**) Forfatteren kan erindre, at Byg, i 1847, i Vinje i Telemarken blev betalt med indtil 7 Spd. pr. Td.

samme Øiemed laant 30 000 Spd. Senere har særlige Foranstaltninger af Styrelsen, for at afhjælpe almindelig Nød, ikke været paakaldt før i 1882, da der blev givet en betydelig Bevilgning til Hjælp for Landets nordligste Egne, men Ulykken var her fremkaldt ved voldsomme Storme, ikke ved Misvæxt. Iagttages Aarsvæxten for de 5aarlige Perioder, for hvilke der foreligger Beretninger, vil man blive opmærksom paa en vis Regelmæssighed, som har gjort sig gjældende, idet Aarsvæxten almindeligvis har været bedre i de første 5 og simplere i de sidste 5 af hvert 10aar. 1831—35 var jævne almindelige Aar, medens 1836—40 var uheldige eller tildels Misvæxtaar, 1841—45 gav jævnt gode eller endog rige Avlinger, 1846—50 vare alle under Middelsaar, 1851—55 vare gode, og deraf 52 og 54 endog udmærkede Aar, medens 1856—60 vare tarvelige. Aarene 60 vare alle nogenlunde jævne Aar, maaske ingen af dem over middels. 1870—75 gav gode Avlinger, tildels adskilligt over Middelsaar, medens af 1876—80 ingen var over middels, men 76 og 77 endog meget under. Det første af disse var tørt, saaledes at især Høavlen var mislig. Besætningerne maatte indskrænkes, det sidste var regnfuldt og koldt, Kornet frøs om Høsten endog paa Steder, hvor ingen vidste at sligt før var hændt. Avlingen maa vistnok for hvert af disse Aar anslaaes til 25 % under et Middelsaar, eller et Tab af omkring Kr. 50 Millioner, for hvert Aar. Det sees i Overensstemmelse hermed at den aarlige Indførsel af Kornvarer i 1876—80 er omtrent 666 394 Hektol. (479 420 Tdr.) større end i det foregaaende 5aar medens dette kun krævede aarlig 273 812 Hektol. med (196 987 Tdr.) større Indførsel end 5aaret 1866—70. En lignende uforholdsmæssig Stigning kommer tilsyne ogsaa, paa

Indførselen af Fedevarer og levende Dyr for Aarene 1876—80.

Der er Grund til at antage, at Produktionen pr. Individ ikke er bleven større siden 1865, maaske snarere mindre. Omkostningerne for at producere dette Korn ere derimod utvivlsomt stegne. Arbeidslønnen viser i Aarene 1850—80 at være stegne: Aarsløn for en Tjenestedreng fra Kr. 83 til 153, for en Pige fra Kr. 40 til 71, eller henholdsvis med 84 og 77 %. Dagløn for en Arbeider om Sommeren fra Kr. 0,61 med, og 1,23 uden Kost til Kr. 1,12 med og 1,84 uden Kost. For en Vinterdag fra henholdsvis Kr. 0,35 og 0,80 til Kr. 0,69 og 1,34 eller fra henimod 60 til 85 %. Dagløn for Arbeidskvinde er øget omtrent i samme Forhold. Værdien af en Arbeidshest er ligeledes i Løbet af de sidste 30 Aar stegen med over 75 %.

Med denne Stigning i Betalingen præsteres der ingenlunde et tilsvarende øget, eller mere værdifuldt Arbeide. Vel kan det anføres, at der nu, blandt Arbeiderne findes en større Kyndighed, med Hensyn til Arbeidets hensigtsmæssige Udførelse, men derimod er der ingen Fremgang, maaske snarere Tilbagegang med Hensyn til Flid og god Vilje. Det synes, som den nyere Tids moderne Ideer har begyndt at gjøre sig gjældende blandt Arbeiderne og har ladet dem gjøre Fremskridt i Retning af mindre Lydighed, og mindre Pligtfølelse, mindre Arbeidslyst, større Selvraadighed og videregaaende Fordringsfuldhed, end tidligere var almindeligt. Og det staar til at forudse, at denne Udvikling vil fortgaa, der er mange, som anstrænge sig for at belære Arbeideren om, den almindelige Ligheds Fordringer og denne Lærdom vil ikke undlade at bære sin Frugt. Paa samme Tid vil den stadige Udvandring til Amerika, af de bedste

og dygtigste Arbeidere i kraftig Alder, efterhaanden frembringe en Mangel paa Folk, som vil give de tilbageblivende Anledning til at stemme deres Fordringer temmelig høit. Der synes at forestaa en vanskelig Tid for Gaardbrugerne i denne Retning. Det vil vistnok være klogt af dem, at antage faste Arbeidere (Husmænd) i et efter Gaardens Størrelse passende Antal, og sætte dem paa nogenlunde gode Vilkaar, saaledes at de kunne håve et rimeligt Udkomme og leve tilfreds med sine Kaar. Dette er maaske det eneste og bedste Middel til at knytte Arbeidsstokken til Gaarden, og at oprette et gjensidigt Tillids- og Tilfredshedsforhold mellem Arbeidsgiver og Arbeider, thi der er vistnok Intet, der saaledes binder Mennesket til Stedet og fremkalder Interesse for dette og alt hvad dertil hører, som Brugan af Jord, ligesom den Omstændighed, at Arbeideren er en bosat Mand og maaske Familiefader, gjør ham stadigere, og den Følelse af Ansvar han har ligeoverfor sine, medførerен forædlende Indflydelse paa hans Karakter og Tænkemaade.

Forholdet mellem Folkemængden og Tallet af beregnede Kjør har ligeledes indtil 1855 vist en jævn Stigning, og senere Aftagen, men paa samme Tid kan det med Sikkerhed antages, at Udbyttet af Kvægholdet er steget i forholdsvis stærkere Grad end Tallet er aftaget, thi den rigere Fodring og bedre Stel har medført en større Produktion ogsaa af Husdyrbruget. Medens i 1850 maaske neppe kan regnes over 750 à 800 Potter Mælk gjennemsnitlig, af hver Ko, opstiller den officielle Statistik for 1875 1131 Potter. Foruden den større Mængde Mælk og værdifuldere Slagt, som erholdes ved bedre Fodring, har det ogsaa lykkes, i den senere Tid, ved omhyggeligere Behandling af Produkterne, at fremstille et værdifuldere Smør og bedre Ost.

Indførselen af levende Dyr og Madvarer af Dyr, har ligeledes vist en jævn Stigning i Forhold til Folkemængdens Forøgelse, og viser sig især efterat Byernes Befolkning, ved de øvrige Næringsveies Udvikling, i de senere Aar, er kommet i rask Stigning. Det kan nemlig med Sikkerhed antages, at Landdistrikterne ikke alene forsyne sig selv, men ogsaa bidrage endel til Byernes Underhold. Til Skibes Proviantering medgaar ogsaa en betydelig Mængde af dette Slags Fødevarer.

Følgende Tal give en Oversigt over Indførselen siden 1819:

Tabel No. XVII. Indførsel af Fedevarer og levende Dyr.

Aar.	Smør. ℔	Kjød. ℔	Flesk. ℔	Ost.	Levende Dyr.			
					Heste.	Horn-kvæg.	Svin.	Faar og Lam.
1819—21	172 392	269 438	164 215	194 828	»	»	»	»
1823—26	520 136	540 607	369 267	309 695	»	»	»	»
1830—35	457 280	338 080	240 960	»	»	»	»	»
1836—40	1 317 472	554 357	562 807	534 982	»	»	»	»
1841—45	1 333 130	367 909	519 742	516 332	»	»	»	»
1846—50	1 532 033	333 598	554 865	582 671	»	»	»	»
1851—55	1 885 900	384 400	694 000	709 900	8	2 144	3 039	317
1856—60	2 380 000	705 400	874 900	676 300	20	1 104	2 786	896
1861—65	3 253 200	1 054 300	2 397 600	725 300	29	1 710	4 804	1 329
1866—70	3 464 100	1 637 000	2 431 300	510 400	45	1 749	6 214	1 806
1871—75	3 804 600	2 221 300	5 924 800	562 000	275	2 415	8 935	1 624
1876—80	6 798 460	2 907 996	11 417 502	672 232	156	5 563	11 355	1 884

Sees hen til Priserne for Landbrugets Produkter, vil det findes, at Kornpriserne ikke have forandret sig betydeligt. Schweigaard, Statistik Christiania 1840 Pag. 76, angiver Prisen paa Korn for 1835 saaledes, som nedenfor opstillet, til Sammenligning anføres den off. Stat. Opgaver for 1865 og 1875 og Christiania Torvpriser for 1882:

	1835	1865—70	1871—75	1882
	Spd.	Spd.	Spd.	Kr.
Hvede.	5,50	6,04	5,67	18,00
Rug	3,50	4,85	4,40	16,82
Byg	2,80	4,40	3,98	10,50
Blandkorn . .	2,25	3,22	3,16	9,25
Havre.	1,70	2,44	2,33	8,50
Erter	3,50	5,51	5,37	18,50
Poteter	0,70	1,36	1,32	5,00

Disse Prisopgaver antages dog neppe at være fuldt paalidelige, idet Stigningen maaske ikke er saa stor, som det heraf skulde synes. Et Tegn paa at Kornavl lønner sig mindre end før er, at f. Ex. de oplandske Kornbygder (Hedemarken), som tidligere i stor Udstrækning forsynede Østerdalen med Korn, har i de senere Aar begyndt at ordne sin Drift mere paa Dyrkning af Fodervæxter, og Produktion af Smør osv. tilligemed Poteter til Brændevinsbrænding. Dette er en Følge af Kommunikationernes Forbedring (Jernbanen gjennem Østerdalen), hvorved Østerdalen billigere kan forsyne sig med udenlandsk Korn fra Christiania. Tidligere, da Kornet maatte kjøres den lange Vei med Hest, blev det for kostbart.

Priserne paa Husdyrbrugets Prodnkter, navnlig Smør er steget i et stærkere Forhold end Priserne paa Korn. Schweigaards Statistik Side 75 angiver Priserne paa Fedevaarer for 1835, hvilke hidsættes til Sammenligning med Priserne i Christiania 1882.

	Smør.	Ost.	Kjød.	Flæsk.
1835	16 Skill.	4 Skill.	—	—
1882	30 —	8 —	7 Skill.	12 Skill.

Denne stærke Stigning samtidig som Produktionen utvivlsomt er betydelig øget, forklares ikke alene af Befolkningens Tilvæxt, og deraf følgende større Forbrug, men ogsaa deraf, at Fordringerne til en god og kraftig Næring i den senere Tid ere blevne større gjennem alle Samfundsklasser, hvilket ligefrem medfører mere udstrakt Brug af disse Slags Næringsmidler.

Vort Landbrug har i denne Tid unægtelig gaaet fremad og yder nu en større Produktion end tidligere, ikke alene absolut, fordi der nu er dyrket mere Jord, der altsaa bør kunne frembringe mere, saavel af Korn, som Fodervæxter, men ogsaa forholdsvis mere, idet der nu avles mere pr. Maal end tidligere. Herved er der to Spørgsmaal, som paatrænger sig Betragtningen.

«*Vindes dette Tilskud i Udbytte ved tilsvarende eller ved forholdsvis større, eller ved forholdsvis mindre Omkostninger*?» og

«*Er den større Avling et Bevis for, at Jordens Kraft, dens Rigdom paa Plantenæring, er øget, eller viser det alene, at man har lært en Brugsmaade, hvorved det lykkes at tvinge Jorden til at give større Avlinger, uden titsoarende Erstatning — attsaa paa Bekostning af dens eget Forraad af Plantenæring*?»

Tid og Anledning tilstede ikke her nogen egentlig Udredning af disse Spørgsmaal, der kunde om hvert af dem skrives en Bog af samme Omfang, som nærværende, men det kan desuagtet ansees berettiget, at drage dem frem og tilknytte et Par korte Bemærkninger.

Med Hensyn til Omkostninger, høres der i vor Tid ikke sjelden Klager fra Landmænd, over Tidernes

Tryk, over at Arbeidet er dyrt og at Produkterne betales med smaa Priser. Dette kan vist i mange Tilfælde være sandt, naar Tilstanden sammenlignes med, hvad man kunde ønske, at den skulde være. En Sammenligning mellem Avlingens Værdi, med Arbeidspriser og øvrige med Landbrug som saadant, nødvendigvis forbundne Omkostninger synes at føre til det Resultat, at Overskuddet pr. Maal dyrket Jord nu maa være større end det var, f. Ex. for 50 Aar siden. Kornpriserne ere som ovenfor bemærket vistnok ikke stegne betydeligt, men Værdien af Fodervæxterne, eller, med andre Ord, Værdien af Produkterne fra Husdyrbruget er stegen med nær 100 % og dette har saameget større Betydning, som efterhaanden en forholdsvis meget stor Del Jord er dyrket for at bære Fodervæxter. Denne Fordeling af Jorden virker paa en dobbelt Maade til et høiere Udbytte af den samlede Virksomhed, nemlig ikke alene derved, at større Arealer bruges til Frembringelse af Produkter, hvis Værdi har vist sig at være i stadig Stigning, men denne Del af Avlingen vindes tillige med langt ringere Arbeidsomkostninger end Kornet. Endelig kommer her endnu en Omstændighed til, som ikke maa lades ud af Betragtning, nemlig at den udstrakte Dyrkning af Fodervæxter yder Materialet til en rig Gjødselforsyning og derigjennem Midlet til, eller er i egentlig Forstand Betingelsen for, en rig og sikker, altsaa for en billig Kornavl, hvorved Nettoindtægten for den Del af Jorden, som bærer Korn egentlig først bliver mulig. Heraf fremgaar, at om den absolute Indtægt af et Maal Jord, dyrket med Korn, end regnes større end Indtægten af samme Areal dyrket med Fodervæxter, giver dog en hensigtsmæssig Fordeling af Jorden mellem disse to forsjellige Grupper af Kulturplanter, det gunstigste Resultat af den samlede Virksomhed. Denne Dyrkning baade af Fodervæxter og

Korn er den senere Tids vigtigste Fremskridt. At opgjøre en fuldstændig Beregning over Forholdet mellem Udgift og Indtægt, og en Sammenligning af dette Forhold for 50 Aar siden med Nutiden, vilde her føre for vidt, men den korte Betragtning, som ovenfor er opstillet, synes at pege i en for Nutiden gunstig Retning. Naar der desuagtet sees Tegn paa knappe Kaar for den jordbrugende Befolkning, ligesom det ogsaa er en Kjendsgjerning, at Landets Pantegjæld øges, da har dette vistnok sine Grunde i andre Omstændigheder. Blandt disse kan nævnes, at de kommunale Byrder og Udredsler ere stegne betydeligt, ligesom Fordringerne til Levemaade, Klædedragt, Husenes Udstyr, kort sagt, Fordringerne til Livet i Almindelighed, ere stegne ganske betydeligt. Heri ligger vistnok i mange Tilfælde Aarsagerne til at Indtægterne ikke ret ville slaa til for Udgifterne.

Hvorvidt den Stigning i Udbytte af Jordbruget, som antagelig har fundet Sted, kan vedblive, eller om en Stilstand, eller en Tilbagegang vil indtræde, er afhængigt af Driftsmaadens Indflydelse paa Jordens Produktionsevne. Jorden er Landmandens eneste Kilde til Produktion, det er derfor en Livsbetingelse at behandle denne saaledes, at dens Kraft ikke udtømmes. Stigende Avlinger er ikke altid Bevis for, at Jordens Kraft øges. Om Jorden ved Grundforbedringer, Draining, Dybarbeidning o. s. v. bringes i en for Luften mere tilgjængelig Tilstand, vil Forvitrings- og Formuldningsprocesser gaa raskere for sig, de tidligere uopløslige Mineralier ville gaa over i opløslige Former, de forhaandenværende Plantenæringsemner ville blive tilgjængelige, eller med et Ord, Jorden vil give større Avlinger. Men dersom den ikke faar Erstatning for den saaledes øgede Produktion, vil den altsaa yde disse større Avlinger paa Bekostning af sit eget For-

raad af Plantenæring, hvilket altsaa paa kortere eller længere Tid vil aftage og en Tilbagegang i Produktion vil blive den uafviselige Følge.

Er nu Driftsmaaden her saadan, at den udpiner, vedligeholder eller forbedrer Jordbunden? Dette er det store Spørgsmaal, hvorpaa vort Jordbrugs Fremtid beror.

Nedenstaaenda Tal — Tabel No. XVIII — give et Begreb om, hvad almindelige Avlinger berøve Jorden af Plantenæring og om, hvad der ved Avlingens Brug til Foder og en meget omhyggelig Gjødselbehandling kan tilføres Jorden i Staldgjødsel. Tabel XIX giver en Oversigt over Avlingens Værdi som Næringsmiddel.

Tabel No. XVIII.

Oversigt over Kulturplanternes Forhold til Næringstofferne i Jorden.

Planter.	Avling pr. Maal	Indhold af Stoffer pr. 1000 ℔			Indhold af Stoffer pr. Maal.			Ved Fodring gives Jorden tilbage.		
	℔	N	KO	PO^5	N ℔	KO ℔	PO^5 ℔	N ℔	KO ℔	PO^5 ℔
1. Hvede	420	20,8	5,3	7,9	8,74	2,23	3,32	6,56	2,12	2,49
2. Halm	600	4,8	6,3	2,2	2,88	3,78	1,36	2,16	3,59	1,02
3. Vaarhvede	400	20,5	5,5	8,9	8,20	2,20	3,56	6,15	2,20	2,67
4. Halm	500	5,6	11,3	2,0	2,80	5,65	1,00	2,10	5,37	0,75
5. Rug	410	17,6	5,6	8,4	7,22	2,30	3,44	5,42	1,15	2,58
6. Halm	900	4,0	7,8	2,1	3,60	7,02	1,89	2,70	6,67	1,42
7. Byg	360	16,0	4,5	7,7	5,76	1,62	2,77	4,32	1,54	2,06
8. Halm	500	6,4	9,4	1,9	3,20	4,70	0,95	2,40	4,46	0,71
9. Blandkorn	370	17,6	4,4	6,9	6,51	1,63	2,55	4,68	1,55	1,91
10. Halm	600	6,0	9,1	1,9	3,60	5,46	1,14	2,70	5,19	1,08
11. Havre	315	19,2	4,4	6,2	6,05	1,38	1,95	4,54	1,31	1,46
12. Halm	500	5,6	8,9	1,9	2,80	4,45	0,95	2,10	4,23	0,71
13. Erter	328	35,8	9,8	8,6	11,74	3,21	2,82	8,81	3,06	2,12
14. Halm	400	10,4	10,1	3,5	6,16	4,04	1,40	3,12	3,84	1,10

	Planter.	Avling pr. Maal	Indhold af Stoffer pr. 1000 ℔.			Indhold af Stoffer pr. Maal.			Ved Fodring gives Jorden tilbage.		
		℔	N	KO	PO^5	N ℔	KO ℔	PO^5 ℔	N ℔	KO ℔	PO^5 ℔
15.	Bønner	394	40,8	13,1	11,9	16,7	5,16	4,69	12,05	4,91	3,52
16.	Halm	320	16,3	18,5	3,2	5,22	5,92	1,02	4,17	5,63	0,78
17.	Thimothei . . .	600	15,5	20,4	7,2	9,30	12,24	4,32	7,00	11,63	3,24
18.	Enghø, middels . .	600	15,5	13,2	4,1	9,30	7,92	2,46	7,00	7,52	1,85
19.	Kløver	600	19,7	18,3	5,6	11,82	10,98	3,36	8,87	10,43	2,52
20.	Kløver & Thimothei	600	17,7	19,3	6,4	10,56	11,58	3,84	7,92	11,00	2,88
21.	Vikkerhø	650	22,7	28,3	10,7	14,75	18,39	6,95	11,06	17,47	5,21
22.	do. grøn . . .	2600	5,6	6,1	2,3	14,56	15,86	5,98	10,92	15,07	4,49
23.	Rug, grøn . . .	2600	5,3	6,3	2,4	13,78	15,68	6,24	10,34	14,89	4,68
24.	Poteter	3000	3,4	5,7	1,6	10,20	17,10	4,80	7,70	16,25	3,60
25.	Turnips	6800	1,8	3,3	0,9	12,24	22,44	6,12	9,18	21,32	4,59
26.	Gulerødder . . .	5600	2,2	2,8	1,0	12,23	15,68	5,60	9,24	14,90	4,20

I denne Afhandling er for Kortheds Skyld almindelig brugt de kemiske Tegn N for Kvælstof, KO for Kali, CaO for Kalk og PO^5 for Fosforsyre istedetfor Navnene.

Tabel No. XIX.

Oversigt over Kulturplanternes Værdi og Indhold af Næringsstoffer.

Produkt.	Avling pr. Maal.		Markedspris.	Værdi pr. 100 ℔.	Fordøielig Næring.		Værdi pr. ℔ efter Markedsprisen.		Fordøielig Næring pr. Maal.		Værdi pr. Maal.		Værdi pr. Maal.	
	Pt. : V. = 1 :	℔.	pr. Td. Sk ℔ Kr.	Kr.	% Pt.	% V.	Pt. Øre.	V. Øre.	Pt. ℔.	V. ℔.	Pt. Kr.	V. Kr.	Korn, Halm, Rødd. Kr.	Tilsamm. Kr.
Hvede	5:8	420	21,00	10,00	11,7	67,3	40,3	8,05	49,14	282,66	19,80	22,75	42,55	48,16
Halm	45:8	600	3,00	0,94	0,8	36,6	11,65	2,30	4,80	219,6	0,56	5,05	5,61	
Rug	7:0	410	16,00	7,80	9,9	69,4	32,8	6,56	40,59	284,45	13,31	18,65	31,96	40,40
Halm	46:9	900	3,00	0,94	0,8	37,5	11,3	2,26	7,2	337,50	0,81	7,63	8,44	
Byg	7:9	360	12,00	6,66	8,0	64,8	31,76	6,35	28,8	233,3	9,15	14,81	23,96	29,78
Halm	32:2	500	3,72	1,25	1,3	42,0	12,0	2,40	6,5	210,0	0,78	5,04	5,82	
Blandkorn . .	6:9	400	10,00	6,18	8,5	59,9	30,13	6,02	34,0	239,6	10,25	14,41	24,66	31,66
Halm	30:6	600	3,72	1,09	1,3	42,0	12,0	2,40	7,8	252,0	0,94	6,06	7,00	
Havre	5:9	315	8,00	5,70	9,0	55,0	28,5	5,7	28,35	173,25	8,08	9,88	17,96	23,84
Halm	29:9	500	3,76	0,93	1,4	42	12,0	2,4	7,0	210,0	0,84	5,04	5,88	
Erter	2:9	328	20,02	8,75	20,2	58,6	27,85	5,5	66,26	194,2	18,45	10,68	29,13	35,61
Halm	12:0	400	5,18	1,62	2,9	34,6	16,5	3,3	11,60	138,4	1,91	4,56	6,48	

Produkt.	Avling pr. Maal.		Markedspris.	Værdi pr. 100 ℔.	Fordøielig Næring.		Værdi pr. ℔ efter Markedsprisen.		Fordøielig Næring pr. Maal.		Værdi pr. Maal.		Værdi pr. Maal.	
	Pt. : V. = 1 :	℔.	pr. Td. Sk. ℔ Kr.	Kr.	% Pt.	% V.	Pt. Øre.	V. Øre.	Pt. ℔.	V. ℔.	Pt. Kr.	V. Kr.	Korn, Halm, Rødd. Kr.	Tilsamm. Kr.
Bønner . . .	2:3	394	21,06	9,36	23,0	53,7	27,85	2,50	90,62	211,58	25,23	11,63	36,87	43,35
Halm	7:3	320	6,46	2,02	5,0	36,4	16,5	3,3	16,0	116,48	2,64	3,84	6,48	
Poteter . . .	21:6	3 000	3,05	1,76	2,1	22,3	27,0	5,3	63,0	669,0	17,01	35,46	52,47	
Turnips . . .	5:8	6 800	1,05	0,62	1,1	63,5	27,0	5,3	74,8	431,8	20,20	23,88	44,08	
Gulerødder .	9:3	4 000	1,70	1,06	1,4	13,0	27,0	5,3	56	520,0	15,12	26,56	41,68	
Timothei . .	7:2	600	8,00	2,05	5,8	46,9	16,4	3,3	34,8	281,4	5,70	9,28	14,98	
Enghø m. g.	6:1	600	8,50	2,66	7,4	44,0	16,4	3,3	44,4	264,0	6,28	8,71	14,99	
do. midd. .	8:1	600	7,42	2,32	5,4	43,5	16,4	3,3	32,4	261,0	5,31	8,61	13,92	
Kløver middels	5:9	600	8,01	2,50	7,0	41,1	16,4	3,3	42,0	246,6	6,89	8,14	15,03	
do. m. g. . .	5:0	600	8,90	2,78	8,5	42,0	16,4	3,3	51,0	252,0	8,36	8,22	16,58	
Kl. & Tim. .	6:5	600	8,00	2,50	6,4	44,0	16,4	3,3	38,4	264,0	6,30	8,78	15,08	
Vikkehavre .		800	8,00	2,50	7,2	39,0	16,4	3,3	57,6	312,0	9,44	10,30	19,74	

Det Tab, som ved Fodring og Gjødselbehandling opstaar med Hensyn til Plantenæring, er dog langt større, end Tabel No. XVIII antyder. Dette har flere Grunde. For det første sælges altid en Del af Avlingen, eller fortæres udenfor Gaarden. Det er endog ikke ualmindeligt, at Gaardbrugere sælge Hø i ikke ringe Mængder. Dernæst er Gjødselbehandlingen ikke altid omhyggelig, der gaar i Almindelighed en forholdsvis altfor stor Del af Plantenæringen tabt. Endelig er der et ikke ringe Tab paa Grund af, at Husdyrene, især Hestene ofte færdes paa Steder, hvor en Opsamling af Gjødselen ikke kan ske. Det er altsaa klart, at der ved Avlingerne berøves den dyrkede Jord langt mere Plantenæring end der tilføres den i Gjødselen. Dette Forhold arter sig væsentlig forsjelligt i de Bygder, hvor den hele, eller den væsentligste Del af den landøkonomiske Produktion hentes fra den dyrkede Jord (Slettebygderne) og de Egne, hvor naturlige Enge og Udslaatter, give en væsentlig Del af Foderavlingen (Fjeld- og Fjordbygder), I de Bygder hvor Produktionen hentes næsten udelukkende fra dyrket Jord, er der langt større Fare for, at en Udpining kan finde Sted, idet Erstatningen der udelukkende er henvist til, hvad der kan opsamles ved Avlingens Opfodring og dette bliver, som ovenfor paavist, meget utilstrækkeligt. Noget Tilskud ydes ialfald i nogle Bygder ved Kjøb af kunstige Gjødsler og Kraftfoder, men dette fyldestgjør ikke paa langt nær Kravet til en fuldstændig Erstatning for, hvad Jorden har ydet. Det er derfor en given Sag, at man paa disse Steder, hvert Aar bortfører meget betydelige Mængder af Plantenæring, som ikke erstattes. Om der desuagtet er nogen nærliggende Fare for, at Jorden kan begynde at vise sig udtømt, eller om dens Forraad af mineralsk Plantenæring er saa betydeligt, at det nu almindelige Brug,

uden Betænkelighed kan fortsættes, er Spørgsmaal, som ikke med nogen Sikkerhed lader sig besvare. Dertil vilde kræves en Række af Undersøgelser og Iagttagelser, som endnu ingen har tænkt paa at iværksætte. Skulde der antages at være Fare for, at noget enkelt Stof kunde blive udtømt, da falder Tanken nærmest paa Fosforsyren. Kvælstoffet hentes tildels fra Luften og findes i ikke ringe Mængde i mange Slags Materialier, hvori det kan tilføres, f. Ex, i Myrjord. Kali findes i Form af Dobbeltsilikater med Lerjord o. s. v. i stor Mængde i flere af vore Bergarter, f. Ex. de der indeholde Feldspath, i Lerskifere o. s. v. hvorimod der synes at være mindre Tilgang paa Fosforsyre.

I Fjeldbygderne, eller idetheletaget, hvor man har rige og udstrakte naturlige Enge og Havnegange staar Sagen forsaavidt gunstigere, som om en Plyndring der finder Sted, gaar den dog ikke ud over den egentlige Indmark, eller kornbærende Jord, og de naturlige Enge synes at have en egen Reproduktionsevne. Da disse aldrig behandles med jordbrydende Redskab, altsaa ikke modtage nogen Grundforbedring, er det klart, at de ikke producere en rigere Plantevæxt, end Naturen selv tilsiger, altsaa, de yde ikke mere end de naturlige Processer uden nogen Bistand af Mennesker holder i Beredskab. Dertil kommer at disse Enge altid høstes før Frøsætningen, altsaa optages i ethvert Fald en forholdvis ringe Mængde Fosforsyre.

At en Udpining her, i ethvert Fald maa gaa meget langsomt, er altsaa en klar Sag. Men det paa disse Enge avlede Foder yder en rig Gjødselproduktion, hvorved den kornbærende Jord holdes i Kraft. Erstatningsspørgsmaalet har derfor i disse Egne en langt mindre Betydning, eller kan saudsynligvis nærmere lades ud af Betragtning.

Landbrugsskolerne.

De omhandlede Fremskridt i vort Landbrug skyldes selvfølgelig den lidt efter lidt stigende Oplysning og Indsigt, med Hensyn til Betingelserne for en hensigtsmæssig Drift. Den første Mand, som vides at have havt aabent Blik for Nødvendigheden af, at der blev gjort Noget for blandt Jordbrugerne at udsprede Kundskab om den Næriugsvei, som fremfor nogen anden kunde siges at være Hovednæringen, var Overlærer Jakob Sverdrup. Uagtet denne Mand ikke var Agronom af Fag, blev han dog sin Tids mest anseete, praktiske Landmand og Grundlægger af den første Undervisning i Landbrug her i vort Land, man kan sige, han har været for os, hvad Thaer var for Tyskland — Banebryderen for det rationelle Landbrug. Han var egentlig Filolog og var Overlærer ved Kongsbergs Skole. Hans Tilbøielighed havde dog altid draget ham til praktiske Sysler, og han opgav derfor i 1812 sin Stilling som Skolebestyrcr, da Eieren af Landets største Jordbrug, Greve Wedel-Jarlsberg kaldte ham til Bestyrelsen af Jarlberg Hovedgaard. I denne Virksomhed blev han til 1825, og bragte Bruget op til en tidligere ukjendt Produktion. Allerede i disse Aar modtog han unge Mænd til Undervisning i Landbrug, men i 1825 kjøbte han Gaarden Semb i Borre (nær Horten) og oprettede der den første Landbrugsskole, som existerede her i Landet Denne Læreanstalt bestyrede han til 1837, da han fratraadte, for at overtage Bestyrelsen af Fritzø Jernværk og Laurviks Grevskab, hvor han blev til sin Død i 1841. Som Forfatter var Sverdrup meget virksom, han udgav en populær »*Lærebog i den norske Landhusholdning*«, en Række af Tidsskrifter og flere større og mindre Afhandlinger.

Læreanstalten paa Semb virkede under tarvelige Kaar og havde smaa Midler til sin Raadighed, men den var meget søgt af unge Mænd fra alle Kanter, der spredtes fra den Kundskaber og Indsigter over forsjellige Dele af Landet.

I Aarene 1827—30 blev der af Finantsdepartementet, som dengang behandlede alle Sager vedkommende Landets indre Økonomi, ført Underhandlinger med Sverdrup om Oprettelse af en høiere Læreanstalt i Nærheden af Christiania. Denne Sag var saavidt forberedt, at der ved kgl. Res. af 22de Novbr. 1828 blev bestemt, at der skulde forelægges Storthinget i 1830 Forslag om Bevilgning af de til Institutets Oprettelse nødvendige Midler. Pengene blev dog ikke bevilgede, og Tanken om et saadant Institut blev for det første skudt tilside. Det extraordinære Storthing i 1837 nægtede endog fortsat Bevilgning af det Tilskud stort 700 Spd., som i nogle Aar havde været ydet til Skolen paa Semb. Da Sverdrup, som nævnt, samme Aar forlod Stedet, blev Læreanstalten flyttet til en anden Gaard Riise og der fortsat aldeles privat af hans ældste Søn, der allerede i nogle Aar, som Faderens Medlærer, havde bestyret en der oprettet praktisk Underafdeling af Læreanstalten. Her vedblev den nu private Undervisning, indtil Skolen i 1848 gik over til at være Jarlsberg og Laurviks Amts Landbrugsskole.

Uagtet det overordentlige Storthing i 1837 ikke var gunstigt stemt mod Landbrugsskolen paa Semb, gjorde dog Kravet paa Undervisning sig gjældende, saa at det samme overordentlige Storthing under 2den Januar 1837 besluttede:

»*Den Kgl. Norske Regjering anmodes om at indhente Oplysning om følgende Punkter og derom at for-*

anledige Meddelelse eller i fornødent Fald en Kgl. Proposition til 9de ordentlige Storthing om:

1) Hvorvidt nogen til et Central-Agerdyrknings-Seminarium bekvem Eiendom i Nærheden af Christiania maatte for Tiden være til Statens Disposition;

2) hvilke Udgifter til et saadant Seminariums Oprettelse og Vedligeholdelse maatte udfordres;

3) om og hvorvidt Undervisningen ved et saadant Seminarium burde sættes i Forbindelse med de ved Universitetet stedfindende Forelæsninger over de Doktriner, der have nærmest Indflydelse paa Agerdyrkningen; og

4) at meddele Udkast til en Plan, hvorefter denne Indretning maatte blive at organisere, med Angivelse af de Læregjenstande, hvori der fornemlig skulde gives Undervisning.«

Som Følge heraf anstillede Regjeringen de forlangte Undersøgelser og udarbeidede en Plan for »*Seminariet*«. Ved Kgl. Res. af 15de Januar 1842 blev det bestemt, at der ved Affattelsen af Budgetforslaget for det samme Aar sammentrædende Storthing skulde haves for Øie Ønskeligheden af, at der kunde anvendes 5100 Spd. engang for alle til Seminariets Oprettelse og 2500 Spd. aarlig til dets Drift.

Dette Forslag blev dog paa Grund af budgetmæssige Vanskeligheder ikke forelagt Storthinget i 1842. Dette tog imidlertid alligevel Spørgsmaalet om Landbrugsundervisningen under videre Behandling. Vedkommende Komite indstillede principaliter, at Storthinget skulde beslutte Oprettelse af en høiere Læreanstalt, et Agerdyrknings-Seminarium, og in subsidium en Anmodning til Regjeringen:

»*Om at træde i Underhandling med en privat Mand, der maatte ville overtage for egen Regning at anlægge et Agerdyrknings-Seminarium, samt at forelægge*

næste Storthing saavel Planen til et saadant Institut, som de Vilkaar paa og de Garantier under hvilke han vilde overtage samme«.

Denne Indstilling blev dog ikke bifaldt. Derimod besluttede Storthinget under 7de September 1842:

»Regjeringen anmodes om at træde i Underhandling med private Mænd eller Kommuner, der maatte ville overtage for egen Regning at anlægge Agerdyrkningsseminarier. Under Forudsætning af, at Anledning hertil gives, bemyndiges Regjeringen til af Statskassens Midler at anvende en Sum af indtil 2400 Spd. aarlig, dog under Betingelse af:

a) *at der ikke tilstaaes noget Seminarium mere end 600 Spd. aarlig,*

b) *at Seminarierne ere beliggende i Rigets forskjellige Stifter, og .*

c) *at der forelæggess næste Storthing en fuldstændig Beretning om, hvorledes Pengene ere anvendte, samt hvilke Foranstaltninger der for at garantere Seminariernes heldige Drift ere trufne.«*

Denne Storthingsbeslutning stillede altsaa Midler til Raadighed, og aabnede derved Adgang til at istandbringe nogen Undervisning i Landbrug, men den bragte tillige dette for Landbruget vigtige Spørgsmaal ind paa en anden Bane, og gav denne Sags Udvikling en Retning, som neppe var heldig. Tidligere havde det været anseet som det rigtige, at der først blev oprettet en Læreanstalt med en videregaaende Undervisning, for at der ved denne kunne uddannes Mænd, skikkede til Lærere ved de almindelige Landbrugsskoler. Ved Storthingets Beslutning af 7de September 1842 blev imidlertid Tanken om et saadant Institut skudt tilside, idet Bevilgningens Brug ved Beslutningens Ordlyd, var bunden til Oprettelse af almindelige Landbrugsskoler.

Der blev strax gjort Anstalter til at iværksætte Oprettelse af Skoler, men de mødte den Vanskelighed — hvorfra skulde man tage Lærere? Det er sandsynligt, at denne Vanskelighed for nogen Del har været medvirkende til den Ustadighed, som en Tid var raadende i Landbrugsundervisningen, Skoler blev oprettede med Undervisningsplaner, ordnede paa forsjellige Maader, og tildels efter kort Tid igjen nedlagte.

Landbrugsskolen paa Semb og senere paa Riise havde bestaaet i flere Aar og udsendt mange duelige Mænd, der havde fundet sin Virkekreds i de forsjelligste Egne, mange dygtige Landmænd havde paa anden Maade erhvervet Indsigt i Jordbruget og bidroge ved Exempel og Veiledning til at udbrede Lyst og Interesse for Fremskridt. I Aarene 1841—45 var adskillige gode Aar, og den økonomiske Tilstand i Landet gik ikke saa lidet fremad. I Forbindelse hermed viste sig en stor almindelig Interesse for Landbrugets Opkomst, af disse Omstændigheder havde rimeligvis den omhandlede Storthingsbeslutning af 7de September 1842 sit Udspring.

Som Følge af den derved givne Bevilgning, blev der kort Tid efter oprettet nogle Skoler, og da de følgende Storthing fortsatte og tillige forøgede Bevilgningen, gik det siden temmelig hurtigt med Oprettelse af Landbrugskoler.

Akershus Amt aabnede 1844 en Læreanstalt paa Gaarden Abildsø i Østre Aker, hvor den havde sit Sæde til i 1864, da den blev flyttet til Kychen i Ullensaker. Denne Skole var paa begge Steder holdt paa Bestyrerens Gaard og blev dreven for hans Regning. Paa Kycken var Skolen til 16de Juni 1874, da Gaarden ramtes af Vaadeild, hvorved samtlige Huse blev lagte i Aske. Da blev Skolen nedlagt og Amtet har senere ingen Læreanstalt havt.

I **Romsdals Amt** blev i 1845 oprettet en Skole paa **Aaheim** i Vanelven. Den blev efter et Aars Forløb flyttet til **Aak** i Romsdal, hvilken Eiendom i i dette Øiemed var kjøbt for Amtskommunens Regning. I 1859 blev Skolen flyttet til **Røkkum**, i 1863 til **Aarø** i Nærheden af Molde, og blev endelig nedlagt i 1871.

Storthinget fattede under 22de April 1845 følgende Beslutning:

»*Til Landbrugsskoler bevilges i Budgetterminen for 1ste Juli 1845 af Statskassens Midler en Sum aarlig af indtil 4000 Spd. under Betingelse af:*

a) *at der ikke tilstaaes nogen Skole et større Beløb aarlig end vedkommende Distrikt vedtager at yde;*

b) *at kun en Landbrugsskole oprettes i hvert Amt;*

c) *at der for Skolerne fastsættes saadanne Planer, som vedkommende Regjerings-Departement finder antagelige;*

d) *at Statens Kontrol med Skolerne føres af Amtmændene, der have at afgive Indberetning til vedkommende Departement ved hvert Aars Udgang om de i deres Amter værende Landbrugsskolers Virksomhed og Drift i det forløbne Aar;*

e) *at der forelægges næste Storthing en fuldstændig Beretning om, hvorledes Pengene ere anvendte, samt hvilke Foranstaltninger der for at sikkre Landbrugsskolernes heldige Drift ere trufne.* (St. Fh. 1848 2 D. Pag. 75.)

Af denne Beslutning sees, at der allerede i den korte Tid, hvori et Par Skoler havde virket, var vundet nogen Erfaring om disse Læreanstalters Betydning. Tidligere tænkte man sig en for hvert Stift, nu var det indlysende, at der var Plads for en i hvert Amt. I den første Beslutning var det forudsat som rimeligt, at private Mænd skulde overtage Skolerne,

nu var det nærmest Tanken, at det maatte være Amtskommunerne, derfor blev det sat som Betingelse, at Distriktet skulde yde ligesaa stort Bidrag, som Staten, og at Amtmændene skulde føre Kontrol med Læreanstalterne. Fra denne Beslutning begyndte det agronomiske Undervisningsvæsen at antage en fastere Form og modtog det Præg, det senere i det Væsentlige har beholdt.

Smaalenenes Amt havde ønsket at erholde et Bidrag til Landbrugsskolen af de i 1842 bevilgede Midler, men da Storthingsbeslutningen havde sat som Betingelse, at de Skoler, som fik Bidrag, skulde ligge i forsjellige Stifter, kunde Smaalenene ikke erholde noget Bidrag, efterat Akershus Amt allerede havde faaet. Efterat Thinget i 1845 havde ydet ny Bevilgning uden denne Betingelse, blev der Anledning for alle Amter til at faa den nødvendige Bistand. I Smaalenene kom en Skole i Virksomhed i 1847 paa Gaarden Lundestad ved Fredrikshald, her var den til 1852. Vaaren 1853 blev den flyttet til Tomb i Raade. Skolen blev dog senere flyttet tilbage til Lundestad og blev nedlagt 1861. I 1853 blev desuden oprettet en rent praktisk Læreanstalt paa Hasleim i Rakkestad, hvilken senere blev flyttet til Egeberg i Trygstad. Høsten 1858 blev der oprettet en tredie Skole, ligeledes rent praktisk paa Lunder i Vaaler; den blev Aaret efter flyttet til Gipsund i Rygge. I 1862 blen alle disse Skoler nedlagte og en ny Læreanstalt med saavel boglig som praktisk Undervisning blev aabnet paa Hasleim i Rakkestad. Ingen af disse Skoler synes dog at have vundet nogen grundig Anseelse, og deres Varighed blev kort. Endelig kjøbte Amtet Eiendommen Kalnæs i Tune, hvor der, efterat Amtet en Tid ikke havde havt nogen Skole, i 1870 blev aabnet en

ny Læreanstalt. Denne er fremdeles i Virksomhed, og synes at nyde megen Anseelse, ialfald har den en stærk Søgning. Den begyndte med 8 Elever, men er senere udvidet, saa at den nu har 24.

I Hedemarkens Amt oprettedes ligeledes i 1847 en Landbrugsskole paa den dertil af Amtet erhvervede Gaard Jønsberg i Romedal. Denne Læreanstalt var en af de mest anseete af den Tids Landbrugsskoler. Den blev nedlagt 1870, men allerede Aaret efter blev en ny Skole oprettet, der efter nogen senere Omordning fremdeles er i Virksomhed.

I Buskeruds Amt var der allerede i Aaret 1837 ved privat Foretagsomhed aabnet Adgang for unge Mænd til at erholde Undervisning i Landbrug, idet Eieren af Gaarden Linnæs i Lier, en Elev fra Skolen paa Semb, havde oprettet en privat Skole. Dette varede til 1843, da han ved andre Forretninger blev hindret fra at fortsætte. I 1846 overtog han Buskeruds Amts Skole, hvilken han forestod til 1849. Skolen flyttedes da til Øxne i Lier og 1852 til Braak og Ultvedt i Nordrehov. Senere blev den flyttet til Skollerud i Aadalen og blev nedlagt 1861.

Som ovenfor oplyst blev Skolen paa Semb i Jarlsberg Amt oprettet i 1825, efterat dens Bestyrer allerede i flere Aar, som Bestyrer af Jarlsberg Hovedgaard, havde givet Undervisning i Landbrug. Denne Læreanstalt havde en Understøttelse af offentlige Midler af 600, og en Tid 750 aarlig. I 1837 blev denne Understøttelse inddragen og Skolen flyttedes til Riise, hvor allerede i nogle Aar en praktisk Underafdeling under Peter Sverdrups Ledelse havde været i Virksomhed. Her blev Læreanstalten drevet privat, indtil den i 1848 gik over til at være Amtets Skole. Den blev fremdeles under Sverdrups

Ledelse holdt i Virksomhed, indtil den omtrent 1860 blev nedlagt. Derefter begyndte den utrættelige Lærer igjen at give privat Undervisning, hvormed han vedblev til 1866. Senere har dette Amt ikke havt nogen Landbrugsskole.

I Bratsberg Amt blev i 1847 oprettet en Skole paa Bamble Præstegaard. Den blev Aaret efter flyttet til Mela ved Skien og blev nedlagt 1850.

I Nednæs Amt blev oprettet en Skole paa Næs Jernværk, hvor Bestyreren af Værkets Jordbrug tillige blev Bestyrer af Skolen. Denne blev i 1853 flyttet til en liden Gaard Aakhus i Sætersdalen. Dette var vistnok ikke noget heldigt Sted. Denne Læreanstalt levede idetheletaget et kummerligt Liv, og blev snart nedlagt.

I Lister og Mandals Amt blev i 1847 aabnet Landbrugsskole paa Berg i Lyngdal, hvis Eier var Skolens Bestyrer. Efter hans Død blev Skolen i 1856 flyttet til Huseby paa Lister og blev nedlagt 1868.

I Stavanger Amt blev i 1848 oprettet Landbrugsskole paa Austraat i Høiland. Denne Læreanstalt har ifølge alle Beretninger stiftet meget Gavn, og fortsatte sin Virksomhed under samme Bestyrer til i 1876, da den blev nedlagt. Aaret efter erhvervede Amtet en Eiendom Tvedt i Nærstrand, hvor der blev oprettet en ny Landbrugsskole, som fremdeles er i Virksomhed.

I Søndre Bergenhus Amt oprettedes i 1849 en Landbrugsskole paa Nedre Sandvik i Kvindherred. Amtet forpagtede Gaarden og lod Skolen bestyre af en Agronom Rolfsen, der havde erholdt sin Uddannelse ved Institutet Hohenheim i Würtemberg. Efter hans Død vedblev Skolen sin Virksomhed under en anden Bestyrer, indtil den i 1862 blev nedlagt for at

afløses af en anden Læreanstalt, der skulde oprettes paa Amtets egen Eiendom Stend i Fane, som var kjøbt for dette Øiemed. Der gik imidlertid nogle Aar hen før denne Læreanstalt kom i Virksomhed, da det ansaaes mere nødvendigt at anvende de Midler, som Amtet kunde disponere over for Landbrugets Fremme, i andre Øiemed. Læreanstalten kom dog i Virksomhed i 1866. Ved Ordningen af denne Læreanstalt har man søgt at drage sig til Nytte de Erfaringer, som ere gjorte og søgt at ordne sig paa hensigtsmæssig Maade. Gaarden eies af Amtet og drives for dettes Regning af Skolens Bestyrer. Elevernes og Tjenerskabets Kostbold besørges af en dertil ansat Økonom, saa at Bestyreren er aldeles fri for det Besvær og Ulempe, som oftest er forbundet med Bestyrelsen af denne Økonomi. Paa denne Maade vil Skolegaarden med Værksteder, kort den hele Indretning sikkrest kunne ledes og styres i Overensstemmelse med Undervisningens Krav. Denne Læreanstalt synes hidtil at have arbeidet til megen Tilfredshed.

I Nordre Bergenhus Amt blev i 1846 oprettet en Skole paa Vestrheim i Sogndal, hvis Eier blev Bestyrer, I 1858 flyttedes Skolen til Amtets Eiendom Mo i Førde, der var kjøbt til Sæde for Læreanstalten og bebygget paa en for Skolens Behov endog overflødig Maade, men i Forhold til Gaardsdriftens Krav, vare især Udhusene for store og kostbare.

Gaarden havde en lidet frugtbar Jordbund, og var liden for Øiemedet — var lidet skikket som Skolegaard. Læreanstalten blev kostbar i Forhold til, hvad der udrettedes og dette blev snart en Kilde til Misnøie. Den bevilgende Myndighed var en Tid lang meget liberal med Hensyn til Læreanstalten, men det blev dog omsider fundet for dyrt, og Skolen blev nedlagt 1872, efterat den fra 1870 havde været dreven privat, med

et lidet Tilskud af offentlige Midler. I 1873 blev der paany oprettet en halv privat Skole, der efter nogen Omorganisation i 1876, fremdeles er i Virksomhed.

I Søndre Trondhjems Amt blev Gaarden Munkvold i Strinden erhvervet for Amtets Regning til Sæde for en Landbrugsskole, som der kom i Virksomhed i September 1847. I 1860 blev denne Læreanstalt nedlagt, og en ny for begge de trondhjemske Amter fælles Skole oprettet paa den betydelige Gaard Rotvold, ligeledes i Strinden. Her fortsattes Skolens Virksomhed til i 1870, da den blev nedlagt. Amtet har senere ikke havt nogen Landbrugsskole.

I Nordre Trondhjems Amt oprettedes i 1850 en Skole paa By i Stod. Den blev i 1855 flyttet til Amtets Eiendom Bunæs i Værdalen. Denne Gaard havde dog ikke nogen gunstig Beliggenhed, og da den tillige af andre Grunde ansaaes mindre heldig, ligesom det fandtes, at dens Bebyggelse vilde blive temmelig kostbar blev den igjen solgt 1860. Læreanstalten blev, som ovenfor nævnt, forenet med Søndre Amts Skole paa Rotvold. Skolen i Nordre Trondhjems Amt var aldrig videre anseet og der anføres, at Forholdet med forsjellig Eier og Bestyrer af Gaarden ikke var heldigt for Skolens Virksomhed.

I Nordlands Amt traadte Skolen i Virksomhed paa Gaarden Sjøvik i Alstadhaug. Denne Læreanstalt havde 8 Elever og blev i 1858 flyttet til Bodø og i 1864 til Melbo i Hadsel, den blev nedlagt 1870. Denne Læreanstalt var i Virksomhed i 16 Aar og flyttedes to Gange, den var altsaa paa 3 forsjellige Steder og ledes af 4 forsjellige Bestyrere. Det var ikke at vente, at den under saa vexlende Forhold skulde kunne udrette synderligt, eller vinde nogen Anseelse og Tillid. Nogen Ro og Stabilitet er væsentlige Betingelser for deslige Indretningers Trivsel.

I Christians Amt søgte man alt fra Begyndelsen at give Skolen et nogenlunde solid Grundlag, og kjøbte derfor en Gaard Haug i Vardal til Sæde for Læreanstalten. Her begyndte Undervisningen i 1857. Hvorvel Valget af Eiendom ikke kunde siges at være det heldigste, især i et Amt, hvor det er saa let at finde en velskikket Jordvei, er den dog meget brugbar og har vistnok paa en nogenlunde tilfredsstillende Maade svaret til Øiemedet. Denne Skole har nydt megen Anseelse og er fremdeles i Virksomhed.

I Aarene 1840—70 var der altsaa adskillige Landbrugsskoler i Virksomhed, der var en i hvert Amt, med Undtagelse af Tromsø og Finmarken, i Smaalenene var en Stund 3. Disse Læreanstalter vare anlagte paa at give saavel praktisk, som boglig Undervisning. Det blev fra Begyndelsen anseet som noget, der var selvsagt, at Undervisningen maatte være saaledes ordnet og det var ligefrem naturligt, at saa maatte være. Det norske Landbrug stod paa et lavt Trin af Udvikling, det var ikke almindeligt, at Gaardbrugerne havde stor Kyndighed i Jordens Arbeidning eller i det Hele taget i rationel Drift. De unge Mænd kunde derfor ikke erholde den ønskelige Undervisning i de praktiske Enkeltheder i sit Hjem, eller hos hvilkensomhelst Gaardbruger, skulde noget udenfor Bygdens almindelige Skik læres, maatte det ske paa Skolen.

Den boglige, eller som man oftest kaldte det, den theoretiske Undervisning, bestod i Regning, Skrivning, Regnskabsførsel, Læren om Agerbrug og Husdyrenes Behandling, samt et kort Uddrag af Naturlæren. Denne Undervisning maa vistnok i og for sig betegnes som tarvelig, men efter Forholdenes Natur kunde den ikke være anderledes. De Elever, som kom ind paa Skolen, havde i de fleste Tilfælde ikke andre Forkundskaber end dem, der kunde erhverves i Almuskolen og var

derfor lidet skikkede til at modtage nogen videregaaende Fagundervisning. Maalet maatte være at meddele de unge Mænd et passende Forraad af Kundskab, praktisk anvendelig for det Landbrug og de Livsforhold, hvorunder de skulde arbeide.

Enhver Undervisning maa lempes efter det forhaandenværende Landbrugs Behov. I et Land, hvor alle Livsforhold og deraf følgende Omsætnings- og Forbrugsforhold, saavelsom Agerbruget selv, staar paa et lidet fremskredet Stadium af Udvikling, kan det lidet nytte at byde en Undervisning, som vilde passe for et tæt befolket Land, hvor Livet i alle Retninger udfolder sig i større Kraft og Rigdom, hvor Behovet er mangeartet, Omsætningen sikker og let, og som en naturlig Følge af Omstændighederne, Jorden behandles saa, at den kan modtage og forrente den størst mulige Driftskapital m. a. O. et intensivt Landbrug drives til den høieste Kultur. En ung Mand, udstyret med hertil svarende Kundskab, vilde neppe passe til primitive Forhold, han vilde være gjennemtrængt af Opfatninger og Ideer, som ikke passede til de praktiske Livsforhold og som gjennemført under de forhaandenværende Omstændigheder, alene vilde bringe Tab og lede til, at han selv blev betragtet som en upraktisk Experimentmager. Det var derfor vistnok fuldt berettiget, at Undervisningen ved de norske Landbrugsskoler blev anlagt saa elementær som Tilfældet var.

Undervisningen om Ager- og Husdyrbrug blev i Almindelighed grundet paa Lærebøger, som nærmest kunde siges at give et Udtryk for Landbrugets Praxis og kun indeholdt meget lidet af egentlig Theori, i dette Ords rette Betydning. Hvad der blev lært af Naturvidenskab var selvfølgelig alene et kort Omrids af Begyndelsesgrundene i Kemi og Fysik, nærmere skikket til at bibringe de unge Mænd nogen Evne til Tænkning, og til at aabne deres Øine for de i Naturen fore-

kommende Fænomener, end til egentlig at give dem nogen videnskabelig Forstaaelse.

Denne boglige Undervisning i Forbindelse med den Øvelse og Indsigt, Eleven ved Deltagelse i Arbeidet og Skolegaardens Drift, kunde erhverve i praktisk Landbrug, var ganske vel skikket til at uddanne brugbare Mænd efter Tidens Behov. Det viste sig derfor ogsaa, at de Læreanstalter, hvor man var saa heldig at have duelige Bestyrere og Lærere har uddannet mange dygtige Landmænd, og udrettet særdeles meget til Landbrugets Opkomst.

Den almindelige Ordning var altsaa, at der med Skolen var forenet et Jordbrug, der egentlig var at betragte som et Øvelsesfelt, eller et praktisk Undervisningsaparat. Dette blev imidlertid tilveiebragt paa forsjellige Maader. I nogle Tilfælde var det Skolegaardens Eier, som mod et vist Tilskud af offentlige Midler paatog sig at holde Skolen i Virksomhed, idet han, om han dertil var skikket, selv fungerede som Bestyrer, og undertiden tillige som Lærer, eller dertil lønnede en, af de offentlige Autoriteter godkjendt Mand. Undertiden havde Gaardens Eier personlig intet med Skolen at bestille. I nogle Tilfælde blev Gaarden forpagtet for Skolen. Endelig var der ogsaa nogle Amter, som kjøbte Gaard for Skolens Brug og lod den drive for Amtets Regning, eller overlod Bestyreren Driften for egen Regning saaledes, at Gaardens Afkastning udgjorde en Del af hans Løn.

Disse forskjellige Maader, hvorpaa Læreanstaltens Forhold til Gaardsbruget var ordnet, havde en ikke ringe Indflydelse paa dens Virksomhed og Forhold i det Hele.

Hvor Gaarden eiedes af en privat Mand og blev dreven for dennes Regning, kunde Læreanstaltens Anlæg selvfølgelig ske med langt mindre Udgift, det var

derfor mange Amter, som fandt dette meget bekvemt. Men dette Forhold ledede til mange Vanskeligheder. Eieren vilde selvfølgelig have Gaarden dreven paa den mest økonomiske Maade, medens Skolebestyreren vilde ordne og lede Gaardsdriften saaledes, som den for Eleverne var mest lærerig, uden Hensyn til om de økonomiske Interesser derved maaske led noget Skaar. Dette Forhold ledede ofte til Vanskeligheder.

Heldigere var det, naar Gaardens Eier og Skolens Bestyrer var samme Person, thi om de forsjellige Interesser ogsaa da kunde staa i Strid, blev dette i ethvertfald mindre mærkbart, idet han altid vilde søge at læmpe Økonomien saavidt muligt efter Undervisningens Krav. Dette faldt saa meget mere naturligt, som Bestyrerne i Regelen vare Mænd med varm Interesse for Skolegjerningen. Undervisningens Krav blev derfor i de fleste Tilfælde ialtfald nogenlunde fyldestgjorte. Den for Læreanstalten bedste Ordning var imidlertid, at Amtet eiede Gaarden og lod den drive for sin Regning. Ved denne Ordning kom ingen private Interesser ind i Forholdet, til Skade for Undervisningen. Imidlertid viste det sig ogsaa paa denne Maade, at den offentlige Myndighed undertiden var misfornøiet med Driftens økonomiske Resultat. Denne Kombination af boglig og praktisk Undervisning har derfor altid vist sig vanskelig, men maatte paa den anden Side ogsaa, som ovenfor paavist, ansees som nødvendig.

En af de største Vanskeligheder ved at ordne dette Undervisningsvæsen var, at finde duelige Lærere. Regjeringens Indstilling af 31 Decbr. 1853, til det Kgl. Forslag til Storthinget af 18de Januar 1854 angaaende Oprettelse af en høiere Landbrugsskole — et Centralinstitut — udtaler dette med stor Styrke: »*Ikkun ved at oprette en høiere og særskilt Læreanstalt for Agronomien, beregnet paa at meddele, saavel theoretisk som*

praktisk Undervisning, *vil man faa samlet til et helt, og efter en ordnet Plan sat i Virksomhed de Kræfter, der nu, uden et saadant Samlingspunkt og uden de Understøttelsesmidler, som dette tilbyder, virke adspredte og uden fast Plan, eller indbyrdes Sammenhæng. Rigtigheden heraf vil formentlig allerede erkjendes ved at se hen til de agronomiske Undervisningsanstalter, som for Tiden haves, nemlig de saakaldte Landbrugsskoler. En ordnet Inspektion af disse Læreanstalter, en almindelig og planmæssig Ledning af deres Virksomhed og endelig deres Forsyning med Forstandere og Lærere, alt dette er betinget af, at en høiere Læreanstalt træder i Virksomhed«* *).

I Budgetkomiteens Indstilling til Storthinget 1851 af 25de Mai (Sth.-Forh. 7de Del 1851 Pag. 199) heder det: »*Vistnok maa Komiteen indrømme, at Landbrugsskolerne have stiftet Gavn, men den tør ogsaa med Bestemthed antage, at dette langtfra ikke har været Tilfældet i den Udstrækning som vilde være skeet, om man havde gaaet den omvendte Vei, nemlig først oprettet den her omhandlede høiere Læreanstalt, hvorfra man kunde have samlet saavel theoretiske som praktiske Kræfter, hvilke man visselig, paa enkelte Undtagelser nær i altfor mærkelig Grad manglede da Lærerposterne ved Landbrugsskolerne skulde besættes, thi flere af de Mænd, hvorom her er Tale, vare, undskyldeligt nok, ei i tilstrækkelig Grad i Besiddelse af de til en saadan Post udfordrendes mangesidige, baade theoretiske og praktiske Kundskaber«*.

Her er altsaa fremhævet Nødvendigheden af, at der maatte gjøres noget for at bringe Undervisningen i

---

*) Cfr. ogsaa Indstilling fra Næringskomiteen No. 2 1839 Sth.-Forh. August 1839 Pag. 398.

Dept. f. I. Foredrag af 17 April 1850 Sth.-Forh. 1 D 1851 Pag. 95 o. fl.

Landbrug i et rigtigt Spor. Den samme Mening var udtalt i en Forestilling fra en Komite, som under 9de Septbr. 1850 udarbeidede en Plan foret vordende Centralinstitut. Der var foreslaaet, at dette Instituts Direktør skulde inspicere Skolerne. Det var vistnok ogsaa i Erkjendelsen af denne Sags Betydning, Storthinget i 1860 forlangte, at der skulde anordnes en Inspektion for Landbrugsskolerne, hvorved der tilsigtedes opnaaet en større Sikkerhed for, at Statens Tilskud blev brugt paa en saadan Maade, at det kunde gjøre den størst mulige Nytte. Administrationen fandt dog ikke dengang nogen Mand, som var disponibel for denne Gjerning, og tillige i Besiddelse af de Egenskaber, som ansaaes nødvendige for med Held at virke i denne Stilling. Det havde vistnok været heldigt om Landbrugsskolerne, fra først af havde været stillet under noget sagkyndigt Tilsyn, men det er dog sandsynligt at ogsaa da ialtfald mange af dem vilde blevet nedlagte. Vel tør det antages, at adskillige Feil, som nu maaske fandt Sted, da kunde været undgaaede og Sagens Stilling for nogle Skolers Vedkommende, altsaa været gunstigere, men paa den anden Side kjendes ogsaa Exempel paa, at velordnede Skoler, med endog særdeles duelige Bestyrere blev nedlagte, ligesaavel som mindre heldigt stillede Læreanstalter.

Aarsagerne til den Vanskjæbne, som overgik mange af Landbrugsskolerne vare af forsjellig Art. Der opstod blandt den jordbrugende Befolkning en temmelig udbredt Misnøie med Undervisningen, det var ret ligesom en kold, klam Mistro til al Videnskab i Landbrug havde lagt sig over Sindene, og borttaget Tilliden til Theori eller Videnskab. Der var i denne Tid ikke sjelden Tale om, at al Theori var løs Snak, »*som ikke holdt Stik i Praxis*«. Denne Misnøie havde selvfølgelig sin Grund i, at Undervisningen ikke fandtes at

yde, hvad mange troede sig berettiget til at vente. For nogle Skolers Vedkommende kunde dette maaske være grundet, men i de fleste Tilfælde beroede Utilfredsheden vistnok paa en misforstaaet Opfatning af Skolen og dens Virksomhed. Der blev ikke sjelden opstillet den Fordring, at Skolen skulde uddanne fuldt færdige, praktiske Jordbrugere. At denne Fordring var urimelig, at den ikke kunde ske fyldest er let at indse. Enhver der har Kjendskab til praktisk Landbrug ved, at ingen Skole hverken har kunnet eller nogensinde vil kunne fyldestgjøre denne Fordring. Det er umuligt i den korte Tid, som et Skolekurs varer, at skaffe en ung Mand fuldstændig Duelighed i en sammensat Virksomhed som Jordbrug. Skolen kan og skal udruste den unge Mand med Kundskaber og Indsigter, der sætter ham istand til i kortere Tid og med større Sikkerhed, at tilegne sig den Lærdom, som bydes i det praktiske Livs Skole, altsaa give ham et rationelt Grundlag for hans Uddannelse til praktisk Landmand. Naar Landbrugsskolen udretter dette paa en hensigtsmæssig Maade, da er dens Opgave fuldført, da har den ydet, hvad der af den kan forlanges.

Imidlertid har den ovenfor nævnte Forventning om Undervisningens Resultater, vistnok gjort ikke saa liden Skade. Det foraarsagede, at de unge, nylig examinerede Agronomer tildels blev sat i Stillinger, som krævede modne Mænd, naar de da af Mangel paa Erfaring ikke opfyldte de Forventninger, som stilledes til deres Virksomhed, hørtes strax Dommen over den Læreanstalt, hvor Vedkommende havde hentet sin Uddannelse. Havde det derimod været almindeligt, at den unge Agronom efter endt Skolekurs havde søgt hen til en duelig Jordbruger for under hans Veiledning at sætte sig ind i den praktiske Bedrift, er det sandsynligt, at det hele havde faaet et andet Udseende.

Nu skal det heller ikke skjules, at enkelte Skoler maaske vare uforsigtige og tildels gav Anledning til Misforstaaelsen. Der blev maaske ikke altid med tilstrækkelig Omhu agtet paa at forme Undervisningen saa, at den kunde være skikket til at betage de unge Mænd selv den Indbildning, at de ved Udgangen fra Skolen vare færdige med deres Læretid, eller nu vare at kalde fuldlærte, og altsaa i denne Indbildning strax kunde fare hen og søge Poster, som de ikke vare voxne. At Skolerne ikke altid søgte at hindre denne Feiltagelse, synes at fremgaa deraf, at der i mange Tilfælde blev udstedt Examens-Vidnesbyrd prydede med udmærkede Karakterer i rig Overflod, uagtet vedkommende Elev ikke paa nogen Maade var udrustet med Kundskaber, som kunde retfærdiggjøre disse Vidnesbyrd. Dette har rimeligvis været gjort i den Forudsætning, at Skolen skulde vinde i Anseelse, naar den kunde udskikke Elever, der havde gjort sig fortjente til saadanne Udmærkelser.

Men ingen Vildfarelse er større end denne.

Paa denne Maade blev den unge, i Livet første Gang udtrædende Mand sat i en vanskelig Stilling. De i hvis Tjeneste eller Paasyn han kom til at øve sin Virksomhed, fandt sig, ifølge det glimrende Examensvidnesbyrd berettigede til Forventninger, som han ikke formaaede at fyldestgjøre. Skuffelse var altsaa en naturlig Følge, Skolen havde bidraget til at føre Publikum bag Lyset, beredt sin Elev unødige Vanskeligheder og bidraget til at nedbryde istedetfor at opbygge sit eget Renommé.

Imidlertid vare de Anker, som blev gjort gjældende mod Skolerne af saadan Art, at det havde været bedre at reformere istedetfor at nedlægge dem.

Der var tillige særegne Forhold tilstede for vort

Landbrug i det Hele, hvilke gjorde det lettere at faa Skolerne nedlagte.

Som ovenfor oplyst, var fra omtrent Aarene 40 begyndt en tidligere ukjendt Virksomhed i vort Landbrug, hvilken ledede til Skolernes Oprettelse, i denne Tid blev ligeledes de første reisende Agronomer ansatte, der blev holdt Landbrugsmøder, hvor Dagens Spørgsmaal blev diskuterede, og man søgte paa alle Maader at sprede Kundskab om et rationelt Landbrug, saavelsom i det store udover Landet, at vække Opmærksomheden og Interessen for Forbedringer og Fremskridt paa alle Landbrugets Omraader.

Herved vaktes vistnok Lyst og Iver for Landbrug, men det kunde vel heller ikke slaa feil, at der tillige vaktes Forhaabninger, som i mange Tilfælde ikke kunde retfærdiggjøres.

Der var mange, som i denne Tid indlod sig paa Landbrug, og der blev tildels gjort Reformer og Ændringer, uden at den behørige Kundskab eller Indsigt var tilstede. Disse Foretagender lykkedes derfor ikke altid efter Ønske. Det kan vel indrømmes, at et og andet af de Foretagender, som den Tids Fagmænd anbefalede og ansaa heldige, var fremkaldt af misforstaaet Iver eller en urigtig Opfatning af Forholdene, men oftest skrev vel mindre heldige Foretagender sig fra en Misforstaaelse af deres Anvisninger. Da saa i Slutningen af 10aaret 50, Tiderne blev mindre gunstige, var der mange, som fandt sig i vanskelige økonomiske Stillinger, og den rastløse Iver, hvormed der tidligere var arbeidet, stilnede noget af. Der hørtes af og til adskillig Misnøie med de Lærdomme, som var bragte i Omløb og de foretagne Forandringer. Da vandt Talen om, at Fagmændenes Løfter om Fremskridt

havde været grundede i Ukyndighed og Uforstand, at Theori bare er Regler, *»som ikke holde Stik i Praxis«*, og *»Videnskab noget, som ikke hører hjemme i Jordbrug«* osv. let Indgang.

Paa samme Tid var der ogsaa begyndt nogen politisk Bevægelse, der især havde gjort Sparsomhed i Statens og Kommunernes Forvaltning til Hovedgjenstand for sin Opmærksomhed.

Under saadanne Omstændigheder var det let at angribe Landbrugsskolerne, der var nok af dem, som vidste at fremholde, at disse agronomiske Lærdomme dog ikke havde vist sig istand til at opretholde den gode Tilstand, som fandt Sted nogle Aar tilbage, det syntes tvertimod, som Jordbruget gik tilbage istedetfor frem osv.

Paa samme Tid var det et bekvemt Middel til at tiltrække sig Opmærksomhed, som den, der havde Øie for det almindelige Bedste, at arbeide for en god Økonomi og paavise, hvormeget disse Skoler kostede Amtet og Staten, at dette var Penge, som burde spares, fordi de ikke alene udrededes til ingen Nytte, men det kunde vel endog blive paastaaet til Skade. Hvilken ringe Sum dette egentlig var i Statens og Amternes Budgetter blev sjeldnere fremholdt. Imidlertid gjorde alt dette sin Virkning.

Dertil kom ogsaa, at i Aarene 60, begyndte Opmærksomheden at drages hen til en anden Slags Undervisning. Da begyndte først Folkehøiskolerne at blive omtalt og kjendt i vort Land. Det var vistnok ønskeligt, at Læreanstalter for Almendannelse kunde opstaa, men den Misforstaaelse syntes en Tid at gjøre sig gjældende, at disse kunde erstatte Fagskolen. Undertiden syntes denne Mening ogsaa at finde Støtte deri, at disse Skoler gav lidt Undervisning

i Landbrug, og da Folkehøiskolerne vare ordnede paa en Maade, som var behageligere for de Unge og meddelte en Kundskab, som disse fandt mere underholdende, bidrog ogsaa dette i sin Mon til at bortdrage Opmærksomheden fra Landbrugsskolen.

Undertiden var vistnok ogsaa de ovenfor omhandlede praktiske Vanskeligheder ved at finde en for Skolen hensigtmæssig Ordning medvirkende ved Nedlæggelsen. Ialfald viser det sig, at alle Skoler, som blev holdt paa leiede eller forpagtede Gaarde, ere nedlagte, medens de fleste, hvor Skolegaarden var offentlig Eiendom, endnu ere i Virksomhed. Det er ogsaa indlysende, at dette maatte give et Grundlag af større Stabilitet end hvilketsomhelst Leieforhold.

I den senere Tid synes den jordbrugende Befolknings Opfatning af Landbrugsundervisningens Nytte at have undergaaet en stor og heldig Forandring. De 6 elementære Landbrugsskoler, som nu ere i Virksomhed, ere meget stærkt søgte. Kun 1/3 eller Halvdelen af de unge Mænd, som ønske Elevplads, kan nu Aar om andet optages.

Allerede længe havde de ledende Autoriteter været opmærksom paa Nødvendigheden at aabne Adgang til en fuldstændigere Undervisning i Landbrug og foreslaaet forsjellige Midler, Uddeling af Stipendier osv. for at afhjælpe Savnet. Tilsidst blev man dog staaende ved den Mening, at Oprettelsen af en høiere Undervisningsanstalt var det eneste Middel, hvorved det tilsigtede Øiemed sikkert kunde fyldesgjøres.

Som ovenfor (Pag. 234) paavist, var der allerede i Aarene 1827—30 ført Forhandlinger om Oprettelse af en høiere Læreanstalt, og disse Forhandlinger optoges paany i 1837 og 42, uden at lede til noget Re-

sultat, idet den i Kgl. Prp. af 15de Januar 1842 omhandlede Bevilgning ikke blev Storthinget forelagt, hvorimod som anført Beslutningen af 7de September*) gav Anledning til de elementære Skolers Oprettelse. Men under Arbeidet for at organisere den saaledes besluttede Undervisning, kom Nødvendigheden af en høiere Læreanstalts Oprettelse endnu klarere frem og allerede Storthinget i 1845 besluttede under 22de April**) en »*Anmodning til Regjeringen om at undersøge, hvad der hensigtsmæssigen kunde være at foranstalte for at aabne Adgang til en fuldstændigere Undervisning i Landøkonomien, end den, der kan meddeles ved Landbrugsskolerne, samt at forelægge et kommende Storthing Resultaterne af disse Undersøgelser og de Forslag, hvortil den maatte finde sig foranlediget*«.

Som Følge af denne Anmodning blev Spørgsmaalet om at organisere en videregaaende Landbrugsundervisning paany taget under Overveielse, der var da forskjellige Fremgangsmaader, som fremstillede sig for Opmærksomheden:

1. At optage de til Landbruget hørende Videnskaber ved Universitetet, og ansætte de for denne Undervisning nødvendige Professorer.
2. At udvide en af de allerede oprettede elementære Skoler og udruste denne med de nødvendige Lærerkræfter og Undervisningsmidler.
3. At oprette en særskilt Læreanstalt for den videregaaende Undervisning i Landbrug.

Efterat have undersøgt denne Sag og raadført sig saavel med praktiske Mænd som med Professorerne

---

*) Storth. Fh. 1842 9 D. Pag. 190. Se ovenfor Pag. 238.
**) Storth. Fh. 1845 7 D.

Blytt, Boech og Schweigaard, og erhvervet Erklæring fra Collegium Akademicum, bestemte Departementet for det Indre sig til at anbefale Oprettelse af en særskilt Læreanstalt og udvirkede, at der ved Kgl. Resol. af 8de Januar 1848*) blev fremsat Forslag for Storthinget om Bevilgning af 30 000 Spd. til Kjøb af en for Læreanstalten passende Gaard.

Storthingets Næringskomite**), som fik denne Sag til Behandling, udtalte sig med stor Styrke om det uheldige i, at et høiere Institut ikke var oprettet før de elementære Skoler, og erklærede sig for den Mening, at Sagen kun hensigtsmæssigen kunde ordnes ved Oprettelsen af et særskilt og uafhængigt fra Universitetet staaende »*Central-Agerdyrknings-Seminarium*«. Komiteen fandt endvidere, at denne Læreanstalts Oprettelse maatte ansees ikke alene gavnlig, men endog nødvendig. Imidlertid havde Budgetkomiteen af budgetmæssige Hensyn indstillet, at Bevilgningen maatte nægtes, hvilken Indstilling vandt Storthingets Bifald.

Uagtet Adgangen til at erhverve nogen Eiendom eller gjøre noget andet virksomt Skridt til Sagens Fremme saaledes var afskaaren, fortsatte dog Departementet sine Undersøgelser, og troede i den Sognepræsten til Aas tillagte Embedsgaard at have fundet en Eiendom, som egnede sig til Sæde for den paatænkte Læreanstalt. For at erholde de nødvendige Midler til at erhverve denne Gaard, blev der paany ved Kgl. Res. af 30te Decbr. 1850 fremsat Forslag for Thinget i 1851 om, at Gaarden i sin Tid skulde kjøbes i nævnte Øiemed, og om Bevilgning for Budgetterminen 1851—54 af

---

*) Storth. Fh. 2 D, Prp. No. 30 Pag. 91.
**) Indst. 24de Juli 1848, Storth. Fh. 6te Del Pag. 732.

42,000 Spd. til Opførelse af Bygninger for Institutet. Heller ikke dette Forslag vandt Storthingets Bifald.

Endelig blev der ved Kgl. Res. af 18de Januar 1854*) fremsat Forslag for samme Aars Storthing om, at Aas Præstegaard i sin Tid skulde kjøbes til Sæde for et »*Central-Agerdyrknings-Seminarium*« og at Regjeringen bemyndiges til i Budgetterminen 1854—57 at anvende et Beløb af 30,000 Spd. til Opførelse og Indredning af Bygninger til Seminariet. Dette Forslag blev ved Beslutning af 28de Juli 1854 bifaldt af Storthinget**), som tillige besluttede, at Læreanstalten istedetfor »*Central-Agerdyrknings-Seminarium*«, som hidtil havde været brugt, skulde nævnes »*høiere Landbrugsskole*«.

Beslutningen blev ved Kgl. Res. af 7de Septbr. 1854 naadigst befalet tagen til Følge.

Dermed var altsaa efter mange Undersøgelser og møiefulde Forberedelser dette for vort Landbrug betydningsfulde Skridt taget.

Aas Skolegaard har ifølge Beskrivelse (Sth. Fh. 1862—63 3die Del S. No. 10 Pag. 127) en samlet Udstrækning af:

Dyrket Mark . . .	1074	Maal	1287	□	Alen.
Husmandspladse . .	595	—	2002		—
Skov og Havn . . .	1360	—	1282		—
Hustomter og Haven	167	—	458		—
Tilsammen	3198	Maal	29	□	Alen.
Udyrkbart Bjerg, Stenrøser og en Mosemyr	298	—	644		—

Den samlede Matrikulskyld var 45 Skylddaler

*) Storth. Fh. 1854 2 D., Prp. S. No. 15 Pag. 9.

**) Storth. Fh. 1854 7 D. Pag. 413, 422. 9 D. Pag. 70. Storth. Efterret. Pag. 837 conf. Votering Pag. 849.

9 Skilling. Paa hver Skylddaler falder altsaa 70.948 Maal Jord. Hver Skylddaler er betalt med 721.02 Spd. og hvert Maal Jord med 10,162 Spd. beregnet efter Kjøbesummen for Jorden. Som Undervisningsapparat kunde det dog være godt, om der havde været mere dyrket Jord, da de med Undervisningen forbundne Ulemper for den økonomiske Gaardsdrift derved vare blevne mindre mærkbare. Imidlertid er Gaarden meget brugbar i den Størrelse, den har.

I Forbindelse med Oprettelsen af den høiere Landbrugsskole kan man ikke undgaa at blive opmærksom paa en Mand, som paa denne Sag har øvet afgjørende Indflydelse, nemlig daværende Statsraad, senere Minister Fredrik Stang. Ved Oprettelsen af Departementet for det Indre i 1847 blev Stang dets første Chef og begyndte da strax med al den Kraft, som en fremragende Begavelse og varm Interesse i Forbindelse med store Kundskaber og en indflydelsesrig Embedsstilling kunde give, at arbeide for Næringsveienes Opkomst. Hvad der fornemlig synes at have tildraget sig denne skarpt seende Mands Opmærksomhed var, foruden Nødvendigheden af at ordne og forbedre Kommunikationsvæsenet, tillige, at Landbruget, som dette Lands Hovednæring og egentlige økonomiske Grundlag, maatte ophjælpes og bringes til en rigere Afkastning. Det fornemste Middel til Opnaaelse af dette Øiemed saa han — og utvivlsomt med rette — i den størst mulige Udbredelse af Kundskab om rationel Drift. Derfor hvilede han ikke før Beslutningen om Oprettelse af en høiere Lærereanstalt var dreven frem, han arbeidede for at øge Antallet af de elementære Skoler og bevirkede Ansættelse af agronomiske Funktionærer, der ved Reiser omkring i Bygderne skulde yde Veiledning for hver Gaardbruger, kort sagt, han søgte paa alle Maader at lede Styrelsen ind paa et

virksomt Arbeide for Landbrugets Opkomst. Og hans Virksomhed har baaret sin Frugt. Den senere Tids Fremskridt skyldes for en væsentlig Del de Bestræbelser og Foretagender, hvortil der dengang blev lagt Grunden. Den senere Tids Udvikling har faaet sin Retning og sit Præg fra de Grundsætninger, som i Aarene 50 blev bragt ud i Livet. Statsminister Stangs Navn indtager en Plads i det Norske Landbrugs Historie som faa eller maaske intet andet.

Departementet lod strax iværksætte de nødvendige Foretagender til den høiere Landbrugsskoles Oprettelse. Der blev bygget Huse og kjøbt mere Jord, da Aas Præstegaard ved nærmere Undersøgelse fandtes noget liden, og den første Oktober 1859 traadte Læreanstalten i Virksomhed under Bestyrelse af Direktør Fredrik August Dahl. Der var fra Begyndelsen 3 og senere 4 Lærere nemlig 1 i Agerbrugslære, 1 i Husdyrlære, 1 i Kemi og Fysik og 1 i Botanik og Skovbrug, Læreanstalten havde 32 Elever og Kurset var bestemt til 2 Aar.

Læreanstalten var ordnet efter samme Grundprincip, som ved de elementære Skoler, nemlig at der blev meddelt Undervisning saavel i Landbrugets Theori som i dets praktiske Udøvelse og Eleverne skulde ifølge Skoleplanen deltage i alle ved Landbruget forefaldende Arbeider.

I Begyndelsen havde den høiere Landbrugsskole i Aas stærk Søgning af Elever, men dette forandredes efter nogen Tid, og det gik denne ligesom de elementære Skoler, at den maatte føle Virkningerne af den almindelige Mistillid til Landbrugs-Videnskaben, som i Aarene 60 gjorde sig gjældende.

Søgningen til Læreanstalten tog efterhaanden af, saaledes at der i 1869 kun blev examineret 13 og i 1871 kun 10 Kandidater.

Denne Aftagen i Søgning af Elever, i Forbindelse med, at den bevilgende Myndighed troede at kunne vente et gunstigere Resultat af Gaardsdriften, hvorved de aarlige Bevilgninger til Læreanstalten kunde indskrænkes, førte til Forhandlinger og Overveielser om Institutets Fremtid, hvorunder der endog fremkom Forslag om dets Nedlæggelse. Hvorledes Læreanstaltens Væsen og Opgave dengang opfattedes, selv paa Steder, hvor et mere aabent Syn paa Sagen kunde ventes, har fundet et ret karakteristisk Udtryk i Budgetkomiteens Indstilling til Storthinget i 1869. Her skal anføres et Par Brudstykker.

Ved Granskning af Regnskabsextrakten i Skolens Aarsberetning havde Komiteen fundet, at Nettoudbyttet af Gaardsdriften var mindre end man fandt rimeligt efter saa store Udlæg til Grundforbedringer. Man troede derfor, at der paa Aas var særegne Omstændigheder tilstede, som havde Indflydelse paa Nettoindtægten »*og Komiteen har tænkt sig* (Storth. Fh. 1869 8 D, Indst. S No. 72 Pag. 282) *at saadanne Omstændigheder navnlig kunde findes deri, at Driftsplanen mere er anlagt paa at fremstille enhver Del af Bruget i den muligst fuldkomne Udvikling, end paa at indrette samme paa den Maade, som giver det største Nettoudbytte. Forsaavidt dette skulde forholde sig saa, maa Komiteen anse det ønskeligt, at deri foregaar en Forandring. At Bruget paa Aas giver et antageligt Nettoudbytte, vil ikke alene være en Fordel, fordi Statskassens Tilskud til Skolen derved vil blive mindre, men det vil ogsaa være af Vigtighed, at et Jordbrug, der maa betragtes som særdeles udviklet og rationelt drevet, giver et Udbytte, som ogsaa for andre Jordbrugere kan være opmuntrende, da der ellers let kan udbrede sig den Forestilling, at en efter Videnskabens Regler indrettet Drift, ikke er lønnende og ikke er passende for almin-*

delige Jordbrugere. Komiteen har ikke været uopmærksom paa, at der ved en Skole maa gjøres Forsøg i forskjellige Retninger, og at disse Forsøg medfører Udgifter og ofte ikke vise sig lønnende; men ligesom en saadan Forsøgsdrift maa kunne anlægges i i en liden Maalestok, saaledes maa det ogsaa kunne lade sig gjøre, at skille den fra det almindelige Jordbrug og at fremstille Resultaterne hver for sig.«

Efter disse almindelige Bemærkninger gik Komiteen over til at behandle Driftens Enkeltheder, idet den fandt et mindre kostbart Stel ønskeligt og udtalte endelig

»*at der kan være Spørgsmaal* om, *baade hvorvidt Landbrugsskolen paa Aas bør undergaa en saadan Forandring, at dens Omfang og Udgifter formindskes, og hvorvidt der af Bruget kan udbringes et større Nettoudbytte*«.

Om Undervisningen siges i samme Indstilling: »*Derimod tror Komiteen*« (Indst. Pag. 280) »*at burde henlede Storthingets Opmærksomhed paa det Faktum, som nærmest har foranlediget Nedsættelsen af Elevernes Antal, nemlig at der til betalende Pladse ikke har meldt sig et tilstrækkeligt Antal Aspiranter. Komiteen er tilbøielig til at antage, at dette Faktum ikke blot er grundet paa tilfældige og forbigaaende Omstændigheder, men betegner Sagens Stilling efter Forholdene her i Landet. Der gives, som bekjendt, ikke mange Jordbrug af den Betydenhed, at Eierne, naar de skulle søge deres Udkomme alene af Jordbrug, kunne stille deres Fordringer til Livet meget høit, og Følgen heraf er, at der ikke er noget stort Antal Jordbrugere, for hvem en høiere Landbrugsskole, indrettet saaledes som Skolen paa Aas, er en passende Dannelsesanstalt. Paa den ene Side udfordres der, naar Elevarne med tilbørlig Nytte og Grundighed i den korte Tid af 2 Aar*

skulle tilegne sig de Videnskaber, som foredrages ved Skolen, saamegen Fordannelse, at kun faa Gaardbrugere kunne give deres Sønner en saadan Opdragelse, og paa den anden Side blive Eleverne ved at gjennemgaa et Kursus i disse Videnskaber lettelig ledede ind paa en Betragtning af Livet, som ikke passer for deres fremtidige Stilling, baade fordi de istedet for en sund, praktisk Uddannelse have faaet en videnskabelig Halvdannelse og fordi de er blevne uvante med personligt Arbeide. Det er ikke Komiteens Mening, at disse Bemærkninger skulle finde Anvendelse paa alle de fra Aas udgaaede Elever, da der ingen Tvivl kan være om, at mange af disse Elever med virkelig Nytte have gjennemgaaet Skolen og ere blevne dygtige praktiske Mænd. Ligesaalidt kan det være tvivlsomt, at en videnskabelig Dannelse, naar den er grundig og inden visse Grændser fuldstændig, er af megen Værdi for en Jordbruger og kan bidrage væsentligt til at løfte Jordbruget til et høiere Trin. Komiteen har alene villet udhæve, at et Kursus paa 2 Aar i Landbrugslære, Agrikultivkemi, Veterinærvidenskab, Botanik og Skovhusholdning ikke er tilstrækkelig til den grundige Kundskab, som er Betingelsen for disse Videnskabers praktiske Værdi for Eleverne, medmindre de enten have Forkundskaber, som sjelden findes hos dem, eller en usædvanlig Begavelse. Det er heraf en Følge, at medens der vistnok ogsaa her i Landet gives en Klasse unge Mennesker, for hvem Aas er en passende Opdragelsesanstalt, saa er denne Klasse ikke talrig, og det er derfor rimeligt, at Tilgangen til Skolen af nye Elever bliver mindre eftersom Erfaring og et bedre Bekjendtskab med Forholdene har lært hvad Skolen kan udrette«.

Komiteen fandt det tvivlsomt, om det var rigtigt, under de forhaandenværende Omstændigheder at vedligeholde Skolen i samme kostbare Stil som hidtil og

fandt det sandsynligt, at Lærernes Tal hensigtsmæssig kunde indskrænkes, idet den antog, at Direktøren kunde overtage Undervisningen i Landbrugslære; derhos maatte Lærerposten i Botanik og Skovbrugslære kunne inddrages, og disse Fag, om end i mindre Omfang, læses i Forbindelse med Landbrugslære. Skulde herved vise sig Vanskeligheder, maatte ialtfald Lærerposten i Botonik og Skovhusholdning kunne inddrages. Komiteen vilde ikke anse det for noget bestemt Tab, om det Omfang, hvori disse Videnskaber foredroges, blev noget indskrænket.

Komiteen konkluderer i følgende Indstilling (Sth.-Forh. 1869 8 D Pag. 234):

»*Regjeringen anmodes om at lade undersøge:*

a) *Hvorvidt det maatte være hensigtsmæssigt at foretage saadanne Indskrænkninger ved den høiere Landbrugsskole paa Aas, navnlig med Hensyn til Lærernes Antal, at de med Skolen forbundne Udgifter formindskes.*

b) *Hvorvidt der ved Brugsdriften paa Aas bør foregaa Forandringer, ved hvilken Nettoindtægten ved samme forøges, samt at forelægge næste Storthing Resultatet heraf*«.

Af denne Indstilling sees, at Komiteen havde misforstaaet Skolens Opgave som høiere Læreanstalt. Det haandværksmæssige ved Landbruget blev fremhævet som det fortrinsvis nødvendige, medens man søgte at gjøre den theoretiske Undervisnings Betydning ringe. Komiteens Forslag gik ud paa at ødelægge den lille Begyndelse, som her var gjort til at skabe noget videnskabeligt Liv, at skabe en rationel Udvikling af en Landbrugstheori paa Grundlag af vore hjemlige Forhold. Hidtil havde de fleste af vore Fagmænd faaet sin Uddannelse udenlands. Læreanstalten paa Aas var beregnet paa at afhjælpe det Savn, som hidtil havde

gjort det nødvendigt at ty til udenlandske Læreanstalter. Og mere end det, den havde den Opgave, at sprede Kundskaben om Lovene for et rationelt Landbrug videre end til de egentlige Fagmænd i strængere Forstand, den skulde ved at uddanne Bestyrere for de større Eiendomme og Lærere for de elementære Skoler, egentlig være det Centrum, hvorfra Oplysningen skulde spredes til alle Lag af den jordbrugende Befolkning. Men dette blev ikke tillagt den rette Betydning, i Sammenligning med at spare en Del af de dertil nødvendige Udgifter. Paa den Maade, som Komiteen foreslog, vilde man netop være udsat for at faa den »*Halvdannelse*« som Komiteen saa meget frygtede. Naar Direktøren, foruden sin egen, tillige skulde overtage to Læreres Gjerning, om end i et noget indskrænket Omfang, kunde det ikke undgaaes, at han maatte blive overlæsset, og i ethvertfald maatte den Undervisning, han da kunde meddele, blive overfladisk, I Indstillingen tales om en grundig Dannelses Nytte, og dog foreslaaes en Ordning, som ligefrem udelukker enhver Tanke om en grundig Dannelse. At berøve Skolen dens Lærerkræfter er at lamme dens Virksomhed, at ødelægge den som videnskabelig Institution, det er at omdanne den til en Elementærskole. Det er derfor vistnok misforstaaet Økonomi, her at ville spare et Par Lærerlønninger. Tages i Betragtning den befrugtende Indflydelse, en velordnet Læreranstalt kan antages at have paa Landbruget i det hele, maa det vistnok erkjendes, at dette var at spare Skillingen medens Daleren løber. Endnu værre stiller dette sig under Hensyn til de Interesser, som det gjaldt at varetage, det gjaldt her Landets vigtigste Næringsvei, hvis aarlige Afkastning er værd omkring 200 Millioner Kroner — omtrent ligesaameget som alle Landets øvrige Næringsveie tilsammen, og som giver over $^{3}/_{5}$ af Folket løn-

nende Sysselsættelse og det daglige Brød. Naar i en saadan Sag en ringe Ting som et Par Lærerlønninger gjøres til noget betydeligt, da kan man vanskelig værge sig mod det Indtryk, at dette er et Udslag af den gamle Betragtning, at Landbrug er en simpel Bedrift, hvortil neppe synderlig Kundskab trænges, at den ikke har Brug for Dannelse, Kundskaber, Intelligents, ikke for et tænkende Hoved, men alene for Hænder, som ere stærke og hærdede til Arbeide. Sikkert er det imidlertid, at i ethvert Land og i vort maaske i høiere Grad end i mange andre, har den særegne geografiske Beliggenhed, Landets naturlige Beskaffenhed, saavelsom Grundeiendommenes Fordeling, Folkets Oplysning og Samfundsforholdene i det hele sine fuldt berettigede Krav, og fordre et Hensyn ved Ordningen, saavel af Læreanstalter, som af det private Jordbrug, hvilket aldrig ustraffet kan sættes tilside.

Men den i Indstillingen anbefalede Reform af Læreanstalten paa Aas gik i stik modsat Retning af, hvad den burde, thi det er indlysende, at jo vanskeligere Naturforhold, Landbruget har at kjæmpe med, desto nødvendigere er det, at dets Udøvere ere udrustede med grundige Kundskaber, der sætte dem istand til at møde Vanskelighederne med alle de Hjælpemidler, som Videnskaben stiller til deres Raadighed. Det havde derfor vistnok været ønskeligere at reformere Læreanstalten i Retning af større Videnskabelighed end omvendt.

Disse Anskuelser om Læreanstalten, som Komiteen søgte at gjøre gjældende, fandt dog ikke Tilslutning i Storthinget. Vistnok blev denne Komiteindstilling bifaldt, men der blev givet den et Tillæg (hvorom nedenfor), som ændrede dens Betydning; ligesaa fremsatte en Repræsentant Forslag om, at Regjeringen skulde anmodes om at tage under Overveielse, om Aas

høiere Landbrugsskole fremdeles bør forblive en offentlig Indretning, eller om den kan nedlægges eller overgaa til privat Indretning, med eller uden Tilskud, men dette Forslag blev forkastet.

Derimod fremsatte Repræsentanten J. Sverdrup Forslag som Tillæg til Komiteindstillingen saalydende:

»*Regjeringen anmodes tillige om, i Forbindelse med Forelæggelserne angaaende Skolen, at tilstille næste Storthing et Forslag til en Omdannelse af Skolen, saaledes at den kommer til at bestaa af to Afdelinger, en med et toaarigt og en med et treaarigt Kursus, dog uden forøget Udgift for Statskassen*«.

Dette Forslag var motiveret derved, at Taleren troede, at den Ordning, som da var gjældende ved Læreanstalten, gik for vidt i videnskabelig Retning for den store Mængde af de unge Mænd, der her kunde paaregnes som Elever, medens en Deling, som den antydede, kunde give et Valg. Han forudsatte nemlig, at den toaarige Afdeling ikke skulde give en Undervisning, der i Omfang stod fuldt ud ved Siden af den tidligere, medens den treaarige skulde gaa endnu noget videre. Han antog da, at de unge Mænd, der alene vilde tilegne sig de for almindelig Privatbedrift nødvendige Kundskaber, vilde indskrænke sig til det toaarige Kursus, medens vordende Eiere af større Gaarde, saavelsom de, der agtede sig til at søge Ansættelse i offentlig Tjeneste eller til at optræde som Lærere, vilde tage det treaarige. Dette Forslag var altsaa noget ganske andet, gik i en ganske anden Retning end Komiteens Indstilling, men Forslagsstilleren gjorde udentvivl klogt i, ikke at opstille det som Modsætning, men som Tillæg til Indstillingen. Det blev vedtaget mod 26 Stemmer. For at kaste et fuldstændigere Lys over denne Sags Stilling hidsættes nogle Ytringer af et Par Talere:

Professor Schweigaard (Storth.-Tid. 1869 Pag. 591) troede, »*at det maatte være indlysende for Enhver, at Aas Landbrugsskole ved Siden af den Forpligtelse at udvinde et saa stort Kvantum Korn som muligt, ogsaa har den Opgave at tjene til Læreanstalt. En privat Mand har ingen anden Opgave end at bruge sin Jord saaledes, at han har det størst mulige Udbytte deraf; men kunde da dette Princip følges ved en offentlig Læreanstalt? Man kunde sige om dette Mønsterbrug, hvad man vilde, man maatte dog ved et Mønsterbrug søge at opnaa en vis Grad af Fuldstændighed af den simple Grund, at det er Meningen med et Mønsterbrug, at de, der have noget Behov, kunne vide, hvor det er at finde. Hvis der saaledes f. Ex. var en eller anden Kvægrace, som mange kunde være tilbøielige til at indføre, saafremt de havde Sikkerhed for at den vilde trives under vore Forhold, burde denne høiere Landbrugsskole anstille Forsøg derover; men at man saasnart Forsøget mislykkedes, skulde sige, at den havde handlet urigtigt i at forsøge hvordan det forholdt sig i saa Henseende, kunde Taleren ikke billige. Det var kun en meget liden Del af Agerbruget, som ikke havde den Egenskab, at man vilde faa det at vide ved en saadan Undersøgelse; derfor maatte den være alle velkommen, fordi den kunde bringe paa det Rene, hvad de havde at gjøre. Ved Siden af denne specielle Opgave har Skolen ogsaa den at klargjøre, om det vilde være en Besparelse at lade Jorden ligge i en halvt ufuldkommen Tilstand af Frygt for de Udgifter, som ere forbundne med dens Oparbeidelse. Dette vilde være vanskeligt for en enkelt Mand at undersøge. At man faar Tingen til at lønne sig, beror væsentlig paa, at man lagde hele sin Sjel og Tanke deri. Dette kunde man ikke direkte lære Menneskene. Man sagde: kan I ikke lære Menneskene dette, kunne I ligesaa godt*

sløife Skolen. Men dette var feilagtigt. Om man ikke kunde bibringe Folk disse eminente Egenskaber, fik man derfor ikke skyde Skylden paa Skolen. Dette kunde man ikke direkte lære ved nogen specifik Skole; men ved Siden af dette var der meget, som skulde vides, og som der ofredes meget paa at faa vide. Taleren maatte fastholde det Udgangspunkt, som han havde taget i denne Sag, at de, som drive Jordbrug ved Siden af, at andre Pligter paahvile dem, ikke kunne komme saavidt som de, der blot drive Jordbrug for at faa det størst mulige Nettoudbytte deraf; dette bekræftes af al Erfaring. Taleren havde hørt saa mange, der havde besøgt Aas, tale med saadan Glæde og Interesse om, hvad de havde seet, i den Tanke at tage det efter, at det efter Talerens Mening virkelig var et Mønsterbrug for Norges Land. Blot den ene Omstændighed, at Folk kunde reise derhen og faa Besked paa, hvad de ønskede at vide, var en Ting af ubetalelig Vigtighed. Nogle havde rigtignok sagt, at man kunde gaa til Universitet; men det var ikke det samme. Universitetet kan rigtignok udrette meget, bedre end Aas Landbrugsskole kan gjøre det; men det kan ikke udføre den Opgave, som er stillet denne. Hvad man trængte bedst var ikke den allervidestgaaende Kundskab i de enkelte Grene, men det var Indbegrebet af Erfaring og erhvervede Indsigter, som man virkelig maatte erkjende at vi stod tilbage i. I denne Henseende var det Talerens Overbevisning, at Aas Landbrugsskole var et sandt Mønsterbrug. Men, vilde man sige, at Aas ikke lønnede sig, saa kunde man heller ikke med Billighed vente sig dette, da den ikke havde den samme Opgave som andre Jordbrug«.

Om Læreanstaltens Opgave i sin Helhed udtalte Rektor Steen: »*Efter de Debatter, som vare forefaldne igaar og idag, kunde man være fristet til at op-*

give denne Sag, og paa den anden Side maatte der ogsaa deri ligge en Opfordring til ikke at slippe den; thi det er klart, at Mangel af Erkjendelse af Kundskabernes Nødvendighed gjør netop Kundskaben nødvendig. Hvad var Sagens Stilting? Det havde forundret Taleren fra forskjellige Kanter at høre Ytringer, som om de end ikke vare godkjendte, dog ikke vare modsagte, om at der ikke var nogen dybere Trang til en Skole som Aas Landbrugsskole, hvilket man vilde slutte deraf, at der ikke var et tilstrækkeligt Elevantal. Hvordan det nu end var, saa kunde ikke det, hvorpaa man begrundede denne Dom, have Beviskraft. Thi, at der, da de sidste Kursus begyndte, ikke havde meldt sig det planmæssige Antal Elever, var simpelthen Bevis for en ren Tilfældighed, men ikke for andet og mere, eller, som Komiteen mente, at det »betegnede Sagens Stilling efter Forholdene her i Landet«. Taleren troede ikke, at der i dette Forhold og Forholdene forøvrigt var nogen Grund til at drage i Tvivl Berettigelsen af Aas høiere Landbrugsskoles Existense. Endvidere havde Komiteen opstillet nogle Axiomer, som Jaabæk havde ført videre og sat i System. Det var denne Lære, hvorefter der i dette Land intet Rum skulde være uden for de raabarkede Hænder, intet andet skulde man i dette Land holde paa. Taleren skulde ikke opholde sig ved denne Lære, da den vel paa det Nærmeste vilde blive underkjendt af Alle i denne Sal — han vilde gaa tilbage igjen til Komiteens Indstilling. Denne stillede en i Talerens Øine saa daarlig Udsigt for dette Lands Nutid og Fremtid, at hvis Taleren skulde maatte bøie sig for den og holde den for sand, var der lidet Haab om, at dette Land skulde kunne bevare den Existense, det nu havde — ja, da vilde dets Existense ogsaa i andre Retninger staa i Fare. Komiteens Indstilling var en Miskjendelse af Dannelsen i og for sig

selv, den gjorde den mistænkt udover det hele Land, den var en Miskjendelse, som af Aas Landbrugsskole, saa og af enhver Skole, og endelig — derpaa lagde Taleren stor Vægt — var den en Miskjendelse af den norske Landbostands Betydning, som, hvis den var sand, utvivlsomt maatte føre derhen, at den er stillet paa en anden Plads, end den skulde have, og at alle Kræfter maatte bruges til at drage den op af denne Situation, hvori Komiteen antog, at den for Øieblikket befinder sig. Thi Komiteen sagde: »Der gives ikke mange Jordbrug af den Betydenhod, at Eierne kunne stille deres Fordringer til Livet meget høit, Følgen heraf er, at der ikke er noget meget stort Antal Jordbrugere for hvem en høiere Landbrugsskole, indrettet saaledes som Skolen paa Aas, er en passende Dannelsesanstalt«. Komiteen opstillede altsaa som den første Grund, at Dannelsen stiller for høie Fordringer, og var dette saa, var den visselig ligeoverfor vore Forholde paa mange Steder farlig. Men Taleren skulde tro, at Dannelsen — Almendannelsen som Specialdannelse — en i Sandhed rigtig Dannelse, saa langt fra at stille for høie Fordringer, indeholder ogsaa i saa Henseende sin rette Begrændsning. Det var derfor at kaste en Brand ud i Samfundet og udbrede en Mistanke til Dannelsen, som falsk i sit Væsen, falsk i sin Tendents, som usand og farlig, naar man sagde at Dannelsen stiller for høie Fordringer, og at man derfor ikke bør erhverve den. Dernæst hed det i Komiteens Indstilling — og det var egentlig dette, som havde bragt Taleren til at tage Ordet — at kun faa Gaardbrugere kunde give sine Sønner en saadan Opdragelse, at disse kunde deltage i et saadant Kursus, som det paa Aas maatte være efter Skolens Plan. Taleren vilde sige at denne Udtalelse af Komiteen var høist bedrøvelig, aldenstund det forholdt sig saa, at Kundskab og Oplysning steg i

dette Land, og vi i dette Øieblik skulde anse den for at være det, hvorved vort Land fremdeles skulde udvikle sig; Taleren pegte herved hen paa almindelige som paa høiere Almuskoler og paa, at det høiere Skolevæsen var kommen under Ventilation og tilsigtes ordnet paa en saadan Maade, at det vilde komme til at ramme disse Krav, som man hidtil ikke havde kunnet finde Adgang til at tilfredsstille. Det var nemlig ialtfald tilsigtet fremsat Forslag om at bringe paa Bane en hensigtsmæssig Ordning, som bl. A. skulde gaa ud paa at have for Øie en passende Fordannelse for dem af Gaardbrugerstanden, som havde Raad til at lade sine Sønner freqventere en saadan høiere Almendannelsesanstalt, for at de derpaa kunde bygge en Specialdannelse given paa en høiere Landbrugsskole som Aas. Ligeoverfor disse Bestræbelser, som i det Store taget havde været gjennemgaaede i lange Tider og som havde koncentreret sig i den sidste Tid, netop for dette Maal, var dette en meget bedrøvelig og miskjendende Udtalelse. Dernæst kom da denne gamle og yderst farlige Lære enten om Modsætningen mellem Theori og Praxis, eller ogsaa om, at en grundig-theoretisk Dannelse ikke skulde være nødvendig for dette Land. Først hed det da i Indstillingen om dem, som vare udgaaede fra Aas Landbrugsskole, at de »istedetfor en sund praktisk Uddannelse havde faaet videnskabelig Halvdannelse og ere blevne uvante med personligt Arbeide«. Taleren troede, at dette var en Miskjendelse af den almindelige Dannelse og af Skolen paa Aas. Det var vel heller ikke Meningen, at man ved en Landbohøiskole skulde vænne Folk til Arbeide med Hænder. Imidlertid var det saa langt fra Taleren at mene, at man ikke skulde holde dette Arbeide med Hæaderne i Ære, at han tvertimod maatte beklage, at det ikke havde faaet mere Plads i vore Uddannelsesanstalter, end det har. Men derfor

kunde Taleren ikke være med paa at rette nogen Bebreidelse i Anledning af, at dette ikke var gjort til Hovcdsagen ved Aas. Tænkte man sig den Uddannelse, som gives paa Aas, bygget paa den ene Side paa aandelig Udvikling og paa den anden Side paa Kjendskab til Livets praktiske Udvikling, vilde man finde, at det Kurs, som der gives ikke er langt nok til at medtage alt, hvad der burde medtages, og paa den anden Side langt nok til at bibringe den grundige Kjendskab til det Praktiske, som behøves, naar man kun ikke lod sig med Komiteen skræmme af Navne. Men alle vidste nok, at det ikke beroede paa Navne, men paa, hvormeget man lærte, og paa, om Fagene vare saa absolut nødvendige, at intet af dem kunde udskilles. Dette kunde efter Talerens Mening umuligt lade sig gjøre med Dyrlære og Botanik, da Betingelserne for det dyriske og vegetative Liv vel maatte være de allervæsentligste for det praktiske Jordbrug. I hvilket Omfang Undervisningen i disse Fag skulde meddeles, derom kunde Taleren ingen bestemt Mening have. Men, naar dcr var Tale om at tage disse Fag bort, saaledes at man ikke vilde kunne gaa meget i Detaillerne — formaaede Taleren ikke at indsee, hvorledes dette lod sig forene med den Opgave, som var stillet til Landbrugsskolen paa Aas. Hvad der var passeret igaar og idag var saa langt fra at drage henimod en Indskrænkning af Aas Landbrugsskole — som Komiteen vilde have det — eller en Forberedelse til en Nedlæggelse deraf efter Jaabæks Forslag — hvilket sidste kun var en konsekvent Gjennemførelse af Komiteens Præmisser — at det maatte drage den modsatte Vei. Var det saa, at Tiden skulde være kommen til, naturligvis ikke at gjøre Ende paa al Kundskab og theoretisk Udvikling ligeover for Agerbrugets Udvikling i vort

Land — men til at overføre dette paa Amtsskolerne) eller til Private, saa vilde det være ønskeligt, at man fik uddannet private Mænd, som vare skikkede dertil. Men hvorfra skulde disse komme? Dette var for ham et uimodsigeligt Bevis for, at Aas Landbrugsskole var nødvendig og maatte bevare sin Karakter saa høit over de almindelige Landbrugsskoler, for at give Elever, der ikke vare Sidestykker til disse, men som kunde afgives som Lærere for disse. Hvis vi tænkte os denne Udvikling, beroede Spørgsmaalet om Kostbarheden ikke paa Elevantallet, enten dette var større eller mindre, men paa om Lærekurset var fuldstændigt. Det var uimodsigeligt, at en god Skole var kostbar, men en slet Skole, der ikke tog med de nødvendige Elementer for den Opgave, der skulde naaes, var den kostbareste og dette troede han vilde blive Følgen af den Retning, som Komiteen havde antydet, og som efter Komiteens Præmisser kun skulde være en Begyndelse. Han kunde være enig i at stemme for en Anmodning for om muligt at bringe Gaardens Drift til et større Udbytte. Man havde søgt Argumenter derfor allesteds endog i Grisehuset, men det fandt man rigtignok tomt — men han vilde ikke gaa ind paa en Anmodning om at indskrænke Skolen som Skole. Han regnede ikke hertil Sverdrups Anmodning, thi dette var saa langt fra nogen Indskrænkning af Skolens Virksomhed, at den snarere stillede dens Opgave høiere, forsaavidt den gjaldt en Forlængelse af Kurset. Han vilde komme tilbage dertil, at der for ham laa noget af det Bedrøveligste deri, at man saa totalt miskjendte Jordbrugets og Landbostandens Stilling. Det var saa, at vor Forfatning og vor Grundlov havde lagt det politiske Tyngdepunkt hos Landbostanden, men var dens Forhold saa nu, at det ikke*

*) Amts-Landbrugsskolerne.

kunde blive anderledes i Fremtiden, end som Komiteen havde sagt, forekom det ham, at den raabarkede Gaardbrugerstand, som Jaabæk antog var den, der hørte hjemme i dette Land, var lidet skikket til at opfylde sin Gjerning. Kommiteens Raisonnement om vor Landbostands Forhold i Nutid og Fremtid forekom ham af det Slags, at det snarere kunde siges til alle andre, og høres af alle Andre end af Gaardbrugerne. At dette Lands Jordbrugere samlet som Enhed skulde være henvist til en Stilling, der for en stor Del var Arbeiderens, denne Opfatning troede han ikke stemmede med vor Forfatning eller Grundlov eller vilde finde Anklang hos Landbostanden. Hvis man vilde se den vel efter i Sømmene, var det egentlig talt ikke en økonomisk men en bureaukratisk Tale. Derfor, seet fra et politisk Standpunkt, sagde Taleren, at dette hvilede paa en Misforstaaelse, eller man søgte at bringe ind en Misforstaaelse. Skulde det lykkes at bibringe Landbostanden en saadan Opfatning, saa sagde han, at det ogsaa var lykkes en Ting til, hvilket han heller ikke vilde lægge i Komiteens Tanke, men som var en nødvendig Følge deraf, nemlig at aabne Rum for gjennem Tidernes Tider et andet Forhold, end der var tilsigtet gjennem Forfatningen og den Selvstyrelse, der senere havde udviklet sig. Han troede, at Gaardbrugerne burde vel vogte sig for at indskrænke den eneste høiere Dannelsesanstalt vi have. Derfra skulde der spredes Lys over den hele Bedrift. over det hele Land. Det var let at slaa om sig med Udtalelser om forældet Undervisningsplan, og at Forholdet mellem den theoretiske og praktiske Dannelse var urigtigt, men man skulde tage sig ivare for en saadan Tale, hvis der deri kunde indsnige sig en Tendents af den Art, sam han her i Korthed havde skitseret. Fordi han havde kunnet oplyse, at der specielt

var paatænkt en Dannelsesanstalt, der vilde udfylde Rummet mellem den almindelige Fordannelse og den høiere Landbrugsskole, fordi det var ham bekjendt, at der existerede saadanne Skoler, og at de ikke besøgtes lidet, fordi han troede, at det ikke forholdt sig saa, som Komiteen havde sagt, at der ikke var et tilstrækkeligt Antal Jordbrugere, som kunde benytte denne Skole, og fordi om det var et mindre Antal, som ansaa det nødvendigt, at dette kunde gaa ud saameget mere befrugtet for at befrugte dem, der tiltrængte Undervisning, vilde han stemme imod Alt, hvad der kunde tyde hen paa en Indskrænkning i Skolens Plan«.

Heraf sees, at der ikke manglede Mænd, som havde det rette Syn paa Sagen. Disse indsaa meget godt, at Sverdrups Forslag var egnet til at føre Læreanstalten ud af den kritiske Stilling, hvori den var stedt. Det aabnede Regjeringen Adgang til at lede de forlangte Overveielser i to Retninger, nemlig overensstemmende med Komiteindstillingen, — hvorvidt det maatte være hensigtsmæssigt at indskrænke Undervisningens Omraade og bruge færre Lærere, og ifølge Anmodningen i Sverdrups Tillægs-Forslag, at fremlægge en Plan for Undervisningens Organisation i to Afdelinger, hvorved den videnskabelige Retning ikke alene blev opretholdt, men endog givet større Raaderum. Dette Forslag forudsatte ikke heller Inddragning af nogen Lærerpost. Det stod for disse Mænd vistnok ikke tvivlsomt, hvilken Vei Regjeringen fortrinsvis vilde vælge, de saa meget klart, at den i Sverdrups Forslag antydede Omordning vilde tiltale enhver Ven af det fremadskridende Landbrug, fremfor det af Komiteen antydede Tilbageskridt, det var altsaa let at forudse, at Regjeringen vilde gribe dette som et Middel til at opretholde og frede om den begyndende Spire til en videnskabelig Undervisning i Landbrug. Der var ogsaa

Grund til at vente, at næste Storthing, naar en rimelig Plan, i Overensstemmelse med Anmodningen, blev fremlagt skulde give Samtykke til, at den ialtfald blev prøvet, for at det kunde vise sig, hvorvidt den havde Evne til at bære Læreanstalten frem til den nødvendige Anerkjendelse, og derved sætte den istand til at fyldestgjøre sit Formaal.

Dette viste sig ogsaa rigtigt.

Regjeringen lod udarbeide en ny Plan for Institutets Ordning, paa det saaledes antydede Grundlag og denne vandt det næste Storthings Bifald. Denne Plan er fremdeles gjældende. Søgningen til Skolen begyndte lidt efterhvert igjen at tiltage saaledes, at der nu i nogle Aar ikke har været Plads for mere end ⅓ af de unge Mænd, der har søgt Elevplads i den toaarige Afdeling. I den høiere Afdeling optages almindeligvis omkring 25 Elever, altsaa tilsammen 45, medens det paaregnede Antal under den tidligere Ordning var 28. Dette Omslag er vistnok fremkaldt af forsjellige Grunde. Som ovenfor berørt, staar den agronomiske Undervisning i det Hele taget nu i en ganske anden Anseelse end i Aarene 60 og heri ligger maaske den væsentligste Grund til den stærkere Søgning. Det viser sig nu, at alle vore Landbrugsskoler ere overstrømmede med Ansøgninger om Elevplads. Dernæst viser det sig, at det ikke alene er Undervisning i Landbrug, som nu tiltrækker sig Folkets Opmærksomhed, men Begjærligheden efter Kundskab i alle Retninger er for Nærværende stærk, saa at alle Læreanstalter ere meget søgte. Endelig kan det vel ogsaa hænde, at Delingen i to Afdelinger er mere passende for vort Behov. Den høiere Landbrugsskole paa Aas har altsaa i den senere Tid været i god Gang, og udentvivl stiftet stort Gavn til vort Landbrugs Opkomst.

Ifølge Kgl. Res, af 20de Januar 1877 *) blev der for Storthinget samme Aar fremsat Forslag om Bevilgning af de nødvendige Midler til Oprettelse af en Havebrugsskole i Forbindelse med Landbrugsskolen paa Aas. Dette Forslag blev dog ved Storthingets Beslutning af 26 Mai ikke bifaldt. Dette Forslag blev af Landbrugsdirektoriatet paany fremsat i Skr. af 21de Januar og 19de December 1878, for at komme under Behandling af Storthingene i 78 og 79, men blev da ikke optaget paa det Kgl. Budgetforslag. Ved Kgl. Res. af 14de Januar 1882 blev der paany fremsat Forslag for Storthinget om Oprettelse af en Havebrugsskole og en Udvidelse af Landbrugsskolen, men Forslaget fandt heller ikke denne Gang den bevilgende Myndigheds Bifald.

Direktør Dahl søgte Afsked i 1880 og som hans Eftermand blev ansat den daværende Bestyrer af Christians Amts Landbrugsskole Th. Koller.

Administrationen for de offentlige Foretagender til Landbrugets Fremme

var fra Begyndelsen tillagt Finantsdepartementet, men da Departementet for det Indre i 1847 blev oprettet, blev disse Forretninger tillagt dette. Saalænge Staten indskrænkede sig til at yde Bidrag til Landbrugsskoler og senere til et Par reisende Agronomer i Amters Tjeneste, havde man ingen Fagmænd ansatte af Staten. Naar Departementet fandt sig i Behov af et Raad eller Oplysning, eller ønskede en Sag underkastet fagmæssig Prøvelse, skete det ved Henvendelse til en eller flere Privatmænd, der ansaaes at besidde særegen Kyndighed i den omspurgte Specialitet. Efterhvert som den offentlige Virksomhed til Landbrugets Fremme

---

*) St. Prp. 33 for 1877 Pag. 1.

strakte sig videre, blev det indlysende, at dette i Læng-den ikke kunde gaa. De dygtigere Gaardbrugere og andre, som besad specielle Indsigter, viste vel en udstrakt Beredvillighed til at bistaa Departementet i Raad og Daad, men dette maatte dog findes utilstrækkeligt. Dels fandt man, at der vel kunde stilles større Krav til den private Offervillighed end rimeligt, dels var den specielle Sagkundskab ikke altid tilgjængelig i ønskelig Udstrækning. Det blev da en Nødvendighed at ansætte agronomiske Funktionærer i Statens Tjeneste. Ved Kgl. Res. af 18 Januar 1854*) blev der forelagt Storthinget Forslag om Bevilgning af Løn og Reiseudgifter »*for en Agronom til at bistaa ved Fremme af Foretagender, sigtende til Myrstrækningers Dyrkbargjørelse og deslige*«. Af det til Grund for dette Forslag liggende Foredrag, hvori fornemlig fremhæves Ønskeligheden af, at Myrdyrkning og Udtapning af Vand kunde fremmes og hvori Departementet tillige antyder, at Agronomen burde have flere Assistenter, fremgaar, at det var en Landbrugsingeniør man fandt det ønskeligt at ansætte. Storthinget greb den fremsatte Tanke med stor Beredvillighed, Der fremhæves i Komiteindstillingen**), at der kunde være Grund til at gaa ind paa et af Repræsentanten Borchsenius fremsat Forslag om Bevilgning af 5000 Spd. til Ansættelse af af flere Agronomer. Foruden det specielt angivne Øiemed, at virke for Myrdyrkningen, burde man, efter Komiteens Mening, ved Agronomers Ansættelse, »*væsentlig kun have for Øie Forbedringer i den egentlige Agerdyrkning og Husdyravl*«. Forøvrigt antog man, »*at de her omhandlede Agronomer ogsaa kunde komme til at stifte Nytte, som sagkyndige Raadgivere for*

*) St. Fh. 1 D. 1854 Pag. 95.
**) St. Fh. 1854 1 D. Indst. S No 80 Pag. 414.

Indredepartementet ved Forberedelsen og Behandlingen af Sager, som vedkomme Landbovæsenet i det Hele og at de rimeligvis kunne bistaa Departementet i Kontrollen med Distriktslandbrugsskolerne, samt endog maaske især i Vintertiden gives nogen direkte Virksomhed ved disse Skoler. Den Pluralitet af Komiteen, der foreslaar Oprettelsen af en Centrallandbrugsskole, tror endvidere, at man sandsynligvis i de reisende Agronomer vil med Tiden kunne finde særdeles duelige Subjekter, som have havt fortrinlig Anledning til at gjøre sig bekjendte med Eiendommelighederne ved det norske Jordbrug, til Ansættelse som Lærere ved bemeldte Centralskole.« Endelig antog man ogsaa ved Hjelp af disse Agronomer, ved at medgive dem Assistenter og Lærlinge, at kunne faa oplært en Stok af yngre Mænd, der kunde være skikkede til at overtage lignende Stillinger i engere Distrikters — Amters eller Fogderiers — Tjeneste, *»hvorved man omsider kunde komme til det efter Komiteens Mening ønskelige Maal, at der idetmindste i ethvert Amtsdistrikt var en reisende Agronom, som direkte kunde bistaa Jordbrugeren med Raad og Veiledning. Der var ligeledes antydet, at en Del af Udgifterne ved denne Foranstaltning burde udredes af de Distrikter, hvor Agronomernes Bistand ønskedes.«* I Henhold til disse Betragtninger foreslog Komiteen:

»Til Løn og Reiseudgifter for reisende Agronomer og disses Lærlinge m. V. stilles til Regjeringens Disposition i Budgetterminen fra 1ste Juli 1854 til 1ste Juli 1857 af Statskassen aarlig 3000 Spd.«

Denne Indstilling blev ved Storthingets Beslutning af 28de Juli 1854 mod en Stemme bifaldt (St. Fh. 9 D. Pag. 70). Beslutningen blev ved Kgl. Res. af 7de Septbr. 1854 naadigst befalet tagen til Følge.

Hermed var altsaa Statsagronominstitutionens Oprettelse bestemt.

Ved Kgl. Res. af 1ste November bemyndigedes Departementet til at ansætte 3 Agronomer og antog da J. Lindequist, G. Åhlström og T. Wiel fra 1ste Marts 1855 at regne. Wiel blev dog kun staaende i Tjenesten et Aar, da han paa Grund af private Forhold søgte Afsked, hvorefter C. T. Christensen blev ansat i hans Sted. I Sommeren 1856 blev endvidere, for det første dog kun som en midlertidig Foranstaltning, ansat en Engvandingsmester N. Hansen.

Agronomernes Virksomhed var først ordnet paa den Maade, at der var givet dem visse Distrikter af Landet, hvor enhver af dem skulde reise omkring i Bygderne og yde Veiledning i allehaande Foretagender, som Grundforbedringer, Ordning af Brugsplaner og i Almindelighed i Alt, hvad der vedkom Agerbrug og Husdyravl, saavel til Jordbrugere, der havde begjæret deres Bistand, som leilighedsvis til Andre.

Da dette et Par Aar var forsøgt, fandt Departementet Grund til at fortsætte og videre udvikle denne Institution, og der blev ved Kgl. Res. af 27de Decbr. 1856 forelagt Storthinget i 1857 Forslag*) om Bevilgning af Midler til Ansættelse af flere Agronomer.

Departementet betegnede i dette Foredrag Agronomernes Stilling som en dobbelt, som Regjeringens eller Departementets Assistenter eller Raadgivere, hvor der handles om Foranstaltninger til Landbrugets Fremme, og som praktiske Lærere eller Veiledere i Landbrug og dets enkelte Grene. Det ansaaes nødvendigt med den stigende Udvikling af Landbonæringen, hvorved disse Anliggender vilde stige baade i Vanskelighed og Omfang, at have Folk, som havde

*) St. Fh. 1857 1 D. S. No. 3 Pag. 168.

gjort sig et specielt Studium af enkelte Grene af Landbrugsfagene. Blandt de vigtigere Gjenstande, hvortil i en nær Fremtid saadan Bistand er uundværlig, nævnte Departementet den forbedrede Organisation af Undervisningen ved Amtslandbrugsskolerne, hvis Planer antages at burde undergives Revision, hvorved man navnlig havde for Øie, at denne Undervisning burde gjøres mere ensartet, og derhos gives en mere praktisk Retning.

Fremdeles var Departementet betænkt paa at foreslaa Bevilgninger til Forbedring af Landets Husdyravl, *»og overhovedet vil Forberedelsen af efterhaanden flere og flere Gjenstande tage i Beslag saavel et almindeligt Kjendskab til Landhusholdningens hele Omraade som specielle Fagkundskaber.«*

»Det andet Behov, som ved Agronomerne søges tilfredsstillet, nemlig den direkte praktiske Veiledning i Landbrug omkring i Distrikterne, er ikke mindre paatrængende end det første. Det sees imidlertid let, at 3 a 4 Agronomer ikke formaar at fyldelstgjøre alle de Krav, som fra de forsjellige Dele af Riget gjøres til deres Bistand.« Man fandt det rigtigt at indskrænke hver enkelt Agronoms Virkekreds, og paalægge dem, saavidt muligt, at koncentrere deres Virksomhed inden de anviste Grændser, ligesom det ogsaa blev fundet rigtigt, at deres Besøg i et Distrikt i Regelen omfatter flere Aar. Herved maatte man imidlertid tilsidesætte det Krav, som de forsjellige Distrikter kunde have paa snarest muligt og i ligelig Grad at høste Nytte af Institutionen. For at der kunde ydes den nødvendige Veiledning, ansaa Departementet det derfor ønskeligt, at der kunde ansættes Distriktsagronomer, om end med en mindre fuldstændig Uddannelse end Statsagronomerne. *»For saadanne Folk, der hovedsagelig alene kunne give teknisk Anvisning i de forsjellige Retninger, vil der, eftersom*

Forholdene udvikle sig være rigelig Anvendelse omkring i Distrikterne, ved Siden af eller under Statens Agronomer. At Forholdet ogsaa, alt eftersom man faar Anledning til at erhverve kyndige Folk i disse enkelte Fag, vil udvikle sig i denne Retning, anser Departementet utvivlsomt, og det vil bortseet fra de umiddelbare Fordele — medføre den væsentlige Nytte, at Statens Agronomer kunne udstrække sin Virksomhed i videre Kredse, at ikke Statens Agronomer og den her omhandlede underordnede Klasse af Agronomer, gjensidig gjøre hinanden overflødige, har man ogsaa allerede Beviser paa, forsaavidt nemlig to af de Amtskommuner, hvis Distrikter en af Agronomerne i forrige og indeværende Aar har bereist, samtidig har, med Tilskud af Statskassen, lønnet særskilte Amtsagronomer, hvilke netop ved den i Statens Tjeneste værende Agronoms forberedende og ledende Virksomhed, have faaet en baade omfattende og sikkert ordnet Beskjæftigelse. Paa denne Maade anser Departementet det ogsaa rettest, at Sagen for Fremtiden ordnes saaledes, at der stilles de fornødne Midler til Disposition, for at bidrage til Aflønningen af Distriktsagronomer, som vedkommende Kommuner antage«.

»De Distriktsagronomer til hvis Aflønning Statskassen bidrager bør, som forhen antydet, efter Departementets Mening, stilles under Tilsyn og Ledelse af Agronomerne i Statens Tjeneste. — Man antager, at dette vil være Garanti for Planmæssighed og Orden i de førstes Virksomhed, ligesom det vil blive en betydelig Støtte for disse selv.«

Det sees altsaa, at Departementet havde tænkt sig en fast Ordning af Agronomvæsenet, hvorefter Statens Agronomer skulde indtage en overordnet ledende Stilling, og Amtsagronomerne skulde arbeide under

deres Tilsyn og tildels være at betragte som deres Assistenter.

Det varede dog ikke længe før den første Plan for Agronomernes Arbeidsmaade blev forandret. Det viste sig snart mindre heldigt at lade hver Agronom have et bestemt Distrikt, hvor han skulde varetage alle landøkonomiske Interesser, det var vanskeligt at finde Mænd med de dertil nødvendige Specialkundskaber i alle Retninger. Arbeidet blev derfor senere delt efter forsjellige Fag, saaledes at en (Lindequist) overtog Ledelsen af Husdyrbruget, en anden (Åhlström) ydede Veiledning i Grundforbedringer og en tredie (Christensen) i Agerbrug og Husdyrenes Behandling i Almindelighed. Det er dog klart, at nogen egentlig stræng Begrændsning ikke blev gjennemført anderledes end, at enhver Funktionær i Hovedsagen holdt sig til sin Specialitet og af Departementet tildeltes det denne vedkommende Arbeide, men om han under sin Færden i Landet havde Anledning til at yde et godt Raad, eller nogen Veiledning ogsaa paa andre Omraader af den landøkonomiske Virksomhed, undslog han sig ikke derfor.

Af de først ansatte Agronomer blev i Afdelingen for Grundforbedringer og Ingeniørarbeider Åhlström i Tjenesten til 1858, da han tog Afsked og reiste tilbage til Sverige. I hans Sted blev 1859 ansat A. Hedendahl men han blev efter kun et Aars Tjeneste ansat som Lærer ved Aas. Derefter gik nogen Tid uden at der var nogen Agronom ansat særlig for den tekniske Afdeling. Nærmest under denne Afdeling falder vel tillige Hansens Virksomhed. Han blev ansat i 1878, efter først at have havt et midlertidigt Engagement. Han beskjæftigede sig mest med Engvanding og Myrdyrkning, og fratraadte Tjenesten ved Udgangen af 1865. I 1866 blev J. Smitt ansat som Landbrugs-

ingeniør og vedblev i denne Virksomhed til Høsten 1874. Han blev da afløst af H. U. Sverdrup, som blev ansat 1875, og endnu er i Tjenesten. Det viste sig efterhaanden, at en Ingeniør ikke kunde bestride det forhaandenværende Arbede, derfor blev i 1877 G. Tandberg og i 1880 A. Grimnæs ansatte, den første med Distrikt nordenfjelds og Bosted i Throndhjem, den anden fik sin Virksomhed paa Vestlandet med Bosted i Stavanger.

Som Leder af de offentlige Foretagender for Husdyravlen, blev Lindequist staaende til Udgangen af 1871, hvorefter denne Plads som Kvægmester en Tid var ubesat. Fra 1ste Juli 1876 blev Agronom og Amtsdyrlæge H. K. G. Konow ansat som Kvægmester for Vestlandet. Han vedblev i Stillingen til sin Død 29de Januar 1883, og blev afløst af S. J. Stenersen fra 1ste April s. A. For de sønden- og nordenfjeldske Dele af Landet blev E. Kjækstad ansat fra 1ste Juli 1878, for at varetage Husdyravlens Interesser.

Som ovenfor nævnt blev Wiel afløst af Christensen. Denne gik i 1860 over i en anden Virksomhed. Da imidlertid Storthinget i 1857 havde øget Bevilgningen, blev den forud midlertidig antagne Engvandingsmester Hansen og daværende Amtsagronom i Bratsberg J. Jacobsen antagne som Statsagronomer. Endelig blev i 1863 ogsaa den tidligere Bestyrer af Bratsberg Amts Skole C. H. Jensenius ansat som reisende Agronom i Statens Tjeneste. Jakobsen og Jensenius ere endnu i Virksomhed.

Den af Departementet for det Indre forudsattte Ordning med Samarbeide af Statens og Amternes Agronomer blev ikke gjennemført, uvist af hvilken Grund. Der er ikke ansat Agronomer i alle Amter, og Statens Agronomer fik en Tid sin Virksomhed saaledes ordnet, at de ikke havde bestemte Distrikter.

Senere er Distriktsordning vistnok paany indført, men paa samme Tid er den specielle Fagdeling vedligeholdt, saaledes at der i samme Landsdel kan være flere af Statens Funktionærer i Virksomhed. Det synes ogsaa som den af Departementet antydede Ordning ikke er saa let at istandbringe, naar Statsagronomernes Distrikter ere saa store eller omfatter saa mange Amter som nu er Tilfældet.

Den nuværende Ordning, hvorved hver Funktionær faar en bestemt Gren af Landbruget at virke for, gjør disse Mænd ligefrem til Specialister, hver i sin Retning. Derved kan man gjøre Regning paa, at de skulle erhverve en videregaaende Indsigt og grundigere Dygtighed, end naar enhver af dem skulde arbeide med Faget i hele dets Omfang

Det har ogsaa vist sig, at denne Institution med den nunærende Ordning har stiftet betydeligt Gavn. Det bedste Bevis herfor er, at de Funktionærer, man hidtil har havt, uagtet al Flid og Nidkjærhed, ikke paa langt nær have kunnet imødekomme alle Krav paa deres Bistand, ligesom der ikke sjelden høres den Mening hos Gaardbrugerne, at Virksomheden ved reisende Agronomer er den nyttigste af alle de offentlige Foranstaltninger til Landbrugets Fremme. Vistnok har det været udtalt, at denne Institution skulde være færdig, at Agronomerne have gjort sin Gjerning (Stortht. 1869 Pag. 565 o. f.), men dette er en Betragtning, som neppe finder Bekræftelse i de virkelige Forhold, disse viser, at Agronomernes Bistand i den seneste Tid er endnu ivrigere søgt end tidligere. Paa Grund af den større Lethed i at reise, som er Følgen af Nutidens udviklede Kommunikationsvæsen, kan disse Funktionærer nu række adskilligt mere end før, ligesom denne Virksomhed nu kan siges at være oparbeidet i den Tid, den har bestaaet. Graardbrugerne have erhvervet

mere Øvelse i at bruge Agronomernes Tjeneste, og da disse Funktionærer nu alene reiser til dem, der have begjæret deres Bistand, udrettes der i det Hele taget langt mere end i Begyndelsen.

Adskillige Amter har ligeledes Agronomer i sin Tjeneste og det vilde være ønskeligt, at alle Amter havde saadanne Mænd. Det viser sig altid, at der er mere end nok at gjøre, og selv om der i Amtet er et Landhusholdningsselskab, vil dette ikke formaa at udfolde en saadan Virksomhed, naar det staar alene som naar det til sin Raadighed har en Funktionær, der kan være dets udøvende Organ og iværksætte de Foretagender, som Selskabet maatte finde hensigtsmæssige.

Med Bistand af de agronomiske Funktionærer, som Assistenter og Raadgivere vedblev Departementet for det Indre indtil 1874 at bestyre alle Forretninger vedkommende Landbruget, uden noget fagmæssigt Element i Centralstyrelsen.

Fra Akers Sogneselskab fremkom en Forestilling til Storthinget dateret 12te Marts 1872*) om, at Administrationen af Landbrugssagerne burde fraskilles Departementets 1ste Kontor for det Indre og tillægges et eget Kontor under samme Departement, som for disse Sager burde oprettes. Forestillingen blev af Storthinget samme Aar sendt Regjeringen, med Anmodning om at tage den under Overveielse og som Følge af de derved fremkaldte Undersøgelser, blev der ved Kgl. Res. af 22de Decbr. 1873**) fremsat Forslag til Storthinget i 1874 om, at der under Departementet for det Indre maatte oprettes et nyt Bureauchefsembede for Landbrugsanliggender.

»*Den Virksomhed, der skulde anvises en saadan*

---

*) Sth.-Forh. 5 D 1872 Dok. No. 42.

**) Sth.-Prp. No. 8, Sth.-Forh. 1874 2 D. Pag. 39.

Bureauchef, vilde efter de forhaandenværende Forhold væsentlig komme til at bestaa i, at overtage Behandlingen af de Sager inden Departementet, der vedkomme:

1) Aas høiere Landbrugsskole, samt de øvrige Landbrugsskoler, hvortil Staten yder Bidrag.

2) Anvendelsen af de Bidrag, Staten yder til Amtskommuner, til Lønning af Landhusholdningsskoler og deslige, Amtsagronomer, Amtsgartnere, Udstillinger af Landboværsenets Produkter osv.

3) De reisende Statsagronomer, samt Landbrugsingeniørens Virksomhed.

4) Foretagender sigtende til Grundforbedringer og Jordvinding.

5) Det Offentliges Foranstaltninger til Husdyravlens Fremme, derunder ikke blot, hvad der vedkommer de Dyrskuer, som Staten udelt bekoster, men ogsaa de lignende Udstillinger, som istandbringes af Kommunerne eller Landhusholdningsselskaber med Tilskud af Staten. Fremdeles Sager vedkommende Bestyrelsen af Statens Hesteavlssæter og Behandlingen af Statens Stamhjorde af Kvæg og Faar«.

Ved Komiteindstilling af 23de Mai 1874 *) blev dette Regjeringens Forslag indstillet til ikke at bifaldes. Ved Storthingets Beslutning af 1ste Juni **) blev derimod efter Forslag af Repræsentanten, Professor Aschehoug besluttet, at der under Indredepartementet skulde ansættes en Konsulent i Landbrugsanliggender.

Dette var væsentlig kun en Navnforandring, thi Konsulentembedets Forretninger blev ordnede paa

*) Indst. L.-No. 126, St.-Forh. 1874, 6 D Pag. 424.
**) Sth.-Forh. 1874 7 D Pag. 54.

samme Maade som for Departementets øvrige Bureauer. Konsulentstillingen blev fra Høsten 1874 overtagen af daværende Landbrugsingeniør J. Smitt. Denne Ordning var fra Først af dog kun paatænkt som en midlertidig, og der var fra flere Sider yttret*), at den alene burde være at anse som en Overgang til en fastere Ordning; særlig blev det antydet, at Landbrugsanliggenderne burde blive underlagte en gjennemgaaende sagkyndig Myndighed, med anden Selvstændighed end den, som et underordnet Led i Departementsstyrelsen har.

Som Følge af denne Opfatning blev der ved Kgl. Res. af 3die Febr. 1877**) fremsat Forslag for samme Aars Storthing om Oprettelse af et Direktør-Embede for Landbruget. Dette Forslag blev, overensstemmende med Komiteindstilling af 5 April*) bifaldt ved Storthingets Beslutning af 14 s. M.***), hvorefter Konsulentpostens Indehaver ved Kgl. Res. af 16 Juni 1877 blev udnævnt til Direktør, fra 1ste Juli s. A. at regne.

Hermed var altsaa en særskilt sagkyndig Administration for Sager vedkommende Landbruget oprettet. Landbrugsdirektørens Opgave er i Almindelighed at have sin Opmærksomhed henvendt paa Alt, hvad der kan tjene til Fremme og Udvikling af det Norske Landbrug og dets Binæringer og bidrage til Gjennemførelsen af de Foranstaltninger, som for dette Øiemed ansees tjenlige. Med den Begrændsning, som nedenfor antydet, bestyrer Direktøren de Landbruget vedrørende Anliggender, som tidligere laa under Departementet for det Indre. De foreliggende Sager af denne

---

*) Sth.-Prp. No. 8 Pag. 102, Sth.-Forh. 2 D a 1877. Stht. 1874 Pag. 889—903.

**) Indst. S No. 76 6 D 1877 Pag. 235.

***) Sth.-Forh. 1877 7 D Pag. 34.

Art er han i Almindelighed og efter de Regler, som angives ved budgetmæssig eller anden gyldig Anordning, bemyndiget til selvstændigt i eget Navn og under eget Ansvar at afgjøre.

Direktøren anordner de ham undergivne Statsagronomers, Landbrugsingeniørers og lignende i Statens umiddelbare Tjeneste staaende Funktionærers Virksomhed, modtager deres Indberetninger m. V. og fører den personlige Kontrol med dem. Han har Tilsynet med Statens Stamhjorde af Kvæg og Faar, samt Statens Stodhingster og Hestavlsforanstaltninger, ligesom de offentlige Landbrugsudstillinger. Han har Tilsynet med Amts-Landbrugsskolernes Virksomhed, forsaavidt disse nyde Bidrag af offentlige Midler. Sager vedkommende Aas høiere Landbrugsskole, hvilken er underlagt en særskilt Tilsynskommission, vil ligeledes i den Udstrækning, for hvilken den bestaaende Ordning giver Rum, være underlagt Landbrugsdirektørens Behandling.

I Sager, der kræve høiere Afgjørelse har Direktøren at henvende sig til Indredepartementet med motiveret Forslag og Indstilling til Bestemmelse. Dette gjælder særlig Sager om Anvendelse af bevilgede Statsmidler, eller Tilstaaelse af Bidrag af saadanne til de forskjellige, Direktørens Befatning underlagte, Foranstaltninger. Ligeledes har han at henvende sig til Departementet og erhverve dets Bestemmelse, naar Vakance maatte indtræde i nogen af de under ham henhørende Poster som Statsagronom, Landbrugsingeniør, Kvægmester eller deslige.

Direktøren korresponderer direkte med Amtmændene, eller andre vedvarende lokale Myndigheder med Hensyn til Iværksættelsen eller Gjennemførelsen af de forsjellige Foranstaltninger, saavelsom med Hensyn til Tilveiebringelsen af de Pengetilskud, som forudsættes fra det vedkommende Distrikt — dette dog saa, at

Tilstaaelse af Bidrag af Statskassen gjøres afhængig af overordnet Samtykke. Hvert Aar giver Direktøren, til Departementet for det Indre, en fuldstændig Beretning om det forløbne Aars Virksomhed, ligesom han udarbeider og i behørig Tid til Departementet sender Forslag til de Budgetter, Landbrugsvæsenet vedkommende, der bliver at forelægge Storthinget. Ved Beslutning af 20te Oktober 1874, bestemte Selskabet for Norges Vels Repræsentantskab, at Landbrugskonsulenten skulde være Medlem af Selskabets Direktion, hvilket Forhold senere er gaaet over paa Direktøren.

Af denne Fremstilling af det Omraade, som er underlagt Landbrugs-Direktoriatets Virksomhed fremgaar det, at denne Institution har Befatning med alle Foretagender til Landbrugets Fremme, hvortil der af Staten bevilges Midler, ligesom der ogsaa er tillagt Direktoriatet selvstændigt Initiativ med Hensyn til Forslag om nye Foretagender.

Forretningen ledes fra et Kontor, der bestyres af Direktoriatets Sekretær som Kontorchef. Arbeidet ude i de forskjellige Distrikter ledes af de ovenfor omhandlede Funktionærer, Ingeniører og Agronomer, hvorhos Direktøren selv ved hyppige Reiser fører det øverste Tilsyn med al denne Virksomhed.

De Foretagender som henhøre til Landbrugsingeniørernes Virksomhed, ere Alleslags Grundforbedringer som Draining, Nydyrkning, Sænkning og Regulering af Indsøer og Vasdrag, Bygningsarbeider. Desuden Skiftedelinger, Driftsplaner og Engvandingsanlæg. Agronomerne yde Veiledning i Alt, hvad der vedkommer Agerbrug og Husdyravl, bestyre Udstillinger og Dyrskuer osv.

De fast ordnede Foretagender til Husdyravlens Fremme, hvortil Staten yder Bidrag, ere for Tiden følgende:

A. For Hestavlen.

1) Udstilling i Gudbrandsdalen, holdes paa Stav i Øier, hvert Aar den sidste Tirsdag og Onsdag i August.

2) Udstilling i Christiania, hvert Aar den sidste Tirsdag og Onsdag i September.

3) Udstilling paa Hamar*), hvert Aar den første Torsdag i Oktober.

4) Udstilling i Stjørdalen, hvert Aar omkring 5te—7de September, Dagen ikke bestemt.

5) Udstilling for Romsdals og Nordre Bergenhus Amt, vexlende i Horningdal og i Stranden, i Juli eller August, Dagen ikke bestemt.

6) Udstilling for Søndre Bergenhus og Stavanger Amt, vexlende paa Vors og i Stavanger, hvert Aar omkring 20de Juni, Dagen ikke bestemt.

7) Hestavls-Sæteren i Silkilsdalen (Nordre Fron Gudbrandsdalen) er Statseiendom. I denne Havnegang slippes hvert Aar 3 Hingster, hver med omtrent 40 Hopper, der ved Statens Udstillinger have vundet Præmier eller Anbefaling. Paa denne Maade opnaaes, at de mest udmærkede Avlsdyr komme sammen.

8) Til lignende Sæterdrift har Nordre Trondhjems, Hedemarkens og Buskeruds Amter, samt for Tronhussæterens Interessentskab i Valders, en for offentlig Regning anskaffet Hingst. For Søndre Trondhjems Amt er ydet Bidrag til det Nordenfjeldske Selskab for Hestens Forædling, under Betingelse af, at dette et vist Antal Aar stiller Sæterhingst.

---

*) Til denne yder Staten og Hedemarkens Amt hver det halve Tilskud.

Paa Vestlandet er for offentlig Regning stationeret, i Stavanger og Nordre-Bergenhus Amt hvert 2, og i Søndre Bergenhus og Romsdals Amt, i hvert 3 Hingster af Fjordracen. Forholdene paa Vestlandet egner sig ikke saaledes for Sæterdrift, derfor har man stationeret Hingsterne i Bygderne.

B. For Hornkvæg.

1) Udstilling i Seljord i Telemarken, oprettet i 1866.

2) Udstilling i Saudland i Telemarken, oprettet 1877.

3) Udstilling i Hallingdal, holdtes først nogle Aar i Gol og nu i 2 Aar paa Næs. Oprettet 1869.

4) Udstilling i Valders, holdes paa Fagernæs, oprettet 1872.

5) Udstilling i Vaage, Gudbrandsdalen, oprettet 1882.

6) Udstilling paa Jørstadmoen, Gudbrandsdalen, oprettet 1882.

7) Udstilling i Tønsæt, Østerdalen, oprettet 1881.

8) Stamhjorder af Hornkvæg.

Hjorder af Telemarkskvæg: 1 Oxe og 12 Kjør paa Utsten Kloster i Stavanger Amt, oprettet 1876. 1 Oxe og 12 Kjør paa Stedje i Sogndal, oprettet 1877. 1 Oxe og 8 Kjør paa Legreid i Eidfjord oprettet 1882. 1 Oxe og 8 Kjør paa Næs ved Flekkefjord, oprettet 1880.

Hjorder af Kystkvæg: 1 Oxe og 10 Kjør paa Stend i Fane, oprettet 1867. 1 Oxe og 10 Kjør paa Halsnø Kloster, oprettet 1876. 1 Oxe og 12 Kjør paa Holmedal i Søndfjord,

oprettet 1878. 1 Oxe og 10 Kjør paa Skorpen i Kvindherred, oprettet 1877.

C. For Faaravlen.

Stamhjorder af Cheviot-Race. 1 Vædder 14 Sauer paa Utsten Kloster, Stavanger Amt, oprettet 1862, 2 Væddere, 19 Sauer paa Skorpen i Kvindherred, oprettet 1878. 1 Vædder 11 Sauer paa Balestrand i Sogn, oprettet 1878.

Af Tauterørace, en Hjord, 2 Væddere og 18 Sauer paa Stene i Frosten, oprettet 1878.

Det Kongelige Selskab for Norges Vel blev oprettet 29de December 1809. Ved Kgl. Res. af 24de Marts 1810 blev der tilstaaet Selskabet et aarligt Bidrag af Statskassen, stort 1000 Rdlr., hvortil ved Res. af 20de April 1812 blev føiet 200 Rdlr. aarlig, istedetfor Portofrihed, hvorom Selskabet havde søgt. Ved Lov om Pengevæsenet af 14de Juni 1816 blev disse 1200 Rdlr. omsat i den tilsvarende Værdi 600 Spd., hvilket Tilskud Selskabet oppebar ligetil Storthinget i 1854 forhøiede Tilskuddet til 2000 Spd. I 1857 blev dette yderligere forhøiet til 3000 og i 1876 til 4000 Spd,, hvorved det senere er blevet staaende. Selskabet har forøvrigt en Formue i forskjellige Legater, skjænkede dels til Fremme af Selskabets almindelige Formaal, dels til en eller anden særskilt Gren af dets Virksomhed.

I de første Tider efter sin Oprettelse viste Selskabet sig meget virksomt i forsjellige Retninger og indlagde sig navnlig Fortjeneste ved at give Stødet til Oprettelse af det Kgl. Fredriks Universitet i Christi-

ania, ligesom det ved Udgivelse af Skrifter og ved at yde Veiledning og Opmuntring, søgte at ophjælpe saavel Landbrug, som andre Næringsveie. Men igjennem Aarene 20 blev dets Virksomhed efterhaanden mindre livlig, og der var en Tid da det holdt sig næsten ubemærket, indtil det i Aarene 50 paany begyndte at udfolde en større Virksomhed, der senere stadig har tiltaget i Omfang og i mange Retninger har været til stor Velsignelse for Landet. Paa Landbrugets Omraade har Selskabets Omsorg fornemlig været rettet paa, at være den ledende og prøvende Autoritrt, som altid søgte at optage enhver Tids nye Ideer, undersøge og prøve dem, og tillempe dem for den praktiske Anvendelse, under vore Brugsforhold. Det har saaledes været Selskabets Gjerning at træde støttende, ledende og hjælpende til overalt, hvor der viste sig noget Spor af Bevægelse eller Fremskridt, og at pleie de saaledes opvoxende smaa Spirer, indtil de enten ere stærke nok til at klare sig selv, eller de voxe op til Institutioner af et saadant Omfang, at Selskabet med sine forholdsvis begrændsede Midler, ikke længere magter at drive deres videre Udvikling, men lader dem glide over i Statens umiddelbare Omsorg. Saaledes begyndte Selskabet allerede i Aarene 50 at fremme den »systematiske Drainings« Indførelse her i Landet, idet der blev ydet Understøttelse til Teglværkseiere, som vilde indrette deres Værker for Tilvirkning af Rør, der ydedes Stipendium til en Agronom, for at han i Sverige og Skotland skulde sætte sig ind i Fremgangsmaaden ved Draining. Senere ansatte Selskabet først en, og senere to Drainmestere, der skulde reise omkring, for at gjøre Anlæg og yde Veiledning i Draining. Imidlertid tog dette Væsen stærkt Opsving og ledede omsider til Oprettelse af Statens Landbrugsingeniørvæsen, hvorefter Selskabet overgav hele Omsorgen for denne Sag til

Staten. Ligesaa begyndte Selskabet i Aarene 50, at arbeide paa Husdyravlens Opkomst. Det lønnede kyndige Mænd til at reise omkring i Bygderne, for at holde Foredrag og yde Veiledning (Christensen, Jensenius, Lambrekts), ydede allerede i 1846 Bidrag til Oprettelse af Stutteriet paa Jerkin, det lod istandbringe Dyrskuer, kjøbte i 1858 Stamhjorden paa Mela for at ophjælpe Telemarksracen. Selskabet indkaldte Schweitzerske Kvægrøgtere og udfoldede idetheletaget megen Virksomhed i denne Retning. Eftersom imidlertid ogsaa denne Sag har antaget større Omfang, har Selskabet trukket sig tilbage, idet Husdyravlens Interesser nu varetages dels af Staten alene (Hestavlen) dels af Staten og Amterne i Forening, idet hver yder lige Bidrag. Ogsaa paa Meierivæsenets Omraade har Selskabet øvet en betydelig Virksomhed, det ydede allerede Opmuntring og Bistand til Oprettelse af de første »*Ysterier*« og har senere arbeidet meget for at udsprede Kundskab om Meierivæsen, dels ved at lade Meierimestere drage omkring i Bygderne til hver Mand, der søgte om Veiledning, dels ved at holde Skoler, hvor unge Piger bliver oplærte til at bestyre Meierier. Ogsaa denne Sag er nu voxet op, saa at det staar til at forudse, at den Tid er nær, da Selskabet vil gjøre rettest i at overlade Ledelsen af Meierivæsenet til Statens Omsorg. Paa Havevæsenets Omraade har Selskabet søgt at virke ved at bidrage til Lønning af reisende Gartnere i forskjellige Distrikter, ved at yde Bidrag til Udstillinger osv. Forøvrigt har Selskabet virket ved at støtte Udgivelsen af populære Skrifter, ved at uddele Stipendier til unge Mænd og Kvinder, der have vist sig skikkede til at modtage Uddannelse i bestemte Retninger, og ved at yde Opmuntringer, Paaskjønnelser og Præmier for fortjenstlig Virksomhed i forsjellig Art.

Ifølge Love for det Kongelige Selskab for Norges Vel af 15de Oktober 1855, er Hans Majestæt Kongen Selskabets høie Beskytter. Selskabet har til Øiemed at virke til Landbrugets og andre Næringsveies Fremme. Selskabet bestaar:

1) af de Selskaber eller Foreninger, der maatte have dannet sig til en eller flere Næringsveies Fremme i noget af Rigets Distrikter, naar de tæller mindst 50 Medlemmer, og indgaa paa de i § 9 af Lovene foreskrevne Betingelser,
2) af de i Norge Bosatte, der ville deltage i Selskabets Virksomhed, antage dets Love, overtage de Forretninger, som i Overensstemmelse dermed overdrages dem, og til Selskabets Kasse enten erlægge en aarlig Kontingent af mindst 1 — en Speciedaler, eller og allerede have erlagt, eller herefter erlægge et Bidrag paa en Gang af mindst 15 — femten Speciedaler.

Overordentlige eller korresponderende Medlemmer bliver de i Udlandet Bosatte, der efter Indbydelse vedtage at gaa Selskabet tilhaande med de Oplysninger, som det maatte attraa. De optages af Direktionen. Disse Selskaber og Medlemmer forenes ved Direktionen med derunder hørende Klasser og ved Repræsentanterne til et Helt, eller til — Det Kongelige Selskab for Norges Vel.

Ethvert Selskab eller Forening, som har dannet sig til en eller flere Næringsveies Befordring i noget af Rigets Distrikter, har Ret til at indtræde i, eller — som det almindelig kaldes — som Underafdeling af Selskabet for Norges Vel. Saadant Selskab maa da vedtage at støtte Selskabet for Norges Vel i dets Virksomhed, meddele dets Direktion Oplysninger fra vedkommende Landsdel, tilstille Direktionen aarlig Beretning om sin Virksomhed osv., men organiserer denne

sin Virksomhed aldeles frit og uafhængigt og yder til Hovedselskabet ingen Kontingent. Enhver Underafdeling vælger Repræsentanter i Hovedselskabet efter sit Medlemsantal. Et Selskab med 50 til 100 Medlemmer vælger 1 Repræsentant og over 100 Medlemmer vælger 2, hvilke Repræsentanter møde og udgjøre Selskabets Generalforsamling. For Tiden er der Landhusholdningsselskaber i de fleste Amter, hvilke have sluttet sig til Selskabet for Norges Vel som Underafdelinger. Desuden er der nogle andre Selskaber og Foreninger, der ligeledes have sluttet sig til Hovedselskabet.

Af ovenstaaende Fremstilling sees, at det norske Landbrug i den Tid, som dette Arbeide omfatter, har gjort sikkre og gode, om end maaske ikke hurtige Fremskridt. Fremgangen daterer sig egentlig fra den Tid, da en klarere Erkjendelse af Betingelserne for et med vort Lands Naturforhold stemmende Brug i Aarene 50 begyndte at trænge igjennem, senere har der med Hensyn til Grundforbedringer, Redskabsvæsen, Jordens Arbeidning, Husdyravl, Meierivæsen — kort paa alle Landbrugets Omraader været en hurtig Udvikling. Der staar dog meget tilbage at gjøre, der er fremdeles store Strækninger af Landet, hvor selv de enkleste Grundsætninger for et rationelt Brug endnu kun ere lidet kjendte, hvor et ufuldkomment Arbeide paa Agerjorden, knap Fodring af Husdyrene i Vintertiden og Mangel paa Omhu i Valg af Avlsdyr, i Forening med Ukyndighed i Tillavning af Meieriprodukter, fremdeles er almindelig raadende. Selv i de bedre og bedste Bygder er der selvfølgelig endnu Mangt

og Meget, som man kunde ønske var anderledes, Meget, som man maa haabe vil blive rettet, mange Reformer og Fremskridt at gjøre, før Bruget kan kaldes fuldt ud tidsmæssigt — men der er dog gjort en god Begyndelse, denne er ofte det sværeste, Fortsættelsen falder lettere. Den Higen efter Kundskab, som i den senere Tid kommer tilsyne i den stærke Søgen til Skolerne, er en Borgen for, at Arbeidet for videre Fremskridt vil blive drevet med Alvor og Kraft. Og Resultatet deraf vil ikke udeblive, maatte Herren den Almægtige lægge sin Velsignelse til vore Bestræbelser, da skulle vi se vort Landbrug blomstre og fremdeles danne et velskikket Grundlag for vort Folks Fremgang i Kultur, saavelsom i Velstand og Velvære.

YB 53236

587245

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY